

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марко Р. Мијатовић

**ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ
ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
ОД 1990. ДО 2008. ГОДИНЕ**

докторска дисертација

Београд, 2015

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Marko R. Mijatović

**POLITICAL CONSEQUENCES OF
LOCAL ELECTIONS IN THE REPUBLIC
OF SERBIA FROM 1990 TO 2008**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015

**Чланови Комисије за оцену и одбрану докторске
дисертације**

Ментор:

Проф. др Милан Јовановић

редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у
Београду

Чланови комисије:

Проф. др Снежана Ђорђевић,

редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у
Београду

Проф. др Маријана Пајванчић,

редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду у
пензији

Датум одбране: _____

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2008. ГОДИНЕ

РЕЗИМЕ

Избори у локалним самоуправама деценијама су остајали ван истраживачког фокуса и у сенци парламентарних и председничких избора. Да ли се ради о специфичном политичком процесу у којем преференције бирача одређују понуде јавних политика кандидата и странака или о простој рефлексiji гласања на националном нивоу за посланике централног представничког тела и шефа државе, једно је од важних истраживачких поља у псефологији. Изборни и страначки систем, степен страначке идентификације, карактер локалне самоуправе, организација власти, календар одржавања избора (самостални или истовремени на различитим нивоима власти) – и, пре свега, низ контекстуалних фактора обликују понашање бирача. У последњој деценији све је више студија које преко наведених индикатора трагају за одговорима на поменути дилему у националним оквирима. Оне су претпоставка за формирање генералних ставова о посебности локалних избора, а ова дисертација је прилог тим истраживањима.

За четврт века од почетка редемократизације у Србији два пута је радикално мењан систем локалне власти – од комуналног система до модела локалне самоуправе – увек у правцу јачања овлашћења и функционалности овог (основног) нивоа власти. Одборници у скупштинама општина и градова бирани су по четири различита изборна модела: двокружним већинским системом, затим једнокружним системом релативне већине, као и пропорционалним изборним системом са две варијације – са изборним прагом од 3% и употребом Хер-Нимајерове формуле, и изборним прагом од 5% и употребом Д'Онтове формуле за транспонување гласова у мандате. У истраживаном периоду одржано је шест

изборних циклуса за органе локалне самоуправе, али само један на коме су грађани бирали само локални ниво власти. Управо ове чињенице локалне изборе у Србији чине захвалном истраживачком темом за проверу наведене парадигме. Контекстуални оквир, понашање кључних актера (бирача, кандидата и странака), а такође и тип изборног система основни су индикатори којима се у овој студији истражују локални избори у Србији у периоду 1992–2008, као и 2012. године, и у којој се јасно идентификују два периода.

Први период, од 1990. до 2000. године, представља почетну декаду свеукупне трансформације државне структуре, економског и политичког система, трансформације која је праћена радикалним и трагичним конфликтима и разарањем постојећег система институција и вредности. Први локални избори у том периоду, одржани 1992. године, представљали су рефлексију претходних и паралелно одржаних парламентарних и председничких избора. Фабриковање већине захваљујући, пре свега, већинском изборном систему допринело је да локалну власт у готово свим јединицама локалне самоуправе врше одборници исте странке као на централном нивоу. Тек су наредни избори, одржани 1996. године, иако одржани по истом изборном моделу, шест година од почетка редемократизације, учинили уједињену опозицију релевантним политичким фактором не само на локалном нивоу. Освајањем већине у главном граду, Београду, и великом броју општина и градова који су представљали важне привредне, образовне и културне центре, опозиционе странке су добиле простор за јачање у организационом, кадровском и политичком смислу и прилику да бар на локалном нивоу покажу програмску алтернативу власти. Тада је и отпочела суштинска политичка плурализација српског друштва и наговештена је смена владајућих елита. Та смена десиће се 2000. године на савезном нивоу, и биће иницијални процес за смену републичке власти, али резултати тих избора неће бити пресликани на истовремено одржане изборе у општинама и градовима. Захваљујући изборном систему релативне већине поражене елите задржаће власт у низу локалних заједница. Задржавање утицаја и моћи у локалној самоуправи биће платформа за њихов опстанак на политичкој сцени, трансформацију и

повратак на власт.

Други период од 2001. до 2008, односно 2012. године, обележиће промена статуса локалне самоуправе модернијим сетом овлашћења и организацијом власти, замена већинског пропорционалним изборним системом и, први пут, непосредан избор председника општина и градова. Први избори у новом институционалном дизајну, те 2004. године, донеће експанзију броја кандидата и изборних листа, а низак изборни праг од три посто, фрагментираће локалне парламенте. Општине и градови у којима су председници припадали различитим идеолошким и страначким групацијама у великом броју случајева западали су у блокаду. Покретање опозива градоначелника у неколико десетина локалних самоуправа показало су незрелост локалних елита, лошу страну пропорционализма и неконзистентност успостављеног система. Непосредан избор челних људи локалних самоуправа биће напуштен и изборни праг повећан на 5% већ на наредним изборима 2008. године, али то ће само нагласити уочене проблеме деперсонализације одборника, њихово искључиво везивање за странке, метрополизацију представништва, фрагментираност парламентарног страначког система у локалној самоуправи, што ће се потврдити и у изборном циклусу 2012. године. Пропорционални изборни модел произвешће шаренолики састав изборних коалиција које неће у свим локалним срединама пратити матрицу политичких савеза на централном нивоу. Међутим, постизборне коалиције на републичком нивоу садржале су калузуле, којима је предвиђа да се одборничке већине у локалној самоуправи уподобљавају коалицији на републичком нивоу, често драстично мењајући вољу грађана исказану на биралиштима.

У свим анализираним изборним циклусима видљиво је константно учешће група грађана са великим бројем кандидата, 5% до 10% освојених гласова и променљивим бројем одборника. Ради се политички аморфном институту невладиних организација, независних и утицајних појединаца, страначких дисидената, прикривених страначких наступа који опстају у свим изборима и потврђују потенцијале грађанске партиципације ван страначких оквира. Учинци

пропорционалног изборног система повећали су малом броју одборника група грађана у великом броју општина и градова коалициони и уцењивачки потенцијал.

Велике разлике у броју гласова, који су освајали кандидати и листе странака и коалиција релевантних странака на републичком и локалном нивоу, потврђују да бирачи нису унисоно давали свој глас. Слаба страначка идентификација, неформатизована страначка сцена, фрагментиран и поларизован страначки систем, чести истовремени изборни циклуси за различите нивое власти, неконзистентна и нетранспарентна страначка политика кандидовања – главни су фактори поделе гласова и различитог гласања бирача у анализираним изборним циклусима. Уједно то је и важна потврда да локални избори нису пука рефлексивна гласања на централном нивоу и поред настојања странака да локалне изборе претворе у рутинско пресликавање изборне воље са парламентарних или председничких избора. Да би посебност локалних избора дошла до пуног изражаја потребно је одвојити изборе одборника од избора посланика, променити изборни систем у правцу персонализованог гласања и јачати свест у политичкој заједници о важности и значају локалних власти.

Кључне речи: локални избори, изборни систем, изборна партиципација, изборне коалиције

Научна област: Политичке науке

Ужа научна област: Политички системи

УДК број: 316.334.3(497.11)''1990/2008''

342.843:352(497.11)''1992''

POLITICAL CONSEQUENCES OF LOCAL ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA FROM 1992 TO 2008

RESUME

Local self-government elections have for decades remained out of research focus, shadowed by parliamentary and presidential elections. Whether they are about a specific political process where voters' preferences define the offers of the public politics of candidates and parties or plain reflection of national-level voting for the MPs of central representative body and the head of state, they are one of the essential research fields in psephology. Electoral and party systems, extent of party identification, the character of local self-government, organization of authority, calendar of elections – independently or simultaneously on different levels of authority – but above all a series of contextual factors, shape voters' behavior. In the last decade, there are more and more studies, which seek for answers to the above dilemma within the national framework through the stated indicators. They are an assumption for forming general views on the particularity of local elections, and this dissertation is a supplement to the research.

For the quarter of the century since the onset of redemocratization in Serbia, the local government system was radically changed twice from the utility system to the local self-government model, always striving towards the strengthening of authorization and functionality of this basic level of authority. Aldermen of the municipal assemblies and town councils were elected according to four different electoral models: two-round majority system, one-round system of relative majority and two kinds of proportional representation system - with electoral threshold of 3% and Hare-Niemeyer formula and with electoral threshold of 5% and D'Hondt formula for translating votes into seats. During the period of research, six electoral cycles were held for the bodies of local self-government, but only one where the citizens could elect solely the local level of authority. These very facts make the local elections in Serbia a favorable research subject for the verification of the above paradigm – whether or not they are an autonomous process or a reflection of elections for higher levels of authority.

Contextual framework, behavior of key protagonists – voters, candidates and parties – and type of electoral system are basic indicators used in this study to research local elections in Serbia within the period between 1992 and 2008, as well as 2012, which clearly defines two periods.

The first period, from 1990 to 2000, represents a starting decade of the overall transformation of the state structure, economic and political system, followed by radical and tragic conflicts and devastation of the existing system of institutions and values. The first local election in this period, held in 1992, represented a mere reflection of previously and simultaneously held parliamentary and presidential elections. Owing to the majority electoral system above all, the fabrication of majority led to the fact that local authority in almost all local self-government units was given to the aldermen of the same party as on the central level. Only the next elections, held in 1996 according to the same electoral model, six years since the onset of redemocratization, made the unified opposition a relevant political factor, not only so on the local level. By winning the majority in the capital, Belgrade, and a number of municipalities and towns which were significant economic, educational and cultural centers, the opposing parties were given space to strengthen in terms of organization, human resources and politics and an opportunity to demonstrate program alternative to the government, at least on a local level. That was when the essential political plurality of the Serbian society started, as well as the ousting of the ruling elites. The ousting would happen in 2000 on the federal level, and it would be an initial process for the ousting of the republic authority, but the results of that election would not be copied to the simultaneously held election in the municipalities and towns. Owing to the relative majority system, the defeated elites would maintain their authority in a series of local communities. Maintaining influence and power in the local self-government would be a platform for their survival on the political scene, transformation and regaining authority.

The second period from 2001 to 2008, that is, 2012, would be marked by the change of status of the local self-government with a more modern set of authorizations

and organization of authority, replacement of the majority system by the proportional representation system and, for the first time, direct election of municipal and city presidents. The first election in a newly institutionalized system, held in 2004, would result in an expansion of the number of candidates and electoral lists, a low 3% election threshold, and it would fragment local parliaments. In a large number of cases, municipalities and towns with presidents who belonged to different ideological and party groups faced blockade. Starting the recall of the mayors of dozens of local self-governments showed immaturity of the local elites, disadvantages of proportional representation and inconsistency of the established system. Direct election of the leaders of local self-governments would be abandoned and election threshold increased to 5% at the very next election in 2008, but it would merely emphasize the detected problems of depersonalization of aldermen, their exclusive association with the parties, metropolization of regional offices, fragmentation of parliamentary party system in the local self-government, which would be confirmed during the election cycle in 2012. Proportional representation model would produce a colorful composition of electoral coalitions, which would not follow the matrix of political alliances on the central level in all local environments. However, the post-electoral coalitions on the republic level advocated clauses which anticipated that the aldermanic majority in the local self-government was to be adjusted towards the coalition on the republic level, often drastically changing the will of the citizens demonstrated at the polls.

All the analyzed electoral cycles illustrate a constant participation of citizen groups with a large number of candidates, 5 to 10% won votes and variable number of aldermen. It is about a politically amorphous institute of non-governmental organizations, independent and influential individuals, party dissidents and covert party appearances, which survives in all elections and confirms the potentials of citizens' participation outside party framework. The effects of the proportional representation system increased the coalitional and blackmailing potential to a small number of aldermen elected by citizen groups in a number of municipalities and towns.

Large differences in the number of votes won by the candidates and party lists and the coalition of relevant parties on the republic and local levels confirm that the voters did not vote in unison. Weak party identification, an unformatted party scene, fragmented and polarized party system, frequent simultaneous electoral cycles for different levels of authority, inconsistent non-transparent party policy of candidacy – these are the main factors of vote allocation and different voting in the analyzed electoral cycles. At the same time, it is a valid confirmation that local elections are not a mere reflection of voting on the central level even though the parties tend to turn the local elections into a routine copying of electoral will demonstrated at parliamentary or presidential elections. To bring particularity of local elections to the full, aldermanic elections need to be separated from MP elections, the electoral system needs to be changed towards personalized voting, along with the rise of awareness of a political community and the significance of the local authorities.

Keywords: local elections, electoral system, voter turnout, electoral coalitions

Scientific discipline: Political Sciences

Specific scientific discipline: Political Systems

САДРЖАЈ:

I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
1. Проблем, предмет и циљеви истраживања	4
2. Теоријско-хипотетички оквир	7
3. Метод истраживања	9
4. Научни и друштвени значај	10
II ДЕТЕРМИНАНТЕ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА	12
1. Појам избора, локалних избора и изборних система	13
2. Локална самоуправа и избори	31
3. Нормативни оквир и страначки ставови	39
4. Политички актери, контекст и изборна кампања	48
5. Изборни системи за локалне изборе у европским земљама	60
III ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 1992. И 1996. ГОДИНЕ	73
1. Локални избори у Републици Србији 1992. године	75
1.1. Друштвено-политички контекст – деструкција државе	79

1.2.	Модел локалне самоуправе	103
1.3.	Актери и кампања	109
1.4.	Излазност бирача	115
1.5.	Резултати избора	117
1.6.	Политичке последице	124
2.	Локални избори у Републици Србији 1996. године	129
2.1.	Друштвено-политички контекст – нови државни оквир	129
2.2.	Нормативни оквир	137
2.3.	Актери и кампања	137
2.4.	Излазност бирача	145
2.5.	Резултати избора	146
2.6.	Политичке последице	162
	IV ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2000. ГОДИНЕ	165
1.	Друштвено-политички контекст – смена режима	166
2.	Реформа локалне самоуправе и нови изборни систем	179
3.	Актери и кампања	180
4.	Излазност бирача	186
5.	Резултати избора	187
6.	Политичке последице	195
	V ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2004. И 2008. ГОДИНЕ	199
1.	Локални избори у Републици Србији 2004. године	200

1.1.	Друштвено-политички контекст – први учинци нових елита	201
1.2.	Нормативни оквир	217
1.3.	Актери и кампања	221
1.4.	Излазност бирача	226
1.5.	Резултати избора	227
1.6.	Политичке последице	246
2.	Локални избори у Републици Србији 2008. године	250
2.1.	Друштвено-политички контекст – повраћена самосталност	251
2.2.	Нормативни оквир – реформа изборног права	265
2.3.	Актери и кампања	267
2.4.	Излазност бирача	276
2.5.	Резултати избора	276
2.6.	Политичке последице	294
	VI ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2012. ГОДИНЕ	297
1.	Друштвено-политички контекст – смена власти	297
2.	Нормативни оквир	309
3.	Актери и кампања	310
4.	Излазност бирача	313
5.	Резултати избора	314
6.	Политичке последице	335
	VII ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	338

VIII ПРИЛОЗИ	353
Карта 1. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, децембар 1992.	354
Карта 2. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, новембар 1996.	355
Карта 3. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, септембар 2000.	356
Карта 4. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, септембар 2004.	357
Карта 5. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, мај 2008.	358
Карта 6. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, мај 2012.	359
IX ЛИТЕРАТУРА	360

**СПИСАК КОРИШЋЕНИХ СКРАЋЕНИЦА
НАЗИВА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА
(по азбучном реду)**

ГСС – Грађански савез Србије
ДА – Демократска алтернатива
ДЗВМ – Демократска заједница војвођанских Мађара
ДС – Демократска странка
ДСС – Демократска странка Србије
ДСВМ – Демократска странка војвођанских Мађара
ДХСС – Демокришћанска странка Србије
ДЦ – Демократски центар
ДП – Демократска партија
ДПА – Демократска партија Албанаца
ДСР – Демократска странка Рома
КВ – Коалиција „Војводина“
ЈС – Јединствена Србија
ЛДП – Либерално-демократска партија
ЛСВ – Лига социјалдемократа Војводине
ЛПС – Лабуристичка партија Србије
НД – Нова демократија
НДС – Народна демократска странка
НоДС – Нова демократска странка
НКПЈ – Нова комунистичка партија Југославије
НРС – Народна радикална странка
НС – Нова Србија
НСС – Народна сељачка странка
НСП – Народна странка „Правда“
ПДД – Партија за демократско деловање
ПВС – Покрет ветерана Србије
ПДС – Покрет за демократску Србију
ПС – Покрет социјалиста
ПСС – Покрет „Снага Србије“
ПУПС – Партија уједињених пензионера Србије
РДСВ – Реформско-демократска странка Војводине
РВ – Реформисти Војводине
СанДП – Санџачка демократска партија
СВМ – Савез војвођанских Мађара
СДП – Социјалдемократска партија
СДА – Странка демократске акције
СДПО – Српски демократски покрет обнове

СДПС – Социјалдемократска партија Србије
СДУ – Социјалдемократска унија
СК–ПЈ – Савез комуниста – Покрет за Југославију
СЛС – Српска либерална странка
СПО – Српски покрет обнове
СПС – Социјалистичка партија Србије
СРС – Српска радикална странка
СНС – Српска напредна странка
ССЈ – Странка српског јединства

ПОПИС ТАБЕЛА :

1. Тенденцијски учинци изборних система на микронивоима страначког система
2. Избори и изборни системи у Републици Србији на националном и локалном нивоу 1990–2012
3. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 09. и 23. децембра 1990. године
4. Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 31. маја 1992. године
5. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 20. децембра 1992. године
6. Резултати за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 20. децембра 1992. године
7. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаних 20. децембра 1992. године
8. Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 20. децембра 1992. године
9. Упоредни приказ гласова водећих политичких странака и коалиција на савезном, републичком и локалном нивоу, децембар 1992. године
10. Резултати избора за народне посланике Републике Србије, одржаних 19. децембра 1993. године
11. Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 3. новембра 1996. године
12. Тираж и обим листова чији је оснивач АП Војводина, 1996. година
13. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 03. новембра 1996. године
14. Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији 03. новембра 1996. године
15. Упоредни приказ гласова водећих политичких странака и коалиција на савезном и локалном нивоу, новембар 1996. године
16. Резултати избора за Скупштину града Београда, одржаних 03. новембра 1996. године

17. Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 3. новембра 1996. године, за град Београд
18. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 21. септембра 1997. године
19. Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 24. септембра 2000. године
20. Резултати избора за Веће република Савезне скупштине, одржаних 24. септембра 2000. године
21. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 24. септембра 2000. године
22. Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 24. септембра 2000. године
23. Упоредни приказ добијених гласова водећих политичких странака и коалиција на савезном и локалном нивоу, септембар 2000. године
24. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 23. децембра 2000. године
25. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 28. децембра 2003. године
26. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, у периоду од 2002. до 2004. године
27. Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, у периоду од 2002. до 2004. године
28. Изабрани председници општина на локалним изборима, одржаним 11. и 25. септембра 2004. године, по предлагачима
29. Политичке странке по броју општина у којима имају одборнике, 2005. година
30. Упоредни приказ резултата појединих предлагача у општини Бачка Паланка, на локалним изборима одржаним 11. септембра 2004. године и 18. децембра 2005. године
31. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 21. јануара 2007. године
32. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 11. маја 2008. године
33. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 11. маја 2008. године
34. Резултати странака и коалиција на локалним изборима на Косову и Метохији, одржаним 11. маја 2008. године
35. Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 11. маја 2008. године
36. Изабрани председници општина и градоначелници након локалних избора одржаних 11. маја 2008. године, по предлагачима
37. Упоредни приказ добијених гласова водећих политичких странака и коалиција на савезном и локалном нивоу, мај 2008. године

38. Однос добијених гласова и мандата Српске радикалне странке и Групе грађана „Напред, Србија“ на ванредним локалним изборима у општинама Пријеполје, Врњачка Бања, Књажевац и Рума, новембар 2008. године
39. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 6. маја 2012. године
40. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 6. маја 2012. године
41. Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 6. маја 2012. године
42. Изабрани председници општина и градоначелници након локалних избора одржаних 6. маја 2012. године, по предлагачима
43. Упоредни приказ добијених гласова водећих политичких странака и коалиција на републичком и локалном нивоу 6. маја 2012. године
44. Однос броја гласова и одборника Српске напредне странке и Српске радикалне странке на локалним изборима на територији АП Војводина, одржаним 6. маја 2012. године

I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Избори представљају најшири облик политичке партиципације, у коме становници – држављани једне државе, остварујући бирачко право као једно од суштинских људских и политичких права, одлучују о политици и актерима на националном, регионалном и локалном нивоу власти. Право држављана да бирају своје представнике и право да буду бирани у представничка тела и на друге јавне функције претпоставка су демократски конституисане власти на националном нивоу и на нивоу локалне самоуправе.

Избори за сазиве представничких тела локалних самоуправа у изразито мањој мери привлаче пажњу истраживача у односу на парламентарне и председничке изборе. При томе, истраживачи изборне проблематике су изградили дихотоман став о улози и значају локалних избора у политичком животу. Прва група мишљења локалне изборе третира као пуку политичку рефлексију избора на вишим нивоима власти – регионалних, парламентарних и председничких. Друга група мишљења локалне изборе третира управо супротно – као потпуно аутономан политички процес у коме политички актери објављују своје политичке програме и боре се за наклоност бирача у локалним заједницама, без обзира на изборе за више нивое власти. Ова научна контроверза поткрепљује се емпиријским показатељима и бројним политиколошким и статистичким анализама.

Чињеница да избори за локалне власти немају значај какав се придаје парламентарним и председничким изборима првенствено је произилазила из високог степена централизације држава и, сходно томе, умањеном опсегу овлашћења локалних власти. Са процесом кризе државе благостања седамдесетих година XX века, уз ослањање на дугу традицију самоуправа локалних заједница

на простору Европе, дошло је до раста степена децентрализације држава кроз деакумулацију функција централних државних власти.

Децентрализација и процес јачања улоге локалне самоуправе снажно су подстакнути кроз „Европску повељу о локалној самоуправи“ Савета Европе из 1985. године, као и кроз бројна документа Европске уније. Кроз њих је ревитализована потреба јачања локалне самоуправе. Смисао локалне власти почиње да се види у рационалности и ефикасности локалних органа, као грађанима најближег нивоа власти, при чему се децентрализована власт види као јефтинија, непосреднија и делотворнија. Локална самоуправа и избори за састав њених представничких тела виде се и као компетитивнији и успешнији у артикулацији непосредних интереса грађана, односно као прва инстанца решавања проблема грађана одређене локалне заједнице.

Паралелно са јачањем локалних власти долази до смањења трансфера средстава са државног нивоа, што имплицира ефикаснији начин управљања и неретко има свој одраз у непосредном избору градоначелника са широким овлашћењима. При томе се отвара питање односа градоначелника са представничким телима као и питање ефикасности таквог система, односно да ли се таквим начином избора ради ефикасности у управљању нарушавају основни демократски принципи. Упоредо са тим тече и интензиван процес *парламентаризације* или *национализације* локалних избора, самим тим и локалне политике, где локална представничка тела постају политичке арене са пресудним утицајем политичких странака, сличне онима на националном нивоу. Коначно, тренд децентрализације није исходовао унифицирање изборних правила на локалним нивоу у европским земљама. Сходно политичкој култури и сагледавању улоге локалне самоуправе у земљама Европске уније, као и у земљама Европе изван Европске уније конституисани су различити модели власти и изборни системи на локалном нивоу.

Овај рад анализира изборе за представничка тела локалних самоуправа након обнављања вишестраначког система у Србији 1990. године до данас.

Посматрано временско раздобље представља период формирања новог, вишестраначког политичког система, након вишедеценијске комунистичке владавине. Он је обележен изузетном динамиком: појавом нових политичких актера, флукуацијом гласова, као и честим променама изборних правила у сложеном друштвено-политичком контексту. Политичке странке су на локалним изборима примењивале различите стратегије предизборног, али и послеизборног наступа, а грађани су, уз одлуку за кога ће гласати, висином партиципације на локалним изборима слали поруку каква је перцепција ових избора у односу на оне за више нивое власти.

Важност власти у локалним самоуправама посебно је видљива у већим градовима, пре свих у градовима који су центри округа. Као национални, културни, привредни, економски и образовни центри са јаким гравитационим дејством на своју непосредну околину, они представљају територију са великим бројем бирача, па су и самим тим интересантни политичким странкама. Власт у тим градовима, али и у другим општинама, имају непосредан значај за политичке странке, јер долазе у позицију да управљају важним ресурсима на локалном нивоу. Осим тога, локални избори за политичке странке имају и јак посредан, симболички значај, пре свега у промоцији странке, демонстрирању политичке снаге, подршке и утицаја, унапређењу организационо-техничке компоненте странке, едукацији функционера, као и јачању мреже чланова и активиста.

Локални избори у посматраном периоду мењају своју улогу у политичком животу Србије. У периоду пре *нетооктобарских промена* 2000. године они су превасходно били перципирани као један од полигона за супротстављање опозиције тадашњој доминантној власти социјалиста. Тако је и највећи успех опозиције на изборима у Републици Србији управо постигнут на локалним изборима 1996. године. Тада водећа опозициона Коалиција „Заједно“ остварује победу у преко двадесет локалних самоуправа, те једном броју центара округа широм Републике Србије, што је допринело формирању базе за детронизацију власти у периоду који је наступио. После 2000. године улога локалних избора

значајно је промењена. Они су постали простор за остваривање утицаја и одмеравања снага локалних експозитора националних, регионалних и мањинских странака. Значајну улогу у оба наведена периода задржале су групе грађана. Ради се посебним изборним актерима који имају упориште у активизму грађана ван странака, али о механизмима којим страначки дисиденти и страначке фракције траже простор за политичко профилисање и позиционирање у власти.

Циљ ове дисертације је да утврди међузависност локалних и националних избора у Србији, да покаже каква је спрега међу њима када се истовремено са локалним одржавају избори за више нивое власти, односно када једни претходе другима. Испитаће се ниво партиципације грађана на локалним изборима и изборима за национални парламент, као и да ли постоје разлике у висини партиципације у различитим деловима Републике Србије. У том контексту анализираћемо колико је на локалном нивоу видљива фрагментираност страначког система, какве су стратегије изборних наступа и контуре послеизборног деловања, као и то колико су на локалном нивоу видљиви унутарстраначки расцепи. Коначно, циљ дисертације је да покаже како се понашају/гласају бирачи на локалним изборима и како то утиче на страначки систем и распоред снага на националном нивоу. Наведена питања ћемо истражити кроз следеће индикаторе: тип изборног система, излазност бирача на локалним изборима, самостални и коалициони наступ националних, регионалних, мањинских странака, аутохтоно организовање на локалном нивоу кроз групе грађана, као и резултате изборних актера.

1. Проблем, предмет и циљеви истраживања

Предмет ове докторске дисертације су локални избори, заправо избори за представнике у представничким телима локалних самоуправа. Под појмом избора, парламентарних, председничких и локалних избора подразумевамо не само

изражавање преференција и њихов претварање у мандате, него и политичка деловања у најмасовнијем учествовању грађана у политици, односно вршењу јавних послова кроз одабир политичких странака, програма и кандидата. Локални избори деле низ заједничких карактеристика са изборима на другим нивоима власти. Они се заснивају на демократским процедурама заснованим на бирачком праву, као основном људском праву, на слободи говора, нормативним и организационим правилима изборног законодавства, као и на презентовању програма и кандидата у јавности.

Локални избори имају и своје посебности у односу на изборе на другим нивоима власти. Ради се о нивоу власти који је структурно гледано најближи грађанима, у којем они задовољавају већину својих интереса и потреба. Јединице локалне самоуправе су средине у којима велика већина грађана проведе свој животни и радни век и за коју су везани бројним и испреплетеним социјалним везама. Управо то локалне изборе чини важним и увећава им значај: тада се бирају програми и људи који ће обликовати квалитет живота свих грађана одређене средине. Грађани би по тој логици требало да имају веће интересовање за локалне изборе него за оне на националном нивоу. Међутим, супротно очекивањима, локални избори бележе мању излазност бирача од парламентарних и председничких избора.

Са друге стране, показало се да ни релативно скромна овлашћења јединица локалних самоуправа, ни мања партиципација грађана на локалним изборима, показало се, не смањују њихову важност за политичке странке. На посредан начин, локални избори постају важнији политичким странкама него грађанима. У том процесу посебно се истиче позиција локалних партијских филијала, које на локалном нивоу врше едукацију чланства и бирача, формирају групе сигурних гласача и регрутују локална страначка руководства.

Локални избори су и специфични тренинг и селекција страначких кадрова. С једне стране, страначки активисти се вршењем власти у локалним одборима обучавају, а резултати које остварују препоручују их за функције у вишим

страначким форумима, али и у вишим нивоима законодавне и извршне власти у држави. Са друге стране, локални избори су и практична школа политике и зато је готово опште правило да политичари од посланика до функционера у странкама и власти прођу образовање у локалној самоуправи.

Политичке странке теже апсолутном вршењу власти на свим нивоима, дакле страначкој унисонности, јер се то узима као претпоставка успешног рада и спровођења програма. То је израженије у државама без демократске традиције и са малим овлашћењима локалне самоуправе, али је присутно и у старим, стабилним демократским друштвима.

Основни проблем у истраживању локалних избора огледа се у стално присутној дуалности. Наиме, један истраживачки приступ је минималистички и он сматра да су локални избори само пука рефлексивна националних избора, заправо само пресликавање ставова са националног на локални ниво. Овај приступ локалне изборе третира као рутински политички процес без суштине политичке важности, односно да то и нису прави избори, већ задовољавање политичко-институционалне форме и ритуал, односно демократска фикција. Други приступ глорификује локалне изборе као апсолутно аутономан политички процес. Таква схватања одлазе у крајност тврдњама да локални избори готово и да немају додирних тачака са изборима на националном нивоу, односно да се ради о засебним, аутохтоним процесима.

Наведена два приступа нису добре почетне методолошке парадигме за истраживање локалних избора. Истина се налази у средини. У емпиријској равни, и једна и друга школа мишљења може наћи потврду својих ставова. Међутим, процена значаја и домета локалних избора зависи од сплета околности у сваком друштву. Истраживање овог сложеног питања дуго времена се налазило у сенци истраживања парламентарних и председничких избора. Ако су студије избора у последњих двадесет година доживеле експанзију, онда је истраживање значаја локалних избора дошло у жижу интересовања тек у последњој деценији.

Придружујући се студијама локалних избора, ми ћемо на примеру Републике Србије анализирати политичке последице пет изборних циклуса за локалне органе власти, од 1990. до 2008. године, као и локалних избора одржаних 2012. године. Ради се изазовној теми, јер је пет, односно шест (ако рачунамо изборе 2012. године), изборних циклуса одржано по четири различита изборна модела. Анализа политичких последица циклуса локалних избора биће посматрана са становишта две наведене парадигме: рефлексije избора са националног (републичког, раније и савезног) нивоа, или аутономног процеса са засебном структуром, логиком и политичким последицама. Настојаћемо да опишемо и класификујемо чиниоце који детерминишу локалне изборе, консеквенце примењених изборних модела, предизборне и послеизборне стратегије политичких актера, територијалну покривеност локалним експозитурама од стране националних, регионалних и мањинских странака, као и група грађана.

2. Теоријско-хипотетички оквир

Наведене две парадигме које минимализују, односно глорификују локалне изборе условљавају теоријско-хипотетички оквир ове докторске дисертације. Ако се изборни систем посматра као процес претварања гласова у мандате, а изборни процес као најуређенији политички процес, онда је важно проверити какве политичке консеквенце на локалном плану производе одређени изборни модели.

Познати су теоријски ставови какве политичке последице производе већински, пропорционални и мешовити изборни модели. У теорији преовладава став да те последице немају снагу аксиома, односно да не може директно да се успостави закономерност између одређеног изборног модела и политичких последица које он доноси. У науци данас преовладава став да политичке консеквенце јесу производ изборног система, али да су оне снажно

детерминисане и друштвеним контекстом. Практично, исти модел може производити мање или више наглашене или потпуно различите политичке последице у различитим друштвено-политичким контекстима.

Ова чињеница је важна с обзиром на то да главни актери изборног процеса политичке странке нису имале и још немају темељно проучена сазнања о изборним системима. Та сазнања су често заснована на импресионистичким визијама, продукована на основу тренутног односа и пројекција политичких жеља, а не на реалном познавању шта одређени изборни модел може произвести у политичком систему.

Локални избори, дакле, нису пука рефлексивна резултата избора на националном нивоу, као ни потпуно аутономни политички процес. Они су конгломерат у коме може долазити до преваге једног или другог приступа у зависности од друштвеног контекста, односно деловања низа фактора који детерминишу политику на локалном плану, па и изборе.

Овај општи хипотетички став подразумева анализу изборног модела по коме се бирају одборници у локалним самоуправама, затим, анализу понашања кључних субјеката изборног процеса (грађана, кандидата, странака и медија) у контексту избора на националном и локалном плану.

Када се избори на националном нивоу одржавају истовремено са локалним изборима – утицаће на њих. То ће се, пре свега, огледати у већој излазности, али и у резултатима локалних избора. Што су локални избори временски удаљенији од одржавања националних избора, утолико ће утицај тих избора имати битно другачију рефлексивну. Утицај може бити директан, уколико политичке странке и елите које врше власт на националном плану имају успеха у економској, социјалној, привредној и другим политикама које подижу стандард грађана имаће боље изгледе за успех на локалним изборима. Са друге стране, уколико је мандат испуњен економско-социјалним проблемима, који узрокују пад стандарда грађана,

утолико ће то бити негативни баласт владајућим странкама за наступ на локалним изборима.

Постоје два одступања од ове две тенденције. Прво одступање се огледа у локалним срединама где постоји јак степен партијске идентификације. У таквим општинама и градовима бирачи ће пружити подршку одређеној политичкој опцији, без обзира на тренутне односе политичких снага на националном плану. Друго одступање је производ друштвеног контекста. Уколико у друштвеном пољу постоји снажна перцепција за промене политичких елита и то се наметне као доминантна тема у кампањи, утицај избора на локалном нивоу може се додатно релативизовати, јер ће се и на локалном гласати по обрасцу са националног нивоа. Грађани ће у том случају променити локалну елиту не зато што је лоше радила, него зато што је промењена елита на националном нивоу.

Овај општи хипотетички оквир подразумева не само испитивање наведених ситуација него и понашања изборних актера и политичке последице које су производ таквог контекста.

Сви избори одржавају се у оквиру политичког процеса кога детерминише нормативни оквир. Нормативни оквир се у Републици Србији у претходне две деценије често мењао, што је веома захвално за анализу, јер омогућава лонгитудинално истраживање у четири различита изборна модела и тестирање теоријских ставова на конкретним изборним процесима.

3. Метод истраживања

Методолошку основу овог рада чиниће теоријско истраживање засновано на анализи садржаја домаће и стране научне и стручне литературе, позитивних прописа, доступног статистичког материјала и емпиријска провера тих ставова на примеру Републике Србије у распону од две деценије.

Ради анализе предметних појава и процеса углавном ће се користити компаративни метод, као општенаучни метод, те анализа садржаја доступних докумената националног и међународног карактера и статистичких података. Нормативистички метод ће се применити у сагледавању нормативно-правне регулативе у области изборних система. Посебна пажња биће посвећена методи моделовања којима ће се испитивати степен зависности и утицај локалних и националних избора преко различитих индекса пропорционалности и индекса фрагментације, што ће подразумевати коришћење статистичке методе.

Анализе циклуса локалних избора у Републици Србији биће аналогне једне другима, а биће спроведене кроз праћење излазности, предизборних и послеизборних стратегија политичких странака, изборних резултата и укупних последица локалних избора. Истраживаћемо и процес кандидовања у контексту организационе снаге појединих странка, позиционирање странака по територијалном принципу, односно тестирање да ли и које странке имају општине, градове, округе, подручја као *изборне тврђаве*, као и то у каквој су корелацији резултати избора на националном и локалном нивоу за изборну снагу релевантних странака и странака националних мањина, посебно најбројнијих – Албанаца, Мађара и Бошњака.

4. Научни и друштвени значај

Научни значај ове докторске дисертације је у истраживању битног сегмента изборне праксе који је генерално био запостављен – дескрипцији и систематизацији података о локалним избора и њиховој повезаности са изборима на осталим нивоима власти. Како се све више увиђало да локални избори нису само успутни политички процес, истраживачи су, у складу са појачаним интересовањем за изборе у протекле две деценије, претходних година почели да посвећују већу пажњу и локалним изборима, као и испитивању односа локалних и

националних избора. Та истраживања се нису наслањала само на наведене, заступљене тезе о локалним изборима као пукој рефлексији избора на националном нивоу или потпуно аутономном процесу, него и на општи тренд јачања степена аутономности локалне самоуправе, као и важности територијалне организације и локалне политике.

Код нас нису рађена посебна истраживања локалних избора, као што је то био случај са студијама избора на националном нивоу. Изостали су одговори на питања о друштвеним и политичким последицама локалних избора, не само за конституисање и функционисање централних власти, него и за рад и функционисање локалне самоуправе. Ова дисертација допринеће попуњавању празнина у истраживању избора у Србији. Први пут ће се компаративно анализирати сви циклуси локалних избора у ширем оквиру избора народних и савезних посланика, као и председника Републике.

Друштвени циљеви ове дисертације усмерени су ка дескрипцији и унапређивању сазнања у вези са функционисањем локалних избора у националном оквиру Републике Србије. Сагледавање утицаја локалних избора на политички и страначки систем и функционисање локалних и централних власти биће драгоцене за евентуалне будуће реформе изборног система на локалном нивоу.

II

ДЕТЕРМИНАНТЕ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА

Сврха избора је, између осталог, и да се подстакне јавни дијалог о проблемима заједнице и да се избором представничког тела успостави програмски консензус о развојним приоритетима заједнице у мандатном периоду. Представничка демократија нужно претпоставља слободу удруживања у формулисању политичке воље бирача, како на националном, тако и на локалном нивоу. Локални (представнички) избори битан су чинилац политичког процеса у оквиру националне државе. Контекст у којем се они одржавају у значајној мери одређени су положајем локалне самоуправе, програмима и политиком различитих актера на националном и локалном нивоу, пре свих политичким странкама, њиховим политичким активностима, као и међусобним односима.

Национални и локални избори јесу слични политички процеси који се одржавају на различитим нивоима власти. Између ова два политичка процеса постоји повезаност: нормативна, институционална и политичка. Локални избори ипак испољавају посебну унутрашњу динамику и посебне карактеристике. У њима ће доћи до изражаја посебности локалних средина, које се огледају у њиховим социодемографским особинама, привредној развијености, природним и људским потенцијалима, социјалним, културним, верским и другим карактеристикама.

Основна правила одржавања локалних избора постављена су у легислативи сваке земље. Како питања из изборног законодавства спадају у ред важних политичких одлука, тако ова осетљива материја увек захтева посебну пажњу и постизање консензуса политичких странака, јер оне често о том питању имају различита и супротстављена мишљења.

1. Појам избора, локалних избора и изборних система

У историји су позната искуства два типа демократије, а то су директна демократија и индиректна, представничка демократија¹. Насупрот античком идеалу непосредне демократије, у којој су грађани непосредно на градским трговима исказивали своју вољу и политичке ставове, савремени политички услови, услед великог броја становника савремених држава, допринели су томе да је преовладала индиректна, представничка или парламентарна демократија. У том контексту, представничка или парламентарна демократија дефинише се као систем владавине у којој се народна сувереност изражава на периодичним, слободним, општим и вишестраначким изборима на којима грађани бирају своје представнике у представничким телима на различитим нивоима власти – локалном, регионалном, националном или наднационалном.

Избори се дефинишу на више начина, па се тако под изборима подразумевају „различити институционални поступци и средства успоставе представничких тела и постављање појединаца на јавне положаје“², али и „процес обликовања политичке воље која се темељи на могућности да се бирачи одреде за једну од више понуђених опција и њихових носилаца“³.

¹ Сартори Ђовани: *Демократија, шта је то?*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 181.

² Одредница „Избори“ у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 129.

³ Исто.

Политички систем, унутрашње уређење и структура разликују се од државе до државе⁴. Сходно сваком појединачном решењу овог питања у националним државама постоје различити нивои власти, односно начини њиховог избора, па се тако у федералним државама могу разликовати локални, регионални, избори у федералним јединицама или пак за федерални ниво, док је ситуација у унитарним државама једноставнија, и ту постоје избори за централне власти и избори за локалне самоуправе⁵. Сходно томе, избори у свакој држави имају своју хијерархију, а локални избори су најнижи део те хијерархије, као политички процес у којем се бирају представници у представничке органе локалне самоуправе⁶. Локални и национални избори суштински су „политички процеси исте врсте, али основна је разлика у томе да се ради о уласку у политичку арену на различитим нивоу друштвене моћи, управљања и утицаја у институцијама које се изборима конституишу.“⁷

Актери локалних избора не разликују се у значајној мери од актера избора на националном нивоу, па се и ту може конструисати троугао као и на националном нивоу, који чине грађани, медији и политичке организације (политичке странке, јавне организације, групе за притисак и владе)⁸. На локалним изборима бирачи су под утицајем информација које им долазе са локалног,

⁴ „Точан облик тога система, колико локалних већа постоји и какав је њихов тип те како се односи према остатку структуре владавине, овиси дакако о повијести, уређењу и политичким збивањима која су се догодила у догичној држави. Међутим, опћенито влада сугласност да је виталан састав локалне самоуправе саставни дио репрезентативног и одговорног дјеловања либерално-демократске државе. У Средњој и Источној Европи схваћа се развој локалне демократије као нужан корак у пријелазу из старих комунистичких режима. Као изабране представничке институције, локални органи уживају неки ступањ легитимности и потпоре бирача који их разликују од других облика управе“. Навод у: Axford Barrie, Browning K. Gary, Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: *Увод у политологију*, Политичка култура, Загреб, 2002, стр. 338.

⁵ Исто.

⁶ Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе у Србији – модели за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша (приређивачи): Београд, демократска метропола, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 173.

⁷ Исто, стр. 177.

⁸ McNair Brian: *Увод у политичку комуникацију*, Факултет политичких знаности, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 13.

регионалног и националног нивоа, од чега ће утицај са регионалног и националног нивоа бити посредован масовним медијима. На те подстицаје бирачи ће одговорити у складу са својим вредностима и ставовима, који ће пре свега одражава њихов социјални статус и године старости⁹.

Постоје и дилеме да ли уопште локални избори треба да буду страначки или нестраначки. У прилог става да локални избори треба да буду „избор професионалне управе“¹⁰ истиче се аргумент да се бирачи на локалним изборима опредељују на основу способности кандидата и гласају за оне који су у стању да реше проблеме у локалној средини, третирајући локалне изборе као „нестраначки, али и неполитички поступак“¹¹ и у којима бирачи стављају своје партијске преференце у други план. Пракса је показала да и локални избори, пре или касније, долазе под снажан утицај националних партија. У њима су локални страначки представници често репрезенти националних страначких центара више него што су представници самих локалних средина, односно грађана који у њима живе и који су за њих гласали.

Ипак, локални избори успостављају се као важна институција преко које грађани реализују своју слободу у бирању органа власти и преносе суверенитет на своје представнике и изабране органе¹². На локалним изборима се формирају демократски легитимисана представничка тела са правом да, формирањем већине,

⁹ Johnston J. R.: Local effects in voting at a local elections, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 64, No. 3 (Sep, 1974), p. 418.

¹⁰ Одредница „Комунални избори“ у: Касаповић Мирјана, *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 201.

¹¹ Исто.

¹² Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалне самоуправе: упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 76.

унутар својих редова бирају извршну власт, али и правом опозиције да у представничком телу остварује контролу власти¹³.

Сваки конкретни систем локалне самоуправе, готово без изузетка, познаје и функцију председника локалне самоуправе. Као и код представничких тела, и избор председника може да буде различит – посредан, у представничком телу, или непосредан, на изборима. Искуство непосредног избора у Републици Србији било је једнократно, неуспешно и зато промењено. Посредно или непосредно изабрани председник локалне самоуправе може да има различити опсег права и овлашћења. Готово по правилу, ако је непосредно изабран он има шири опсег овлашћења и претвара се у део бифедалне егzekутиве, где неретко може бити супротстављен одборничкој већини¹⁴. У зависности од намера законодавца, различитим методама, раздвајањем изборних циклуса за председника локалне самоуправе и одборника или пак дужим мандатом, може се ојачати позиција градоначелника у односу на локалну скупштину. Са друге стране, постоје и примери да скупштине буду далеко моћније од градоначелника и да их могу сменити, иако их нису ни изабрале¹⁵.

Иако се локални избори разликују од националних и председничких избора по „структурним, процесним и садржајним обележјима, али и по политичком утицају и важности“¹⁶, они имају и заједничке особине са изборима на националном нивоу. Пре свега су то исти политички актери који на њима учествују, организација изборних кампања, истоветни начини мобилизације страначких ресурса и чланства, као и улога медија која је важна и на локалном, као и на националном нивоу. Политичке странке на националном нивоу и њихови

¹³ Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе у Србији-модел за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша (приређивачи): *Београд, демократска метропола*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 175.

¹⁴ Одредница „Градоначелнички избори“ у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон, Политичка култура*, Загреб, 2003, стр. 103.

¹⁵ Одредница „Градоначелнички избори“ у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон, Политичка култура*, Загреб, 2003, стр. 104.

¹⁶ Одредница „Комунални избори“ у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон, Политичка култура*, Загреб, 2003, стр. 200

лидери свесни су вредности локалних избора у дефинисању својих политика и настојању добијања што шире подршке¹⁷.

Оно што је такође заједничко јесте постојање изборних система по којима се спроводе. Изборни систем дефинише се као „скуп правно утврђених принципа и инструмената за његово остваривање, чијим се прожимањем обликује оквир за конституисање политичког устројства друштва, и који уједно постаје гарант континуитета друштвених односа и на бази њих упостављених институција”¹⁸. Кључни елемент изборног система чини начин расподеле мандата, односно начин на који је у једном политичком систему обликован и регулисан процес одабира људи на јавне функције, и то, пре свега, за представничка тела која се персонално попуњавају применом изборности¹⁹. Имајући у виду мноштво појединачних решења које су у погледу изборних система доносе у националним законодавствима европских држава „не постоје прецизни стандарди о томе шта чини уставну, а шта законску материју, па сам одговор на то пружа сваки појединачни уставни систем”²⁰.

Сам изборни процес састоји се од неколико одвојених фаза, па се тако разликују процеси расписивања избора, кандидовања и изборне кампање, гласања, утврђивања расподеле мандата и избора званичника у представничким телима²¹. Све ове процедуре могу се груписати у предизборну, изборну и послеизборну фазу²².

¹⁷ Rallings Colin, Trasher Michael: *Local elections in Britain*, Routledge, London, New York, 2003, p. 10

¹⁸ Јовановић Милан: *Изборни системи; избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 17.

¹⁹ Арнаутовић Суад: *Политичко представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX стољећу*, PROMOCULT, Сарајево, 2009. стр. 274.

²⁰ Пајванчић Маријана: *Речник основних појмова и термина о изборима*, Центар за слободне изборе и демократију – ЦЕСИД, Нови Сад, 2001, стр. 68.

²¹ Јовановић Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990-1996*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 18

²² Арнаутовић Суад: *Политичко представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX стољећу*, PROMOCULT, Сарајево, 2009. стр. 280

Иако се предизборне активности одржавају практично од завршетка претходног изборног циклуса, предизборна фаза формално започиње са расписивањем нових избора. Она обухвата низ техничких, законодавним актима прописаних процедура за отпочињање изборног циклуса, као што су: операционализација изборног система, дефинисање одредби о бирачком праву, закључивање бирачких спискова, одређивање изборних јединица, прописивање начина кандидовања, установљавање органа за спровођење избора, одређивање бирачких места, регулисање начина гласања и постизање договора око вођења изборне кампање²³. Кључни део предизборне фазе заправо је изборна кампања, односно политичко-агитациона активност учесника изборног надметања усмерена на то да се утиче на бираче. Окосницу изборних кампања чине активности на презентирању садржине изборних програма подносилаца изборних листа, приказивање већ остварених резултата, те критичко анализирање и вредновање програма и рада изборних ривала. Кроз кампање политички актери настоје да обезбеде што већу подршку бирача за своје политичке опције настојећи да постану власт, да остану на власти или бар да повећају постојећи удео у њој²⁴.

Изборна фаза се одржава током изборног дана, када се врши гласање. Изборне активности које се остварују на дан избора односе се на рад бирачких одбора, излазак грађана на бирачка места, гласање и надзор над радом бирачког одбора. Гласање се одвија по прецизно прописаним процедурама и том приликом се индивидуална воља појединачних бирача сублимира се у коначну одлуку ко је победник, а ко поражен, односно ко ће добити мандат грађана да у наредном мандатном периоду управља јавним пословима²⁵.

²³ Арнаутовић Суад: Политичко представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX веку, PROMOCULT, Сарајево, 2009, стр. 277-279

²⁴ Одредница "Изборна кампања", у: Касаповић Мирјана: Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 134

²⁵ Арнаутовић Суад, : Политичко представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX веку, PROMOCULT, Сарајево, 2009, стр. 280–281.

Послеизборна фаза започиње са затварањем бирачких места. Након процедуре пребројавања гласачких листића, утврђивања резултата гласања и расподеле мандата, приступа се проглашењу званичних резултата избора²⁶. Након тога формирају се новоизабрана представничка тела. После процедуре верификовања мандата, приступа се формирању власти у договору локалних експозитора странака и других политичких актера на локалном нивоу²⁷. То је фаза коју карактерише (дис)континуитет, што може да значи да претходна политичка гарнитура остане на власти или да власт предају новом победнику на изборима.

Током целог изборног процеса траје и посматрање избора од стране домаћих и страних посматрача и невладиних организација, медијско праћење избора, контрола избора од стране учесника избора, као и евентуалне процедуре везане за заштиту изборног права, кроз решавање случајева евентуалних жалби и приговора учесника изборног процеса²⁸.

Локални избори се по времену одржавања могу поклопити са националним изборима, или се пак могу организовати самостално. То са собом носи одређене последице, јер ако се избори одржавају истовремено, они готово по правилу са собом носе већу излазност, односно већу партиципацију грађана. Такође, на основу деловања политичких странака могуће је сагледати њихове локалне предизборне стратегије (самостални или коалициони наступ), одредити укупан број политичких странака са националног нивоа са значајном улогом на локалном нивоу, одредити укупан број њихових активних локалних подружница које имају мањи или већи утицај у вршењу власти у одређеним локалним самоуправама. Локални избори одржани у међупериоду између циклуса избора на националном

²⁶ Арнаутовић Суад: Политичко представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX веку, PROMOCULT, Сарајево, 2009, стр. 280.

²⁷ Арнаутовић Суад: Политичко представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX веку, PROMOCULT, Сарајево, 2009, стр. 281.

²⁸ Исто.

нивоу, такође, могу вршити функцију „барометра избора“²⁹ и дати податке о променама расположења бирачког тела у односу на претходно одржане изборе, као и о новим, у међувремену насталим, политичким актерима и њиховој изборној снази.

Посебно важан аспект изборног процеса је начин претварања гласова у мандате. Оно се врши посредством изборних модела, који могу бити засновани на два основна начела. Прво је *начело правила већине*, на коме је заснован већински изборни модел. Друго начело је *правило пропорционалности*, на коме је заснован пропорционални изборни модел. Постоји и трећи, мешовити изборни модел, који комбинује елементе два наведена начела, односно правила већине и пропорционалности³⁰.

Зачеци већинског изборног система јављају се још у средњем веку, код избора представника свештеничких редова, манастира и градова у сталешким скупштинама. Он је постао и основни регулативни принцип избора у Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији, као и изборни систем који је највише примењиван на свету. Суштина већинског изборног система је да представнички мандат припада оном ко је освојио апсолутну или бар релативну већину, што води стварању делотворне владе, на бази друштвене интегративности, а не репрезентативности³¹.

Већински избори могу се одржавати једнокружно и на њима побеђује кандидат који је једноставно освојио појединачно највећи број гласова. Такође, већински избори могу се спроводити и са инсистирањем на постизању апсолутне

²⁹ Покрајински избори у Немачкој, допунски избори у Енглеској, као и избори у федералним јединицама САД-а, били су предмет истраживања као „барометар избори“, који су на одређеном делу мандата власти на националном нивоу показивали расположење бирача у локалним срединама, које су се у истраживањима пројектовале и на национални ниво као показатељ подршке владајућим странкама. Anderson J. Cristopher: *Barometar elections in comparative perspective*, Electoral Studies, Vol. 15, No.4, 1996, p. 448.

³⁰ Пајванчић Маријана: *Изборно право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2008, стр. 156.

³¹ Одредница „Већински избори“, у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 353

већине. У том случају, уколико кандидат приликом гласања не оствари апсолутну већину гласова, два или више првопласираних кандидата, у зависности од конкретног, примењеног решења, иду у други круг избора, где ће опет одлучити већина гласова³².

Већински изборни систем има широк круг и поборника и критичара. Они који га подржавају истичу да је једноставан, персонализован и да нуди јаснију и чвршћу комуникацију између бирача и њихових представника³³. И поред присутне и важне партијске машинерије, код већинских избора у првом плану је кандидат и он се мора ангажовати и заложити свој ауторитет да би био изабран у изборном округу. Уз активности кандидата, већински изборни систем подстиче ангажованије деловање страначког чланства. Такође, често долази до ситуације у којој страначки врх не може да инсистира на предлагању кандидата који нема упориште у некој локалној средини, већ то мора учинити на предлог локалног страначког одбора³⁴. Чињеница да кандидат на већинским изборима мора да придобије и бираче других странака доводи до веће идеолошке флексибилности међу странкама, а тиме се фаворизује толеранција, умереност и идеолошка флексибилност међу политичким актерима³⁵. Слично томе, поборници већинског изборног изборног система сматрају да управо потреба освајања што већег броја гласова последично слаби потенцијал фрагментирња и тиме доприноси стабилности страначког система³⁶.

Примена овог система доводи до тенденције формирања јаких, стабилних, хомогених, једностраначких већина у представничким телима, односно ефикасном и брзом формирању извршне власти. Најмаркантнији пример је вишедеценијска пракса једностраначких влада у Великој Британији, иако ниједна партија није

³² Јовановић Милан, : *Изборни системи, избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 39–40.

³³ Исто, стр. 45.

³⁴ Исто, стр. 46.

³⁵ Исто.

³⁶ Исто.

добила већину на изборима још од 1935. године³⁷. Као аргумент у прилог већинског система наводи се да ће егзекутива, изабрана након избора, током свог мандата неће исцрпљивати у међустраничким неспоразумима³⁸.

Критичари већинског изборног модела такође су понудили доста аргумената којима оспоравају његове особине. Изабрани представник на већинским изборима критикује се због претеране везаности за локални, парцијални интерес и потискивање општих, националних интереса³⁹. Критикује се и велики број „упропашћених гласова“ датих кандидатима који су изгубили на изборима⁴⁰. Већински изборни модел оспорава се и због тога што углавном нуди ограничен избор кроз успоставу двополног, двостраничног система, али и зато што искључује мале странке из политичког живота, које неретко представљају разне друштвене мањине⁴¹. На примедбе упућене пропорционалном систему због посебно изражене улоге странака, узвраћа се аргументацијом да су „неприродне“ коалиције саставни део и већинских избора, када се у другом изборном кругу неретко међусобно подржавају странке дијаметрално супротних гледишта. Такође, ни сама већина остварена на изборима не мора нужно бити стварна, резултатска већина, већ је заснована на изразитој диспропорционалности коју доноси већински систем⁴². У већинским изборним системима може доћи до „церимендеринга“ или територијалног прекрајања изборних јединица, што, такође, деформише изборне воље грађана⁴³. На концу, код примене већинских изборних система може доћи и до *биаса*, појаве да је једном политичком актеру

³⁷ Хејвуд Ендру: *Политика*, Слио, Београд, 2004, стр. 437.

³⁸ Исто, стр. 439.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Одредница „Већински избори“, у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 354.

⁴² Јовановић Н. Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990-1996*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 1997, стр. 50–51.

⁴³ Грчић Мирко: *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 2000, стр. 423.

потребно више гласова за мандат него што је то случај са другим политичким актерима. Још израженије, може доћи и до *критичног биаса*, тј. до тога да на изборима не победи, односно не добије највећи број мандата, странка која је добила највећи број гласова⁴⁴.

Пропорционални изборни модел настао је управо из критике већинског изборног модела. Њиховом успостављању погодовали су формирано оквир националне државе у којој се националној подређује локална припадност, чињеница да је укидањем имовинских цензуса бирачко право проширено на милионе људи, али и то да политичким животом контролу преузимају политичке странке⁴⁵. Применом пропорционалног изборног модела гради се праведно представништво свих друштвених група што гарантује остваривање начела демократије⁴⁶, а парламент заправо постаје „умањена репродукција колективитета гласача“⁴⁷.

Различити степени пропорционалности обликују се различитим бројем изборних јединица, различитом висином изборног прага, али и применом различитих математичких формула за претварање добијених гласова у мандате⁴⁸. Највећа пропорционалност постиже се са једном изборном јединицом и што нижим изборним прагом. Пропорционалност се смањује са већим бројем изборних јединица и повећањем изборног прага. Томе се прибегава да се избегне једна од основних слабости пропорционалног изборног модела – претерана уситњеност страначких опција у парламенту, јер то може довести до стања у коме

⁴⁴ Одредница „Биас“, у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 30–31.

⁴⁵ Одредница „Размјерни избори“ у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 320.

⁴⁶ Хејвуд Ендру: *Политика*, Слио, Београд, 2004, стр. 449

⁴⁷ Јовановић Н. Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 1997, стр. 56.

⁴⁸ Исто стр. 57.

није могуће да се формира већина потребна за његово нормално функционисање⁴⁹.

Прерачунавање и расподела мандата врши се преко мање или више комплексних математичких формула, у једној или две фазе. Иако се овај модел јавља у преко 200 различитих варијаната, пропорционални изборни модел се своди на метод количника (квоте) и метод заједничког делиоца, односно највећег броја или просека⁵⁰.

Метод изборног количника заснива се на одређивању јединственог броја (делиоца) којим се утврђује колико ће која листа освојити мандата. Он може бити унапред утврђен (тзв. униформни број) или одређен као количник укупног броја важећих гласова и броја мандата који се деле у изборној јединици. Различити изборни количници могу бити бројеви који се добијају дељењем броја важећих гласова са бројем мандата у изборној јединици (*Херов количник*), бројем мандата у изборној јединици увећаним за један (*Хагенбах-Бишофова квота*) или бројем мандата у изборној јединици увећаним за два (*Импријална квота*). Корисити се и *Друпова квота* која се добија тако да се број важећих гласова подели са бројем мандата увећаним за један. Тако добијен количник се увећава за још један⁵¹. Проблем који се јавља код методе изборног количника јесу нераспоређени мандати, па се то регулише различитим, накнадним математичким операцијама. Тако се нераспоређени мандати могу доделити листи која је имала највећи остатак или најмањи остатак. Трећа опција је да се мандат додели следећој по реду листи која је добила мање гласова него што износи изборна квота, а четврта је да се преостали бројеви гласова поделе са бројем мандата увећаним за један, па се онда изврши поновно рангирање⁵².

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто, стр. 61.

⁵² Исто, стр. 60.

Поред метода изборног количника или квоте постоји и метод заједничког делиоца, који отклања недостатке до којих може доћи у расподели мандата по принципу изборног количника. Најпознатија од тих метода је *Д’Онтова метода* која предвиђа да се изборни скор сваке кандидатске листе дели редом са сваким појединачним бројем у оквиру укупног броја представника који се бира у изборној јединици (један, два, три, четири, итд.). Наведени количници се ређају по величини, и управо ће онај количник који ће попунити последње место у парламенту постати заједнички делилац. На тај начин ће свака странка имати толико места у парламенту колико пута њен изборни резултат у себи садржи заједнички делилац⁵³. Поред Д’Онтове методе, која у целини погодује великим партијама, постоје и методе које форсирају мање утицајне партије, а то су *Сент-Лагијев метод* (изборни скор једне странке или коалиције дели се само са непарним цифрама – један, три, пет, итд.) и *модификован Сент-Лагијев метод* (истоветан је Сент-Лагијевом методу, само што први делилац није један, већ 1,4, да би се даље дељење наставило непарним бројевима унутар броја мандата који се деле)⁵⁴. Присутне су и *Адамсова метода*⁵⁵ (у делиоце се укључује и нула, па потом један, два, три, итд., чиме се заправо обезбеђује свим листама да добију макар једно место у представничком телу), *Андреова метода*⁵⁶ (изборни скор дели се са цифрама почев од један, па увећаним за по три, односно низом један, четири, седам, десет, итд.), као и *Хантингтонова метода*⁵⁷ (као почетни делилац се узима нула, а потом корени из производа множења сваког суседног броја мандата, 1 x 2 (1,414), 2 x 3 (2,449), 3 x 4 (3,464), итд.).

⁵³Исто, стр. 64–65.

⁵⁴Исто, стр. 67–68.

⁵⁵ Одредница „Адамсова метода“, у: Касаповић Мирјана, *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 17.

⁵⁶ Одредница „Андреова метода“ Касаповић Мирјана, *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 23.

⁵⁷Одредница ”Хантингтонова метода”, у: Касаповић Мирјана, *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 113–114.

Један од начина расподеле мандата је и *Хер-Нимајерова метода*, која предвиђа да се број гласова изборне листе подели са збиром гласова које су испуниле цензус и учествују у расподели мандата, а затим се тај количник помножи бројем мандата који се расподељују. Тако добијене вредности се ређају по величини и на тај начин се врши расподела мандата⁵⁸.

Пропорционални изборни систем има велики број оних који га подржавају, али и оних који га оспоравају. У прилог пропорционалним изборима наводи се да они проширују могућност избора и да кандидати имају повољнији амбијент за представљање, амбијент који је више заснован на програмској платформи него на личним особинама. Такође, наводи се да кандидати не морају правити компромисе због придобијања гласача у локалној средини, те да нема јаког утицаја парцијалних и локалних интереса. Пропорционални систем доприноси и јединству, јер подстиче да се бирачи идентификују са државом, нацијом, а не само са изборним округом⁵⁹.

Пропорционални избори дају подједнаку шансу свим учесницима на изборима, верно пресликавају бирачко тело, мањинско мишљење присутно је у представничком телу и већина се формира на основу воље бирача, а не „фабриковањем“ како је то случај у већинском систему. Пропорционална расподела мандата подстиче изборну партиципацију, смањује број „бачених гласова“, спречава политичко монополизовање појединих делова земље и отвара могућност за нове политичке идеје⁶⁰.

Основни правци критике пропорционалног изборног модела усмерени су ка деперсонализованости изабраних представника на, најчешће страначким, изборним листама. На њима се налазе појединци, који су неретко без шире подршке, али који су ту вољом страначке елите. Они су често прикривени иза

⁵⁸ Одредница ”Хер-Нимајерова метода”, у: Касаповић Мирјана, Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 105–106.

⁵⁹ Хејвуд Ендру: Политика, Слио, Београд, 2004, стр. 449

⁶⁰ Одредница „Размјерни избори“, у: Касаповић Мирјана: Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 320.

угледа појединаца који су носиоци изборних листа⁶¹. На мети критика је и често множење нових политичких странака, што води фрагментираном представничком телу и нестабилним већинама. Последишно, то може успорити хомогенизацију друштва, погоршати друштвене конфликте и водити успону малих, неретко и екстремних партија⁶². Владе које се формирају у земљама где се користи пропорционални изборни модел јесу коалиционе, што често захтева дуг послеизборнои преговарачки процес и политичке нагодбе⁶³. У таквом окружењу, одлуке се тешко доносе, јер се морају доносити договором и консензусом. Као такве, и законодавне и извршне власти подложне су честим међустраничким сукобима, што неретко води до одлагања решавања проблема⁶⁴. Критичари пропорционалног изборног система истичу и то да је утицај малих политичких партија пренаглашен, што њихов коалициони и уцењивачки потенцијал издиже изнад њихове реалне снаге у бирачком телу. Коначно, и саме странке услед примене пропорционалног система неретко постају високоцентрализоване, јер страничко руководство најчешће одређује саставе страничких листа, чиме се директно подстиче послушност руководиоца и чланова локалних експозитура, у очекивању да ће им бити додељено више место на изборној листи⁶⁵.

Мешовити изборни модели комбинују начела два основна изборна модела, већинског и пропорционалног, да би се постигле бар неке од њихових основних намера: праведно представљање главних политичких струја и стварање јасне

⁶¹Јовановић Н. Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990-1996*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 1997, стр. 75

⁶²Исто, стр. 76.

⁶³У пропорционалним системима који ће нужно донети више заступљених појединачних политичких опција у представничком телу формирају послеизборне већине „деловањем политичара иза леђа бирача, што често неће гарантовати формирање власти која ће одговарати вољи бирача.“ Према: Грчић Мирко: *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 2000, стр. 423.

⁶⁴Јовановић Н. Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 1997, стр. 78.

⁶⁵ Хејвуд Ендру: *Политика*, Слио, Београд, 2004, стр. 449.

парламентарне већине⁶⁶. Истовремено, комбинацијом тих елемената жели се и ублажавање недостатака већинског и пропорционалног модела⁶⁷ – неправедни ниво представљености у парламенту и тешко успостављање парламентарне већине. Основни пример мешовитог изборног модела је гласање са два гласа, па се тако бирач истовремено једним гласом опредељује за појединачног кандидата у једномандатној изборној јединици, у складу са већинским изборним моделом, а другим за изборну листу политичке странке у вишемандатној изборној јединици, у складу са пропорционалним моделом⁶⁸.

Поред оваквог начина гласања, мешовити изборни модел може да значи и коришћење изборних система који се махом сврставају у већинске или пропорционалне изборне моделе⁶⁹. Код већинских избора то могу да буду различити системи гласања кумулативним или системом ограниченог гласа, а код пропорционалних нпр. гласање преференцијалним гласањем. Мешовити изборни модел може да значи и примену другачијих изборних правила у различитим деловима једне исте државе, а најчешћи разлог за то је да би се омогућила заштита представљања мањина⁷⁰.

Они који подржавају овакав изборни модел сматрају да је он пожељан јер тражи компромис између два супротстављена, доминантна изборна модела, односно комбинацију њихових најбољих особина⁷¹. Критичари пак сматрају да је мешовити изборни модел „најдискутабилнија, и по политичким учинцима,

⁶⁶ Одредница ”Комбинирани изборни модел”, у: Касаповић Мирјана: Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 194

⁶⁷ Пајванчић Маријана: *Изборно право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2008, стр. 219.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Јовановић Н. Милан: Изборни системи, избори у Србији 1990-1996, Службени гласник Републике Србије, Београд, 1997, стр. 81–83.

⁷⁰ Исто, стр. 86.

⁷¹ Одредница ”Комбинирани изборни модел”, у: Касаповић Мирјана: Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 194.

најнеизвеснија категорија изборних система⁷². Поред тога, критичари наводе да је недопустиво комбиновати одлике две у суштини супротне представе о начину учешћа грађана у политичком процесу, које носе већински и пропорционални изборни модел. Тако се, у прилог томе, наводи да се, услед великих, „рововских“ разлика основних одлика већинског и пропорционалног изборног система, нпр. у Немачкој мешовити изборни модел назива „рововским“ изборним системом⁷³.

Примена одређеног изборног модела не мора да значи да ће њихове основне тенденције бити испуњене. То зависи од друштвено-политичког контекста, и, сходно томе, стратегије предизборног наступа странака и кандидата. Наиме, у већинским изборним системима, странке без већег утицаја, тј. оне које не могу рачунати на самостални изборни успех, користећи предизборни маневарски простор и, макар и скромни, изборни потенцијал, окренуће се коалиционом наступу, па се онда у коначном исходу може догодити да већински избори, иако им је то једна од основних намера, неће утицати на смањење броја странака у представничким телима. Пропорционални изборни систем, са друге стране, са повећањем броја изборних јединица и установљењем релативно високог изборног прага такође може довести до поништавања својих основних интенција, тј. довести до смањења броја странака које улазе у парламент, бар оних које то чине самостално. У складу са тим, имајући у виду ефекте које производе изборни системи, како на макро тако и на микронивоу, не можемо говорити о крајњем, детерминистичком утицају на креирање политичког система, већ само о њиховим „тенденцијским учинцима“⁷⁴.

⁷² Исто, стр. 196.

⁷³ Исто, стр. 194.

⁷⁴ Касаповић Мирјана, *Изборни и страначки систем Републике Хрватске*, Алинеа, Загреб, 1993, стр. 31.

Табела 1. Тенденцијски учинци изборних система на микронивоима страначког система

Већински избори	Пропорционални избори
Слабоструктуриране и децентрализоване странке	Јако структуриране и централизоване странке
Неповезане и недисциплиноване страначке фракције у парламенту	Строго дисциплиноване фракције у парламенту
Изборне коалиције	Владине коалиције
Несензибилност изборног система за нове политичке струје	Сензибилност изборног система за нове политичке струје
Регионализација јавног мњења	Национализација јавног мњења
Софистицирано гласање и рационализовање сопственог избора	Изворно политичко опредељење

Табела преузета из: Касаповић Мирјана: Изборни и страначки сустав Републике Хрватске, Алина, Загреб, 1993, стр. 31.

Поред националног законодавства, у области изборног права јасан је утицај међународних стандарда и то кроз акте које су донеле међународне организације, почев од Уједињених нација и њиховог каталога општих људских права, па све до докумената које су донели Савет Европе и Организација за европску безбедност и сарадњу (*Оквирна конвенција о заштити националних мањина* (1994), *Европска конвенција о људским правима и основним слободама* (2000), *Декларација Интерпарламентарне уније* (1994), *Документ Копенхашког састанка о људској димензији Организације за европску безбедност и сарадњу* (1990))⁷⁵, којима се подстиче усвајање једнаког, универзалног, недискриминишућег права гласа у свим државама Европе. У овом контексту посебну важност има и *Европска повеља о локалној самоуправи* из 1985. године, коју је Народна скупштина Републике Србије ратификовала 2007. године⁷⁶.

⁷⁵ Детаљније у: Арнаутовић Суад, наведено дело, стр. 293–299.

⁷⁶ *Закон о потврђивању Европске повеље о локалној самоуправи*, Службени гласник Републике Србије, бр. 129/07.

2. Локална самоуправа и избори

Локални избори се одржавају у оквиру модела локалне самоуправе у једној националној држави. Они су одраз политичких афинитета локалне заједнице, друштвене групе која живи на одређеном простору, групе чији су чланови повезани просторном близином и њоме условљеним, заједничким потребама и активностима⁷⁷. На локалном нивоу постоји различити опсег овлашћења локалних власти, који се разликује од земље до земље. Уопштено, ради се о облику власти који не учествује у суверенитету, па је тако она у потпуности потчињена централној власти. Посебно карактеристично за унитарне државе јесте и то да је локална власт, оличена у локалној самоуправи, једини облик власти који се налази изван центра⁷⁸.

На европском политичком простору постоји извесна разлика у схватању локалне самоуправе у англосаксонским и већини европских, континенталних земаља. Суштина разлике је „правни положај органа који врше основне функције власти у локалној заједници“⁷⁹, односно административне децентрализације, која преовладава у већини европских земаља, и локалне самоуправе у смислу локалне владе у англосаксонским земљама. У европским, континенталним земљама, локална самоуправа је преодминантно саставни део централистичког државног

⁷⁷ Пејановић Мирко: *Политички развитак Босне и Херцеговине у постдејтонском периоду*, ТДК Шахинпашић, Сарајево, 2005, стр. 187.

⁷⁸ Хејвуд Ендру: *Политика*, Слио, Београд, 2004, стр. 319.

⁷⁹ Садиковић Елмир, Пејановић Мирко: *Локална и регионална самоуправа у Босни и Херцеговини*, ТДК Шахинпашић, Сарајево, 2010, стр. 20.

система, чија су овлашћења одређена и прописана националним уставима⁸⁰, док су нпр. у Великој Британији локалне власти одувек деловале аутономније од централне владе, иако институт локалне самоуправе, у условима непостојања устава, није формално заштићен од потенцијалне централизације⁸¹. Такође, један или други примењени модел не значи нужно већи или мањи степен аутономије локалних власти. Када се има у виду природа и врста органа локалне власти, као и аранжман који је успостављен између органа на локалном нивоу, разликују се следећи модели: *модел градоначелник–веће*, *комисијски модел* и *модел менаџер–веће*⁸².

Уопштено говорећи, однос локалне самоуправе и централних власти посматра се кроз призму неколико важних релација: да ли је систем федералан или унитаран; колико нивоа власти у држави постоји; какав је систем давања аутономних права локалној самоуправи; који је опсег услуга које пружа локална самоуправа и удео тих услуга у јавним расходима (при чему већи расходи воде већем интересовању централних власти за контролу истих); какав је начин организације државне управе и постоји ли спојени систем са префектом који има

⁸⁰ „Подела постоји, не само на политичкој разини, већ и на разини запошљавања државних службеника и службеника у локалној управи, који су веома различити. То је тзв. дуални састав, у коме државна власт утиче на локалне прилике „путем различитих одељења и службеника“. Са друге стране, у Француској, две разине власти су спојене у једну у лику префекта или повереника Републике, који је главни именовани дужносник са овлашћењима за надзор администрације у неком локалном подручју. О наведеном префекту подноси извештај Министарству унутрашњих дела Француске и делује као „жариште двосмерне комуникације“. Повереници појединих министарства имали су значајне улоге, али су оне у претходном периоду поступно пребациване на изабрана већа.“ Навод у: Axford Barrie, Browning K. Gary, Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: *Увод у политологију*, Политичка култура, Загреб, 2002, стр. 343.

⁸¹ Axford Barrie, Browning K. Gary, Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: *Увод у политологију*, Политичка култура, Загреб, 2002, стр. 340.

⁸² Модел *градоначелник–веће*, који је засуљен у већини европских држава, значи „предност представничког тела“, из се чијег састава бира извршни орган. Овај модел се може јавити у два облика: јака скупштина – слаб градоначелник (када је избор градоначелника посредан, и самим тим његова позиција слабија) и слаба скупштина – јак градоначелник (у којима је градоначелник биран непосредно и има своју јасну и јаку улогу). *Комисијски модел*, који је настао у Француској, али је временом напуштен (опстао само у појединим локалним срединама у Европи), предвиђа извесну симбиозу представничког и извршног тела на локалном нивоу. Коначно, *модел менаџер–веће*, који је заступљен у Сједињеним Америчким Државама, добија све више присталица у Европи. Менаџер је у овом случају професионалац кога именује представничко тело или веће локалне самоуправе, са задатком да врши извршну власт са сарадницима које сам бира. Према: Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалне власти, упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 73–75.

овлашћења да надгледа рад локалних власти; како се финансира локална самоуправа (однос аутономних прихода и трансфера са националног нивоа); тип односа који постоји између националних и локалних политичара и администратора. Свакако је неспоран и значај „природе страначких политика и степен у којем су односи средишта и локалног нивоа под утицајем јаких страначких и идеолошких разлика“, и на концу – „у којој мери национална влада консултује и уважава становишта интересних група, професионалаца који делују у мрежама различитих политика, односно тела која представљају локалне власти кроз разне асоцијације локалних власти.“⁸³

Локална самоуправа као облик управљања заједничким пословима локалне заједнице има дугу традицију у Европи и првобитно се јавља у средњевековним градовима који су се вековима борили за аутономију и политичка права⁸⁴. Она у савременим политичким условима подразумева „политичко право грађана да непосредно и путем својих слободно изабраних органа учествују у управљању јавним пословима у локалној заједници“⁸⁵. Институција локалне самоуправе била је и претеча модерних националних држава, као што су локални политички

⁸³Axford Barrie, Browning K. Gary, Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: *Увод у политологију*, Политичка култура, Загреб, 2002, стр. 346.

⁸⁴ „Носиоци те борбе, пре свих, били су занатлије, трговци и банкарци који су тражили шира права и самосталност у односу на феудалне власти. Појава слободних градова у оквиру средњевековног феудалног система заправо је значило и настанак локалне самоуправе, да би се након Француске револуције 1789. године и ширења либералног покрета, локална самоуправа успоставила као једна од темељних установа грађанске власти. Локалне заједнице се образују као општине/ комуне, које постају најнижи и основни облик локалне самоуправе, унутар које се испољавају активности људи усмерених ка задовољавању заједничких потреба. Локална самоуправа означава облик остваривања политичког права грађана на учешће у управљању одређеним јавним пословима у локалним заједницама и ово право је загарантовано уставом и законом. Локална самоуправа се ослања на локалну заједницу, као социјалну датост у облику једног или више повезаних насеља, која су се кроз историју обликовала као село или као град. Локална заједница постаје локална самоуправа када се у њој успостави локална власт у облику правно-системске и политичке институције. Отуда појам локалне самоуправе садржи две компоненте: социолошку компоненту – локалну заједницу и правно-системску и политичку компоненту – локалну самоуправу.“ Навод у: Садиковић Елмир, Пејановић Мирко: *Локална и регионална самоуправа у Босни и Херцеговини*, ТДК Шахинпашић, Сарајево, 2010, стр. 19.

⁸⁵ Исто, стр. 19–20.

одбори у локалним заједницама били основни градивни елемент модерних политичких странака⁸⁶.

Локална самоуправа добија у Европи на значају са кризом „државе благостања“ и снажним трендом јачања локалних власти средином XX века. Овај политички процес је за почетну премису имао то да је локална самоуправа ниво власти најближи грађанима, чија је основна предност рационалност и ефикасност, али и непосредност и делотворност⁸⁷. Стратегије европских земаља су у погледу трансфера надлежности у наведеном периоду биле су различите. Немачка и скандинавске земље преносе, у поменутом периоду, већа овлашћења на локалне самоуправе, док медитеранске земље нису пратиле тај темпо⁸⁸.

Питање локалне самоуправе заправо је питање њене надлежности, односно степена њене аутономности. Адекватно регулисање питања локалне самоуправе и њихова ојачана улога представља својеврсну гаранцију демократичности система⁸⁹. Локална самоуправа директно утиче на обликовање садржаја и квалитета живота грађана на локалном нивоу. У њеном домену су теме које су удаљене од доминантних питања на националном плану. За локалну самоуправу су карактеристични основни послови, који се, по принципу супсидијарности, односе на обезбеђивање потребне инфраструктуре, саобраћајница, зелених и рекреативних површина и чисте животне средине, снабдевање водом, гасом, електричном енергијом, питања вртића, школа, библиотека, здравствених установа, безбедности људи, отварања нових радних места и др. У својим активностима локалне власти могу тражити и услуге професионалаца (менаџера) у остваривању својих функција⁹⁰. Сви наведени послови заправо и опредељују

⁸⁶ Диверже Морис, *Увод у политику*, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 90–91.

⁸⁷ Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалне самоуправе; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 59.

⁸⁸ Axford Barrie, Browning K. Gary, Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: *Увод у политологију*, Политичка култура, Загреб, 2002, стр. 341.

⁸⁹ Ђукановић Драган: *Институционални модели и демократизација постјугословенских друштава*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 161.

⁹⁰ Исто

расположење грађана у локалној заједници и у одређеној мери формирају однос према држави⁹¹.

Са друге стране, одређен број послова (јединство економског подручја, фискални систем, одбрана, саобраћај или борба против криминала) тражи значајан ниво централизације, односно значајну улогу националне државе⁹². Такође, један део надлежности се по захтеву интеграције ширег политичког простора политичким договором националних држава може пребацити и на наднационални ниво, као што је то случај са Европском унијом⁹³. *Уговором из Лисабона*, ратификованим 2009. године, дефинишу се три нивоа надлежности Европске уније у односу на државе-чланице. Ради се о искључивој, подељеној или улози подршке и допуне активностима националних држава. Тако Европска унија има искључиву надлежност у областима царинске уније, заједничке трговинске политике, монетарне политике у земљама еврозоне и тржишне конкуренције. Европска унија има подељену надлежност са националним државама-чланицама у областима заштите животне средине, саобраћаја, заштите потрошача и по питању слободе, правде и безбедности. Коначно, Европска унија има улогу подршке и допуњавања активности националних држава у областима културе, образовања, индустрије, туризма и др⁹⁴.

Однос централних и локалних власти предмет је сталних преиспитивања. Тај однос није еквилибријумски. Равнотежа се помера са једног на други ниво. Оцена расподеле надлежности треба увек да буде рационалност и ефикасност у

⁹¹ Обрадовић Жарко: „Локална самоуправа у политичком животу Србије“, у: Шуваковић Урош, Јовановић Милан, Обрадовић Жарко: *Устав Републике Србије из 2006. – Неки елементи новог политичког система*, Трећи миленијум, Београд, 2007, стр. 142.

⁹² Садиковић Елмир, Пејановић Мирко, *Локална и регионална самоуправа у Босни и Херцеговини*, ТДК Шахинпашић, Сарајево, 2010, стр. 20.

⁹³ Axford Barrie, Browning K. Gary, Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: *Увод у политологију*, Политичка култура, Загреб, 2002, стр. 347.

⁹⁴ Борхарт Клаус Дитер: *Европска комисија; Абецеда права Европске уније*, Канцеларија за публикације Европске уније, Луксембург, Делегација Европске уније у Републици Србији, 2013, стр. 34–39, доступно на: <http://www.europa.rs/upload/documents/publications/Abeceda%20prava%20EU%20SRB%2072%20with%20cover.pdf> (приступљено 05.12.2014).

задовољавању интереса грађана. Битно је открити природу политичке делатности на локалном нивоу, односно начина на који људи управљају локалном средином. Паралелно се, дакле, одвијају процеси који генерално шире просторе локалне самоуправе и наглашавају координацију са централном влашћу. Централна власт не зазире од локалне самоуправе и њених овлашћења. Напротив, ослањање централне власти на локалну самоуправу шири се на различите домене, чак и оне које су традиционално биле домен власти на националном нивоу. Неретко, локалне власти могу постати носиоци развоја, односно „иницијатори и покретачи бројних развојних и економских процеса у локалним заједницама“⁹⁵.

Каталог овлашћења локалне самоуправе, али и традиција и политичка култура битни су за позиционирање локалних власти у политичком систему. Ако су овлашћења мала, јединице локалне самоуправе подређене су и несамосталне у односу на централну власт, нема традиције децентрализације, а ни политичке свести о локалној заједници – то често директно води и до слабије политичке партиципације. Са друге стране, локални избори грађанима обезбеђују да гласају за представничку и извршну власт која им је најближа, коју је лакше контролисати, а политичким странкама обезбеђују још један полигон за мобилизацију чланства и регрутовање кадрова. Они, такође, неретко пружају већу могућност за продор нових политичких опција, али и промоцију екстремнијих политичких покрета⁹⁶. Локални избори нам дају податке о стању локалне демократије, јер се на то питање може одговорити кроз учешће гласача на локалним изборима, обиму конкуренције политичких опција, освојеним бројем

⁹⁵ Ђорђевић Снежана, *Ренесансе локалне власти, упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 65.

⁹⁶ Тако се бележи да екстремно десна Британска национална партија (БНП) бележи константно добре резултате на изборима у Енглеској почетком двехиљадитих, што је посебно јасно видљиво на локалним изборима, а раст њихове популарност посебно је везиван за периоде када је на централном нивоу власти Лабуристичка партија, па се гласање за БНП „сматра протестом против политике Владе, пре свега, по питању миграција“. У: Bowyer Benjamin: *Local context and extreme right support in England: The British National Party in the 2002 and 2003 local elections*, *Electoral studies*, 27 (2008), p. 616.

места у локалним парламентима, као и кроз сагледавање улоге нестраначких политичких актера и малих партија⁹⁷.

Локални избори су, као „борба за престиж“ у локалним срединама, посебно важни политичким партијама. Оне на њима виде могућност своје промоције, мобилизације чланства и регрутовање кадрова у највише страначке форуме, као и у локалне и националне представничке и извршне власти. Често се партијске централе у циклусима локалних избора понашају инструктивно, одређујући предизборне, али и послеизборне стратегије својих локалних експозитура. И димензија међусобне сарадње са другим странкама на локалном нивоу постаје важнија, јер је приметно одступање од дефинитивно строжијих поставки за коалиције на националном нивоу, а то води и већем броју потенцијалних коалиционих партнера са којима се на локалном нивоу остварује сарадња пре и после избора.

Имајући у виду Републику Србију у обухваћеном, дводеценијском периоду, локална самоуправа подређена је централној власти, иако је у периоду после 2000. године евидентно ширење њене надлежности. Грађани перципирају локални ниво власти као ниво власти без реалне политичке моћи, па је и учешће на локалним изборима 2004. године, једини пут када су одржани самостално, али и на ванредним локалним изборима у појединим локалним самоуправама пре и после тог изборног циклуса, била значајно нижа него на изборима за више нивое власти и када су истовремено одржавани национални и локални избори.

Локални избори имају специфичну унутрашњу динамику и посебне карактеристике. Величина и положај, те социјална и демографска структура становништва, позиционираност у односу на градске центре, економска неразвијеност, компаративне предности, цивилно друштво, политичка организација националних мањина, итд. – све су то чиниоци који детерминишу сваку општину и град, наглашавају потенцијале и посебност сваке јединице

⁹⁷ Rallings Colin, Trasher Michael: *Local elections in Britain*, Routledge, London, New York, 2003, p. 9.

локалне самоуправе. Иако дубоко под утицајем политичких процеса на националном нивоу, локални избори су због наведених карактеристика аутохтони политички процес унутар локалне заједнице са својим историјским наслеђем, традицијом, различитом структуром становништва, потенцијалима, потребама и проблемима.

У Републици Србији се по већини наведених критеријума разликују општине у Војводини, граду Београду, централној Србији, као и на Косову и Метохији. Војвођанске општине, често вишенационалне, имају традицију живота у Аустро-Угарској, са одређеним усвојеним стандардима у архитектури, урбанизму и у другим областима⁹⁸. Ради се о пољопривредном региону, са јаким центрима пре свега прехрамбене и хемијске индустрије (Нови Сад, Зрењанин, Панчево, Суботица, Вршац и др.)⁹⁹. Војвођанске општине су такође просечно богатије и развијеније од осталих региона у Србији¹⁰⁰. Град Београд је главни град Републике Србије, национални, индустријски, економски и културни центар државе. У Београду живи 21% становништва Србије; он учествује са 35% у бруто друштвеном производу и у њему ради 29% запослених у Републици Србији. Град Београд је, са БДП индексом од 164 у односу на просек Србије (100), најразвијена регија у Србији¹⁰¹.

У централној Србији, односно њеним мањим географским целинама, постоје разлике у природним богатствима и привредним делатностима¹⁰². У

⁹⁸ Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалних власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 409.

⁹⁹ Марковић Ђ. Јован, Павловић А. Мила, *Географске регије Југославије*, Савремена администрација, 1995, стр. 23.

¹⁰⁰ Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалних власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 409.

¹⁰¹ Орловић Славиша: „Основни подаци о Београду“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша (уредници): *Београд, демократска престоница*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 379.

¹⁰² Детаљније у: Марковић Ђ. Јован, Павловић А. Мила, *Географске регије Југославије*, Савремена администрација, 1995, стр. 41–143.

западној и средњој Србији, поред доминантних, пољопривредних активности, у већим местима су приступне разлике по томе да ли се ради о градовима заснованим на развоју индустрије (Крагујевац, Краљево, Смедерево, Ужице и др.) или на развоју малог и средњег предузетништва (Чачак, Шабац, Горњи Милановац и др.)¹⁰³. У средњој Србији, Шумадији, налази се и „национално језгро Србије“, у којем је, у два устанка почетком XIX века, формирана модерна српска држава¹⁰⁴.

Општине истока и југа Србије, као и Косова и Метохије, мање су развијене од осталих делова Србије, са остацима турске традиције у архитектури и култури¹⁰⁵. У овом региону заступљена је највише лака и прерађивачка индустрија (Ниш, Лесковац, Врање и др.), али и рударство (Бор и Мајданпек), хемијска индустрија (Неготин и Пирот) и мало и средње предузетништво (Нови Пазар)¹⁰⁶. Посматрајући укупан положај градова и општина у Републици Србији, приметно је да је он оптерећен две деценије дугом економском кризом. Процес транзиције донео је одређеним локалним срединама напредак, а другима стагнацију и опадање, што је неретко било везано уз успешне или неуспешне приватизације локалних привредних субјеката, али и за умешност локалних власти да створе услове за економски раст, кроз привлачење инвестиција.

3. Нормативни оквир и страначки ставови

Основни постулати везани за локалне изборе садржани су у уставима и законима, као највишим правним актима који одређују основне елементе изборног система, изборне администрације и изборног процеса. Легислатива у овој области

¹⁰³ Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалних власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 409

¹⁰⁴ Марковић Ђ. Јован, Павловић А. Мила, *Географске регије Југославије*, Савремена администрација, 1995, стр. 53.

¹⁰⁵ Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалних власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 409.

¹⁰⁶ Исто.

веома је важно политичко питање и за њено доношење често је потребна строжија већина у националним представничким телима¹⁰⁷. Постулати изборног права даље се разрађују одговарајућим правним прописима.

Историјско искуство сваке појединачне државе утиче на формирање институција у њој, а управо су институције те које у значајној мери обликују политику¹⁰⁸. То посебно важи за постсоцијалистичке државе крајем XX века¹⁰⁹. Како изборни систем зависи од воље политичких актера и од друштвених околности, он може постати флуидан и подложен честим променама. Често усвојени изборни систем није резултат теоријског промишљања, већ политички компромис који је последица борбе политичких група, чиме заправо постаје „производ односа политичке моћи“. Отуда, између осталог, произилази и велики број примењених изборних система¹¹⁰.

У прилог томе говори и пример Републике Србије, која бележи праксу експериментисања са изборним моделима. У периоду од готово две деценије вишестраначког система, које су „из угла постојања држава и народа тек безначајни проток времена, мада то савременицима никад не изгледа тако“¹¹¹, у Републици Србији су се на локалним, као и на националним изборима, примењивали и већински и пропорционални изборни модели, са својим

¹⁰⁷ Пајванчић Маријана: *Речник основних појмова и термина о изборима*, Центар за слободне изборе и демократију – ЦЕСИД, Нови Сад, 2001, стр. 58.

¹⁰⁸ „Институције обликују политику. Правила и стандардни поступци деловања који творе институције делују на политичке исходе тако да структурирају политичко понашање. Исходи се не могу свести тек на интеракцију појединаца типа билијарске лоптице нити на крижање ширих друштвених снага. Институције утјечу на исходе зато што обликују идентитете, моћ и стратегије актера. Институције су обликоване историјом. Унаточ свим другим чиниоцима који могу утицати на њихов облик, институције имају инерцију и „робусност“, стога оне утјеловљују повијесне путање и прекретнице... Појединци своје институције можда „бирају“, али не бирају их у околностима које су сами створили, а њихови избори даље утјечу на правила унутар којих бирају они који долазе након њих“. Навод у: Путнам Роберт: *Како демократију учинити дјелотворнијом*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2001, стр. 11–12.

¹⁰⁹ Јовановић Н. Милан: *Обликовање изборне демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, 2006, стр. 17.

¹¹⁰ Јовановић Н. Милан: *Изборни системи; избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 259.

¹¹¹ Јовановић Н. Милан „Институције и консолидација демократије – две деценије транзиције у Србији“, у: Михајловић Верица, Радоњић Зоран: *Две деценије вишестраначја у Републици Србији*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 11.

варијацијама. Република Србија била је полигон за примену и испитивање различитих изборних модела, на коме су се у свом пуном значењу виделе последице које они производе.

Табела 2: Избори и изборни системи у Републици Србији на националном и локалном нивоу 1990–2012

Година одржавања избора	Народна скупштина Изборни систем	Општине и градови Изборни систем
1990	Већински Апсолутна већина у првом кругу Релативна већина у другом кругу	
1992	Пропорционални 9 изборних јединица 5% – изборни праг Д' Онтова метода расподеле мандата Затворена листа 1/3 мандата по редоследу на листи	Већински Апсолутна већина у првом кругу Релативна већина у другом кругу
1993	Пропорционални 9 изборних јединица 5% – изборни праг Д' Онтова метода расподеле мандата Затворена листа 1/3 мандата по редоследу на листи	
1996		Већински Апсолутна већина у првом кругу Релативна већина у другом кругу
2000	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг осим за листе националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Трећина мандата се расподељује по редоследу на изборној листи	Већински Релативна већина у првом кругу
2003	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг осим за листе националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Трећина мандата се расподељује по редоследу на изборној листи	
2004		Пропорционални Једна изборна јединица 3% – изборни праг Хер-Нимејерова формула за расподелу мандата

2007	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг осим за листе националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Трећина мандата се расподељује по редоследу на изборној листи	
2008	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг осим за листе националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Трећина мандата се расподељује по редоследу на изборној листи	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг, осим за странке националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Странка може прикупљати од одборника тзв. <i>бланко оставке</i>
2012	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг осим за листе националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Расподела мандата на основу утврђеног редоследа на изборној листи	Пропорционални Једна изборна јединица 5% – изборни праг, осим за странке националних мањина Д' Онтова метода расподеле мандата Укинута право странака да од одборника прикупљају тзв. <i>бланко оставке</i>

Табела преузета из: *Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе – модели за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша (приређивачи): Београд – демократска метропола, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 171–172 и допуњена променама.*

Међутим, честе промене изборног система обогатиле су и емпирију и теорију истраживања избора, као и знања и искуства свих актера. Емпиријски су по ко зна који пут потврђени тенденцијски учинци различитих изборних модела. Период који истражујемо показао је и нехармонизованост изборног система у Србији. На националном, покрајинском и локалном нивоу примењивани су различити изборни системи. То има утицаја на партијски систем, функције власти, консолидацију демократије, али и на одвијање изборног процеса, посебно у погледу процедура, техника и обезбеђивања услова за фер и демократску изборну утакмицу.

Сами ставови политичких актера односе се на питање изборног законодавства, односно изборних правила под којима ће се локални избори одржавати, али и на формулисање локалне политике, односно одређивања стратегија предизборног и послеизборног деловања. Локални избори су се успоставили претходних деценија као једна од важних карика за позиционирање

политичких странака у идеолошком и организационо-техничком погледу. Током избора и у странкама и међу странкама долази до конкуренције. Свакако да је положај странке на локалном нивоу олакшан када је на власти, јер јако упориште одређене политичке партије на локалном нивоу, иако се нпр. странка на националном нивоу налази у опозицији, може имати велики значај у предизборним кампањама и укупним активностима везаним за националне изборе.

Важан аспект тога како се странка поставља у свом политичком деловању јесте и став о изборном систему који би требало да се примењује на изборима на националном, али и на локалном нивоу. У науци, у највећој мери постоји сагласност око основних карактеристика које један изборни систем треба да поседује: да буде разумљив бирачима, укорењен у друштвеном контексту, да спречава претерану фрагментираност, али и да буде осетљив на нове политичке идеје. Посебна важност придаје се и томе да се грађанима обезбеди осећај утицаја у политичком процесу, и на локалном и на националном нивоу¹¹². У пракси то често није тако, па је ова материја подручје на којем се испуњавају волонтеристички интереси политичких актера¹¹³. То ће посебно доћи до изражаја у постсоцијалистичким државама средње и источне Европе, које ће карактерисати висок ниво нестабилности, перманентна еволуција перцепције интереса политичких партија, променљиве партијске конфигурације и константан динамизам у процесу трансформације и консолидације¹¹⁴.

Сходно положају политичких странака, њиховој реалној снази, територијалној распрострањености и организованости, ставови о локалним

¹¹² Јовановић Н. Милан: *Обликовање изборне демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, 2006, стр. 18–19.

¹¹³ „...са потпуном сигурношћу можемо тврдити да ће већина политичара, учесника у реформама изборног закона, све идеје посматрати из угла интереса, односно постојања или одсуства шанси да поново освоје мандат и сачувају позицију у законодавном телу“. Навод у: Јовановић Н. Милан, *Обликовање изборне демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, 2006, стр. 45.

¹¹⁴ Remington Thomas, Smith Steven, *Political Goals: Institutional Context, and the Choice an Electoral System: The Russian Parliamentary Election Law*, *American Journal of Political Science*, vol. 40. No. 4. (1996), pp. 1253-79, према: Јовановић Н. Милан: *Обликовање изборне демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, 2006, стр. 18–19.

изборима, кроз питање примене различитих модела изборних система или пак одређивања термина њиховог одржавања, могу варирати. Тако ће доминантне, водеће странке неретко управо у већинском изборном моделу видети прилику да се „ослободе“ утицаја мањих политичких странака, док ће мањи политички актери, у жељи да обезбеде свој утицај, најчешће инсистирати на пропорционалном изборном моделу. Исто тако, процена о успеху на националним изборима може довести и до одлуке да се паралелно са националним, парламентарним одрже и локални избори, на којима би се успех лидера прелио и на страначке листе са националног нивоа.

Свакако је у овом контексту парадигматичан пример Републике Србије у периоду од 1990. до 2012. године. До 2000. године све опозиционе партије истицале су захтев за увођење пропорционалног изборног система. Један од пропорционалних модела постао је законско решење 1992. године. Тада је успостављено девет изборних јединица са цензусом од 5% и употребу Д' Онтове методе. Већ 1997. године то решење је кориговано са повећањем броја изборних јединица (са девет на 29), чиме је елемент пропорционалности гласова и мандата био значајно умањен. Коначно, 2000. године усваја се законско решење са једном изборном јединицом, изборним прагом од 5% и применом Д' Онтове методе, који је обезбедио консензус свих релевантних политичких партија¹¹⁵.

И за изборе на локалном нивоу дуго се тражи одговарајући изборни модел. Први закон који је, након обнове вишестраначког система и редемократизације у Републици Србији 1990. године, дефинисао ову материју био је *Закон о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије* из 1991. године¹¹⁶. Суштински најважнија одредба овог закона јесте да су се одборници

¹¹⁵ Иницијатива за промену изборног модела дошла је непосредно након 5. октобра 2000. године од Српске радикалне странке, а предлог је добио како подршку владајуће коалиције ДОС, тако и опозиционих партија. Према: Јовановић Н. Милан: „Редизајнирање изборног система Србије – један неуспео покушај“, у: Стојиљковић Зоран, Спасојевић Душан (уредници): *Препоруке за измену изборног законодавства у Србији*, Национално-демократски институт за међународне односе, Београд, јун 2011, стр. 23.

¹¹⁶ *Закон о територијалној организацији Републике Србије и локалној самоуправи*, Службени гласник републике Србије, бр. 47/91, бр. 79/92, бр. 82/92, бр. 47/94.

бирали већинским изборним моделом, двокружно, у једномандатним изборним јединицама. Локалне изборе расписивао је председник Народне скупштине Републике Србије. Кандидате су могле да кандидују политичке партије, коалиције и групе грађана. Услов за кандидатуру било је подношење 30 потписа бирача у изборној јединици. Градоначелници и председници општина, по одредбама овог закона, бирани су посредно у локалним скупштинама. Такође, по одредбама овог закона одржани су циклуси локалних избора 1992. и 1996. године.

Наредни закон који је дефинисао ову материју био је *Закон о локалној самоуправи* из 1999. године¹¹⁷. Он је унео извесне измене у начин избора на локалном нивоу. Већински систем је задржан, али је уместо двокружног система био усвојен једнокружни систем, са простом већином. И по одредбама овог Закона, председници локалних самоуправа бирају се посредно, у локалним представничким телима. По одредбама овог Закона одржан је циклус локалних избора 2000. године.

Изборни модел предвиђен *Законом о локалној самоуправи* из 1999. године напуштен је после три године (2002), када је донет нови *Закон о локалним изборима*¹¹⁸. Поменути *Закон* је успоставио пропорционални изборни систем. Јединица локалне самоуправе сматрала се једном изборном јединицом, уз примену изборног прага од 3% и коришћење Хер-Нимајерове методе за расподелу мандата. Локалне изборе, као и у претходном периоду, расписивао је председник Народне скупштине Републике Србије. Кандидате за одборнике могли су да предложе политичке странке, коалиције или групе грађана. Својим потписима појединачног кандидата морало је подржи 30 бирача, а кандидатску листу – 200 бирача на територији локалне самоуправе. Овај закон је, за разлику од претходних, увео непосредан избор председника локалних самоуправа, за чије је кандидовање било потребно прикупити потписе 3% од укупног броја бирача у локалној

¹¹⁷ *Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, бр. 49/99*

¹¹⁸ *Закон о локалним изборима, Службени гласник Републике Србије, бр. 33/02, бр. 37/02 и бр. 42/02*

самоуправи. По одредбама овог закона одржан је циклус локалних избора 2004. године.

У овом закону актуелизовано је питање слободног мандата одборника. Наиме, према *Закону о локалним изборима* из 2002. године, предвиђено је да одборнички мандат престаје са престанком чланства у политичкој странци са чије листе је одборник изабран. Ова одредба је операционализована праксом *бланко оставки* које су странке узимале од свих одборника, као и од народних посланика на националном нивоу. Оне су заправо представљале унапред припремљене, потписане оставке којима изабрани одборници и посланици дају свој мандат на располагање политичкој странци. Наведена одредба оспорена је и укинута одлуком Уставног суда из маја 2003. године¹¹⁹. Уставни суд је тада ревитализовао уставне принципе о слободном мандату и то је у условима слабе страначке дисциплине и лојалности, неконсолидованих странака и страначког система, поново распирило трговину мандатима.

Нови *Закон о локалним изборима у Републици Србији* донет је 2007. године¹²⁰. Поред промена која су се односиле на подизање изборног елиминаторног цензуса са 3% на 5%, увођења Д' Онтове методе за расподелу добијених мандата и *природног прага* за листе националних мањина, насупрот претходној пракси, избор председника локалних самоуправа враћен је у локална предстаничка тела.

И поред ових значајних законских промена, ипак је најосетљивије било, већ и раније присутно, питање *бланко оставки*. Наиме, услед честих прелазака из странке у странку у националном парламенту, али и у локалним парламентима, додатно је дестабилизвана политичка сцена и доведена је у питање воља грађана исказана на изборима. Странке су настојале да то спрече и приликом усвајања

¹¹⁹Одлука Уставног суда Републике Србије I бр. 197/02, Службени гласник Републике Србије, бр. 57/03.

¹²⁰ *Закон о локалним изборима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 129/07, 34/2010 – Одлука Уставног суда, и 54/2011.

новог Устава 2006. године. Члан 102, став 2. *Устава Републике Србије*¹²¹ прописује следеће: „...народни посланик слободан је да, под условима предвиђеним законом, неопозиво стави свој мандат на располагање странци на чији предлог је изабран за народног посланика“. Тиме је обновљена пракса *бланко оставки* и практично уведен везани, страначки мандат. Притисак на слободни мандат одборника настављен је и *Законом о локалним изборима* из 2007. године.

Ослањајући се на одређена уставне одредбе које нису предвиђале императивни мандат, али га ни у потпуности спречавале, Закон у члану 47. предвиђа могућност „уговорног регулисања односа и могућности политичке партије да поднесе оставку у име одборника у локалној скупштини“ или тзв. *бланко оставки*. Иако се уставна одредба из члана 102. став 2, на коју се *Закон о локалним изборима* ослањао, није односила на одборнике, у Закону се отишло и корак даље, па је омогућено да се *бланко оставке* узимају од кандидата за одборнике, а не од изабраних политичких представника којима су верификовани мандати¹²². У исто време, нису прецизирани ни конкретни услови за њихово коришћење од стране предлагача, па је остављен изузетно широк простор за њихову активацију¹²³. Ова законска одредба оспорена је пред Уставним судом Србије, који ју је укинуо 2010. године¹²⁴. Слично као и 2003. године, дошло је до поновне промоције значења и важности слободног мандата, што је поново довело до праксе честих страначких трансфера одборника у представничким телима, и чинило локалну политичку сцену високофрагментираним и нестабилном.

¹²¹ *Устав Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06.

¹²² Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе у Србији – модели за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша: *Београд – демократска престоница*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 203.

¹²³ Исто.

¹²⁴ *Одлука Уставног суда бр. IVz 52/2008 од 21.04.2010*, Службени гласник Републике Србије, бр. 34/2010, доступно на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/90-101274/blanko-ostavke-neustavne>, приступљено: 31. 08. 2014.

Сходно теоријским поставкама, у периоду од 1992. до 2002. године, када је примењиван већински изборни систем, на локалним изборима се формирају различите доминантне једностраначке већине, уз велики број „бачених гласова“. Увођењем пропорционалног изборног система за избор одборника 2002. године зауставља се фабриковање већине које је својствено већинском изборном систему. Почине период наглашене фрагментираности гласова и мандата у скупштинама општина и градова. Многе странке које по већинском изборном систему нису освајале одборничка места сада су ушле у локална представничка тела, првенствено захваљујући ниском изборном прагу. То је изразито фрагментирало локалне скупштине, појачало флукуацију одборника, раширило „политичку трговину“ мандатима, а све је то отежало, па и блокирало функционисање органа локалне самоуправе. Зато је пропорционалност „ублажена“ повишењем изборног прага на 5% променама у изборном законодавству из 2007. године. Нова правила неретко су узроковала и другачије стратегије политичких актера, па су и пропорционални избори са повишеним прагом, као и већински избори, водили појачаној потреби за предизборним коалицијама.

4. Политички актери, контекст и изборна кампања

Грађани могу учествовати у политичком одлучивању изласком на изборе, али и кроз форме непосредног политичког одлучивања, као што су грађанска иницијатива, збор грађана и референдум¹²⁵. Грађани на изборима дају своје поверење изборним, политичким актерима, а то су на локалном нивоу експозитуре странака са националног нивоа или локалне, аутохтоне групе грађана окупљене око одређеног политичког програма, са изразитим нагласком на локалне интересе и потребе.

¹²⁵ Обрадовић Жарко: Локална самоуправа у политичком систему Србије, у: *Устав Републике Србије из 2006. године – неки елементи новог политичког система*, Институт за политичке студије, Трећи миленијум, Београд, 2007, стр. 142.

Важност политичких актера у политичком процесу на локалном нивоу аналоган је важности актера избора на националном нивоу. Они су креатори програма који представљају и промовишу кроз своје политичке активности и због којих се и међусобно сукобљавају током изборне кампање, борећи се за наклоност бирача. На концу, они су ти који ће дати представнике у сазивима парламената локалних самоуправа. У том процесу доминантну улогу имају политичке странке, као агрегати и промотери друштвених интереса. Политичке странке настају на различитим основама, и њих могу формирати присталице одређених политичара или идеологија, уз тешко порециву чињеницу да је иза свих партијских зачетака стајала жеља организатора за освајањем власти¹²⁶. Политичке партије су током XIX и XX века у европским земљама успеле да изврше својеврсну национализацију и хомогенизацију актуелних политичких тема у оквиру националне државе и јавности, односно да трансформишу и међусобно интегришу локалне електорате и сегментиране страначке системе, претварајући их у националне изборне констелације¹²⁷.

Политичке странке имају своју идеологију, односно програм, и организацију, као средство одржавања унутрашње кохезије¹²⁸. Интегришући интересе које формулишу кроз свој програм и политику, оне су концентрисани и препознатљиви актери и носиоци политичких активности који на периодичним изборима добијају или губе подршку, односно власт. Политичке странке омогућавају партиципацију широког круга грађана, било кроз чланство у странци или гласање за странку. Оне регрутују и обучавају кадрове за вршење политичких,

¹²⁶ Васовић Вучина, *Савремене демократије*, том I, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 113.

¹²⁷ Caramani Daniele: *The Nationalization of Politics, The formation of national electorates and party systems in Western Europe*, Cambridge University Press, 2004, p. 5.

¹²⁸ Васовић Вучина, *Савремене демократије*, том I, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 113.

лидерских послова¹²⁹. Политичке странке које победе на изборима имају посебно важан утицај, јер њени лидери и чланови постају државни или пак локални функционери и на тај начин могу „деловати на промену опште политичке оријентације и приоритета, али и на сасвим другачији избор проблема“¹³⁰. Формирајући власт, политичке странке дају кандидате за владајућу структуру, политички врх, односно политичке заступнике (делегате) – народне посланике, општинске и градске одборнике, управу – администрацију и професионалне политичаре¹³¹.

Политичке странке су и на сталној мети критика због различитих разлога, нарочито зато што штите парцијални интерес¹³². Њихов циљ је освајање и очување на власти, што може индуковати и различите врсте екстремизма који, даље, могу блокирати постизање договора, и постати активни фактор подела у друштву. Оне се, на концу, успостављају и као ауторитарне организације са наглашеном хијерархијом¹³³, која тражи вођу, што само по себи, води форсирању конформизма¹³⁴.

¹²⁹ „Одређени број људи своју каријеру везују за партије. То су 'партијски људи', односно 'војници партије'. Њихове каријере одвијају се унутар партијске елите, при чему могу добити шансу у партијској организацији или државној администрацији. Блиски, поверљиви и лојални чланови партије могу бити постављени на висока места, независно од искуства и стручности. Њима се позајмљује политички утицај, који дугују онима ко их је именовао“. Навод у: Орловић Славиша: *Србија између партократије и демократије*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2008, стр. 446.

¹³⁰ Грдешкић Иван: *Политичко одлучивање*, Алинеа, Загреб, 1995, стр. 73.

¹³¹ Исто стр. 69–75.

¹³² „Подстицај лидера (шира група руководства и кандидата) и чланова битно се разликују. Нема разлика унутар партија у погледу аспирација када се ради о патронажи. Сви очекују да победом на изборима добију део власти... Улога чланова пре развоја електронских медија била је значајно већа, јер је била интензивније вршена кампања 'од врата до врата'“. Навод у: Орловић Славиша: *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2009, стр. 399.

¹³³ „Политичке партије имају пирамидалну структуру, са строго централизованом хијерархизованом организацијом, са лидером на врху. Учешће у партијским пословима обликује се ступњевито. Најширу основу чине бирачи, затим следи партијско чланство, иза њих долазе посетиоци главних скупштина, па група функционера, и на крају чланови Председништва“. Орловић Славиша: *Србија између партократије и демократије*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2008, стр. 441.

¹³⁴ Васовић Вучина, наведено дело, стр. 115–116.

Политичке странке, са својом функционално-територијалном компонентом остварују утицај на локалном, регионалном, националном и наднационалном нивоу. Многи аспекти функционисања политичких странака на националном и локалном нивоу се поклапају. То се, пре свега, односи на процес регрутације лидера, њихово укључивање у страначке форуме, финансирање рада, формулисање програмских и предизборних докумената, итд. Страначко организовање често је и један од важних сегмената политичког организовања националних мањина. Њихово учешће на изборима промовише их у релевантног, мање или више утицајног, актера политичког одлучивања на националном и локалном нивоу власти.

Савремени политички процеси на локалном и националном плану доносе и различите спољне утицаје на политички и партијски систем. Растућа деидеологизација, слабљење страначке идентификације, пад партиципације бирача на изборима и све већа флукуација гласова само су неке од најизраженијих појава¹³⁵. Повратно, страначки систем, као и саме странке, својом флексибилнијом понудом политика, комерцијализацијом изборне пропаганде, професионалном потрагом за циљаним групама и усмереношћу изборних активности на медије утичу на друштво, посебно на понашање бирача¹³⁶.

Савремене политичке партије, као носиоци политичког живота, суочене су и са падом броја чланова и њиховим одвајањем од социјалног упоришта, услед промене социјалног састава савремених друштава. Већ од краја 70-их година XX века политичке странке највећим делом постају професионализоване бирачке странке. То се догодило зато што је ослабила ранија „специјализација странака“ и јавила се потреба да се странке обраћају свим друштвеним групама у оквиру националне државе. Код савремених странака приметно је и да слаби утицај чланова странке у стварању воље унутар ње. Страначки конгреси умногоме имају

¹³⁵ Фон Бајме Клаус: Трансформација политичких странака: од народних до професионалних бирачких странака, Факултет политичких знаности, Загреб, 2002, стр. 5.

¹³⁶ Исто.

само улогу акламацијских тела, а ништа мање нису изражени и проблеми који се јављају око финансирања странака и др.¹³⁷ Све наведене тенденције уочене на националном нивоу постоје и на локалном нивоу.

За деловање политичких странака на локалном нивоу, поготово у политичким системима постсоцијалистичких држава у којима је почетком 90-их година XX века обновљен вишестраначки систем, нужан предуслов била је изградња организационе инфраструктуре, односно „територијално и функционално диференциране мреже политичког деловања и комуницирања“¹³⁸. Политичке странке тада долазе у прилику да понуде, како на националном тако и на локалном нивоу, своје платформе као „попис одређених, жељених садржаја, који се у великој мери могу подударати, али и озбиљно разликовати, посебно у системима са идеолошки поларизованим странкама“¹³⁹. Иако су и национални и локални избори заправо „сучељавање већине и мањине, власти и опозиције, што имплицира и стандардне смене власти“¹⁴⁰, сами локални избори задржавају неке своје посебности у односу на националне изборе. Тако се у поступку кандидовања за избор у локална представничка тела, по правилу, више води рачуна да ли кандидати представљају одређене професије заступљене у локалним срединама, или колико су кандидати уклопљени у локални живот, што на националном нивоу неће бити од пресудне важности¹⁴¹. То је последица чињенице да сви региони једне државе не гласају на исти начин, што је резултат различитих историјских и политичких традиција, затим разлика у демографској и социо-економској

¹³⁷ Фон Бајме Клаус: *Трансформација политичких странака: од народних до професионалних бирачких странака*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2002, стр. 128–131.

¹³⁸ Славујевић Зоран: „Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања“, у: Гоати Владимир, Славујевић Ђ. Зоран, Прибићевић Огњен: *Изборне борбе у Југославији*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 163.

¹³⁹ Грдешкић Иван: *Политичко одлучивање*, Алинеа, Загреб, 1995, стр. 73.

¹⁴⁰ Одредница „Комунални избори“, у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 201.

¹⁴¹ Исто, стр. 200.

структури одређених делова земље¹⁴², али и регионалним разликама у политичкој активности становништва и снагом територијално-организационе структуре странака.

Што се тиче Републике Србије, могу се констатовати и две међу собом контрадикторне тенденције. Прва је да, као и у другим европским државама, постоји „криза партијског облика политичке партиципације“¹⁴³, а друга је да готово једна дестина становништва Републике Србије припада чланству политичких странака, што заједно са „кругом сигруних гласача“ чини да број укључених грађана у активности политичких партија чини готово једну петину становништва¹⁴⁴.

Такође, на локалном нивоу посебно ће бити видљива још два аспекта страначког живота у Републици Србији. Први је однос партијских централа и локалних експозитура, а други процес фрагментације политичке сцене. Према искуству две деценије избора у Републици Србији, у погледу унутрашњих односа у политичким партијама, уочавају се одређене правилности које се тичу односа централе странке и локалних експозитура у односу на предизборни и послеизборни наступ. По правилу, страначка централа наређује самостални излазак на изборе, одређује коалиционог партнера својим локалним експозитурама, у складу са договором о владавинском аранжману или коалицији која не мора бити на власти на националном нивоу, или даје слободу да локалне експозитуре саме договарају локалне коалиције.

У готово свим опцијама страначке централе ограничавају у већој или мањој мери самосталност локалних одбора. Која ће опција бити примењена зависи од

¹⁴² Грчић Мирко: *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 2000, стр. 425.

¹⁴³ „Разлози кризе партијског облика политичке партиципације вишеструки су. Један број њих, попут све веће организационе сличности између партија – растуће бирократизације, стереотипности и клишираности партијских активности и све израженијег кампањског карактера рада партија и њихове окренутости ка држави и прерасподели власти – има готово универзалну раширеност и важење“. Навод у: Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 41.

¹⁴⁴ Исто, стр. 41.

процене која се руководи степеном максимизације броја гласова и мандата, али понекад и ексклузивношћу самосталног наступа, доминантно из идеолошких разлога. У том процесу сударају се интереси локалних и централних страначких елита и лидера, али и аргументи за коначну одлуку. Решења тог процеса често нису ни демократска ни хармонична. Евидентна несензитивност страначких централа за ставове локалних одбора и крута партијска дисциплина показују суштински став и према локалној самоуправи. Штавише, предизборни и послеизборни коалициони страначки савези на централном нивоу често се, по директиви, пресликавају на општине и градове, политички неприродним већинама, притисцима и наредбодавним односом према локалним страначким структурама. Самим тим, рађа се поданички рефлекс код функционера локалне самоуправе, несамосталност, чекање „става из Београда“, а због тога трпе и локална власт и грађани.

Страначке централе могу временом и мењати своје позиције у складу са промењеним околностима. Изузетно је велик број чинилаца који ће утицати на понашање страначких централа. Максимализација броја гласова и мандата, кроз раст рејтинга, основни је чинилац који би усмерио странку ка коалиционом наступу. И вероватни успех на изборима не мора нужно довести до самосталног страначког наступа, већ може управо водити новим коалицијама, пре свега из прагматичних разлога, ако се у формирању неке нове коалиције види простор за даљи изборни раст. Са друге стране, самостални наступ једне политичке странке може бити доказ програмске и идеолошке принципијелности.

Постојање фракција и, често, настајање нових политичких партија из њих успоставиће се као константа политичке сцене након обнове вишестраначког система у Републици Србији¹⁴⁵. У свим политичким странкама готово да је пракса

¹⁴⁵ „Извесну локалну специфичност представља сазнање партијских активиста да наглашени критички ангажман који укључује и критику руководства није пожељан и да наилазе на различите препреке они који су превише озбиљно схватили демократске статутарне одредбе и само би расправљају, не видећи да то штети и јединству. Један број њих пасивизира се или потпуно повлачи. Други иде из странке у странку тражећи „ону праву“, што и даље обара ионако скроман број стабилних, тврдих партијских присталица“. Навод у: Стојиљковић Зоран, *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 42.

јача или слабија борба између чланова и руководлаца, који неретко могу водити у унутарпартијске сукобе и неслагања, по разним основама, било да се ради о међусобној борби за „престижна места“, о идеолошким и програмским размимоилажењима, или о сукобу личних сујета руководилаца¹⁴⁶. Радикализација ових сукоба може водити формирању фракција, али и формирању нове странке¹⁴⁷. Управо је наведена појава видљива у претходном, дводеценијском периоду на локалним изборима у Републици Србији, па се подела једне странке заправо може посматрати као низ одвајања или подела у локалним експозитурама странака унутар које постоје неспоразуми на националном, или пак регионалном нивоу.

Постојање „локалних“ и/или „регионалних“ фракција, иначе присутно у низу партијских система, праћено је и са одобравањем, и са оспоравањем. Као позитивно, приписује им се да динамизију и обогаћују партијски живот, чине јавним персоналне и идеолошке несугласице у партијама и доприносе формирању различитих, нових политичких платформи које се боре за свој положај у странкама¹⁴⁸. Насупрот томе, фракције се критикују зато што компликују процедуре одлучивања, доводе до претеране фрагментације бирачког тела, и увек остављају тињајућу могућност за распад странке¹⁴⁹.

Те тенденције ће нарочито бити видљиве на локалном нивоу. Подстицај, по правилу, долази из партијске централе из Београда, али и из других регионалних центара. У периоду турбуленција унутар странке, локални одбори могу исказати потпуну лојалност опцији која је добила већину на националним страначким политичким форумима (сабор, конгрес, председништво, главни одбор и др.) или пак исказати потпуну лојалност опцији која је на националном форуму изгубила, тј. остала у мањини. Такође, унутар локалних одбора може доћи до поделе на

¹⁴⁶ Орловић Славиша: *Политички живот Србије; између демократије и партократије*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 450–451.

¹⁴⁷ Исто.

¹⁴⁸ Стојиљковић Зоран, *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 64.

¹⁴⁹ Исто, стр. 65.

присталице једне и друге опције, у којој део који подржава „мањинску“ опцију може напустити странку, или, неретко, из ње бити искључен. Наравно, партијска централа у локалној средини од лојалних чланова увек може формирати посебан орган, повереништво, које ће вршити функцију власти у локалној средини до избора новог руководства.

Ломови на локалном нивоу, односно у локалним партијским експозитурама, могу настати и након изборног неуспеха на националном нивоу и пада одређене странке с власти. То неретко води формирању фракције, евентуално и нове странке, али и до тога да цели локални одбори напусте странку и колективно се учлане у неку другу. Најсвежији примери су поделе до којих је дошло у странкама које су оствариле лош резултат на ванредним парламентарним изборима у марту 2014. године, остајући неретко и ван парламента¹⁵⁰.

Политичка пракса у Републици Србији показала је да према фракционашком деловању у политичким странкама постоји нулта толеранција, па су фракције, које су се кристалисале унутар политичких партија неретко и на локалном нивоу, најчешће постајале нуклеуси за формирање нових политичких партија, које су, опет, такође биле несклоне неговању фракција у сопственим редовима.

Поред политичких странака, на локалним изборима су као активни актери препознати и нестраначки политички субјекти – групе грађана или групе бирача. Групе грађана нису страначки хомогена, али ни потпуно неутрална изборна

¹⁵⁰ У Демократској странци Србије након ванредних парламентарних избора у марту 2014. године, која губи парламентарни статус на националном нивоу, долази до унутарстраначких сукоба. Високи функционер Ненад Поповић основао је Српску народну странку, док је некадашњи посланик Синиша Ковачевић Српску отаџбинску странку. Према чланку: „Бивши чланови ДСС оснивају нову странку“, Блиц, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/504291/Bivsi-clanovi-DSS-osnivaju-novu-stranku> (приступљено 28. 11. 2014). Истовремено са унутарпартијским потресима у ДСС-у, група од 17 општинских и градских одбора прелази у Јединствену Србију. Према чланку: „Неколико општинских одбора ДСС прешло у Јединствену Србију“, Блиц, 05. 11. 2014, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/508641/Nekoliko-opstinskih-odbora-DSS-preslo-u-JS> (приступљено: 28. 11. 2014). Из ДС након мартовских избора 2014. године одлази председник општине Нови Београд, Александар Шапић, и формира Удружење грађана „За наш град“. Према чланку: „Удружење аполитично, али идемо на изборе“, Блиц, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/512146/Sapic-Udruzenje-apolitichno-ali-idemo-na-izbore> (приступљено: 28. 11. 2014).

институција¹⁵¹. Институција *групе грађана* служи угледним појединцима у локалним срединама, који инсистирају на политичком ангажману без намере да тај ангажман сврставају у страначки оквир. У конкретним случајевима они ће, окупљајући око себе кругове сарадника, настојати да у изборном циклусу валоризују свој професионални, образовни, породични и други идентитет¹⁵². Такође, у циклусима локалних избора појављују се и групе грађана које су неретко у директној вези са политичким партијама¹⁵³. Ради се о страначким *тројанским коњима* у цивилној арени који могу дезоријентисати бираче.

Избори се као друштвени феномен могу посматрати само у конкретним друштвеним, политичким, економским и другим приликама у којима се одвијају. Контекст избора ће у значајној мери обликовати програме и кампање кандидата, односно степен напетости међу политичким ривалима¹⁵⁴. Укупан друштвено-политички контекст оквирно обухвата политичку динамику на националном нивоу, економску ситуацију, медијску сцену једне државе, утицај политичке културе, као и социо-економске перформансе. Управо је контекст у коме се одржавају избори основ за дијагностику стања у друштву и односа политичких снага, што је полазна тачка свих политичких активности и изборних кампања. До проценостања у друштву код политичких актера може се доћи на различите начине: проценом лидера о ситуацији у друштву и пожељним циљевима развоја, унутарпартијском комуникацијом (када са терена добијају информације о стању у друштву и расположењу људи), анализом садржаја пласираних у медијима или истраживањима јавног мњења¹⁵⁵.

¹⁵¹ Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Избори у СР Југославији за одборнике општинских и градских скупштина у децембру 1992*, Југословенски преглед, бр. 3/1993. година, Београд, 1993, стр. 41.

¹⁵² Исто.

¹⁵³ Исто.

¹⁵⁴ Јовановић Н. Милан: *Изборни системи; избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 1997, стр. 13.

¹⁵⁵ Славујевић Ђ. Зоран: *Политички макретинг*, Факултет политичких наука, треће допуњено издање, Београд, 2005, стр. 119.

Деловање политичких актера на бираче одвија се кроз политичку комуникацију, односно политичко информисање, едукацију, социјализацију и, посебно, политичко уверавање¹⁵⁶. Политичко уверавање се, при томе, јавља се као најбитнији чинилац у настојању да политички актер добије наклоност бирача, и оно се одвија кроз политички, односно изборни, маркетинг који је искључиво везан за период уочи избора, односно изборну кампању¹⁵⁷.

Карактеристичне предизборне активности су: политичка процена да се у одређеном временском интервалу одрже избори; критика изборног система и критика понашања владајуће или опозиционе структуре према изборима и важећем изборном систему; процена и планирање изборних активности, као и обезбеђивање финансијских средстава. За наведене активности потребно је да политички актери мобилишу чланство и симпатизере, као и да обезбеде неопходна финансијска средства из јавних или приватних извора¹⁵⁸. У ранијем периоду кампање су биле децентрализоване, усмерене на одређене друштвене групе, доминантно оријентисане на непосредну комуникацију. У савремено доба, са развојем информационих технологија, изборне кампање постају дуготрајне, планиране и централизоване, посредоване масовним медијима, и усмерене на све шире кругове грађана¹⁵⁹. Држава континуирано прати поједине аспекте изборне кампање, а то се пре свега односи на питање трајања кампање, финансирања политичких актера, обавезе медија у том процесу и др.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Славујевић Ђ. Зоран: *Изборне кампање: Поход на бираче*, Фондација Фридрих Еберт, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 13.

¹⁵⁷ Цитирано према: Jennifer Lees-Marshment: *Political marketing and British political parties*, Manchester Universits Press, Manchester and New York, 2011, p. 22, у: Томић Зоран, Спахић Бесим, Гранић Ивица, *Стратегија изборних кампања*, Synopsis, Сарајево, Загреб, 2008, стр. 38.

¹⁵⁸Одредница „Изборна кампања“, у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 134–135.

¹⁵⁹ Одредница „Изборна кампања“, у: Касаповић Мирјана: *Изборни лексикон*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 135.

¹⁶⁰ Јовановић Н. Милан: *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 44

На стратегију изборне кампање утичу и специфичне карактеристике политичког и изборног система, као и карактеристике странака, њихових лидера и кандидата¹⁶¹. Политичке странке могу ући у кампању са различитим изборним циљевима, било да је то улазак у власт, значајан удео у парламенту, само улазак у парламент или могућност промоције, иако улазак у парламент није изгледан¹⁶².

Деловање актера у различитим фазама изборног процеса реализују се страначком промоцијом, којом покушава да се утиче на бираче. Она се обавља путем масовних медија (телевизија, радио, штампа, филм интернет), али и интерперсоналном комуникацијом¹⁶³. Постоје различити облици бесплатне и плаћене промоције. Бесплатни облици промоције могу се остварити кроз публицитет у медијима (организовање конференција за медије, издавање саопштења, оглашавање кандидата и изборних листа у оквиру медијских дебата, путем округлих столова у организацији штампаних и електронских медија)¹⁶⁴. Плаћени облици промоције јесу закуп простора у штампи или времена у електронским медијима и то је најраспрострањенији вид промоције странака и кандидата у изборним кампањама¹⁶⁵. Плаћена промоција се може организовати и кроз митинге и друге јавне скупове, затим слањем писама на кућне адресе, као и дистрибуцијом разних штампаних и аудио-визуелних промотивних материјала¹⁶⁶.

Наравно, у савременим политичким условима незаобилазна је улога цивилног сектора, стручне јавности, а комуникацију према политичким актерима

¹⁶¹ Славујевић Ђ. Зоран: *Изборне кампање: Поход на бираче*, Фондација Фридрих Еберт, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 17.

¹⁶² Славујевић Зоран: *Политички маркетинг*, Факултет политичких наука, треће допуњено издање, Београд, стр. 18.

¹⁶³ Исто, стр. 136–144.

¹⁶⁴ Исто, стр. 145–150.

¹⁶⁵ Исто, стр.152 .

¹⁶⁶ Исто, стр. 162.

често усмеравају медији, чији новинари и колумнисти у извештајима, уводницима и другим медијским облицима расправљају о политици¹⁶⁷.

У изборној кампањи интензивира се интерперсонална комуникација између бирача и политичких актера. Посебно се издвајају и непосредни, неформални контакти на радним местима, у добровољним организацијама, сличност социјалних карактеристика грађана који живе у одређеној локалној самоуправи, или неком њеном делу¹⁶⁸. Важност интерперсоналне комуникације и међусобног познавања грађана и кандидата на локалним изборима већа је него што је то случај на изборима на националном или пак регионалном нивоу. Последица тога најбоље се види у пракси одлучивања на локалном нивоу, јер се заједничке одлуке на локалном нивоу често лакше и брже доносе него на националном, па тако локалне владе постају пример који би требало да следи национална влада¹⁶⁹.

5. Изборни системи за локалне изборе у европским земљама

Анализа локалних избора у Републици Србији од процеса редемократизације и обнове вишестраначког система захтева бар кроки изборне праксе у другим европским земљама. Локални избори у Европи одвијају се кроз читав спектар различитих решења. Они су условљени традицијом, моделима локалне самоуправе и изградњом заједничког европског политичког простора, што је пре свега допринело јачању локалне самоуправе као нивоа власти, али и стандардизацији услова за демократске изборе. Ова искуства показују како су се у основи истоветни или врло слични проблеми решавали различитим средствима, са

¹⁶⁷ Томић Зоран, Спахић Бесим, Гранић Ивица, *Стратегија изборних кампања*, Synopsis, Сарајево, Загреб, 2008, стр. 36.

¹⁶⁸ Johnston J. R. : Local effects in voting at a local elections, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 64, No. 3 (Sep., 1974), p. 418.

¹⁶⁹ Rallings Colin, Trasher Michael: *Local elections in Britain*, Routledge, London, New York, 2003, p. 10.

циљем ефикаснијег деловања локалних власти, али не на штету политичке репрезентације на локалном нивоу.

Када су у питању земље Европске уније запажа се велики број варијација већинских и пропорционалних изборних система у избору представничких тела локалне самоуправе, као и посредног и непосредног избора председника локалних самоуправа. Сви ти системи резултанта су бројних контекстуалних чинилаца: политичке традиције, статуса локалне самоуправе, карактера државног уређења, као и етничке и политичке конфигурације. Интересантно је да у оквиру исте државе егзистирају различити изборни системи за локалну власт. Одсуство кодификације суштински појачава важност и специфичности јединица локалне самоуправе. У даљем тексту изнећемо основне карактеристике изборних система за јединице локалне самоуправе по државама, без анализе последица.

Немачка, као федерална држава, користи читаву лепезу различитих изборних система за локалну самоуправу. Одлука о моделу који ће се примењивати је на федералним јединицама, а оне користе: пропорционалне изборе са отвореним листама, гласањем кумулирањем и панаширањем¹⁷⁰, пропорционалне изборе са затвореним, блокираним листама и гласањем једним гласом¹⁷¹, као и већинске изборе у једномандатним и вишемандатним јединицама са компензацијским листовним мандатима¹⁷². Председници локалних самоуправа у Немачкој бирају се непосредно, апсолутном већином, на мандат од пет до девет година¹⁷³.

У Француској се локални представници бирају на три начина: двокружним већинским изборима, двокружним већинским изборима са надметањем

¹⁷⁰ Касаповић Мирјана: „Локално изборно право у Хрватској у компаративној перспективи“, у: Петак Здравко, Касаповић Мирјана, Лалић Дражен: *Локална политика у Хрватској*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

¹⁷¹ Исто.

¹⁷² Исто.

¹⁷³ Исто.

затворених листа и бонусним мандатима, као и већинским изборима са надметањем отворених листа и панаширањем. Мандат општинских тела траје шест година, а на три године мења се половина сазива представничких тела. Гласање панаширањем користи се у мањим општинама¹⁷⁴. Председници локалних нивоа власти се бирају на шест година, посредно, апсолутном већином гласова одборника у првом или другом кругу, или релативном већином у трећем кругу¹⁷⁵.

Велика Британија, сходно вишевековној традицији, користи већински изборни систем са релативном већином, у Енглеској, Шкотској и Велсу, и појединачно преносиво гласање, у Северној Ирској. Локална представничка тела бирају се на мандат од четири године¹⁷⁶. Председници локалних самоуправа највећим делом бирају се посредно¹⁷⁷.

Земље Бенелукса највише примењују пропорционалне изборе, са посредним избором председника локалних самоуправа. Белгија примењује пропорционалне изборе са затвореним неблокираним листама и преференцијалним гласањем, а председници локалних самоуправа бирају се посредно на шест година, са мандатом који потврђује монарх¹⁷⁸. У Холандији су на локалном нивоу на снази пропорционални избори са затвореним листама у једном административном изборном округу. Председници локалних самоуправа бирају се посредно, на мандат од шест година¹⁷⁹. У Луксембургу се користе и већински и пропорционални изборни модел. Већински изборни модел, са

¹⁷⁴ Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалне власти, упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 107.

¹⁷⁵ Касаповић Мирјана: „Локално изборно право у Хрватској у компаративној перспективи“, у: Петак Здравко, Касаповић Мирјана, Лалић Дражен: *Локална политика у Хрватској*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

¹⁷⁶ Исто, стр. 71–73, 79–80.

¹⁷⁷ Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалних власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 148–149.

¹⁷⁸ Исто.

¹⁷⁹ Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалне власти, упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 108.

релативном већином, примењује се у општинама које имају до три хиљаде становника. У општинама са више од три хиљаде становника користи се пропорционални изборни модел. Бирачи у оба случаја гласају системом *кумулятивног гласа*, односно располажу са онолико гласова колико локална скупштина има чланова. Бирач може све гласове дати једној кандидатској листи, или извршити избор појединих кандидата са понуђених кандидатских листа¹⁸⁰. Председнике локалних самоуправа поставља централна влада, на предлог локалних представничких тела.

Скандинавске земље спроводе доминантно пропорционалне изборне моделе и посредан избор председника или пак менаџера локалних самоуправа. У Финској се примењује пропорционални модел, уз расподелу мандата применом Д'Онтове методе, истоветно са изборима на националном нивоу¹⁸¹. Изабрано локално веће најчешће посредно бира градског менаџера. У Шведској се спроводе пропорционални изборни систем са затвореним неблокираним листама и преференцијалним гласањем, без цензусног прага. Локалне власти бирају се на мандат од четири године¹⁸². Председници локалних самоуправа бирају се посредно. Локалне самоуправе у Данској бирају се пропорционално, без изборног прага, уз примену Д'Онтове методе за расподелу мандата. Председници локалних самоуправа се бирају посредно¹⁸³.

У земљама Средоземља и Медитерана, користе се различити изборни модели на локалном нивоу. Тако Италија користи два изборна модела: већински са

¹⁸⁰ „Voting; Information on elections, registering to vote and how to cast your ballot in Luxembourg“, доступно на: <http://luxembourg.angloinfo.com/information/moving/voting/>, (приступљено 25. 09. 2014).

¹⁸¹ Skelainen Jaa, *Finnish election system*, Ministry of Justice of Finland, pp. 18–20, доступно на: http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/julkaisu/6Fioq3rxv/OMTH_72_2010_Finnish_Election_System__Overview_32_s.pdf (приступљено 25. 09. 2014).

¹⁸² *Elections in Sweden*, доступно на: http://www.val.se/sprak/engelska/Elections_in_Sweden_2014_juli_webb.pdf (приступљено 25. 09. 2014).

¹⁸³ *Local and regional government elections in Denmark*, Ministry of economic affairs and Interior, 2013, доступно на: <http://elections.oim.dk/media/531714/local-elections-oim-2013.pdf>, (приступљено 25. 09. 2014).

релативном већином и пропорционални изборни систем са затвореним неблокираним листама и преференцијалним гласањем. Председници локалних самоуправа бирају се непосредно, и то системом релативне већине у општинама са мање од 15 000 становника и системом апсолутне већине у општинама са више од 15 000 становника¹⁸⁴.

У Шпанији се локални избори спроводе по пропорционалном изборном систему са затвореним листама и гласањем једним гласом, са изборним прагом од 5% и применом Д' Онтовог система за расподелу мандата. Такође, примењују се и избори са релативном већином са отвореним листама и ограниченим гласањем, или избори системом *open council*. Председници локалних самоуправа бирају се посредно, релативном већином или системом *open council*¹⁸⁵. Чланови локалних парламената у Португалији бирају се по пропорционалном изборном моделу¹⁸⁶. Председници локалних самоуправа бирају се посредно у представничким телима, а то су, по правилу, носиоци изборних листа које су победиле на изборима¹⁸⁷.

У Грчкој се на локалном нивоу спроводе пропорционални избори са кандидатским листама. У градовима, изборна листа која добије изнад 42% гласова бирача добија 3/5 одборничких места. Уколико до тога не дође у првом кругу, две најбоље листе иду у други круг, где се опет тражи већина од преко 42% гласова бирача. У мањим општинама не постоји услов добијања 42% гласова, већ 3/5

¹⁸⁴ Касаповић Мирјана: „Локално изборно право у Хрватској у компаративној перспективи“, у: Петак Здравко, Касаповић Мирјана, Лалић Дражен: *Локална политика у Хрватској*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

¹⁸⁵ Carlos Flores Juberias, Javier Pinazo Hernandis, Enrike Fliquente Lliso, David Calatayud Chover: „Шпански систем територијалне аутономије“, у: Дамјановић Мијат (уредник): *Упоредна искуства локалних самоуправа*, Магна агенда, Београд, 2002, стр. 81.

¹⁸⁶ Stevens Andrew: „Local government in Portugal, Settled system of parishes and municipalities“, доступно на: <http://www.citymayors.com/government/portugal-government.html> (приступљено: 05. 12. 2014).

¹⁸⁷ United Cities and Local Governments: „Country Profiles: Portugal“ доступно на: http://www.cities-localgovernments.org/gold/Upload/country_profile/Portugal.pdf, (приступљено 05. 12. 2014).

одборничких места остварује листа која оствари релативну већину¹⁸⁸. Председници локалних самоуправа бирају се посредно у локалном парламенту, и то су обично носиоци победничких листа за састав локалних скупштина. На Кипру је гласање обавезно, и на локалном нивоу спроводи се по пропорционалном систему, на мандат од пет година¹⁸⁹. Председници општина и градова бирају се на већинским изборима, по систему релативне већине (*first past the post*)¹⁹⁰. На Малти се спроводе пропорционални избори путем преносивог гласа у локалним скупштинама које броје између 5 и 13 одборника, на период од четири године¹⁹¹. Председници општина бирају се посредно у локалним парламентима.

Код осталих чланица Европске уније, оних које нису припадале источноевропском блоку бивших социјалистичких држава, начин избора је следећи: у Аустрији се одборници локалних скупштина бирају путем пропорционалних избора са затвореним неблокираним листама и преференцијалним гласањем. За градоначелнике и председнике општина избори су непосредни у Градишћу, Корушкој и Тиролу, а посредни у свим осталим покрајинама. Избори за градоначелнике спроводе се по систему апсолутне већине, а мандат им траје четири или пет година¹⁹². Са друге стране, Ирска примењује пропорционални изборни модел и једна је од ретких земаља Европске уније у којој се за локалне власти спроводи појединачно преносиво гласање са надметањем појединачних кандидата у малим вишемандатним јединицама и

¹⁸⁸ United Cities and Local Governments: “Country Profiles: Greece”, доступно на: http://www.cities-localgovernments.org/gold/Upload/country_profile/Greece.pdf (приступљено 29. 09. 2014).

¹⁸⁹ Republic of Cyprus: The Municipalities Law, доступно на: http://www.ucm.org.cy/Document-The_Municipalities_Law_%28in_English%29,966,35,English (приступљено 11. 08. 2014).

¹⁹⁰ „Local government in Cyprus“, доступно на: <http://www.clgf.org.uk/userfiles/1/files/Cyprus%20local%20government%20profile%202011-12.pdf> (приступљено 11.08.2014) .

¹⁹¹ Republic of Malta, Electoral Commission, Elections, Local councils elections, доступно на: <http://www.electoral.gov.mt/pageview.aspx?x=%2bhwNTRj%2bVUBx4PMJ6%2bcBcGIE%2fEJwZeYqQ1FVXE9avnMFDr3pFoTnip1BpGZuEc23%2bJDLVOqEPV5iYbfaI%2bcEMlg8MrfVSigPrz1OuPJfs9ghX%2bDi1ZTI9Q%3d%3d> (приступљено: 03. 12. 2014) .

¹⁹² Касаповић Мирјана: „Локално изборно право у Хрватској у компаративној перспективи“, у: Петак Здравко, Касаповић Мирјана, Лалић Дражен: *Локална политика у Хрватској*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

располом мандата према модификованој Друповој квоти у првом кругу, са поступком преношења гласова у другом поступку. Председници локалних самоуправа бирају се на једну годину, посредно, апсолутном већином у првом кругу, кроз систем елиминације најлошијих кандидата¹⁹³.

Питање изборног законодавства на локалном нивоу у постсоцијалистичким, источноевропским државама решено је на следећи начин: у средњоевропским државама нема унифицираног изборног модела за локалне изборе. Тако се у Чешкој Републици примењује пропорционални изборни модел, уз цензус од 5%. Председници локалних самоуправа бирају се посредно у локалним парламентима¹⁹⁴. Са друге стране, Словачка Република спроводи локалне изборе уз примену већинских избора са релативном већином. Председници локалних самоуправа бирају се непосредно већинским изборима са релативном већином, на мандат од четири године¹⁹⁵. Представничка тела у Пољској бирају се већинским изборним моделом, у општинама до 20 000 становника, и пропорционално, са цензусом од 5%, у општинама са више од 20000 становника. Приликом расподеле мандата користи се Д'Онтова метода¹⁹⁶. Председници локалних самоуправа бирају се директно, системом апсолутне већине¹⁹⁷.

Мађарска на локалним изборима примењује мешовити изборни систем. У локалним самоуправама са мање од 10 000 становника, глас се по систему

¹⁹³ Исто, стр. 71–73, 79–80.

¹⁹⁴ Travnicek Matej, Lacina Karel, Vajdova Zdena: Mayors and local government in the Czech Republic, доступно на: <http://www.citymayors.com/mayors/czech-mayors.html>, (приступљено 05. 12. 2014).

¹⁹⁵ Касаповић Мирјана: "Локално изборно право у Хрватској у компаративној перспективи", у: Петак Здравко, Касаповић Мирјана, Лалић Дражен: *Локална политика у Хрватској*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

¹⁹⁶ *Elections in Local Self-Government in Poland, Twenty years of experience in the subregion of Chiechanov*, доступно на: <http://www.uwm.edu.pl/inp/images/books2/karola-summary.pdf> (приступљено: 25. 09. 2014).

¹⁹⁷ Slovak Republic, Act of the National Council on elections to municipalities' self-government authorities (1990, amended 2007) (доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/id/15815>), приступљено 07. 12. 2013.

кумулятивног гласа и у локални парламнет пролазе кандидати са највећим бројем освојених гласова. У општинама са преко 10 000 становника, као и у главном граду, Будимпешти, користи се мешовити изборним модел. Одборници се бирају у једномандатним изборним јединицама. Гласови кандидата се након избора збрајају по предлагачима, на основу чега се политичким актерима додељују компензацијски мандати. Председници локалних самоуправа бирају се непосредно, релативном већином¹⁹⁸.

У балтичким земљама, слично као и у Скандинавији, доминира пропорционални изборни модел и посредни избор председника општина и градова. У Естонији се спроводе пропорционални избори са затвореним неблокираним листама и преференцијалним гласањем. Мандати се прво додељују кандидатима са изборних листа, који су по броју сакупљених преференцијалних гласова испунили износ Херовог количника. Преостали мандати деле се по листама које су добиле више од 5% гласова, уз примену Д'Онтове методе¹⁹⁹. Председнике локалних самоуправа индиректно бирају локални одборници на мандат од три године²⁰⁰. У Литванији се чланови локалних скупштина бирају на мандат од четири године у вишемандатним јединицама по пропорционалном систему, са цензусом од 4% за партије и 6% за коалиције. Председници локалних самоуправа бирају се посредно у локалним парламентима²⁰¹. У Летонији се локална представничка тела бирају по пропорционалном моделу, уз цензус од 5%, док се мандати расподељују уз примену Сент Легијевог метода²⁰². Председници локалних самоуправа бирају се посредно.

¹⁹⁸ Hungary, National elections office, Municipal elections 2014, доступно на: http://valasztas.hu/en/onkval2014/426/426_0.html, приступљено 21. 12. 2014.

¹⁹⁹ *Republic of Estonia: Local Government Council Election Act*, доступно на: <http://www.legaltext.ee/text/en/X60031K4.htm> (приступљено 07. 12. 2013).

²⁰⁰ Исто.

²⁰¹ *Republic of Lithuania: Law on elections to municipal council*, доступно на: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=391386 (приступљено: 07. 12. 2013).

²⁰² *Republic of Latvia: The City Council and Municipality Council Election Law*, доступно на: http://cvk.lv/pub/upload_file/PV%202013/Pasv_vel_likums_ENG_2013.pdf (приступљено 25. 09. 2014).

И Румунија и Бугарска примењују пропорционални изборни модел и непосредан избор градоначелника. У Румунији се примењује пропорционални изборни модел, са вишемандатним јединицама и затвореним блокираним листама. За расподелу мандата користи се Херова квота. Председници локалних самоуправа бирају се непосредно, апсолутном већином, на мандат од четири године²⁰³. У Бугарској се на локалним изборима примењује пропорционални изборни систем без цензусног прага. Председници локалних самоуправа се највећим делом бирају директно, системом апсолутне већине, са три првопласирана кандидата који иду у други круг²⁰⁴. Такође, примењује се и посредан избор председника мањих општина и дистрикта града Софије, Пловдива и Варне²⁰⁵.

Код бивших југословенских република, чланица Европске уније, ситуација је следећа: Словенија примењује и већински и пропорционални модела за избор одборника, док Хрватска користи само пропорционални модел. Зависно од броја одборника у локалним представничким телима, у Словенији се примењује већински или пропорционални изборни систем. Скупштине које чини до 11 одборника бирају се већински у једномандатним јединицама. Уколико скупштина локалне самоуправе броји 12 и више одборника, онда се они бирају по пропорционалном изборном методу, применом Д`Онтове методе, уз постојање могућности преференцијалног гласања. Председници општина бирају се директно²⁰⁶. У Хрватској се локалне власти бирају по пропорционалном систему са цензусом од 5% у локалној самоуправи као једној изборној јединици. Приликом

²⁰³ Коман Пена, Крали Еуген, Радулеску Моника, Станчулеску Габриела: "Локална власт у Румунији", у: Дамјановић Мијат (уредник): *Јачање локалних власти*, Magna agenda, Београд, 2002, стр. 343–344.

²⁰⁴ Исто.

²⁰⁵ *Republic of Bulgaria-Presidential and Municipal Elections, 23 and 30 October 2011 OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report, 05 January 2012, p. 6*, Доступно на: <http://www.osce.org/odihr/elections/86893> (приступљено 07. 12. 2013).

²⁰⁶ Дубајић Дарија: Локална самоуправа у Словенији, Хрватска јавна управа, година 10, 2010, бр. 2, стр. 475 (доступно на: http://www.iju.hr/HJU/HJU/preuzimanje_files/2010-2%2008%20Dubajic.pdf, приступљено 25. 01. 2014).

претварања гласова у мандате користи се Д` Оптова метода. За начелнике општина и градоначелнике спроводи се већински, двокружни изборни модел²⁰⁷.

Шароликост у изборним системима за локалну самоуправу није ништа мања ни у европским земљама које су изван Европске уније. Тако се у Швајцарској се углавном спроводе пропорционални избори, док се у најмањим општинама (до 800 становника), примењују већински избори²⁰⁸. У већини општина где се спроводе пропорционални избори за расподелу мандата користи се Хагенбах-Бишофова квота²⁰⁹. Председници локалних самоуправа бирају се посредно.

У Норвешкој се примењује пропорционални изборни модел с отвореним листама, преференцијалним гласањем и панаширањем. Председници се бирају посредно²¹⁰. На Исланду се на локалном нивоу спроводе пропорционални избори, уз примену Д` Оптове методе за расподелу мандата. Представничко тело врши избор градоначелника или градског менаџера²¹¹.

Када су у питању бивше југословенске републике, које још увек нису у чланству Европске уније, приметне су одређене сличности када је у питању избор одборника, који се бирају пропорционално. Ипак, искуства избора председника локалних самоуправа различита су, па се они у Македонији и Босни и Херцеговини бирају непосредно, а у Црној Гори, уз Србију, бирају посредно. У Македонији се на локалним изборима примењује пропорционални систем у

²⁰⁷ Република Хрватска: *Закон о локалним изборима*, Народне новине, бр. 144, Загреб, 21. 12. 2012, доступно на: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_12_144_3074.html (приступљено 07. 12. 2013).

²⁰⁸ Борђевић Снежана: *Ренесанса локалне власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр.234.

²⁰⁹ Moeckly Silvano, *Политички систем Швајцарске*, University Press – Магистрат издања, Политичка култура, Сарајево, Загреб, 2010, стр. 62–63.

²¹⁰ Касаповић Мирјана: „Локално изборно право у Хрватској у коапативној перспективи“, у: Локална политика у Хрватској, Факултет политичких знаности, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

²¹¹ *Iceland; Local Government Elections Act*, доступно на: <http://www.kosning.is/media/erlendirkjosedur/Local-Government-Elections-Act.pdf> (приступљено 05. 12. 2014).

вишемандатним јединицама уз примену Д'Онтовог метода за расподелу мандата, без постојања изборног прага. Председници локалних самоуправа се бирају непосредно, по систему апсолутне већине²¹². Босна и Херцеговина на локалном нивоу примењује пропорционални систем са локалном самоуправом као једном изборном јединицом и цензусом од 3%. Председници локалних самоуправа бирају се непосредно, системом релативне већине²¹³. Црна Гора такође примењује пропорционални изборни модел са једном изборном јединицом и цензусом од 3%. Приликом претварања гласова у мандата користи се Д'Онтова метода. Председници општина бирају се посредно у локалним парламентима²¹⁴.

Поред бивших југословенских република, Албанија на изборима за скупштине општина и градова примењује пропорционални изборни модел са цензусом од 3% за самостални наступ партија, односно 5% за коалиције, уз примену Д'Онтове методе за расподелу мандата. Начелници општина и градова бирају се непосредно, системом релативне већине, а уколико два кандидата имају једнак број гласова, победник се одређује жребом²¹⁵.

Споменимо и земље из европског окружења које теже чланству у Европској унији. У Турској се на локалном нивоу спроводе пропорционални избори са затвореним листама и гласањем једним гласом. Председници локалних самоуправа бирају се непосредно, системом релативне већине²¹⁶. Молдавија на

²¹² *Изборен законик на Република Македонија, пречистен текст*, Службен гласник на Република Македонија, бр. 54, 14. 04. 2011, доступно на: [http://www.sec.mk/Predvremeni2011/IZBOREN_ZAKONIK_\(Precisten_tekst\).pdf](http://www.sec.mk/Predvremeni2011/IZBOREN_ZAKONIK_(Precisten_tekst).pdf) (приступљено 07. 12. 2013).

²¹³ *Изборни закон Босне и Херцеговине, на интернет презентацији Централне изборне комисије Босне и Херцеговине*, доступно на: www.izbori.ba (приступљено 30. 12. 2011).

²¹⁴ *Закон о избору одборника и посланика Црне Горе*, доступно на: http://www.rik.co.me/regulativa/Zakoni/zakon_o_izboru_odbornika_i_poslanika.pdf (приступљено 07. 12. 2013).

²¹⁵ *The Electoral Code of the Republic of Albania, Approved by Law no. 10 019, dated 29 December 2008, and amended by Law no. 74/2012, dated 19 July 2012*, доступно на: <http://www.osce.org/albania/14464>, (приступљено 07. 12. 2013).

²¹⁶ Касаповић Мирјана: „Локално изборно право у Хрватској у комапративној перспективи“, у: *Локална политика у Хрватској*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2004, стр. 71–73, 79–80.

локалним изборима користи пропорционални изборни модел са једном изборном јединицом, док се председници локалних самоуправа бирају директно, применом већинског, двокружног изборног модела²¹⁷.

Примењени изборни системи у европским земљама, како у онима које су у саставу Европске уније тако и у онима који су изван ње, показују читав спектар могућих решења. Из овог прегледа је видљиво да одређени број држава користи само већински или само пропорционални изборни систем, док неке државе користе и један и други изборни модел као и мешовити изборни модел. Приметно, доминира пропорционални изборни модел, који се користи у Аустрији, Белгији, Бугарској, Чешкој Републици, Естонији, Грчкој, Хрватској, Ирској, Литванији, Летонији, Холандији, Португалији, Румунији, Финској, Шведској, Данској, Норвешкој, Албанији, Македонији, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Турској и Молдавији, затим на Малти, Кипру и на Исланду. Већински изборни модел примењује се у Великој Британији и у Словачкој Републици, док мешовити изборни модел користи Мађарска. И пропорционални и већински избори спроводе се у Француској, Шпанији, Италији, Луксембургу, Немачкој, Пољској, Словенији и Швајцарској. Од посматраних 37 европских држава за избор представника у скупштине локалних самоуправа њих 26 користи пропорционални изборни модел, две већински, једна мешовити, а њих осам комбинацију већинског и пропорционалног изборних модела.

Када је у питању избор председника општина и градоначелника, они се посредно бирају у: Белгији, Чешкој Републици, Естонији, Грчкој, Литванији, Летонији, , Луксембургу, Холандији, Португалији, Финској, Шведској, Великој Британији, Данској, Швајцарској, Норвешкој, Ирској, Црној Гори, на Малти и на Исланду. Непосредно се бирају у: Француској, Хрватској, Италији, Немачкој, Пољској, Мађарској, Румунији, Словенији, Словачкој Републици, Албанији, Македонији, Босни и Херцеговини, Турској, Молдавији и на Кипру. И посредне и

²¹⁷ Попа Виктор, Мунтеану Игор, Кирјак Љубомир, Мокану Виктор: „Локална власт у Молдавији“, у: Робертсон Чарлс и Робертсон Бранка (преводиоци): *Јачање локалне власти*, Магна агенда, Београд, 2002, стр. 289.

непосредне изборе користе Аустрија, Бугарска и Шпанија. Блага већина европских земаља користи посредни избор председника општина и градова (њих 19), насупротив непосредном избору који преферира 15 земаља. Три земље користе и један и други начин избора председника локалних самоуправа.

III

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 1992. И 1996. ГОДИНЕ

Циклуси локалних избора 1992. и 1996. године у Републици Србији одржани су у сложенем друштвено-политичком контексту. Почетком 90-их година долази до ескалације политичке кризе у СФР Југославији која доводи до сецесије појединих република и ратним сукобима. Упоредо са тим, формира се нова држава Србије и Црне Горе – Савезна Република Југославија. *Трећа Југославија* отпочеће живот под санкцијама Савета безбедности Уједињених нација.

На унутрашњем плану, у Републици Србији почетком 1990. године новим *Уставом* конституишу се основна људска и грађанска права, промовише се принцип поделе власти, демонополизује се Савез комуниста Југославије и постепено долази до обнављања вишепартијског система. Политичко поље у Србији тада обележавају владајућа, идеолошки и организационо доминантна Социјалистичка партија Србије (СПС) и опозиционе партије различитих провенијенција, пре свих оне традиционално-националне и грађанско-демократске оријентације, уз партије националних мањина, али и групе грађана, како на националном тако и на локалном нивоу. У овом периоду је политичко надметање било у значајној мери неравноправно, оптерећено демократским дефицитима у погледу процедура које обезбеђују равноправност учесника и непристрасност медија, и значајно је успорило уобличавање опозиције. То се показало већ на првим парламентарним изборима у Србији (1990. године), када СПС убедљиво побеђује.

За разлику од републичких, први вишестраначки локални избори одржани су тек у мају 1992. године, заједно са првим изборима за скупштину СР Југославије, који су бојкотовани од стране већине опозиционих странака. Након протеста опозиције и одржаног *Округлог стола* са властима, општи избори, међу

њима и локални, поновљени су у децембру исте године. Доминантна позиција СПС-а и примењивани већински двокружни систем допринели су да СПС оба пута, и у мају и у децембру 1992. године, убедљиво победи на локалним изборима. Опозиција у децембру 1992. године одборничку већину остварује у свега неколико општина. Символично, али управо су локални избори омогућавали опозицији први приступ власти. У скромном опсегу, у свега неколико општина грађани су могли да тестирају нове политичке елите, а оне да се тренирају за освајање власти на националном нивоу.

У том економски и политички бурном периоду СПС је успела да сачува доминантну улогу на националном нивоу. Након формирања краткотрајне коалиционе Владе са Српском радикалном странком (1992–1993), и ванредних парламентарних избора, СПС формира Владу са, до тада опозиционом, Новом Демократијом (НД) која ће успети да се одржи цели четворогодишњи мандат (1993–1997). Након окончања грађанског рата у окружењу, потписивањем *Дејтонско-париског мировног споразума* (1995), долази до делимичног укидања економских санкција Савезној републици Југославији и благог економског опоравка.

Упоредо са редовним изборима на савезном нивоу, одржан је и циклус локалних избора 1996. године. Насупрот владајућем СПС-у и новоформираној Југословенској левици (ЈУЛ), који на савезним изборима излазе у коалицији, али на локалним самостално, наступиће опозициона Коалиција „Заједно“, чију ће окосницу чинити Српски покрет обнове (СПО) и Демократска странка (ДС). Овај идеолошки шаренолик опозициони савез постиже синергијски ефекат и на локалним изборима осваја власт у преко 20 општина и градова Србије – у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу – значајнијим индустријским, универзитетским, привредним и културним центрима, али и у низу окружних центара. Тако ће управо локални избори, као што је то у рудиментарном облику наговештено 1992. године, бити платформа са које ће опозиционе странке моћи активније да делују на политичкој позорници и угрожавају примат владајућих социјалиста.

Локални избори су у овом периоду одржани паралелно са изборима за виши ниво власти, што је веома утицало на повећану излазност бирача, као и на садржај изборних кампања. У оштрој политичкој конфронтацији око базичног консензуса у друштву и решавању акутног српског националног питања, локалне теме остају по страни у одмеравању политичких снага и опозиције. Национална питања неретко преклапају локалне проблеме. Али, док су локални избори 1992. године заправо представљали потврду снаге СПС-а која се са националног „прелила“ и на локални ниво, избори за органе локалне самоуправе 1996. године доносе важну промену – круни се бирачка подршка социјалистима, а опозиционе странке организационо, политички и кадровски јачају и постепено израстају у алтернативу која угрожава позицију власти.

1. Локални избори у Републици Србији 1992. године

Почетком 90-их година XX века Република Србија се налази под утицајем негативних унутрашњих и спољних фактора. Слом комунизма у Европи наговештавао је и политичке промене и успоставу вишестраначког система, док су економску сферу карактерисали све већи проблеми. У политичком простору Србије позиционирају се стари и нови политички актери, а основни правци политичког организовања могу се сврстати у неколико главних политичких струја. Прву предводи СПС, као наследник Савеза комуниста Србије. Другу чини традиционалистичко-националистички опозициони блок, коју чине СПО, доцније и Српска радикална странка (СРС). Трећа струја оличена је у грађанско-демократском блоку, било да се ради о странкама које се везују за српски политички оквир, као што је то ДС или за, још увек тада постојећи, југословенски политички оквир, као што су то Уједињена југословенска демократска иницијатива (УЈДИ) и Савез реформских снага Југославије (СРСЈ). Четврту струју су чиниле политичке партије националних мањина, пре свих, Мађара, Муслимана

и Албанаца са југа централне Србије, које су учествовале на изборима у Републици Србији од 1990, али и блок партија Албанаца са Косова и Метохије, организовани у тзв. *Албанску алтернативу*, у којој водећу улогу има Демократски савез Косова. Партије у *Албанској алтернативи* су одрицале легитимитет српској држави и нису учествовале на организованим изборим циклусима у Републици Србији²¹⁸.

Први вишестраначки избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани у децембру 1990. године, и поред свих недостатака, представљају „епохални раскид са претходним збивањима“²¹⁹. Они су извршили својеврсну селекцију политичких странака на политичкој сцени. Евидентне последице првих вишестраначких избора биле су: доминантна позиција СПС-а у Народној скупштини и потпредстављеност опозиционих партија и сужена могућност њихове парламентарне активности, због чега су се у изузетно турбулентном окружењу усмериле на ванинституционалне облике деловања. Први вишестраначки избори оставили су, такође, и значајне информације о географској расподелености подршке коју странке имају у бирачком телу, снази њихове организационе мреже, али и реалној подршци и моћи коју имају политички ривали²²⁰.

Насупрот дезинтеграцији која је захватила простор некадашње Југославије, непосредно уочи одржавања првих локалних и савезних избора у мају 1992. године, две републике које су желеле да остану у заједничком политичком оквиру, Србија и Црна Гора, формирају Савезну Републику Југославију²²¹. Неколико

²¹⁸ Лутовац Зоран: Политичко ангажовање косовских Албанаца, у: Гоати Владимир (приређивач): *Партијски мозаик Србије 1990–1996*, Београдски круг, Акапит, Београд, 1997, стр. 148.

²¹⁹ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013 и у СРЈ од 1992. до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт за међународне односе (НДИ), Београд, 2013, стр. 23.

²²⁰ Јовановић Милан: *Обликовање изборне демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, 2006, стр. 48.

²²¹ Павловић А. Мила: *Географија Југославије II*, Савремена администрација, Београд, 1998, стр. 88.

седмица по оснивању, одлуком Уједињених нација, резолуцијом Савета безбедности 757, Савезној Републици Југославији уведене су економске санкције, што је додатно допринело погоршању ионако лоше економске ситуације²²². Република Србија у том периоду има обележја изразито централизоване државе²²³, па је требало да локални избори, између осталог, нагласе значај локалне самоуправе. Власти на локалном нивоу, односно локалне елите требало је да решавају проблеме у локалним срединама, али и да промовишу значај локалне самоуправе у демократском друштву. Управо тај домен био је потиснут централном влашћу и крупним, националним темама.

Прва два циклуса локалних избора након отпочињања процеса редемократизације и обнове вишепартијског система у Републици Србији одржана су 1992. године, и то два пута, 31. маја и 20. децембра. За разлику од првих националних, парламентарних избора одржаних 1990. године, локални избори су одржани са закашњењем од две године, тако да су у локалним самоуправама све до тада егзистирале једнопартијске скупштине формиране делегатским системом након избора одржаних 10, 12. и 30. новембра 1989. године²²⁴. То је омогућило социјалистима да у условима строге централизације и без избора доминирају у органима локалне самоуправе. Наравно, то не значи да су делегацијски сазиви у скупштинама општина остали политички хомогени. Напротив, вишестраначки живот покренуо је политичку диференцијацију и тога су били свесни и владајуће гарнитуре и опозиција.

Избори за скупштине општина и градова у мају 1992. године одржани су паралелно са изборима за Скупштину СР Југославије. На овим локалним изборима примењен је двокружни, већински изборни систем. Локални избори су

²²² Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. године и у СРЈ од 1992. до 2003. године*, Центар за слободне изборе и демократију (ЦЕСИД) и Национални демократски институт за међународне односе, Београд, 2013, стр. 34.

²²³ Борђевић Снежана: *Ренесанса локалне власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 405.

²²⁴ Вукмировић Драган, Вучичевић Александра, Аралица Весна: *Два века развоја Србије*, статистички преглед, Републички завод за статистику, Београд, 2008, стр. 27.

први пут спроведени у складу са новим моделом локалне самоуправе успостављеним законским решењем из 1991. године, којим је дошло до промене положаја општине какав је био у социјалистичком поретку²²⁵.

Савезне и локалне изборе у мају 1992. године карактеришу победа СПС-а, уз значајан успон СРС-а и бојкот већине опозиционих партија. Расцепи у друштву и политичкој арени деловали су као генератор ескалације политичке кризе. После ванинституционалног притиска опозиције, оличеног у масовним демонстрацијама које су доживеле свој врхунац на тзв. *Видовданском сабору* крајем јуна 1992. године, власт попушта. Преговорима странака власти и опозиције из Србије и Црне Горе, договорено је одржавање општих избора – савезних, републичких и локалних, до краја те године²²⁶. Они су и одржани у децембру исте године. На савезним и републичким изборима примењен је, први пут, пропорционални изборни систем, док је на локалним изборима и даље важећи остао већински систем. Овај циклус локалних избора био је заправо прво, релевантно изражавање воље грађана Републике Србије на локалном нивоу. И на овом изборном циклусу социјалисти освајају највише мандата како у савезном и републичком, тако и у локалним парламентима, али са изразитим падом броја добијених гласова у односу парламентарне изборе одржане 1990. године. Највеће изненађење ових избора био је метеорски успон радикала, истина не толико изражен на локалном нивоу, који ће у наредном периоду имати значајну улогу у политичком животу Србије, док се на опозиционој страни потврђују значајне позиције СПО-а, који је предводио коалицију Демократски покрет Србије (ДЕПОС), као и ДС-а.

²²⁵ Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалне власти; упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 398–403.

²²⁶ Јовановић Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 178.

1.1. Друштвено-политички контекст – деструкција државе

Прелазак са самоуправног социјалистичког модела политичког монизма на вишестраначки систем, односно прелазак са делегатског система на представничку демократију, основне су карактеристике овог периода. Процес транзиције подразумевао је нови устав. Опозиција је тражила сазивање уставотворне скупштине и усвајање устава широким консензусом, па тек онда расписивање избора. Власт је одбила тај предлог и донела самостално *Устав Републике Србије* и изборни закон. Мањак легитимитета узрокован тиме што је изгласан у делегатској, комунистичкој скупштини, *Устав* надокнађује подршком грађана на референдуму 1. и 2. јула 1990. године: они дају примат његовом доношењу насупрот одржавању избора²²⁷. Али тај чин и спор око базичног консензуса у политичкој заједници формираће први, веома дубок политички расцеп, који ће снажно обележити сва збивања на политичкој позорници Србије током две деценије. Паралелно са наведеним процесом траје процес дисолуције социјалистичке Југославије, који се, пре свега, огледао у спору око њеног уређења. Србија и Црна Гора инсистирају на уским, али јасно дефинисаним овлашћењима федералне државе, а остале југословенске републике траже њену реконструкцију у правцу конфедерације. Србија види позицију осталих република као корак ка распаду државе, док остале југословенске републике тумаче ставове Србије као покушај успоставе њене хегемоније у заједничкој држави.

Упоредо са политичком, отпочиње и привредна транзиција. Ратни сукоби брзо блокирају економске реформе, што убрзано води прекиду економских веза међу бившим југословенским републикама и слому великих привредних система. Проблеми у које западају привредни гиганти утичу у значајној мери на погоршање

²²⁷ Вукомановић Дијана: *Обнова партијског плурализма у Србији крајем XX века*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 137.

економских прилика у локалним срединама и то се најјасније види кроз повећање стопе незапослености, слабљење вредности националне валуте и висок степен инфлације. Покушаји савезне државе да то спречи остају без резултата.

Падом комунизма у источноевропским земљама у тадашњој Југославији кулминирала је криза везана не само за питање њеног даљег развоја, већ њеног опстанка као државе. Формална монолитност Савеза комуниста Југославије није спречила да несугласице и сукоби испливају на површину. У другој половини осамдесетих година XX века они су, заправо, само кулминирали. Најважнији сукоб ће се одиграти у Србији када ће део Савеза комуниста, који ће предводити председник СКС-а Слободан Милошевић, на VIII седници Централног комитета СКС 1987. године победити фракцију наклоњену председнику Председништва Србије Ивану Стамболићу „због наводно недовољне одлучности у решавању питања Срба и Црногораца на Косову“²²⁸. Наведена тема биће актуелна све до 1990. године и доношења новог *Устава Србије*, којим ће се дерогирати правни систем који је био доминантан у Србији након усвајања *Устава* из 1974. године.

Све време тињајућа опозиција комунистичкој власти у редовима јавности, дисидентским интелектуалним круговима, изван али и унутар СКС-а, промовисала се у оштрог критичара власти, захтевајући обнову вишестраначког система. То је на концу омогућено доношењем одговарајућих закона на савезном и републичком нивоу²²⁹. Усвајање тих закона заправо је представљало увод у одржавање првих вишестраначких избора. СКС ће се у јуну 1990. године трансформисати у Социјалистичку партију Србије, а из његовог окриља, односно из Савеза социјалистичке омладине, формираће се Нова демократија – Покрет за Србију, првобитно Социјалдемократски савез младих Србије (у јулу 1990). године. Нешто касније, из политичко-војног естаблишмента бивше СФР

²²⁸ Славујевић Зоран: „Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања“ у: Гаоати Владимир, Славујевић Зоран, Прибићевић Огњен: *Изборне борбе у Југославији 1990–1992*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 70.

²²⁹ *Закон о политичким организацијама*, Службени гласник Социјалистичке републике Србије, бр. 37/1990 и савезним Законом о удруживању у удружења, друштвене организација и политичке странке који се оснивају за територију СФРЈ Службени лист Социјалистичке федеративне републике Југославије, бр. 42/1990

Југославије настаће Савез комуниста – покрет за Југославију, који се статутарно одређивао као „правни наследник Савеза комуниста Југославије“²³⁰.

Током овог периода настају и друге партије које свој политички програм везују за још увек постојећи југословенски оквир: УЈДИ и СРСЈ, који ће се након избора 1990. године поделити у више политичких колона, али и уочи децембарских избора формирати предизборни савез Грађански савез Србије (ГСС)²³¹. ГСС ће наставити да функционише и након избора 1992. године, али више не као политички савез, већ као политичка странка.

Ван круга Савеза комуниста Србије настају: либерална Демократска странка, основана у децембру 1989. године, те три национално опредељене групације настале из Удружења грађана „Сава“²³², које ће се потом трансформисати у политичке странке са значајном улогом на почетку вишестраначког система у Србији, а то су: Српска народна обнова (СНО),

²³⁰ Вукомановић Дијана: „*Настанак политичких партија*“, у: Гоати Владимир (приређивач): *Партијски мозаик Србије 1990–1996*, Београдски круг, Акапит, Београд, 1997, стр. 43.

²³¹ Уједињена демократска иницијатива (УЈДИ) је основана у Загребу 03. 02. 1989. на иницијативу групе интелектуалаца окупљених око идеје реконструкције југословенског друштва. Активности УЈДИ трајаће све до отпочињања ратних сукоба у Југославији. У лето 1989. настаје и Савез реформских снага тадашњег југословенског премијера Анте Марковића. УЈДИ-ја и Савез реформских снага, који на изборима 1990. године наступају са одвојеним листама у централној Србији и Војводини, активно сарађују међу собом, објављујући заједнички нацрт новог програма привредних и политичких реформи у листу „Република“, и активно сарађују са опозиционим странкама: Српским покретом обнове, Демократском странком и Народном сељачком странком. Група припадника УЈДИ-ја и Савеза реформских снага преко гласила „Република“ позваће на оснивање странке грађанске оријентације у Србији и формирати „Републикански клуб“. У лето 1992. формира се предизборна коалиција под именом „Грађански савез Србије“, а коју ће чинити: Републикански клуб, Савез реформских снага, Народна сељачка странка и Лига социјалдемократа Војводине. После избора 1992. Републикански клуб и Реформска странка створили су Грађански савез Србије, а Народна сељачка странка и Лига социјалдемократа наставили су самостално политичко деловање. Према: Шушак Бојана: „*Алтернатива рату*“, у: Попов Небојша: *Српска страна рата*, Први део, друго издање, Самиздат Б92, Београд, 2002, 99–107.

²³² Прва јавна формирана опозициона партија у послератној Србији промовисана из кружока српских националиста окупљених на годишњој скупштини Друштва за „очување историјске истине, српског језика, ћирилице и за одбрану Косова – „Сава“ из Нове Пазове. Конститутивна скупштина Српске народне обнове одржана је 06.01.1990. године, чиме је отворен простор за формирање опозиционих партија. Већ у марту исте године део Српске народне обнове, са Вуком Драшковићем на челу, уједињује се са Српским слободарским покретом који је основао В. Шешељ, и они стварају Српски покрет обнове“ Вукомановић Дијана: „*Настанак политичких партија*“, у Гоати Владимир (приређивач): *Партијски мозаик Србије 1990–1996*, Београдски круг, Акапит, Београд, 1997, стр. 30

основана у јануару 1990. године, СПО, основан у марту 1990. године и СРС, основана у фебруару 1991. године.

Регионално политичко организовање у овом периоду карактеристично је за АП Војводину, па тако настају Народна сељачка странка (1990), Лига социјалдемократа Војводине/Југославије (1990) и, нешто касније, из окриља Савеза реформских снага Југославије за Војводину, Реформско-демократска странка Војводине (1992). Поред свих наведених странака, формирано је на десетине политичких странака, различитих политичких усмерења, које нису успеле да остваре значајнији резултат и потврде своју релевантност на политичкој сцени Србије (Либерална странка, Зелена странка, Земљорадничка странка и бројне друге)²³³.

Политичка сцена након обнове вишепартијског система у Републици Србији подељена је на *српски естаблишмент* (СПС), и опозиционе *националисте* (СПО и СРС), *демократе* (ДС) и *реформисте* (СРСЈ и УЈДИ)²³⁴. *Старе* и *нове* политичке елите на првим вишепартијским изборима 1990. године боре се за наклоност бирача. У друштву се развија читав спектар вредносних оријентација, чији су носиоци политичке елите, које се према вредносној матрици почетком 90-их година XX могу поделити у три групе: етатистичку, национал-популистичку и либералну²³⁵. Етатистичку елиту карактерише воља за останком на власти. Она не преза ни од промене политике да би тај циљ постигла кроз „способност лаког мењања политичких формула“²³⁶. Национал-популистичка елита своју подршку црпи из „магнетне привлачности популизма“ и нуди се максималном убеђеношћу

²³³ Вукомановић Дијана: *Обнова вишепартијског система у Србији крајем XX века*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 136

²³⁴ Детаљније у: Вукомановић Дијана: „*Настанак политичких партија*“, у Гоати Владимир (приређивач): *Партијски мозаик Србије 1990-1996*, Београдски круг, Акапит, Београд, 1997, стр. 29-45

²³⁵ Антонић Слободан: „*Промене страначког расположења грађана Србије 1990–1993*“ у: Јовановић Милан, Антонић Слободан, Маринковић Дарко: *Србија између популизма и демократије; политички процеси у Србији 1990–1993*, стр. 166–167.

²³⁶ Исто, стр. 172.

и максимално упрошћеним решењима²³⁷. Либералну елиту карактерише прихватање принципа и вредности класичног либерализма: слободе, индивидуализма, толеранције и представничке демократије. Организације-промотери либералних вредносних оријентација углавном су укореењени у средње друштвене слојеве и често су западале у безидејност, површност и лакомисленост, а стални и упоран политички рад на свим нивоима претварао се у салонска надмудривња у престоници²³⁸.

Учешће припадника националних мањина у политичким животу једне државе и то на разним нивоима власти (од локалног, регионалног до националног) веома је значајно, јер се на тај начин побољшава интеграција и олакшава заштита њихова интереса. За сâму државу, учешће националних мањина у политичком и јавном животу смањује и спречава међунационалне тензије и повећава степен легитимности и степен демократичности²³⁹.

Са обнављањем вишепартијског система у Републици Србији и националне мањине такође оснивају своје странке. У процесу плурализације, националне мањине и етничке групе не заобилазе тенденције националне хомогенизације, мобилизације и глорификације националних сентимената²⁴⁰. И након настајања нових држава припадници националних мањина, било да се ради онима које су то биле и у бившој Југославији или новонасталим мањинама које су то постале као последица дисолуције Југославије, оне ће посебну пажњу посвећивати одржавању

²³⁷ Исто, стр. 178–181.

²³⁸ Исто, стр. 195.

²³⁹ Орловић Славиша, Партијски систем Србије између демократије и партократије, Службени гласник, 2008, стр. 309.

²⁴⁰ Исто

свог идентитета у друштвеној, политичкој и културној равни новонасталих држава²⁴¹.

На почетку процесеса редемократизације и обнове вишестраначког система, најбројније националне мањине покренуле су процес оснивања својих странака. У једном броју њих оснивала су се јединствена национална тела, пре свега у Рашкој и на југу централне Србије, где су у том периоду одржавани и референдуми о аутономији. Међу главним политичким актерима националних мањина често је долазило до поделе на „меку“ и „тврду“ струју, ако се има у виду, пре свега, сарадња како са властима, тако и са политичким партијама већинског народа уопште²⁴². Коначно, политичке стратегије различитих националних мањина и њихових странака биле су другачије, па се тако политика војвођанских мађарских партија разликовала од политике бошњачких партија или партија Албанаца са Косова и Метохије и са југа централне Србије²⁴³.

Партије етничких Мађара, Бошњака (Муслимана) и Албанаца формирају се у географски концентрисаним и пограничним подручјима Србије – у Рашкој области, Војводини, на југу централне Србије и на Косову и Метохији²⁴⁴. Прва странка која је артикулисала интересе Мађара у Војводини, односно у Србији, јесте Демократска заједница војвођанских Мађара (ДЗВМ), основана 1990. године. На парламентарним изборима 1990, 1992. и 1993. године на републичком, као и 1992. године на савезном нивоу, она је обезбеђивала парламентарни статус. Главна програмска начела Демократске заједнице војвођанских Мађара исказана

²⁴¹ „Нација ће у свој склоп заједништва укључити политичке, религијске, економске, културне и друге интересе, као најпостојаније и једне од највећих асоцијација у једном друштву, чак и више од тога: треба се сјетити с колико привржености и пијетета етничке мањине у другим државама инклинирају својој матици, иако њезини припадници нису морали генерацијама или никада с њоме живјети. Ако и дође до асимилације, поједина сјећања се одржавају и могу произвести двоструки осјећај идентификације: један везан уз државу којој припадају и други уз етнорелигијско поријекло које стољећима не мора нестати“. Навод у: Дуганџија Никола: *Национална збиља и њезини привиди*, Durieux, Загреб, 2010, стр. 45–46.

²⁴² Орловић Славиша: Партијски систем Србије између демократије и партитопартократије, Службени гласник, 2008., стр. 331–342

²⁴³ Исто.

²⁴⁴ партоИсто, стр. 313.

су у *Меморандуму о самоуправи Мађара који живе у Републици Србији*, који је усвојен на годишњем заседању ове странке у Кањижи у априлу 1992. године²⁴⁵.

У оквиру бошњачке (муслиманске) националне мањине, током 1990. и 1991. године настају Странка демократске акције (СДА) и Муслиманско-бошњачка организација (МБО)²⁴⁶. У мају 1991. године формира се Муслиманско национално веће Санцака, које окупља муслиманске/бошњачке друштвене, културне и политичке организација, исламску заједницу и независне интелектуалце²⁴⁷. Веће је за циљеве своје политике дефинисало: обезбеђивање грађанске и националне равноправности Муслимана у Санцаку, као и заштиту њихове имовине и културе, заштиту националног интереса и њиховог положаја²⁴⁸.

У складу са радикализацијом политичких ставова, СДА бојкотује локалне изборе 1992. године. У октобру исте године организује се и референдум са питањем „Да ли сте за потпуну аутономију Санцака са правом прикључивања једној од суверених република?“, на коме су гласали искључиво Муслимани. На референдуму је „за“ гласало 183 302 Муслимана (98,93%), а „против“ 1 982 (1,07%)²⁴⁹. Референдум је правно био нелегитиман. Више се радило о манифестацији нарастајућег сепаратизма, позиционирању муслиманских елита, тестирању власти и етничкој хомогенизацији, него што се рачунало да би та политичко-плебисцитарна активност могла утицати на стварање нових аутономија²⁵⁰. На Косову и Метохији деведесетих година у овом периоду делује Демократска реформска странка Муслимана (ДРСМ), основана 1990. године, која учествује 1992. и 1996. године на локалним изборима у општини Призрен.

²⁴⁵ Самарџић Мирослав: *Положај мањина у Војводини*, друго, измењено издање, Центар за антиратну акцију, Београд, 1999, стр. 123.

²⁴⁶ Башић Горан: *Положај Бошњака у Санцаку*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2002, стр. 56.

²⁴⁷ Исто.

²⁴⁸ Исто, стр. 57.

²⁴⁹ Исто, стр. 58.

²⁵⁰ Јовановић Н. Милан: *Политичке институције у политичком систему Србије*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 106-107

Албанци са југа централне Србије прихватили су политички оквир Републике Србије након обнављања вишестраначког система, за разлику од Албанаца на Косову и Метохији. Прва странка Албанаца са југа централне Србије била је Партија за демократско деловање (ПДД), основана у августу 1990. године. Друга партија Албанаца са југа централне Србије била је Демократска партија Албанаца (ДПА), основана, такође, 1990. године. Своје политичке аспирације политичке партије Албанаца са југа централне Србије исказале су и референдумом у три општине – Медвеђи, Бујановцу и Прешеву, 01. и 02. марта 1991. године, када се већина тамошњих Албанаца одлучила за политичко-територијалну аутономију и прикључење Косову и Метохији²⁵¹. У АП Косово и Метохија већина албанских грађана одриче легитимност српској држави. Већина чланства некадашњег Савеза комуниста Косова прелази у редове новооснованог Демократског савеза Косова, практично наследника Савеза комуниста Косова, који са осталим политичким групама, почиње да делује као *Албанска алтернатива*²⁵². У организацији сецесионистичких странака Албанаца на Косову и Метохији организован је и референдум о тзв. Републици Косово, у периоду од 27. до 30. септембра 1991. године. На њему се готово стопроцентна већина (99,87% гласалих) изјаснила за „Републику Косово као независну суверену државу“²⁵³. На Косову и Метохији се поред ДРСМ оснива и Демократски савез Турака (ДСТ), који признаје државни оквир Републике Србије и учествује на изборима након обнављања вишепартијског система 1990. године.

У АП Војводини се оснива Демократски савез војвођанских Хрвата (ДСХВ) у Суботици, у јулу 1990. године²⁵⁴, и Буњевачко-шокачка странка.

²⁵¹ Орловић Славиша: Партијски систем Србије између демократије и партократије, Службени гласник, 2008, стр. 328

²⁵² Лутовац Зоран: „Политичко деловање косовских Албанаца“ у: Гоати Владимир (уредник): *Политички мозаик Србије 1990-1996*, Београдски круг, Акапит, Београд, 1997, стр. 148

²⁵³ Јовановић Н. Милан: Политичке институције у политичком систему Србије, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 106

²⁵⁴ Жигманов Томислав: *Освајање слободе; Хрвати у Војводини десет година након листопадског преврата*, Хрватско академско друштво, Суботица, 2011, стр. 23.

Поједине националне мањине, као што су у Војводини словачка, румунска и русинска, у овом периоду нису оснивале своје националне странке, али су имале своје невладине организације са циљем да чувају сопствени национални и културни идентитет²⁵⁵. Код Румуна су то били Демократски савез Румуна и Форум 21, код Словака – Матица Словачка, а код Русина – Матица Русина и Савез Русина и Украјинаца Југославије²⁵⁶. На истоку централне Србије формирају се: Покрет Влаха и Румуна Југославије и Демократски савез Бугара Југославије.

Први вишестраначки парламентарни избори одржани су 9. и 23. децембра 1990. године, по одредбама *Закона о избору народних посланика*²⁵⁷. Процес доношења овог закона био је праћен бројним протестима настајућих опозиционих странака, па је он у кратком року био и допуњен. Њиме је конституисан већински изборни систем, по принципу апсолутне већине. Територија Републике Србије подељена на 250 изборних јединица, у оквиру којих побеђује кандидат који освоји 50% плус један глас изашлих бирача, под условом да на изборе изађе 50% уписаних бирача. Уколико до тога не дође, у други круг иду два кандидата са највећим бројем добијених гласова. Овакво законско решење ишло је у прилог снажно позиционираним партијама, у конкретном случају СПС-у.

За 250 места у националном парламенту кандидовало се 1 706 кандидата, од тога 1 273 страначких/коалиционих и 433 кандидата групâ грађана, кандидованих од стране 44 политичке странке, удружења и група грађана²⁵⁸. Највише кандидата за народне посланике, самостално и коалиционо, имали су: СПС (250), СПО (237) и ДС (179), а потом и Народна радикална странка – НРС (86), НД (73), СНО (57), УЈДИ (49), СРСЈ за Србију (42), СРСЈ за Војводину (42), Зелена странка (33), Странка савеза сељака Србије (26), Странка самосталних

²⁵⁵ Самарцић Мирослав: *Положај мањина у Војводини*, друго измењено издање, Центар за антиратну акцију, Београд, 1999, стр. 121–122.

²⁵⁶ Исто

²⁵⁷ *Закон о избору народних посланика*, Службени гласник, бр. РС 1/1990 и *Закон о изборним јединицама за избор народних посланика*, Службени гласник РС 1/1990.

²⁵⁸ Михаиловић Срећко: „Политичке странке у изборима за републички парламент“, у Владимир Гоати (приређивач): *Партијски мозаик Србије 1990–1996*, Акапит, Београдски круг, Београд, 1997, стр. 49.

привредника и сељака (19), Странка Југословена (19), Радничка партија Југославије (17), Сељачка странка Србије (16), Српска демократска странка (16), Либерална странка (11), Странка самосталних привредника „ЗАПИС“ (10), Српски ројалистички блок (6), Југословенска социјалистичка демократска странка (5), Странка народне слоге (5), итд²⁵⁹. Регионално посматрано, у Војводини се издвојио наступ регионалне, војвођанске Народне сељачке странке – НСС, са 37 кандидата. На изборима су учествовале и странке националних мањина – ДЗВМ која наступа са 30 кандидата, ДСХВ са 12 кандидата, Социјалдемократска партија Рома Србије са 12 кандидата, СДА са 11 кандидата, ДРСМ са три кандидата и ПДД са два кандидата²⁶⁰. Странке албанске националне мањине нису признавале Републику Србију и нису истицале кандидате за народне посланике. Позиционирајући се као антисистемске странке, оне нису само бојкотовале државне институције и активно позивале на апстиненцију, него су радиле на успостављању паралелних институција и терористичких организација.

СПС у наведеном периоду заузима изразито националистичке ставове, који у значајној мери карактеришу вредносна опредељења српског друштва почетком 90-их година XX века и тиме у значајној мери неутралише утицај опозиције. Иако у кампањи уочи избора 1990. године доминирају националне теме, односно српско национално питање, присутне су одређене разлике у слању политичких порука и тема покренутих у кампањи. Међу водећим актерима, СПО ће бити тај који ће на првом месту инсистирати на националном питању, док ће социјалисти значајно акцентовати и питање перспектива друштвеног развоја, а демократе питање важности развоја демократског друштва, као и промоције људских права и слобода²⁶¹.

²⁵⁹Јовановић Милан: „Избори у Србији 1990. и 1992. – већински и пропорционални изборни систем“, у: Антонић Слободан, Јовановић Милан, Маринковић Дарко: *Србија између популизма и демократије: политички процеси 1990–1993*, Институт за политичке студије, Београд, 1993, стр. 87–89.

²⁶⁰ Исто.

²⁶¹ Славујевић Зоран: „Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања“, у: Гоати Владимир, Прибићевић Огњен, Славујевић Ђ. Зоран: *Изборне борбе у Југославији 1990–1992*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 87–89.

Први вишестраначки избори донели су у Србији неколико специфичности у односу на остале републике још увек постојеће СФР Југославије. У Србији је забележена најмања излазност (71,5%) и једна од највећих подршки странкама бивших комуниста²⁶². Истовремено, примењени већински изборни систем донео је надпредстављеност социјалиста и подпредстављеност опозиционих политичких партија. Сужена могућност институционалног деловања у наредном периоду код опозиције произвела је тежње ка ванинституционалном деловању. Последица таквог ванинституционалног притиска било је и расписивање ванредних општих избора за децембар 1992. године.

Табела 3. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 09. и 23. децембра 1990. године

Бирачко тело: 7 044 797	Гласало: 5 035 830 (71,48% бирачког тела)		
Странка/коалиција	Број гласова	Процент	Број мандата
Социјалистичка партија Србије	2 320 587	46,10%	194
Српски покрет обнове	794 789	15,80%	19
Групе грађана	456 318	9,1%	8
Демократска странка	374 887	7,4%	7
Демократска заједница војвођанских Мађара	132 726	2,6%	8
Странка демократске акције	84 156	1,7%	3
Савез реформских снага Југославије-Војводина	71 865	1,5%	2
Народна сељачка странка	68 045	1,4%	1
Странка савеза сељака Србије	52 663	1,0%	2
Српска демократска странка	32 927	0,6%	1

²⁶² Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори 1990–2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт (НДИ), Београд, 2013, стр. 25, 27.

Уједињена југословенска демократска иницијатива	24 982	0,5%	1
Демократски савез Хрвата у Војводини	23 630	0,5%	1
Партија за демократско деловање	21 998	0,4%	1
Странка Југословена	21 784	0,4%	1
Демократска реформска странка Муслимана	3 432	0,4%	1
Остали предлагачи	341 732	6,8%	
Неважећи листићи	205 212	4,1%	

Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике у Народну скупштину Републике Србије, Службени гласник републике Србије, бр. 1/91

Посматрано по регионима, у граду Београду по броју гласова побеђује СПС (44,41%), а за њом следе СПО (19,18%) и ДС (14,34%). У централној Србији без Београда највећи број гласова, такође, добија СПС (47,80%), а потом СПО (16,85%) и ДС (5,74%). У Војводини већину односи СПС (39,16%), а затим су следили СПО (13,36%), ДЗВМ (10,54%), СРСЈ (5,94%) и ДС (5,74%). На Косову и Метохији надмоћно побеђује СПС (60,48%), а другопласирани је СПО (11,09%).

Разлози доминантне победе социјалиста на првим вишестраначким изборима били су изузетна популарност њеног тадашњег лидера Слободана Милошевића, који је на упоредо одржаним председничким изборима такође надмоћно победио, али и јачина наслеђене организације, бројно чланство и имовина некадашњег Савеза комуниста Србије. Важно је присусутво идеолошке компоненте кроз „укорењеност бирача у самоуправни социјализам“²⁶³, али и својеврсни „страх од промена“²⁶⁴. СПС тада иза себе има целокупну државну и

²⁶³ Гоати Владимир: *Избори у СР Југославији 1990–1998, друго, допуњено издање*, Центар за слободне изборе и демократију, 2001, Београд, стр. 25, 29, 30.

²⁶⁴ Исто, стр. 51.

пропагандно-информативну машинерију, што је значајно допринело његовој победи²⁶⁵. Неуспех опозиционих снага био је везан, поред идеолошке неформатизованости, и за њихову слабост у организационом и кадровском погледу²⁶⁶. Све то довело је до тога да је Србија, уз Црну Гору и Бугарску, била једина земља у којој су на првим вишестраначким изборима победили реформисани комунисти²⁶⁷. Ипак, треба нагласити да убедљива победа социјалиста, оличена у скупштинској већини која је бројала 196 од 250 народних посланика, била значајним делом последица дисторзије коју је донео примењени изборни систем. Социјалистички блок јесте уживао огромну подршку (око половине гласалих бирача), али са друге стране, иако разједињене, опозиционе странке придобиле су поверење 30% до 40% бирача у Србији²⁶⁸.

Упоредо са одржавањем парламентарних, одржани су председнички избори. Од 32 кандидата, већ у првом кругу победио кандидат је СПС-а Слободан Милошевић, са готово две трећине добијених гласова. Значајан број гласова добили су и лидер СПО-а Вук Драшковић и кандидат СРСЈ-а и УЈДИ-ја Иван Ђурић²⁶⁹.

²⁶⁵ Антонић Слободан: "Маркетинг опозиције у децембарским изборима у Србији", у: Гоати Владимир и други: *Политички маркетинг и први послератни вишестраначки избори у Југославији*, Институт за новинарство, Радничка штампа, Београд, 1992, стр. 70.

²⁶⁶ „Опозиционе политичке партије нису биле у стању да профилишу свој идентитет, да успоставе организациону инфраструктуру и развију облике комуникације са чланством и широм јавношћу, да делују на окупљању чланства и симпатизера и развију унутарпартијски живот, да стабилизују своја вођства, нити пак да утврде разрађенију стратегију изборне борбе.“ Навод у: Славујевић Зоран: "Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања", у: Гоати Владимир, Прибићевић Огњен, Славујевић Ђ. Зоран: *Изборне борбе у Југославији 1990–1992*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 76.

²⁶⁷ Гоати Владимир: *Избори у СР Југославији 1990–1998, друго, допуњено издање*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2001, стр. 51.

²⁶⁸ Славујевић Зоран: „Домети политичког маркетинга у изборима у Србији 1990“, у: Гоати Владимир и други: *Политички маркетинг и први послератни вишестраначки избори у Југославији*, Институт за новинарство, Радничка штампа, Београд, 1992, стр. 57.

²⁶⁹ Михајловић Верица, Радоњић Зоран: *Две деценије вишестраначја у Републици Србији, Службени гласник*, Београд, 2011, стр. 62–63.

Опозиционе странке оспоравале су резултате првих вишепартијских избора и практично одмах започеле са активном кампањом за одржавање нових избора и променом изборног система. Преломни догађај у том правцу биле су демонстрације у организацији СПО-а одржане у Београду, 9. марта 1991. године. Стављајући у фокус протест против начина извештавања медија, пре свих Радио телевизије Београд и „Политике“, демонстрације су се претвориле у сукоб демонстраната и полиције, а политички догађаји који су уследили само су интензивирали опозиционе притиске²⁷⁰.

Политичке странке се, било да су на власти или не, у периоду после 1990. године политички уобличавају, јачају и учвршћују своје позиције, мада још увек немају изграђену партијску идентификацију. Готово да не постоји социјална условљеност гласања бирача, што, последично, доводи до повећане могућности измене политичких преференци, односно могућности за продор нових политичких снага²⁷¹.

Годину и по дана након првих парламентарних избора, после усвајања *Устава СР Југославије*, у мају 1992. године одржани су савезни и локални избори, које је велики део опозиционих странака у Републици Србији бојкотовао. Бојкот је био последица већ разрађеног метода ванинституционалног деловања опозиције. Захтевано је сазивање уставотворне скупштине, укидање *Устава* нове федералне државе, инсистирано је на референдуму и сазивању *Округлог стола*. Идеју о *Округлом столу* опозиција није видела као инструмент за договор са властима, него као прилику за смену „старих“, комунистичких елита, по угледу на низ постсоцијалистичких држава. Насупрот опозиционим ставовима, владајућа елита је позивала на јединство и правдала своје поступке хитношћу коју условљавају политичке, економске, међународне и безбедносне прилике. Као уступак понуђен

²⁷⁰ Јовановић Милан: *Председнички избори у Србији од 1990. до 2008. године*, ОКО ИЗБОРА 16, Председнички избори у Републици Србији, 20. јануар и 3. фебруар 2008. године, Михајловић Срећко (приређивач), Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2008, стр. 86

²⁷¹ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт (НДИ), Београд, 2013, стр. 33.

је мешовити изборни модел паралелног типа. *Мајски избори* за Веће грађана Савезне скупштине 1992. године одржани су управо по мешовитом изборном систему. На њима су највећи број гласова, уз бојкот великог дела опозиције, освојили најзначајнији такмаци – СПС и СРС.

Овај циклус избора критикован је и због начина формирања нове државе договором две владајуће гарнитуре без консултовања опозиције и грађана, као и кратког времена за кампању. Бојкот значајног броја опозиционих партија довео је до значајног пораста броја апстинената и неважећих гласова који је достигао ниво од 12% изашлих на изборе. Посебно је била критикована диспропорционалност у расподели мандата које је донела примена мешовитог изборног система²⁷². Све то је довело у питање демократичност избора и легитимитет савезних власти.

Табела 4. Резултати избора за Веће грађана Скупштине Савезне републике Југославије, одржаних 31. 05. 1992. године

Бирачко тело: 6 848 247					
Гласало: 3 833 878 (55,98% бирачког тела)					
Странка/коалиција	Гласови	Процент и	Пропорционални мандати	Већински мандати	Укупно мандата
Социјалистичка партија Србије	1 665 485	43%	31	42	73
Српска радикална странка	1 166 933	30%	23	7	30
Демократска заједница војвођанских Мађара	106 831	3%		2	2
Група грађана				1	1
Остали предлагачи	445 858	12%			
Неважећи	448 789	12%			

Резултати избора за савезне посланике у Веће грађана Савезне скупштине у 1992. години (Службени лист СР Југославије, бр. 9/92)

²⁷²Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт (НДИ), Београд, 2013, стр. 48–49.

На локалним изборима који су одржани упоредо, 31. маја 1992. године, готово да не постоје доступни подаци, што онемогућава њихову анализу. Једини доступан податак је да је на њима СПС освојио већину у 171 општини, а у 13 општина сва одборничка места²⁷³.

Таласи опозиционих демонстрација у Београду и другим градовима Србије доживели су кулминацију крајем јуна 1992. године са одржавањем „Видовданског сабора“. Власт социјалиста попушта и на руководећа места у недавно проглашеној СР Југославији (СРЈ) доводи нестраначке личности – за председника СРЈ писца и комунистичког дисидента Добрицу Ћосића, а за савезног премијера приватног предузетника, повратника из Сједињених америчких држава, Милана Панића. И једна и друга политичка личност су од свог избора флексибилније поступали према опозиционим странкама. Притиснута ванинституционалним деловањем опозиције и флексибилнијим постављањем лидера савезне власти према опозицији, власти у Србији и Црној Гори пристају на преговоре са опозицијом око изборних услова, у форми *округлог стола*²⁷⁴.

Округли сто је организован на савезном нивоу, уз учешће 15 партија из Србије и седам из Црне Горе²⁷⁵. И поред захтева опозиције, *Округли сто* није имао законодавну функцију, већ су његове одлуке, које су претходно требале да буду донете консензусом, имале форму препорука за које су се владајући социјалисти обавезали да ће их преточити у законе у представничким телима на републичком и

²⁷³ Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Избори у СР Југославији за одборнике општинских и градских скупштина у децембру 1992. године*, Југословенски преглед, година XXXVII, бр. 3/1993, стр. 50.

²⁷⁴ Шуковић Мијат, Милосављевић Богољуб, Павићевић Веселин, Михаиловић Срећко: *Резултати парламентарних и председничких избора у децембру 1992. године*, Југословенски преглед, бр. 1/1993, стр. 3.

²⁷⁵ „Криза политичких институција, перманентни протести опозиције, компликовање позиције Савезне републике Југославије на међународном плану увођењем санкција од стране Савета безбедности Уједињених нација допринели су сазивању Округлог стола власти и опозиције, са циљем да се постигне консензус о изборном систему за ванредне председничке и парламентарне изборе“, Јовановић Н. Милан: *Изборни систем Србије*, у: Шуваковић Урош, Јовановић Милан, Обрадовић Жарко: *Устав Републике Србије из 2006. године, неки елементи новог политичког система*, Институт за политичке студије, Трећи миленијум, Београд, 2006, стр. 176

савезном нивоу. Основне теме биле су везане за детаље изборног законодавства, пре свега, а затим и за питања изборног система. Власт се тада залагала за већински или пак мешовити, док је опозиција захтевала пропорционални изборни систем. Након постигнутог договора око увођења пропорционалног изборног система, полемика је вођена око броја изборних јединица. Опозиција је тражила једну изборну јединицу, а владајући социјалисти предлагали су да Србија буде подељена на 18 и више изборних јединица²⁷⁶. Спор је прекинуо савезни премијер М. Панић, предлажући девет изборних јединица у којима би се бирало од 24 до 46 посланика. Радило се о великим изборним јединицама које максимализују пропорционалност приликом претварања гласова у мандате. Израчунавање добијених мандата вршило се Д'Онтовом методом, уз изборни праг од 5% у изборним јединицама.

Опозиционе странке извојевале су прву велику победу – већински изборни систем замењен је пропорционалним. Ипак, оне нису потписале завршни документ, тако да *Округли сто* није смањио дистанцу према владајућој странци. СПС је ипак све одлуке *Округлог стола* унела у законе и тако озваничила први компромис политичких странака. Припреме за нове изборе изазвале су раздор у опозиционом блоку баш око стратегије изборног наступа. Противећи се самосталном наступу, односно инсистирајући на широком опозиционом блоку, из ДС се издваја струја са Војиславом Коштуницом на челу и формира Демократску странку Србије (ДСС). Новооснована странка одмах приступа коалицији ДЕПОС.

Други вишестраначки избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани су 20. децембра 1992. године. Како су изборе у Србији, који су одржани у мају 1992. године бојкотовале готово све значајније опозиционе партије, осим СРС, сматра се да су избори у децембру 1992. године заправо први прави вишестраначки локални избори у Србији²⁷⁷. На њима побеђује СПС, али уз

²⁷⁶ Гоати Владимир: *Избори у СР Југославији 1990–1998, друго, допуњено издање*, Центар за слободне изборе и демократију (ЦЕСИД), Београд, 2001, стр. 56.

²⁷⁷ Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Избори за скупштине општина и градова у СР Југославији*, Југословенски преглед, бр. 3/1993, Београд, 1993, стр. 35.

вртоглави пад броја добијених гласова у односу на претходне изборе (у 1990. години). Социјалисти су за две године изгубили више од милион гласача – готово 40%²⁷⁸. Освајајући 101 уместо 194 народна посланика у односу на две године раније, СПС је била далеко од већине потребне да формира власт. Највеће изненађење избора био је успех СРС-а, који није учествовао на претходним парламентарним изборима. Парламентарни статус СРС је стекао 1991. године када је њен председник Војислав Шешељ постао народни посланик на поновљеним изборима у београдској општини Раковица. Тај политички продор, имајући у виду дотадашњи однос те партије са СПС, није био успех опозиције, већ „знак подршке бирача још екстремнијој варијанти националне политике коју је водила СПС“²⁷⁹. Сарадња те две партије већ је била пристуна и пре избора, када су у савезној скупштини, и поред проблема са црногорским коалиционим партнером (Демократском партијом социјалиста), били смењени савезни председник Д. Ћосић и савезни премијер М. Панић, који је тада постао опозициони председнички кандидат²⁸⁰. Ови избори значили су почетак посебног односа између две партије, за које су истраживачи установили да деле истоветно бирачко тело²⁸¹.

На изборима у децембру 1992. године коалиција Демократски покрет Србије (ДЕПОС), коју чине Српски покрет обнове, Демократска странка Србије, Нова Демократија и Грађански савез Србије, доживљава неуспех, достигавши резултат сличан оном који је остварио Српски покрет обнове 1990. године²⁸². То говори и да коалициони наступ није постигао синергијски ефекат који је очекиван.

²⁷⁸ Јовановић Милан: *Изборни системи, избори у Србији 1990–1996*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 183.

²⁷⁹ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 37.

²⁸⁰ Исто, стр. 50–51

²⁸¹ Исто, стр. 68–70.

²⁸² Исто, стр. 37.

Такође, Демократска странка са самосталним кандидатским листама у централној Србији и на Косову и Метохији, односно коалиционим листама у Војводини, са Реформско-демократском странком Војводине, остаје на резултату из 1990. године. Националне мањине такође су заступљене у парламенту и то преко мађарске Демократске заједнице војвођанских Мађара и муслиманске Демократске реформске странке Муслимана.

Изборни систем, иако промењен, наклоњен је великим странкама, али и партијама са значајним регионалним упориштима. Због бојкота партија Албанаца на Косову и Метохији се ствара „резервоар мандата“, пре свега за СПС као странку на власти, која у јужној српској покрајини ужива неподељено поверење српског становништва. Наиме, за мандат на Космету, услед несразмере у броју уписаних бирача и оних који су гласали, за избор једног народног посланика требало је неколико пута мање гласова него у другим деловима Србије²⁸³. Изразити пример ове диспропорције је резултат Групе грађана „Жељко Ражнатовић Аркан“ која је у изборној јединици 8 (Приштина), са 17 352 гласова освојила пет посланичких места (један мандат на 3 740 гласова), док је просек на нивоу Србије био 18 895 гласалих бирача на један посланички мандат²⁸⁴.

²⁸³ „...управо подела Србије на девет изборних јединице омогућило је да у две релативно мале изборне јединице – Лесковцу и Приштини, где је СПС има традиционално јака упоришта... освоји чак 38 посланичких места. Тако је у изборној јединици Приштини, због тога што су Албанци бојкотовали изборе, СПС са свега 60.000 гласова освојила чак 21 посланичко место! Поређења ради, у Београду би, са толиким бројем гласова СПС или било која друга странка, могла освојити само четири посланичка места“. Навод у : Прибићевић Огњен: *Власт и опозиција у Србији*, Радио Б92, Београд, 1997, стр. 27.

²⁸⁴ *Превремени избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, коначни резултати*, Републички завод за статистику, Београд, фебруар 1993, стр. 8.

Табела 5. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 20. децембра 1992. године

Бирачко тело: 6 774 995			
Гласало: 4 723 711 (69,72% бирачког тела)			
Странка/коалиција	Гласови	Проценти	Укупно мандата
Социјалистичка партија Србије	1 395 086	28,77%	101
Српска радикална странка	1 066 765	22,58%	73
Демократски покрет Србије (ДЕПОС)	797 131	16,89%	50
Демократска странка	196 347	4,98%	6
Демократска заједница војвођанских Мађара	140 825	2,98%	9
Сељачка странка Србије	128 240	2,71%	3
Коалиција Демократске странке и Реформско-демократске странке Војводине	71 865	1,52%	2
Група грађана „Жељко Ражнатовић Аркан“	17 352	0,37%	5
Демократска реформска странка Муслимана	6 336	0,13%	1
Остали	653 338	13,83%	
Неважећи гласови	275 861	5,84%	

Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике у Народну скупштину Републике Србије, одржаних 20. и 27. децембра 1992. године и 3. јануара 1993. године (Службени гласник Републике Србије, бр. 2/93)

Регионално посматрано, у граду Београду највише гласова освајају ДЕПОС (24,36%), СПС (23,62%), СРС (20,32%) и ДС (9,67%). У централној Србији без Београда побеђују социјалисти (30,17%), потом следе радикали (22,58%) и ДЕПОС (18,02%), док знатно мање гласова освајају демократе (5,85%). Исти распоред задржан је и у Војводини – највећу подршку добијају СПС (22,86%), другопласирана је СРС (22,62%), трећи ДЕПОС (15,39%) и четврта ДЗВМ

(11,30%). На Косову и Метохији убедљиво побеђује СПС (45,89%), а другопласирана је СРС (22,38%).

На истовремено одржаним изборима за Веће грађана Скупштине СР Југославије постигнути су слични резултати. Примат и на савезном нивоу задржавају СПС и СРС, уз одређен утицај ДЕПОС-а и ДС-а.

Табела 6: Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 20. децембра 1992. године

Бирачко тело: 6 967 857			
Гласало: 4 694 969 (67,40% бирачког тела)			
Странка/коалиција	Гласови	Проценти	Укупно мандата
Социјалистичка партија Србије	1 478 918	31,5%	47
Српска радикална странка	1 024 983	21,8%	30
ДЕПОС	809 731	17,2%	20
Демократска странка	280 183	6,0%	5
Демократска заједница војвођанских Мађара	106 036	2,2%	3
Демократска странка / Реформско-демократска странка Војводине	101 234	2,2%	2
Демократска странка / Реформско-демократска странка Војводине / Грађански савез Србије	58 505	1,2%	1
Остали	575 628	12,3%	
Неважећи гласови	259 751	5,5%	

Коначни укупни резултати првих превремених избора за савезне посланике у Веће грађана Савезне скупштине у 1992. години (Службени лист СР Југославије, бр. 1/93)

На упоредо одржаним изборима за председника Републике Србије победио је кандидат СПС-а С. Милошевић, поново у првом кругу избора као и 1990. године. На другом месту био је кандидат групе грађана, заправо заједнички опозициони кандидат М. Панић, кога су подржали и ДЕПОС и ДС.

Након избора формирана је мањинска влада социјалиста, коју су подржали радикали. Заједничка политика уочи самих избора потврђена је сменом Д. Ћосића и М. Панића. Па ипак, СПС у овом периоду започиње са напуштањем тврде националистичке политике, што ће након свега неколико месеци довести до сукоба са радикалима. Средином 1993. године долази до подела око прихватања Венс-Овеновог плана за решење ратног сукоба у Босни и Херцеговини. СПС је инсистирала на прихватању овог мировног плана и у том правцу је вршила притисак на вођство Републике Српске, док је СРС тај план одбацила и покренула поступак о изгласавању неповерења Влади. Сукоб је ескалирао распуштањем Народне скупштине и расписивањем превремених избора²⁸⁵.

Поред политичког, други доминантни сегмент друштвено-политичког контекста одржавања како националних тако и локалних избора односи се на економску сферу. Економска криза у Републици Србији, односно тадашњој Југославији, расте од 1980. године. Тражење новог, одговарајућег начина економског функционисања државе, односно преласка на тржишну привреду било је осуђено на неуспех у условима сепаратистички настројених федералних јединицама, елитâ затворених у републичке етатизме, нафункционалну савезну власт и растакање Савеза комуниста Југославије као кохезионог фактора. И поред напора које је вршила тадашња Савезна влада и њен председник Анте Марковић,

²⁸⁵ Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Превремени избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, у децембру 1993*, Југословенски преглед бр. 1/1994, Београд, 1994, стр. 67.

у периоду од 1989. до 1991. године²⁸⁶, Југославија је била суочена са недостацима који су ометали економске реформе, а то су пре свих: хронична политичка криза унутар југословенске федерације, нејасна својинска права и недовољна подршка републичких политичких елита и грађана радикалним економским променама²⁸⁷.

Србија је са 34,5% територије и 41,5% становника имала највећи удео у друштвеном производу Југославије (38%), као и пласираних инвестиција, такође у износу од 38%. Она има највише запослених (38,1%) у Југославији али и оних који траже запослење (46,9%)²⁸⁸. Србија даје 48,6% пољопривредне производње и 37,8% индустријске производње СФР Југославије²⁸⁹. Економске перформансе Србије на крају 80-их година XX века сврставале су је у ред развијенијих држава међу источноевропским земљама имајући у виду неколико показатеља: зависност од трговине у оквиру некадашњег Савета за узајамну економску помоћ земаља

²⁸⁶ „На основу ранијих реформи, влада А. Марковића планирала је да радикализује реформе да би извршила стварну промену. А. Марковић је предложио програм 'новог социјализма' јануара 1989, по коме би се радничко самоуправљање комбиновало са одговарајућом ситуацијом на тржишту. Видевши пропаст социјализма у суседним земљама, Марковић је још више радикализовао план и представио свој програм децембра 1989, године уз обећање да ће изградити 'нови економски и политички систем'. Савезна скупштина је усвојила седамнаест закона из пакета од двадесет четири које је предложио Марковић. На тај начин уведена је реформа и повезана са радикалном стабилизацијом валуте. Децембра 1989. године стопа инфлације достигла је две хиљаде шесто посто. Нови динар (вредео је колико и десет хиљада старих динара) уведен је 1. јануара 1990. године, требао је да смањи инфлацију на 15% до краја године. Први пут у Централној и Источној Европи стабилована је валута учињена је конвертибилном тако што се чврсто везала за западнонемачку марку (1ДМ = 7 југословенских динара). То је послужило да се даље подстакне маркетизација аутоматском применом светског ценовног система. Истовремено, уклоњена је контрола домаћих цена за око осамдесет и пет одсто свих артикала. Под државном контролом остају само цене базних услуга, сировина и извора енергије, а наднице су привремено замрзнуте. Маркетизација је требало да буде комбинована са 'плурализмом својине', а то значи мешовиту власничку структуру која би подразумевала приватну, јавну и мешовиту својину, као и униформни, модеран систем опорезивања. Српски председник Милошевић супротставио се Марковићевој влади, а и словеначка скупштина такође се противила било каквој врсти централизоване економске политике. Југославија ускоро потом бива захваћена грађанским ратом, па се тако прекида мирна трансформација која је обећавала“. Навод у: Беренд Иван: *Централна и источна Европа 1944–1993, Из периферије заобилазним путем назад у периферију*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 375–376.

²⁸⁷ Увалић Милица: *Транзиција у Србији, ка бољој будућности*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2012, стр. 48

²⁸⁸ Исто

²⁸⁹ Увалић Милица: *Транзиција у Србији, ка бољој будућности*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2012, стр. 50

некадашњег Источног блока, спољни дуг, удео индустрије и услуга у БДП и опште државне расходе. Испред Србије, која је делила исто место заједно са Црном Гором и Чешком Републиком, налазиле су се само Словенија, Хрватска, Мађарска и Македонија²⁹⁰.

Економију и Србије и Црне Горе почетком деведесетих година погодиле су неповољни утицаји који су исходили из распада савезне државе, оружаних сукоба и економских санкција. Деструкција савезне државе изазвала је инфлаторни притисак отцепљених република који су пласирали југословенске динаре на простор Србије и Црне Горе, кидање дуготрајних привредних веза, престанак снабдевања сировинама, увођење трговинских баријера итд²⁹¹. Истовремено, Србија и Црна Гора економски и хуманитарно помажу српском народу у борби за самоопредељење у Босни и Херцеговини и Хрватској од 1991. до 1995. године и пружа помоћ и уточиште за преко 600 хиљада избеглих и расељених лица. Економску ситуацију у Републици Србији додатно су погоршале санкције Уједињених нација уведене у мају 1992. године, поштрене у новембру исте године, као и у априлу 1993. године. Санкције су блокирале увоз и извоз, прилив финансијских средстава у СР Југославију, све до суспензије научне и техничке сарадње и забране учешћа на спортским такмичењима²⁹². Санкције су произвеле тешке економске и политичке последице. Циљ им је био промена уверења, вредности и понашања, кроз колективну изолацију, економску депривацију, и

²⁹⁰ Kekić L. (1996) "Assessing and Measuring Progress in the Transition", у: *Economist Intelligence Unit, Country Forecast/Economies in Transition-Eastern Europe and the Former Soviet Union-Regional Overview, 2nd quarter 1996*, London, Economist Intelligence Unit, pp. 5–22, према: Увалић Милица, наведено дело, стр. 49.

²⁹¹ „Озбиљан пад производње у великој мери утиче на највећи део популације. Након десет година стагнације, животни стандард је опао. Мада је тешко уочити неку равнотежу између спектакуларног повећања понуде и окончања периода вишечасовног чекања у реду да се купи неки производ, с једне стране, и, с друге, наглог раста цена и пропадања система општег социјалног осигурања, потпуно је јасно да су народи региона дефинитивно изгубили сигурност на коју су навикли.“ Навод у: Беренд Иван: *Централна и источна Европа 1944–1993, Из периферије заобилазним путем назад у периферију*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 395.

²⁹² Увалић Милица: *Транзиција у Србији, ка бољој будућности*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2012, стр. 73.

проказаност одређене нације или народа²⁹³. Санкције су учврстиле хомогенизацију око С. Милошевића и водеће странке у Србији – СПС. Давањем значајног статуса председнику Републике Србије С. Милошевићу приликом решавања ратних догађања у Босни и Херцеговини 1995. године, та хомогенизација расте, а опозиција се маргинализује²⁹⁴.

1.2. Модел локалне самоуправе

Системом локалне самоуправе у Републици Србији, у складу *Законом о територијалној организацији и локалној самоуправи* из 1991. године, успостављен је монотипски модел, са уским опсегом овлашћења локалних самоуправа. Модел је био сиромашан и неодговарајући, када се има у виду да је наследио комунални концепт општине као „основне друштвено-политичке заједнице“. Насупрот искуствима из других социјалистичких држава²⁹⁵, према наведеном моделу општина је у социјалистичкој Југославији имала значајан опсег овлашћења. Концепт општине, као основне друштвено-политичке заједнице, остварио је један од најважнијих циљева – висок степен социјализације грађана и идентификације

²⁹³ Васовић Мирјана: „Оправданост санкција“ у: Прокопијевић Мирослав, Теокаревић Јован: *Економске санкције Уједињених нација; Упоредна анализа и случај Југославије*, Институт за европске студије, Београд, 1998, стр. 143.

²⁹⁴ Секељ Ласло: „Учинак санкција Савета безбедности“, у: Прокопијевић Мирослав, Теокаревић Јован: *Економске санкције Уједињених нација; Упоредна анализа и случај Југославије*, Институт за европске студије, Београд, 1998, стр. 143

²⁹⁵ „За време комунизма локална власт није имала функцију ни кичму, а то се стање срачунато потицало честим реорганизацијама. Стварну моћ су имали партијски функционери, а не изабрани вијећници. Борба локалних власти да освоје позиције у посткомунистичком раздобљу представља дашак институционалног развоја усред проблематичног наслеђа пропалих диктатура. Локални су дужносници често радили у зградама које технички још биле у власништву Комунистичке партије, локалне власти су имале мале приходе, јер је средишња власт била одвећ заокупљена преживљавањем И није имала новца за локалну власт. Индустијска предузећа која су некад била у државном власништву нису познавала традицију плаћања пореза било коме, а камоли локалној власти. Државна предузећа која су изградила велике стамбене блокове једноставно су предале неодржаване некретнине локалним вијећима, која су наследила високе рачуне за поправке и станаре навикнуте на умјетно ниске станарине. Успркос кроничној несташици средстава, локалним су дужносницима препуштени силни социјални проблем изазвани привредним колапсом“. Навод у: Hague Rod, Harrop Martin, Breslin Shaun: *Компаративна владавина и политика, Увод*, Политичка култура, Загреб, 2001, стр. 291.

са владајућим режимом²⁹⁶. Ипак, управо се у општини и огледала слабост система у целини. Није било политичке, а ни економске конкуренције услед политичког монопола Савеза комуниста Југославије и недостатка тржишта, а то је консеквентно доводило и до претераног уплитања политике у економску сферу²⁹⁷.

Република Србија је почетком 90-их година XX века прошла кроз процес рецентрализације. Општина у том периоду опстаје као основни облик постојања локалне самоуправе, али са мало реалних овлашћења. Парадоксално, процес децентрализације који је започео у источноевропским земљама са падом комунизма, у земљама бивше Југославије пратио је процес јаке централизације. Овај процес био виђен као „процес изградње државе“, а интензивно присутна национална еуфорија је, заправо, подупирала овај процес²⁹⁸.

Положај локалне самоуправе у уставно-правном систему Републике Србије, као и питање локалних избора разрађени су у *Закону о територијалној организацији и локалној самоуправи* усвојеном 1991. године²⁹⁹. Њиме је утврђено да организацију Републике Србије чине општине као територијалне јединице у којима се остварује локална самоуправа, као и да је град Београд посебна територијална јединица. Закон предвиђа и постојање две аутономне покрајине – Војводине и Косова и Метохије, као облика територијалне аутономије. Поред до тада постојећих територијалних јединица – месне заједнице, општине и аутономне покрајине као облика децентрализације, Република Србија је касније, 1992. године, организовала и систем округа, њих укупно 29³⁰⁰.

²⁹⁶ Ђорђевић Снежана: *Ренесанса локалних власти, упоредни модели*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 403.

²⁹⁷ Исто.

²⁹⁸ Шевић Жељко: „Локална власт у Југославији“, у: Дамјановић Мијат (уредник): *Јачање локалне власти*, Магна Агенда, Београд, 2002, стр. 398.

²⁹⁹ *Закон о територијалној организацији и локалној самоуправи*, Службени гласник Републике Србије, бр. 37/91, 79/92 и 47/94

³⁰⁰ *Уредба о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта*, Службени гласник Републике Србије, бр. 3/1992

Према одредбама Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије из 1991, општина је територијална јединица у којој грађани остварују локалну самоуправу у пословима утврђеним уставом, законом и статутом општине³⁰¹. Град Београд, као посебна територијална јединица, обавља послове општине утврђене *Уставом*, послове које Република законом повери из оквира својих права и дужности, као и друге послове утврђене статутом града³⁰². Грађани учествују у вршењу послова општине, како је то одређено уставом и статутом општине, а ради обезбеђивања услова ради што непосреднијег вршења послова општина може образовати месну заједницу³⁰³.

Преко својих органа општина је доносила програм развоја, урбанистички план, буџет и завршни рачун; уређивала развој и обављање културних делатности; уређивала коришћење градског грађевинског земљишта и пословног простора; старала се о изградњи, одржавању и коришћењу локалних путева и улица и других јавних објеката од општинског значаја; старала се о задовољењу одређених потреба грађана у областима културе, образовања, здравствене и социјалне заштите, друштвене бриге о деци, физичке културе, јавног обавештавања, занатства, трговине и угоститељства, заштите и унапређивања животне средине и у другим областима од непосредног интереса за грађане; планирала задатке и предузимала мере у случају елементарних непогода и стварала услове за њихово отклањање, извршавала законе, друге прописе и опште акте Републике Србије чије извршавање је поверено општини; обезбеђивала извршавање прописа и других општих аката општине, као и пружање правне помоћи грађана за остваривање њихових права; образовала органе, организације и службе за потребе општине и уређивала њихову организацију и рад и обављала и друге послове утврђене

³⁰¹ Члан 3. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 37/1991.

³⁰² Члан 4. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³⁰³ Члан 20. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

уставом и законом, као и статутом општине³⁰⁴. Овај респектабилан каталог овлашћења није јасно разграничио стриктна овлашћења локалне самоуправе и централне власти. Такође, многе општине нису биле кадровски, организационо и финансијски способне за извршавање наведених овлашћења.

Општински приходи били су утврђени законом као изворни и пренесени³⁰⁵. Финансирање локалне самоуправе вршило се кроз прикупљање такси и накнада за услуге које остварују општинска управа, месна заједница, кроз поклоне и друга средства³⁰⁶. Систем је задржао и могућност самодоприноса, тако често коришћен у социјалистичком комуналном систему. Велики број општина, неразвијених и девастираних, зависео је од средстава централне власти. Она је пак дистрибуирала средства без јасних критеријума и консултација са локалном самоуправом. Политички волунтаризам у финансирању претварао је локалну самоуправу у привезак централне власти и имао снажне и директне утицаје на локалне изборе.

Овим законом уређени су и основни елементи изборног система за одборнике у скупштинама локалних самоуправа. Одборници су бирани на четири године. Избори су се морали одржати 30 дана пре истека мандата претходног сазива скупштине локалне самоуправе³⁰⁷. Локалне изборе расписивао је председник Народне скупштине Републике Србије, а од дана њиховог расписивања до њиховог одржавања није могло протећи мање од 30 и више од 90 дана³⁰⁸. Право гласа, као и право да буду изабрани за општинског одборника имали су сви грађани Републике Србије са навршених 18 година, који су имали пословну способност, пребивалиште на подручју у локалној самоуправи у којој се

³⁰⁴ Члан 22. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³⁰⁵ Члан 24. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³⁰⁶ Члан 26. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³⁰⁷ Члан 28. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³⁰⁸ Члан 34. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

одборник бира³⁰⁹. Одборници су се бирали у једномандатним изборним јединицама које је утврђивала скупштина општине својом одлуком. Приликом одређивања опсега изборне јединице водило се рачуна да у свакој од њих буде приближан број бирача у односу на друге изборне јединице³¹⁰.

Изборе су спроводиле општинске изборне комисије и бирачки одбори. Општинску изборну комисију чинили су председник, секретар и најмање три члана која су имала своје заменике. Бирачки одбор био је састављен од председника и још два члана који су имали своје заменике. За чланове изборне комисије и бирачких одбора именовани су и представници политичких странака, односно других политичких организација и грађани који су учествовали на изборима. Предвиђено је да ниједна политичка странка, односно политичка организација, не може да има више од једне трећине чланова изборне комисије, односно чланова бирачког одбора³¹¹.

О законитости спровођења избора одборника бринула је општинска изборна комисија. Она је одређивала бирачка места; образовала бирачке одборе и именовала њихове чланове; давала упутства бирачким одборима у погледу спровођења поступка избора одборника; прописивала обрасце и организовала техничке припреме за спровођење избора за одборнике; утврђивала да ли су предлози кандидата сачињени и поднети у складу са прописима о избору одборника; утврђивала број гласачких листића за бирачка места; објављивала укупне резултате избора одборника; подносила извештај скупштини општине о спроведеним изборима одборника и вршила друге послове одређене прописима о избору одборника³¹².

³⁰⁹ Члан 30. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹⁰ Члан 33. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹¹ Члан 36. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹² Члан 38. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

Кандидате за одборнике могле су предлагати, одвојено или заједно, политичке странке, друге политичке организације и групе грађана које прикупе најмање 30 потписа бирача у изборној јединици³¹³. Број одборника скупштине одређивао се статутом општине, зависно од броја бирача у општини и послова које обавља. Он се кретао у распону од 25 до 70 одборника. Једини изузетак била је скупштина града Београда која је бројила 110 одборника³¹⁴. Најмањи број (25 одборника) имале су скупштине општина: Мали Иђош, Бач, Тител, Сремски Карловци, Ада, Ириг, Ариље, Црна Трава, Босилеград, Трговиште, Вучитрн, Клина и Витина. Највећи број, 70 одборника, имале су општине: Зрењанин, Горњи Милановац, Чачак, Краљево, Смедерево, Неготин, Крушевац и градови Нови Сад и Ниш.

Власт у локалним самоуправама, према одребама Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије, вршила се преко скупштине општине, извршног одбора скупштине општине и општинске управе³¹⁵. Председник и потпредседник скупштине општине бирани су на мандат од четири године, из редова одборника. Председник скупштине општине организовао је њен рад, председавао седницама и вршио друге послове које му повери скупштина.

Скупштина је одлучивала већином гласова на седници на којој присуствује већина од укупног броја одборника, ако статутом није предвиђена другачија већина. Скупштина општине могла је одлучити да се поједина питања из њене надлежности изнесу на референдум³¹⁶. Из реда одборника или реда грађана општине скупштине општина бирала је извршни одбор. Извршни одбор имао је председника и најмање два члана, а председник скупштине могао је бити

³¹³ Члан 39. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹⁴ Члан 47. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹⁵ Члан 46. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹⁶ Члан 49. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

истовремено и председник Извршног одбора. Чланови Извршног одбора бирани су на мандат од четири године с тим што су могли бити разрешени и пре тог рока³¹⁷.

Ако се у општини не би спровели избори или се не би конституисали органи у роковима предвиђеним законом, Влада Републике Србије имала је овлашћење да именује орган који ће до конституисања општинских органа обављати послове органа локалне самоуправе у конкретној општини³¹⁸.

Приказ нормативног модела показује политичке позиције локалне самоуправе. Појединачно, оне су биле више него инспиративне за страначко надметање. Локална власт омогућавала је странкама да изграде и утврде мрежу одбора, чланова, кандидата, бирача и симпатизера. Општине су организациона јединица која је странке и њихове кандидате за разне највише функције приближила бирачима. Нема јаке политичке странке која нема јако упориште у локалној самоуправи. Странке су тога биле свесне и жестоко су се надметале за наклоност бирача у локалној самоуправи. Осим тога локална власт имала је и политички значај – оне су биле практични полигон за тренинг страначких функционера у вршењу јавних функција.

1.3. Актери и кампања

Избори за одборнике општинских и градских скупштина одржани су 20. 12. 1992. и 03. 01. 1993. године. Њихово одржавање паралелно са парламентарним и председничким изборима одредило је у значајној мери карактер организационих и техничких припрема, начина политичке промоције кандидата и странака, као и

³¹⁷ Члан 54. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

³¹⁸ Члан 64. Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Републике Србије.

теме у предизборној кампањи³¹⁹. Како је највећи део опозиционих партија бојкотовао је локалне изборе у мају, то је децембарски циклус локалних избора 1992. године заправо био прво релевантно изражавање воље грађана Републике Србије на локалном нивоу, јер су на њима учествовале све водеће политичке странке на националном нивоу, регионалне странке и странке националних мањина.

У 182 општине Републике Србије, у којима су одржани локални избори, формирана је 7 351 изборна јединица. Толико је укупно требало да се изабере одборника. У Београду је требало да се изабере укупно 803 одборника, рачунајући још и 110 градских одборника. У централној Србији без Београда бирало се 4 152, у Војводини 1 694 и на Косову и Метохији 757 одборника.

За места 7 351 одборника кандидовало се укупно 23 616 кандидата, од чега 2 715 кандидата група грађана. Више од три кандидата надметало се за једно одборничко место, док је готово сваки девети одборнички кандидат долазио из редова група грађана. У Београду је кандидовано 2 966 кандидата. У централној Србији без Београда било је укупно 13 584, у Војводини 5 473 и на Косову и Метохији 1.593 кандидата. Своје кандидате истакло је укупно 50 политичких странака, међу њима и осам странака националних мањина. На овим изборима наступило је и 47 коалиција, а у 14 од њих су учествовале странке националних мањина.

Посматрано по страначком критеријуму, највећи број кандидата предложио је СПС – 6 850. Социјалисти су имали кандидате у 181 општини и у свим јединицама локалне самоуправе наступили су самостално. СПС не наступа једино у општини Прешево.

Демократски покрет Србије (ДЕПОС), коалиција Српског покрета обнове, Демократске странке Србије, Нове демократије, Српске либералне странке и

³¹⁹ Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Избори СР Југославији за одборнике општинских и градских скупштина одржаних у децембру 1992*, Југословенски преглед, година XXXVII, бр. 3/1993, стр. 35

нестраначких личности, друга је по броју пријављених кандидата за одборнике, са 4 278 кандидата. ДЕПОС је истакао кандидате у 153 општине, од тога у 20 општина у различитим коалицијама са другим политичким странкама, и то у највећем броју (13) са ДС. У одређеном броју општина ДЕПОС је наступао и са ЛСВ, СНО и ДЗВМ. Неке чланице ове коалиције наступиле су у појединим општинама самостално или у другачије дизајнираним коалицијама. Тако је СПО наступио у 20 општина, од тога у 10 самостално, Демократска странка Србије у 13 општина, од тога у шест самостално, Нова демократија у пет општина, од тога у четири самостално, итд.

СРС била је трећа по броју предложених кандидата за одборнике, са укупно 3 961 кандидатом у 138 општина. И она је, као и СПС, у свим општинама наступила самостално.

Четврта странка по броју предложених кандидата била је ДС. Она је наступила у укупно 109 општина. Од тога је самостално истакла укупно 1 325 кандидата у 72 општине. У 37 локалних самоуправа ДС је формирала коалиције, највећим делом са Демократском опозицијом Србије (ДЕПОС), ЛСВ, РДСВ и др.

Од осталих партија по броју општина у којима имају кандидате, као и по броју истакнутих кандидата издвојили су се СК–ПЈ у 79 општина, без коалиционих наступа, са 481 кандидатом, затим СНО у 42 општине, од тога у 38 самостално, са укупно 318 кандидата на самосталним листама, као и Српска демократска странка српских земаља у 13 општина, од тога у девет самостално, са укупно 161 кандидатом на самосталним листама.

Код националних мањина, ДЗВМ наступа у 27 општина, од чега у 20 самостално, са укупно 282 кандидата на самосталним листама. Водећа муслиманска странка у Рашкој области, СДА, бојкотовала је ове локалне изборе, али на њима у две општине (Нови Пазар и Тутин) самостално наступа Реформистичка странка са укупно 38 кандидата. На Косову и Метохији, у општини Призрен, самостално наступа и ДРСМ, са укупно 14 кандидата. Међу

Албанцима са југа централне Србије, ПДД самостално наступа у три општине, са 54 кандидата за одборнике, док ДПА наступа у две општине са 29 кандидата за одборнике.

Групе грађана имале су 3 456 кандидата за одборнике у 181 општини. Нису наступиле једино у општини Косјерић. Изласком на изборе у скоро свим локалним самоуправа настављена је тенденција са избора за посланике Народне скупштине Републике Србије из 1990. године, где су групе грађана истакле 58 листа (од 205 колико је утврдила изборна комисија). Значајан број наступа група грађана на локалним изборима потврдио је и да, поред великог броја политичких странака, постоји жеља да се грађани укључе у политику и мимо политичких странака, да је ово погодан вид организовања страначких дисидената, али неретко и погодна форма да се на листама формално независних група грађана кандидују партијски кандидати³²⁰.

Готово све веће странке, односно странке са највећим бројем кандидата за одборнике, у свој политички маркетинг уз промоцију савезних и републичких посланика укључиле су и кандидате за скупштине локалних самоуправа. На страначким промотивним скуповима увек је говорио и неко од кандидата за одборнике у тој средини. То је посебно дошло до изражаја у привредним, културним и универзитетским центрима³²¹. Ипак, јавност је била пре свега

³²⁰ „Група грађана није страначака, али ни потпуно неутрална изборна институција. Ту институцију користили су угледни појединци који нису хтели да свој политички, одборнички ангажман сврставају у партијске оквире, а који су ценили да ће им професионални, породични, имовински итд. дигнитет и дистанцирање од партија донети наклоност суграђана. Међутим, институција групе грађана користиле су многе партије за кандидовање угледних симпатизера или чланова у оним изборним јединицама у којима, по њиховој процени, није требало иритирати бирачко тело 'партијским бојама', тј. припадношћу. Зато податак о броју кандидата појединих партија, и већих и мањих треба увећати извесним бројем кандидата из реда групе грађана. Да је делимично категорија групе грађана 'тамни број' политичких кандидата види се по томе што су се одборници изабрани на овај начин по правилу прикључивали одборничким клубовима појединих партија. У групацији кандидата сврстаних под групама грађана било је и партијских 'дисидената', оних који су напустили своје партије или су из њих искључени, а процењивали су да ће им углед и досадашњи политички ангажман обезбедити поверење бирача и одборнички мандат“. Навод у: Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Избори СР Југославији за одборнике општинских и градских скупштина одржаних у децембру 1992*, Југословенски преглед, година XXXVII, бр. 3/1993, стр. 41–42.

³²¹ Исто, стр. 42–43.

заокупљена питањима националног и државног интереса, која су била тематизована кроз питања о границама, међународном положају Србије и о континуитету новонастале СР Југославије, о ратним збивањима у Босни и Херцеговини, о страдањима српског народа, о положају избеглица, државном јединству, положају аутономних покрајина и националних мањина³²². СПС, као и СРС, инсистирају на српском националном питању, као „питању свих питања“, које је предуслов решавања свих осталих отворених друштвених питања³²³. Социјалисти истичу да су у тешким околностима постигли низ успеха: формирање СР Југославије као заједничке државе Србије и Црне Горе, очување државног јединства Србије кроз доношење устава и макар и минималног функционисања виталних привредних сектора³²⁴. Са друге стране, опозициона коалиција ДЕПОС инсистира на „алтернацији на власти“, као предуслову позитивних промена у друштву, док ДС, на нешто умеренијим позицијама, потенцира реорганизацију привредног система, развој економије и решавање отворених социјалних питања. Иначе, ДЕПОС, предвођен СПО, одступа од својих донедавних ставова, усвајајући, по националним питањима, позиције на којима се кретала друга чланица коалиције – ГСС. Ни ДЕПОС ни ДС не инсистирају на системским, структурним проблемима у држави, већ критикују социјалисте за недемократску владавину и урушавање привреде³²⁵. Коначно, радикали наступају чак екстремније од социјалиста, упозоравају да економска блокада још дуго може потрајати, позивају на успостављање потпуне егалитарности, односно на праведнију расподелу економске кризе³²⁶.

³²² Славујевић Зоран: „Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања“, у: Гоати Владимир, Славујевић Зоран, Прибићевић Огњен: *Изборне борбе у Југославији 1990–1992*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 136–137.

³²³ Славујевић Зоран: „Борба за власт у Србији кроз призму изборну кампању“, у: Гоати Владимир, Славујевић Зоран, Прибићевић Огњен: *Изборне борбе у Југославији 1990–1992*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 137.

³²⁴ Славујевић Зоран, наведено дело, стр. 134.

³²⁵ Славујевић Зоран, наведено дело, стр. 134–137.

³²⁶ Славујевић Зоран, наведено дело, стр. 139–140.

Уопште, читава изборна кампања у децембру 1992. године обиловала је ирационалношћу, агресивношћу и међусобним дисквалификацијама³²⁷. У таквом окружењу теме везане за локалне самоуправе у заједничкој кампањи за више нивое власти остале су у сенци. Комунални проблеми засењени су темама од државног значаја, чије је решавање представљано као услов решавања локалних проблема.

Утицај медија на локалне изборе, као и на изборе за републички и савезни ниво власти, био је изузетно велик. Радио-телевизија Србије (РТС) је са своја три канала представљала једину телевизију која се могла видети у целој Србији. РТС је несумњиво био најутицајнији електронски медиј и под контролом владајућих структура. Тадашњи водећи штампани медији – београдска „Политика“, „Политика Експрес“ и „Вечерње новости“, новосадски „Дневник“ и приштинско „Јединство“, такође су били под искључивим утицајем државе и тада актуелне власти.

Супериорност власти у медијској сфери била је видљива и неспорна. Опозиционе странке биле су у неповољном положају, па су често и медији били мета њихове критике, што је било посебно видљиво у периодима предизборних кампања³²⁸. Па ипак, постојао је читав спектар штампаних медија који имају симпатије или отворено подржавају опозиционе странке: дневни лист „Борба“, недељни листови „Време“ и „НИН“... Блиски опозиционим круговима различитих идеолошких погледа били су и гласило Уједињене југословенске демократске иницијативе – „Република“ са тиражом од 8 000 примерака, гласило Демократске странке „Демократија“ (15 000 примерака), гласило Српског покрета обнове „Српска реч“ (75 000 примерака), крагујевачки двонедељник „Погледи“, који је у ранијем периоду био гласило Универзитета у Крагујевцу (60 000) примерака, гласило Српске народне обнове „Отаџбина“ (15 000 примерака), као и гласило

³²⁷Славујевећ Зоран, наведено дело, стр. 135.

³²⁸ Гоати Владимир: Избори у Србији и Црној Гори 1990–2013 и СРЈ од 1992 до 2003, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 32

Народне странке – Српског ројалистичког блока „Српска слога“ (15 000 примерака)³²⁹. Утицај тих медија није био занемарљив, напротив. Због неприфесионалности и пристрасности извештавања режимски медији су губили кредибилитет. Грађани су, тежећи да чују другу, опозициону, аргументацију, све више пратили гласила у којима су могли добити друге и другачије информације о различитим друштвеним и политичким темама. И поред тога, доминација државних медија није се доводила у питање – само је тираж дневног листа „Политика“ износио 250 000 примерака³³⁰.

Локална власт није третирана као посебан аспект власти. Изборна кампања је потврђивала и нормативни третман локалне самоуправе и централистичке тенденције. Локалну самоуправу су сви актери (бирачи, кандидати, странке) видели као нижи, мање битан, готово неважан ниво власти. Централно је однело превагу над локалним, а национално над грађанским.

1.4. Излазност бирача

На парламентарним и локалним изборима у децембру 1992. године гласало је 4 723 687 бирача или 69,72% уписаних у бирачке спискове. У Београду је гласало 880 689, односно 69,88% уписаних у бирачки списак. У централној Србији без Београда гласало је 2 339.507 бирача, односно 72,33% уписаних у бирачки списак. У Војводини је гласало 1 245 176 гласача односно 79,34%

³²⁹Славујевић Зоран: „Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања“ у: Гаоати Владимир, Славујевић Зоран, Прибићевић Огњен: *Изборне борбе у Југославији 1990-1992*, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 75

³³⁰ Исто

уписаних бирача, а на Косову и Метохији 158 237, односно 22,13% бирача уписаних у бирачки списак³³¹.

Због албанског бојкота на Косову и Метохији локални избори нису одржани у општинама Дечани, Србица, Ораховац, Штимље, Качаник, Глоговац и Обилић, док због бојкота муслиманских странака локални избори нису одржани у општини Сјеница. Поред тога у 43 од 7 351 изборне јединице у којима је требало да се одрже није номинован ниједан кандидат, и то у: Новом Пазару (2), Прешеву (3), Гњилану (5), Зубином Потоку (3), Истоку (2), Косову Пољу (4), Косовској Каменици (4), Липљану (2), Новом Брду (4), Призрену (3) и Штрпцу (10). Из наведених разлога, дакле, од 9 915 бирачких места избори нису одржани на 173 бирачка места, а на њима је укупно било уписано 174 619 бирача³³².

Посматрано по окрузима, излазност је била највећа у Пиротском (82,58%), Топличком (81,97%), Сремском (81,80%), Средњебанатском (81,49%), Јабланичком (81,36%) и Западнобачком (80,54%), а најмања у Рашком (59,94%) и следећим косовскометохијским окрузима: Косовскопоморавском (32,57%), Косовскомитровачком (26,15%), Призренском (25,76%), Косовском (16,23%) и Пећком (14,84%). По општинама, највећа излазност је била у општинама Бојник (86,98%), Чока (86,92%), Темерин (86,90%), Зубин Поток (86,49%), Лепосавић (86,38%), Нова Црња (85,91%), а најмања у општинама централне Србије Мало Црниће (61,09%), Нови Пазар (29,01%) и Тутин (19,34%), односно на Косову и

³³¹ *Избори за народне посланике 1992*, Републички завод за статистику, Београд, 1993, стр. 9 и 66.

³³² Од укупно 173 бирачких места на којима нису одржани избори, 172 су се налазили на територији Косова и Метохије и једно на територији централне Србије. На територији Косова и Метохије избори нису одржани на 17 бирачких места у општини Витина, 5 у Гњилану, 10 у Дечанима, једном у Ђаковици, три у Зубином Потоку, два у Истоку, 14 у Качанику, два у Клини, 4 у Косову Пољу, 14 у Косовској Каменици, три у Лепосавићу, два у Липљану, четири у Новом Брду, шест у Обилићу, 17 у Ораховцу, два у Пећи, три у Подујеву, 23 у Призрену, 16 у Србици, 15 у Штимљу и 9 у Штрпцима. У централној Србији избори нису одржани на једном бирачком месту у општини Куршумлија. У општинама Дечани, Србица, Ораховац, Штимље, Обилић и Сјеница, иако нису одржани избори за скупштине општина, одржани су национални и савезни избори. *Избори за народне посланике 1992*, Републички завод за статистику, Београд, 1993, стр. 70–76

Метохији у општинама Сува Река (5,92%), Таковица (4,99%) и Подујево (3,14%)³³³.

1.5. Резултати избора

У циклусу локалних избора одржаних у децембру 1992. године изабрано је 7 532 одборника, од чега 2 570 (34,1%) у првом, а 4 962 (65,9%) у другом кругу избора. По броју одборника изабраних у првом кругу предњачила је централна Србија у којој је без спровођења другог круга гласања изабрано 37.56% одборника. За њом су следили Косово и Метохија (34,83%), Војводина (33,96%), док је у првом кругу најмањи део одборника изабран у београдским општинама (15,94%).

Резултати првих вишестраначких локалних избора у Србији у потпуности су продуковали последице већинског изборног модела, кроз механизам фабриковања већине, до чега је дошло у 157 од 182 општине³³⁴. Тај учинак најбоље је видљив на изборном успеху првопласиране Социјалистичке партије Србије. Она је освојила 1 642 711 гласова (36,61%) и укупно 4 327 одборника – 59,4% места у свим скупштинама локалних самоуправа. Са нешто више од трећине гласова, СПС је освојила готово две трећине од укупног броја одборника. Социјалисти су у 132 општине имали већину одборничких мандата и могли су самостално да формирају већину. СПС је дакле остварила одборничку већину у скоро 70% општина, међу њима су били и сви окружни привредни и културни центри. Посебан значај за СПС имала је победа у граду Београду, главном граду

³³³ Не постоје подаци о излазности на локалним избора по општинама. Из тог разлога у овом поглављу користиће се подаци о излазности на упоредо одржаним републичким, парламентарним изборима.

³³⁴ Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе у Србији – модели за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша (приређивачи): *Београд, демократска метропола*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 197.

Републике Србије и најјачем привредном, културном и универзитетском центру. СПС је, између осталог, освојила одборничку већину у 10 од 16 тадашњих београдских општина.

Коалиција ДЕПОС је на овим изборима била другопласирана са добијених 898.209 гласова (20,02%) и 794 одборника у 114 општина. Са упола гласова мање у односу на социјалисте, кандидати ове опозиционе коалиције освојили су 10,91% одборничких мандата, пет пута мање од СПС. Фабриковање већине карактеристично за већински изборни систем показало је своје ефекте. У једва 2%, или свега четири општине, она је имала натполовичне већине и то у општинама: Вождовац, Врачар, Стари Град и Рача. Тај скор најбоље сведочи о односу политичких снага, али и учинцима већинског изборног система. Опозициони блок је показао и да су бирачи њима били наклоњени у општинама престонице и да за већи успех морају појачати активности у унутрашњости Србије.

Одборнички кандидати СРС освојили су 640 094 гласа (14,26%), што им је донело тек 587 одборничких места (8,06%) у 118 општина. У само једној локалној самоуправи СРС је имала одборничку већину – у општини Мали Зворник.

ДС је на изборима за локалне самоуправе освојила 211 622 гласа (4,72%). То им је донело 146 одборничких мандата (2,01%) у 43 општине Републике Србије.

Већински систем и његове консеквенце најбоље се виде уколико посматрамо укупан број гласова владајуће странке и релевантних опозиционих странака. ДЕПОС, СРС и ДС заједно су освојили 50 000 гласова више од СПС, али су освојили готово три пута мање мандата. Једномандатне изборне јединице, правило апсолутне већине и подела опозиционих гласова произвела је изразиту надпредстављеност социјалиста и подпредстављеност опозиције. Ипак, бар симболички, локални парламенти показали су разноликост вишестраначке сцене у настајању.

Имајући у виду тадашње политичке констелације, односно могућност прављења коалиција између СПС-а и СРС-а са једне, и ДЕПОС и ДС са друге стране, социјалисти и радикали су према резултатима локалних избора 1992. године могли заједно формирати већину у још 12 локалних самоуправа (Палилула, Житорађа, Лучани, Нови Сад, Жабал, Инђија, Стара Пазова, Темерин, Вучитрн, Звечан, Подујево и град Нови Сад), а ДЕПОС и ДС у још четири општине (Звездара, Савски венац, Косјерић и Нова Варош). Такође, коалиција Демократске странке, ДЕПОС-а и СНО-а имала је одборничку већину у општини Мионица, коалиција ДС-а, ДЕПОС-а и Селачке странке Србије (ССС) одборничку већину у општини Топола, а коалиција СПО-а, ДС-а, ДЗВМ-а, Народне странке, НСС-а и РДСВ-а у општини Нови Бечеј.

На овим локалним изборима значајан успех постижу и групе грађана. Иако су освојиле 397 293 гласа (8,55%) у првом кругу избора и укупно 695 одборничких места (9,55%), групе грађана имају одборничке већине у две општине –Бачки Петровац и Зубин Поток³³⁵.

Табела 7. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаних 20. децембра 1992. године

Странке и коалиције	Укупан број општина на којима су изашли на изборе	Општине са самосталним кандидатским листама странке или коалиције	Добијени гласови на самосталним листама (у односу на укупан број важећих гласова)	Процент добијених гласова	Изабрани кандидати на самосталним листама странке и коалиције
Социјалистичка партија Србије	181	181	1 642 711	36,61%	4327
Демократски покрет Србије (Српски покрет обнове, Демократска странка Србије, Нова демократија)	152	132	898 209	20,02%	794
Српска радикална странка	138	138	640 094	14,26%	587
Демократска странка	109	72	211 622	4,72%	146
Савез комуниста – Покрет за Југославију	79	79	31 799	0,71%	19
Српска народна обнова	42	38	24 813	0,55%	3
Српски покрет обнове	20	10	6 575	0,15%	5
Народна странка	20	13	7 404	0,16%	3

³³⁵ Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: *Избори у СР Југославији за одборнике општинских и градских скупштина у децембру 1992*, Југословенски преглед, бр. 3/1993, Београд, 1993, стр. 47.

Демократска странка Србије	14	6	3 085	0,07%	3
Социјалдемократска партија	14	10	9 867	0,22%	7
Народна странка	20	13	7 404	0,16%	3
Радничка партија Србије	10	9	4 297	0,10%	2
Народна сељачка странка	10	5	5 783	0,13%	11
Српска демократска странка српских земаља	13	9	22 867	0,51%	2
Српски ројалистички блок	9	3	219	0,00%	0
Демократска странка – Демократски покрет Србије	9	9	63 159	1,41%	79
Народна радикална странка	8	6	5 721	0,13%	0
Српска опозиција (Народна странка, Српски ројалистички блок)	6	6	8 307	0,19%	0
Лига социјалдемократа Војводине	6	4	5 295	0,12%	6
Нова демократија	5	4	918	0,02%	1
Странка Југословена	5	4	447	0,01%	0
Групе грађана			397 293	8,85%	695
Остали предлагачи			496 136	11,06%	590

Табела сачињена на основу података из публикације: Избори за скупштине општина и градова Београда и Ниша, Републички завод за статистику, Београд, 1992, стр. 1–8

На изборима за Скупштину града Београда победу је однела СПС која је освојила 27,38% гласова у првом, односно 44,55% гласова у другом кругу и укупно стекла 67 одборничких места. У Градској скупштини следила је коалиција ДЕПОС са 30,82% добијених гласова у првом, односно 41,83% у другом кругу избора и 21 местом у градском парламенту. СРС добија 11 одборничких места, са освојених 17,19% гласова у првом, односно 6,29% гласова у другом кругу. ДС добија 9 одборничких мандата са 11,77% гласова у првом, односно 6,99% у другом кругу. Група грађана добија једно одборничко место. За кандидате група грађана у првом кругу гласа 2,02% гласача и 0,25% гласача у другом кругу. НРС има једног кандидата који пролази у други круг са укупно 0,26% добијених гласова у првом

кругу, али тај кандидат не успева да победи свог противкандидата у другом кругу³³⁶.

Избори за скупштину града Ниша такође су донели победу социјалистима, који освајају 29,96% гласова у првом кругу и укупно 56 одборничких места. Другопласирани је ДЕПОС са 22,06% гласова у првом кругу и свега 4 одборника. СРС добија 19,18% гласова у првом кругу гласова и само два одборника. Из редова групa грађана, за које укупно гласа 17,06% бирача у првом кругу, изабрано је 7 одборника, док је из коалиције „Српска опозиција“ (Народна странка, Српски ројалистички блок Милан Парошки), са 2% гласова у првом кругу, изабран један одборник³³⁷.

Од странака националних мањина, ДЗВМ на самосталним листама добија 105 904 гласова (2,36%) и 220 одборничких мандата у 19 општина. Већину одборничких места ДЗВМ добила је у шест општина – Ада, Бачка Топола, Бечеј, Кањижа, Сента и Суботица. Најбоље резултате остварују самосталне листе у општинама Ада (68,18%), Кањижа (66,50%), Сента (58,37%), Бачка Топола (54,12%) и Бечеј (47,94%). Радикализујући политичке ставове, Странка демократске акције бојкотује локалне изборе 1992. године, али је забележен наступ Реформске странке, која у Новом Пазару осваја 10,07%, а у Тутину 16,95% гласова. На Косову и Метохији, у општини Призрен Демократска реформска странка Муслимана са 4 420 гласова (0,08%) осваја шест одборничких места. Међу Албанцима са југа централне Србије, у општинама Медвеђа, Прешево и Бујановац, доминантну позицију на локалним изборима 1992. остварује ПДД, а одређен утицај има и ДПА. ПДД осваја 17 036 гласова (0,38%) и 36 одборничких места, а ДПА 5 649 гласова (0,13%) и 12 одборника. ПДД најбољи резултат бележи у Прешеву (55,13%), потом у Бујановцу (40,29%) и Медвеђи (14,32%). Са

³³⁶ *Статистички годишњак града Београда 1992*, Градски завод за статистику, Београд, 1993, стр. 9.

³³⁷ *Избори за одборнике скупштине општина, града Београд и града Ниша*, 1992, Републички завод за статистику, Београд, 1993, стр. 31.

друге стране, ДПА у Прешеву добија 33,17% гласова, а у Бујановцу свега 3,52% гласова уписаних бирача.

На локалним изборима у децембру 1992. учествовале су и партије бугарске (у Босилеграду и Трговишту), ромске (у Нишу и Крагујевцу), турске (у Призрену), влашке (у Бору) и хрватске националне мањине (у Суботици и Сомбору).

Табела бр. 8 Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, одржаних 20. децембра 1992. године

Партија	Број општина у којима учествује на изборима коалиционо и самостално	Број општина у којима учествује самостално	Број добијених гласова	Процент добијених гласова	Број изабраних одборника
Демократска заједница војвођанских Мађара	27	20	105 904	2,36%	220
Партија за демократски просперитет	3	3	17 036	0,38%	36
Демократска партија Албанаца	2	2	5 649	0,13%	12
Демократска реформска странка Муслимана	1	1	4 420	0,08%	6
Демократски савез Хрвата Војводине	2	2	9 098	0,20%	11
Демократска партија Рома Србије и СР Југославије	1	1	337	0,01%	0
Социјалдемократска партија Рома Србије	1	1	154	0,00%	0
Демократски савез Бугара у Југославији	2	1	123	0,00%	0
Демократски савез Турака	1	1	693	0,02%	0

Покрет Влада и Румуна Југославије	1	0			
Реформска странка	2	2	2215	0,05%	4

Табела израђена основу публикације: *Избори за скупштине општина и градова 1992*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 1993, стр. 39–57.

Упоредни преглед броја гласова које су политички актери освојили на парламентарним и локалним изборима показују интересантне трендове. СПС је добио 1/5, чак 300 000 гласова више на локалним, него на изборима за народне посланике. ДЕПОС је пак добио готово 1/8 или 100 000 гласова више на локалним него на савезним и републичким изборима. ДС је на локалном нивоу освојио готово 1/10 гласова више него на парламентарним изборима, али око 70 000 гласова мање него на савезним изборима. Кандидати СРС-а за одборнике у локалним скупштинама добили су чак за једну трећину или 360000 гласова мање од кандидата на савезним и републичким изборима, што фактички значи да сваки трећи бирач радикала није заокружио локалног кандидата СРС. Слично томе, ДЗВМ добија 1/4 или 35000 гласова мање гласова на локалним него на парламентарним изборима, али и истоветан број гласова као на савезним изборима.

Велике разлике у броју гласова сведоче о слабој страначкој идентификацији, али и да бирачи нису гласали механички. Већи број гласова за одборнике у односу на посланике сведоче и о квалитету кандидата на локалном нивоу, њиховој повезаности са изборном јединицом и бирачима, али и кадровској политици у странкама.

Табела 9. Упоредни приказ гласова водећих политичких партија и коалиција на савезном, републичком и локалном нивоу, децембар 1992.

Странка	Веће грађана Савезне скупштине 20. 12. 1992.	Народна скупштина 20. 12. 1992.	Скупштине општина 20. 12. 1992.
Социјалистичка партија Србије	1 478 919 (31,31%)	1 359 086 (28,77%)	1 642 711 (34,78%)
Српска радикална странка	1 024 983 (21,70%)	1 066 765 (22,58%)	640 094 (13,55%)
Демократски покрет Србије	809 731 (17,14%)	797 831 (16,89%)	898 209 (19,01%)
Демократска странка	280 183 (5,93%)	196 347 (4,16%)	211 662 (4,48%)
Демократска заједница војвођанских Мађара	106 036 (2,24%)	140 825 (2,98%)	105 904 (2,24%)

Табела преузета из: Милосављевић Богољуб, Јовановић Милан: Избори за скупштине општина и градова у СР Југославији, Југословенски преглед, бр. 3/1993, Београд, 1993, стр. 48

1.6. Политичке последице

На првим локалним изборима до пуног изражаја дошла је кадровска и организациона супериорност Социјалистичке партије Србије, са једне, и организациона и програмска неспремност, али и подељеност опозиционих странака, са друге стране. Излазност на локалним изборима била је подстакнута паралелним гласањем на националним и савезним изборима. То је дало искривљену слику интересовања – гласање за више нивое власти повећало је излазност на, иначе бирачима мање интересантним, локалним изборима.

Иако социјалисти надмоћно побеђују, након овог циклуса локалних избора приметна је рудиментарна слика политичке плурализације у Србији. Ипак,

изборни резултати драстично су променили структуру општинских скупштина имајући у виду њихов дотадашњи, једностраначки, састав. За разлику од мајских локалних избора 1992, када је Социјалистичка партија Србије имала већину у 171 општини и у њих 13 сва одборничка места, у децембру исте године све скупштине општина и градова су вишестранчке, а СПС је изгубила већину у чак 39 општина. Већински систем, примењен на овом изборном циклусу, изазвао је себи својственим фабриковањем већине у представничким телима и велику дисторзију у погледу односа броја добијених гласова и расподеле мандата, посебно ако се имају у виду резултати другог круга избора.

У овом циклусу савезних, републичких и локалних избора СПС је генерално добила подршку за своју политику и хомогенизовала власт на националном и локалном нивоу. Социјалисти су обезбедили одборничку већину у готово 80% јединица локалне самоуправе у Србији, у Београду, као и свим већим регионалним привредним, економским и културним центрима. Након избора је фактички дошло до хомогенизације власти на свим нивоима. Последица тога је пре свега одсуство конфликта између централне и локалних власти, већа контрола и зависност локалне самоуправе, али и лакша координацију у спровођењу политике.

Поред кадровске и организационе супериорности СПС-а на овим изборима показала се и организациона неспремност опозиционих партија и одсуство изборне стратегије адекватне изборном систему. Опозиционе партије често немају ни довољно кандидата за одборнике. У свим општинама и изборним јединицама, опозиција је фрагментирана и подељена, што је у условима већинског, двокружног система имало погубне последице.

Учешће националних мањина на првим вишепартијским изборима показало је различите тенденције. Код једних је приметна политичка хомогенизација кроз гласање за партије које заснивају политички програм искључиво на заступању националних интереса-припадници мађарске мањине гласају искључиво за ДЗВМ, нпр. Код других, хомогенизација је изостала:

припадници одређене мањине гласају за странке већинског народа – припадници бугарске националне мањине највећим делом гласали су за СПС. Са друге стране, странке албанске националне мањине на Косову и Метохији странке тзв. *Албанске алтернативе*, бојкотовале су и ове изборе. Оне су тако лишиле своје сународнике учешћа у представничој власти на републичком и савезном нивоу, као и могућности вршења власти у 28 општина Косова и Метохије у којима Албанци чине већину становништва, кроз прилику да покажу вредност својих програма и способност управљања.

Феномен кандидата група грађана заслужује посебну пажњу. То што су кандидати који нису наступали под страначким обележјима освојили чак 8,19% гласова показује две ствари: да бирачи нису били задовољни страначким понудама и да постоји потенцијал грађанског друштва који ангажман на локалном нивоу види и ван страначке арене. Број гласова није валоризован и бројем одборничких места, јер су у овом изборном циклусу резултати ретко којем одборнику дозвољавали да буде „језичак на ваги“ за формирање већине у скупштини општине, али ће се у наредним циклусима то мењати. Феномен група грађана постаје константа локалних избора са промењивим успехом. Број гласова које су освојиле групе грађана није занемарљив и то није прошло незапажено код страначких стратега. Они су у њима видели потенцијални резервоар нових гласова. Истовремено, то је отворило дилему да ли је уопште добро дозволити групама грађана да се кандидују. Противници су у њима видели појаву која збуњује бирачко тело, расипа гласове, служи индивидуалним промоцијама и стога су предлагали управо забрану таквог уласка у изборну арену. Присталице оваквог начина изборног учешћа истицали су пак слабости партија, незадовољство грађана њиховим радом, потребу јачања цивилног сектора и кроз овакво учешће у локалној власти.

И поред доминантне улоге коју је након овог изборног циклуса обезбедила Социјалистичка партија Србије и на локалном као и раније на националном нивоу,, ови локални избори донели су почетак плурализације у Србији, што је

свакако помогло развоју партијског система и јачању демократије. Локални избори заправо су изгледали као фото-робот стања партијске сцене у Србији, коју је карактерисало постојање једне доминантне, владајуће партије и слабих опозиционих партија, пред којима је био задатак организационе изградње на локалном нивоу. Странке опозиције схватиле су након ових избора да се бирачко тело налази и изван главног града, и да су за њихову активизацију потребни локални одбори способни за аутономни рад. Опозиционе странке су на овим изборима могле да започну процес кадровске консолидације, јер су локални избори били својеврсни сеизмограф политичког тла Србије. Локални избори су истовремено опозицији одшкринули врата власти, Истина само на локалном нивоу, али врло важном нивоу за формативовање странака у настајању. Опозиционе партије могле су да користе тзв. државне ресурсе за јачање организације, омасовљење чланства и политичко представљање. Не треба занемарити ни искуство које је стицано у раду локалних власти и могућност за промоцију локалних кадрова и њихов улазак у редове страначких елита.

Различит број гласова на локалном, републичком и савезном нивоу обликован је низом фактора. Прво, типом изборног система. Евидентно је да персонализовано гласање већинског система на локалном нивоу није бираче опредељивало само на основу партијске идентификације – програма, идеологије и лидера. Бирачи су се опредељивали и према кандидатима који са њима деле проблеме заједнице у којој живе и раде и ценили њихово искуство, знање, спремност и способност да их успешно решавају мимо њихових страначких преференција. Друго, очигледно је да је затворена, блокирана бирачка листа за изборе на републичким и савезним изборима демотивисала знатне скупине бирача. Треће, очигледан доказ да су бирачи преферирали персонализован избор јесте резултат радикала – они су на локалном нивоу добили много мање гласова него на републичком и савезном нивоу, тј. приближно онолико за колико су социјалисти добили више гласова. С обзиром на то да су анкете говориле о порозности између бирачког тела ове две странке, јасно је да радикали у великом броју нису за одборнике предложили кандидате који би бирачима уливали

поверење. Четврто, познато је и да бирачи, посебно они без јасне страначке идентификације, неодређени и слабо информисани, када истовремено гласају за представљање на различитим нивоима власти воле да „поделе“ гласове, сматрајући да ће тако бити најправеднији или да ће тако мање погрешити и сл. На овим изборима је то било мање изражено и ишло је у прилог СПС-у. Пето, велика разлика у гласовима сведочи и о организационој снази странака, мање или више разгранатој мрежи одбора, активиста, квалитетних чланова. Све је то у овом изборном циклусу било на страни социјалиста. Насупрот снажној организационој инфраструктури СПС, наслеђеној од Савеза комуниста Србије, биле су опозиционе странке које су биле још у процесу формативања и које су често имале проблем да попуне локалне кандидатске листе и обезбеде посматраче на свим бирачким местима. У бројним општинама, пре свих, на југу централне Србије, северу Војводине или на Косову и Метохији, оне заправо нису ни имале своје организоване локалне експозитуре. Шесто, очигледно је и да су и локални одбори странака које су добиле више гласова на локалним изборима боље поставили изборну стратегију од својих централа. На концу, треба имати у виду да поједине странке нису имале кандидате у свим општинама и изборним јединицама. То је аутоматски отварао простор бирачима да гласају за свој други избор.

2. Локални избори у Републици Србији 1996. године

Локални избори одржани 3. и 17. новембра 1996. године, паралелно са одржавањем избора за Веће грађана Савезне скупштине, одвијали су се у делимично промењеним околностима у односу на претходне. Иако је у окружењу престао је грађански рат, потписан је *Дејтонско-париски мировни споразум*, а СР Југославији делимично укинуте економске санкције, на унутрашњеполитичком и економском плану криза се продубљивала.

Општа криза (политичка, економска, морална) чести избори, нестабилност и неизвесност – то су основне су карактеристике које ће обликовати ставове актера (грађана, власти, опозиције) у овом периоду-. СПС има доминантну улогу, али је свесна да се за неколико година расположење грађана променило. Поверење и подршка истопили су се под ефектима лоше политике, драстичног пада стандарда, али и деловања опозиције. Са друге стране, опозиционе странке увиђају да су имале лошу изборну стратегију и, уз велике отпоре и неспоразуме, настоје да формирају јединствен опозициони блок насупрот власти.

2.1. Друштвено-политички контекст – нови државни оквир

Мањинска Влада коју је формирао СПС након избора 1992. године, а коју је подржавала СРС, завршила је свој мандат после непуних годину дана. Политички спор две странке по питању националне политике кулминирао је средином 1993. и довео до ванредних избора крајем те године. У овом периоду истраживања показују различито профилисање бирача водећих странака на националном нивоу. Поред инсистирања на регулативној улози државе, одлагању опште приватизације и одржање статуса кво, СПС инсистира и на равноправности својинских облика.

Са друге стране, странке опозиције критикују концепт регулаторне и редистрибутивне улоге државе, и залажу се само за ограничено дејство социјалне државе. За разлику од ова два става која поларизују бирачко тело, позиција радикала је амбивалентна, па се тако декларативно у јавности залажу за концепт приватизације, а у скупштинским телима гласају управо за супротне предлоге и јаку улогу државе. Све то је сврстало СПС на „крајње леву“, СРС на „умерено леву“, а СПО, ДС и ДСС на „умерено десну“ позицију³³⁸.

Трећи вишестраначки парламентарни избори у Србији одржани су 19. децембра 1993. године. Све водеће странке наступиле су на изборима 1993. године самостално, у највећој мери водећи негативну изборну кампању. Она ће бити обележена жестоким сукобом и међусобним оптужбама дојучерашњих савезника – социјалиста и радикала. Насупрот доминантним социјалистима, који пропагирају постепене промене, без ерозије економских и социјалних права и привилегија, нудећи сигурност насупрот неизвесним ефектима шок терапије чији су ефекти били већ видљиви у транзиционим друштвима, стајао је агресивни антикомунизам опозиције, који се у тим околностима показао као контрапродуктиван³³⁹. Изузетак је представљала ДС која у кампањи, посвећујући се свакодневним, економским темама, наступа уз наглашену толеранцију према свима, укључујући и социјалисте³⁴⁰. Овај изборни циклус бојкотовале су албанске партије на Косову и Метохији, као и бошњачке партије у Рашкој области.

Чести избори уморили су бираче, па је излазност, за разлику од претходних избора, била значајно мања – 61,4%. На мању излазност утицала је и тешка економско-социјална ситуација, али и општа потиштеност и разочарање

³³⁸ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 36.

³³⁹ Исто, стр. 58.

³⁴⁰ Исто.

грађана³⁴¹. СПС је опет остварила значајан резултат и зауставила осипање бирачког тела. ДС је забележила скок броја гласова и мандата са шест на 29, ау парламент је самостално ушао и ДСС са седам места.

На листи губитника били су СРС и ДЕПОС. СРС бележи огроман пад броја гласова у односу на изборе у децембру 1992. године – више од 450 000. Ипак, и поред тога радикали узимају значајан проценат гласова и не могу се обележити као „странка-метеор“, странка пролазног успеха само на једном изборном циклусу³⁴². ДЕПОС бележи сличан резултат као и 1992. године. Ова коалиција није успела да анимира шири круг бирача наклоњених опозиционим странкама и постигне синергијски ефекат. Од странака националних мањина у овај сазив Народне скупштине Републике Србије улазе ДЗВМ и коалиција албанских партија са југа централне Србије – ПДД и ДПА.

Табела 10. Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 19. децембра 1993. године

Уписано у бирачки списак: 7 010 389			
Гласали бирачи: 4 300 440 (61,34%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Социјалистичка партија Србије	1 576 287	36,65%	123
Демократски покрет Србије – ДЕПОС	715 564	16,64%	45
Српска радикална странка	595 467	13,85%	39
Демократска странка	497 582	11,57%	29
Демократска странка Србије	218 056	5,07%	7

³⁴¹ Исто, стр. 57.

³⁴² Исто, стр. 59

Д е м о к р а т с к а з а ј е д н и ц а војвођанских Мађара	112 456	2,61%	5
Коалиција Партије за демократско деловање и Демократске партије Албанаца	29 342	1,53%	1
Остали предлагачи	383 862	8,86%	
Неважећи гласови	171 824	4,00%	

Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике Народне скупштину Републике Србије, одржаних 19. и 26. децембра 1993. године и 5. јануара 1994. године (Службени гласник Републике Србије, бр. 3/94)

Регионално посматрано, у граду Београду највећи број гласова освајају СПС (30,07%), ДЕПОС (21,92%), ДС (16,38%), ДСС (9,04%) и СРС (9,02%). У централној Србији без Београда побеђује СПС (37,32%), а следе ДЕПОС (18,72%), СРС (13,43%), ДС (11,94%) и ДСС (5,90%). У Војводини изборни победник је, такође, СПС (31,02%), а затим следе СРС (15,40%), ДЕПОС (12,24%), ДС (11,77%) и ДЗВМ (10,25%). На Косову и Метохији убедљиво побеђује СПС (65,51%), а одређени успех остварују и СРС (10,81%) и ДЕПОС (5,94%).

Други по реду избори за народне посланике, одржани по пропорционалном изборном моделу, произвели су за тај модел карактеристичне последице. Можда је најупечатљивија од њих формирање Владе од главних изборних ривала. Наиме, СПС је поправила свој рејтинг и повећала коалициони потенцијал. За апсолутну већину и формирање Владе требало јој је свега неколико мандата. Коалициони партнер нађен је у Новој Демократији – чланици опозиционог ривала (ДЕПОС-а)³⁴³. Супротно вољи бирача, социјалисти и новодемократе формирају прву коалициону Владу и заправо започињу праксу формирања политичких савеза на власти идеолошки различитих странака.

³⁴³ Стојиљковић Зоран: Партијски систем Србије, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 260-261

Економски аспект друштвено-политичког контекста ових избора сублимиран је у стопи инфлације. Економски проблеми, погоршани увођењем санкција Уједињених нација 1992. године, ескалирају хиперинфлацијом током 1993. године. До извесне стабилизације економских прилика у Републици Србији долази са успоставом новог економског стабилизационог програма гувернера Драгослава Аврамовића, који је започет у јануару 1994. Године, после избора³⁴⁴. Ово је период *суспендоване транзиције*, па уместо индивидуалне иницијативе и приватне својине, на којој је заснована тржишна привреда, доминирају различити интервентни пакети административних мера, као што су опште и селективно замрзавање цена, лимитирање и контрола плата и рационасање најосновнијих производа³⁴⁵.

И 1994. и 1995. су биле године у којима су у првом плану били покушаји да се мировним преговорима оконча грађански рат на простору бивше Југославије. Након неуспеха Кутиљеровог плана (1992), Венс-Овеновог плана (1993), потом и Овен-Столтенберговог (1993) и Плана Контакт-групе (1994), мир долази потписивањем *Дејтонско-париског споразума*, којим је завршен рат у Босни и Херцеговини. Наведени споразум су у америчкој бази „Рајт Петерсон“ потписали главни актери рата – председници Србије Слободан Милошевић, Хрватске Фрањо Туђман и председавајући Председништва тадашње Републике Босне и Херцеговине Алија Изетбеговић. Исте политичке личности потписали су споразум у Паризу 19. децембра 1995. године. Њиме је признато постојање ентитета Република Српска на 49% територије Босне и Херцеговине³⁴⁶, са правом одржавања специјалних и паралелних веза са Србијом, односно тадашњом СР Југославијом, што је потврђено потписивањем *Споразума о специјалним и*

³⁴⁴ Увалић Милица, *Транзиција у Србији; ка бољој будућности*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 83.

³⁴⁵ Исто, стр. 85.

³⁴⁶ Поповић Витомир, Лукић Владимир: *Документи Дејтон-Париз*, Институт за међународно право и међународну пословну сарадњу, Бања Лука 2002, стр. 11.

паралелним везама СР Југославије и Републике Српске 1997. године³⁴⁷, а доцније још у два наврата, 2001. и 2006. године.

Са престанком ратних сукоба на простору бивше Југославије делимично су укинуте санкције. Последица је извесни опоравак привреде у Републици Србији, која ће у 1995. први пут после дубоке рецесије, забележити раст БДП, а што ће се наставити у наредним годинама³⁴⁸.

Нова прилика за изборно надметање политичких актера у Србији били су редовни савезни и локални избори, одржани 3. и 17. новембра 1996. године. СПС се у кампањи за ове изборе поставља као државотворна партија која тематизира питања економског опоравка, привредних и друштвених реформи³⁴⁹. Радило се и фази сукоба радикала и социјалиста, па је у предизборној фази, слично као 1993. године, биле честе међусобне оптужбе. Савезни избори су, иначе, били платформа која је задавала проблеме опозиционим странкама, јер нису имале исте погледе на савезну државу Србије са Црном Гором. Тако њихови ставови меандрирају од државе региона, федерације, до монархије, па је њихов заједнички именилац у кампањи била само критика власти социјалиста и њеног лидера Слободана Милошевића³⁵⁰.

На изборима учествује нешто мање бирача него на парламентарним изборима 1993. године – 60,33%. На изборима за Веће грађана Скупштине СР Југославије, убедљиву већину је освојила коалиција СПС–ЈУЛ–НД, која осваја 45,4% гласова и 64 посланичка места. Представнике у Већу грађана савезне скупштине имали су и Коалиција „Заједно“ са 23% гласова и 22 мандата, СРС са 16,7% гласова и 16 мандата. Улазак у парламент обезбедили су и странке и коалиције регионалног карактера – Коалиција „Војводина“ са два мандата, као и

³⁴⁷ Славујевић Зоран: *Изборне кампање; поход на бираче*, Фондација Фридрих Еберт, Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 26.

³⁴⁸ Увалић Милица, наведено дело, стр. 102.

³⁴⁹ Исто.

³⁵⁰ Славујевић Зоран, наведено дело, стр. 133.

оне које репрезентују националне мањине – Савез војвођанских Мађара (СВМ) са три и „Листа за Санцак“ са једним мандатом.

Кључни добитник ових избора је коалиција око СПС, али стварни победник је једна њена чланица – Југословенска левица (ЈУЛ). Ова странка је успела да као тзв. организација макета оствари већу представљеност у представничкој и извршној власти у односу на реално упориште које има у бирачком телу Србије³⁵¹. Тако је започела фаза у којој ће ЈУЛ, као странка, почети да игра значајну улогу у политичком животу Србије, што ће трајати све до *петооктобарских промена* 2000. године. По резултатима избора и укупном контексту може се говорити да је другопласирана опозициона Коалиција „Заједно“ највећи губитник ових избора. Трећепласирани радикали остварили су добар резултат, умногоме неочекиван у предизборним пројекцијама. Делимичан успех остварила је и Коалиција „Војводина“, која се наметнула међу бирачима у северној српској покрајини, уз нагласак да је ова коалиција због регионалне концентрисаности добијених гласова у значајној мери искористила тада коришћени изборни систем са 29 изборних јединица – у АП Војводини било је формирано седам изборних јединица, што је додатно појачало поменути ефекат.

³⁵¹ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 153–154.

Табела 11. Резултати избораима за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 3. новембра 1996. године

Укупан број бирача: 7 141 484			
Гласало бирача: 4 308 502 (60,33%)			
Странка/коалиција	Гласови	Проценти	Мандати
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левница – Нова демократија	1 848 669	45,41%	64
„Заједно“	969 296	23,81%	22
Српска радикална странка	779 259	18,78%	16
Савез војвођанских Мађара	81 311	2,00%	3
„Листа за Санџак“	62 111	1,53%	1
Коалиција „Војводина“	57 645	1,42%	
Остали предлагачи	287 445	6,67%	
Неважећи листићи	231 175	5,37%	

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у Већу грађана Савезне скупштине у 1996. години (Службени лист СР Југославије, бр. 55/96)

Посматрано по регионима, на савезним изборима 1996. године у граду Београду највећи број гласова добијају коалиција СПС–ЈУЛ–НД (38,11%), затим Коалиција „Заједно“ (28,86%) и СРС (21,09%). У централној Србији без Београда, првопласирана је такође коалиција СПС–ЈУЛ–НД (44,05%), а потом следе Коалиција „Заједно“ (25,43%) и СРС (17,33%). У Војводини појединачно је победила такође коалиција социјалиста, ЈУЛ и НД (35,43%), а следиле су СРС (18,96%), Коалиција „Заједно“ (15,56%), СВМ (7,73%) и Коалиција

„Војводина“ (5,52%). На Косову и Метохији забележена је убедљива победа коалиције СПС–ЈУЛ–НД (67,93%), за којом су следили СРС (14,05%) и Коалиција „Заједно“ (6,63%).

Ипак, наизглед лагодна позиција победничке коалиције остварена на гласању на савезним изборима биће значајно уздрмана већ у другом кругу локалних избора, одржаним две седмице након савезних избора и успехом опозиционе Коалиције „Заједно“, али и покушајем победничке коалиције на савезном нивоу да кривотворе изборне резултате.

2.2. Нормативни оквир

Нормативни оквир за циклус локалних избора 1996. године био је истоветан оном из 1992. године, како у погледу положаја локалне самоуправе, тако и у погледу изборног система. Систем локалне самоуправе остао је монотипски, са скромним овлашћењима јединица локалне самоуправе, а за изборе се примењује двокружни, већински изборни систем.

2.3. Актери и кампања

И на овим локалним изборима учествовале су најзначајније странке са националног нивоа, регионалне и мањинске партије. Странке на власти наступиле су самостално на локалном нивоу. Већина опозиционих странака (СПО, ДС, Грађански савез Србије (ГСС)) наступило је у оквиру Коалиције „Заједно“. Војвођанске регионалне странке – ЛСВ, РДСВ и НСС наступиле су у оквиру Коалиције „Војводина“. СРС је на изборима наступио самостално, док је ДСС комбиновао самостални и коалициони наступ, у оквиру „Заједно“, али и другачије дизајнираних коалиција. На изборима учествују мањинске партије, мађарске у

Војводини и албанске на југу централне Србије, али и бошњачке политичке странке које, за разлику од претходних избора, не бојкотују овај изборни циклус. На Косову и Метохији настављен је бојкот од стране албанских, антисистемских партија.

Локални избори су одржани у 189 локалних самоуправа, дакле у 185 општина и четири града – у Крагујевцу, Нишу, Новом Саду и Приштини. У Београду је било бирано 805 одборника у градским општинама и 110 градских одборника, у централној Србији без Београда 4 222, у Војводини 1 716 и на Косову и Метохији 927 одборника. За места 7 670 одборника кандидовало се 27 415 кандидата, од чега је 2 925 (10,67%) кандидата група грађана. На овим изборима се за једно одборничко место такмичило просечно више од три кандидата. У односу на претходне изборе конкуренција је повећана – укупно посматрано номиновано је 20% кандидата више. У Београду је кандидовано 3 484 кандидата, у централној Србији без Београда укупно 14 924, у Војводини 6 859 и на Косову и Метохији 2 148 кандидата. На изборима се надметало 59 странака, девет странака више него 1992. године. Од тог броја учествовало је 14 странака националних мањина, шест више него на претходном изборном циклусу. Такође, на изборима учествује и 29 коалиција, 18 мање него на претходним изборима, а у две су учествовале странке националних мањина.

СПС је наступила у 188 јединица локалне самоуправе, од тога у три коалиционо (са ЈУЛ у Вршцу и Пожаревцу и са НД у Пожеги), са укупно 7 092 кандидата на самосталним листама. По броју наступа у локалним самоуправама на другом месту био је ЈУЛ, који је имао одборничке кандидате у 176 општина, од чега је у две склопила предизборне савезе са другим странкама. ЈУЛ самостално кандидује 4 946 кандидата за одборнике. Коалиција „Заједно“ наступа у 174 локалних самоуправа, од чега у седам у савезу са другим странкама. Иако је наступила у мање локалних самоуправа од ЈУЛ, Коалиција „Заједно“ предлаже више кандидата на самосталним листама – 5 569. СРС је четвртопласирана по броју наступа у локалним самоуправама и броју предложених кандидата на

самосталним листама. Та странка је претендовала на одборничка места у 165 општина, од чега само у једној коалиционо (у Пријепољу са ДСС). На самосталним листама, радикали предлажу 3 620 кандидата.

По броју локалних самоуправа у којима наступају, издвојило се још неколико странака. ДСС наступа у 79 општина, од чега у 30 самостално. Коалиционо, највећи број наступа остварује у Коалицији „Заједно“, јер свега у шест локалних самоуправа наступа у другачије формираним коалицијама. На самосталним листама ДСС кандидује 516 кандидата. НД је наступио у 66 општина, од чега у једној коалиционо, са 560 самосталних кандидата. Странка српског јединства (ССЈ) кандидује 17 самосталних листа са 94 кандидата и још једну коалициону листу. Саборна народна странка на овим изборима има 18 листа и то 15 самосталних, са 53 кандидата, и 3 коалиционе листе. СНО је наступила у 16 општина, од чега у 10 самостално, са 19 кандидата, и у шест коалиционо. Уједињена радикална странка Србије истиче листе у 14, и то у 6 самостално, са 64 кандидата, и 8 коалиционо, док Српска радикална странка „Никола Пашић“ предлаже 12 самосталних листа са 73 кандидата. Српска демократска странка српских земаља истиче своје кандидате у 10 општина, и то у једној општини самостално, са 11 кандидата, и у још девет коалиционо, Универзалистички покрет Србије у осам општина самостално са 17 кандидата, Социјалдемократска унија наступа у седам општина самостално са 10 кандидата итд.

И ови избори показују несмањени интерес да се одборнички статус обезбеди без страначке подршке. Групе грађана су истакле укупно 2925 кандидата, а нису наступиле једино у општинама Сечањ, Кула, Мајданпек, Димитровград, Качаник, Штимље, Дечани и Пећ. Готово 40% покривених изборних јединица у скоро свим општинама потврдио је потенцијал овакве врсте ангажмана на локалним изборима. Групе грађана су искључиво локалног карактера. Истицале су кандидате у одређеном броју изборних јединица у једној општини. Ретко су имали организовани наступ у ширем оквиру, регији, округу и сл. По правилу су наступале самостално. Програмски и политички профили ових група су

неистражени. О њима нема података. Оне и даље остају „тамна зона“ локалних изборних процеса.

Ови локални избори показали су извесне промене и у рејтингу странака националних мањина. Оне су делиле контекстуалне услове, али специфични процеси у оквиру националних заједница, матичних држава и самим партијама утицали су и на промене у њиховом бирачком телу. Водећа политичка партија Мађара у Србији, ДЗВМ доживела је озбиљне поделе. После издвајања Савеза војвођанских Мађара (СВМ), 1994. године, уочи савезних и локалних избора 1996, настаје и Демократска странка војвођанских Мађара (ДСВМ). У истом периоду формира се Демокришћански покрет војвођанских Мађара, а активно делују и Грађански покрет војвођанских Мађара и Хришћанско-демократско сједињење³⁵². Уочи ових избора ДЗВМ промовише документ *Мађарска аутономија* којим се пледира за два вида аутономије за мађарску националну заједницу. Први, који подразумева пропорционалну заступљеност Мађара у 22 општине где чине више од 5% становника. Други би био потпуна политичко-управна и језичко-културна аутономија у осам општина где су Мађари већина, са седиштем у Суботици³⁵³. Слично томе, друга партија војвођанских Мађара – СВМ формулисала је програмски документ „Нацрт споразума о основама (персоналног) самоорганизовања војвођанских Мађара“ у септембру 1996. године. Он је предвиђао формирање Мађарског аутономног округа, састављеног од општина: Ада, Бачка Топола, Бечеј, Чока, Кањижа, Мали Иђош, Нови Кнежевац, Сента и Суботица, уз неколико насеља у Потисју³⁵⁴. На локалним изборима 1996. године ДЗВМ наступа у 21 општини, од чега у једној коалиционо, са 208 кандидата на самосталним листама. СВМ истиче 13 листа, од чега једну коалициону, са 165 кандидата на самосталним листама. Грађански покрет војвођанских Мађара имао је три самосталне листе са 11 кандидата. Вирус фрагментације, тако изражен на

³⁵² Самарцић Мирослав, *Положај мањина у Војводини*, Центар за антиратну акцију, Београд, 1999, стр. 45–46.

³⁵³ Исто, стр. 126–128.

³⁵⁴ Исто.

српској политичкој сцени у поменутом периоду, инфицирао је и мађарску националну заједницу. Плурализација је у овој националној заједници могла поцепати бирачко тело и значајно умањити број мандата које би на основу броја бирача потенцијално могла освојити кроз обједињени наступ.

Фрагментација није заобишла ни политичке странке Муслимана. Средином деведестих долази до унутарпартијског раскола у Странци демократске акције, а дисидентска група напустила је странку и формирала Коалицију Санцак. Тако на савезним изборима 1996. године учествују две коалиције – „Листа за Санцак“³⁵⁵ и „Бошњачка листа Санцака“³⁵⁶. „Листа за Санцак“ наступа и на локалном нивоу. Кандидовала је 148 кандидата у пет општина. Забележен је и наступ Партије санџачких Бошњака са три кандидата у општини Нови Пазар. На Косову и Метохији, у општини Призрен, као и 1992. године, учествује и ДРСМ која обезбеђује улазак у локални парламент у општини Призрен.

Своје раније позиције међу Албанцима југа централне Србије у овом периоду потврђују ПДД и ДПА. На скупштини Партије за демократско деловање у септембру 1996. године донета је *Политичка декларација и Промеморија Партије за демократско деловање* у којима се истиче да општине у којима већину чине Албанци представљају засебан регион са етничким, политичким, културним карактеристикама³⁵⁷. Током 1996. године је на југу централне Србије формирана Парламентарна партија Албанаца. ПДД излази самостално 1996. године на локалне изборе у три општине са 51 кандидатом, ДПА у две општине са 30 кандидата, а новоформирана Парламентарна партија Албанаца у једној општини и 28 кандидата.

³⁵⁵ Коалицију „Листа за Санцак“ чинили су: Странка демократске акције, Бошњачка демократска странка Санцака, Социјално-либерална странка Санцака и Реформска странка Санцака, према: Башић Горан: Положај Бошњака у Санџаку, Центар за антиратну акцију, Београд, 2002, стр. 71

³⁵⁶ ИЗБОРИ 96, Веће грађана савезне скупштине, Савезни завод за статистику, Београд, 1996, стр. 55

³⁵⁷ Орловић Славиша: Политички живот Србије између партократије и демократије, Службени гласник, Београд, 2008.стр. 328

Изборна кампања 1996. године поларизује избор „за“ и „против“ власти. Спорови око актуелних друштвених проблема везаних за рат, изолацију, хиперинфлацију, побуне на Косову и Метохији, готово да су у потпуности скрајнули интересовање за локалне теме. У таквом контексту чак се и питање будућности савезне државе Србије и Црне Горе готово и не отвара³⁵⁸. Истовремено, опозициона коалиција је имала и унутрашњих проблема, што се пре свега огледало у односу водећих партија коалиције, СПО-а и ДС-а са ДСС-ом. Коштуничине демократе на локалним изборима желеле су да се опробају самосталним наступом, а долазило је и до неспоразума у вези са локалним заједничким наступима по питању квота за расподелу мандата³⁵⁹.

У ово време су формално дефинисани услови за понашање медија у изборној кампањи. Када су у питању радио и телевизија, као најутицајнији информативни медији, постојала је обавеза да равноправно представе кандидате за одборнике. Утицај електронских медија био је доминантан у односу на штампане медије који остају „други медиј по степену интересовања“³⁶⁰. Неспоран је био утицај владајућег СПС-а на националном радиодифузног сервису, Радио телевизији Србије: надлежни одбор Народне скупштине је предлагао, а Влада Републике Србије именовала Управни одбор те медијске куће. Доминантан утицај националног медијског сервиса на обликовање медијске слике у Србији, у коме он „дефинише, а не репродукује стварност“³⁶¹, додатно је појачан строгом селекцијом информација, чему је погодовала затвореност изазвана санкцијама. Често се

³⁵⁸ Славујевић Зоран: Изборне кампање, поход на бираче, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2007, стр. 131

³⁵⁹ Славујевић Зоран: *Изборне кампање, поход на бираче*, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2007, стр. 133–135.

³⁶⁰ „На страницама штампе објављене су и све кандидатске листе, осврти на нормативна решења о изборима, бројне рекламне поруке итд., а поједини дневни листови и недељници објавили су и посебне прилоге или специјална издања о изборима. Преношено је и писање стране штампе, тако да је, на посредан начин и по правилу уз додатне коментаре, домаћа јавност је упознавана са ставовима иностраних фактора о изборима у СР Југославији... Што је кампања све више одмицала, писање штампе је било све мање објективно“. Навод у: Милосављевић Богољуб: *Предизборна активност (изборна кампања)*, Југословенски преглед, бр. 1/1993, Београд, 1993, стр. 19.

³⁶¹ Миливојевић Сњежана, Матић Јованка: *Екранизација избора*, Време књиге, Београд, 1993, стр. 8.

истицало да национална телевизија у Србији ствара „неку врсту паралелне реалности, свет фикције који је многим грађанима изгледао веродостојнији него реални живот“³⁶².

Штампа, како она која је била наклоњенија власти („Политика“, „Политика експрес“ и „Вечерње Новости“), тако и она које је подржавала опозицију („Наша борба“), није се шире укључивала у маркетиншке активности локалних избора, док су локални листови представљали кандидате у посебним рубрикама, али и у закупљеном простору, плаћеним рекламама и огласима. Тема локалних избора је, парадоксално, добила на значају тек након покушаја кривотворења изборних резултата и масовних демонстрација опозиције које су уследиле. У то време у Београду су почеле да излазе дневне новине „Блиц“, као и дневне новине „Демократија“, које су биле наглашено отвореније за ставове и акције опозиционих политичких партија.

Деведесетих година XX века информисање у Србији је у значајној мери централизовано. Пример за то била је и ситуација у медијском простору АП Војводине. Издавачко-новинске куће које издају најтиражније листове и часописе на језицима националних мањина „Форум“ (*Magyar Szó*), „Хлас Луду“, „Руске слово“, „Либертатеа“, јесу јавна предузећа чији је оснивач Скупштина АП Војводине. Оснивач је имао право да бира директоре, главне и одговорне уреднике, чланове управних и надзорних одбора. СПС је на тај начин имала потпуну контролу над уређивачком и кадровском политиком у овим информативним кућама³⁶³.

³⁶² Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 61.

³⁶³ Самарцић Мирослав, *Положај мањина у Војводини*, Центар за антиратну акцију, Београд, 1999, стр. 87.

Табела 12. Тираж и обим листова чији је оснивач Скупштина АП Војводине за 1996. годину

Назив листа	Б р о ј излажењ а	Просечан број страна	П р о с е ч а н тираж	Ремигенда	Број запослених у редакцији
ДНЕВНИК	359	28,57	27 934	17,0%	159
MAGYAR SZO	306	20,15	14 420	12,9%	103
HLAS LUDU	52	32	5 600	10,0%	24
LIBERTATEA	52	20	4 000	10,0%	35
RUSKE SLOVO	52	20	2 350	10 0%	24
ПОЉОПРИВРЕДНИК	26	16	19 633	10 0%	16
7 NAP	26	52	5 500	21 0%	8

Преузето из: *Самарџић Мирослав*, Положај мањина у Војводини, Центар за антиратну акцију, Београд, 1999, стр. 160

Локални избори и кампање за одборнике препуштени су локалним медијима. Теме које су имале локалну важност имале су пажњу националних информативних кућа само као део кампање за изборе за народне посланике и у случају екцеса. У важном политичком процесу, какви су несумњиво избори, статус локалне самоуправе, правни положај општина, проблеми, захтеви и очекивања нису се могли у бирачком телу идентификовати као тема кампање. Све је било фрагментирано иако огромна већина општина има исте проблеме – од лоше инфраструктуре до локалног недовољног економског развоја – што говори о потреби системског приступа њиховом решавању. Националне теме и проблеми, због истовременог одржавања савезних избора, опет су локалну самоуправу и локалне теме гурнули на медијску и политичку маргину.

2.4. Излазност бирача

Овај изборни циклус обележио је пад излазности бирача. Подаци показују тренд опадања изборне партиципације. Он није алармантан, али је као појава упозоравајући. Био би вероватно много израженији да се локални избори нису одржали истовремено са избором посланика на савезном нивоу. На изборе је изашло 59,96% бирача. Излазност у централној Србији без Београда је износила 68,04%, Војводини 66,41%, Београду 62,51% и на Косову и Метохији 18,12%. Од укупно 10 059 бирачких места избори нису одржани на 75 бирачких места, што је за 98 мање бирачких места на којима нису одржани избори у односу на изборе 1992. године³⁶⁴.

Није било кандидата у 91 од 7 650 изборних јединица и то у: Глоговцу (25), Штимљу (13), Дечанима (12), Штрпцу (10), Качанику (10), Призрену (7), Србици (6), Новом Брду (3), Зубином Потоку (2), Истоку (2) и Косовској Каменици (1)³⁶⁵. Ради се првенствено о општинама АП Косово и Метохија. Албанске партије бојкотовале су и ове изборе, а остале странке једноставно нису могле да покрију све изборне јединице. Оно што је започела хомогензација, довршиле су претње. Бројне терористичке групе претиле су Албанцима да се не кандидују или гласају.

Посматрано по окрузима, највећа излазност је била у: Пиротском (79,54%), Јабланичком (76,79%), Колубарском (72,42%), Зајечарском (72,05%), Топличком (71,59%) и Средњебанатском округу (71,18%), док је најмања била у

³⁶⁴ Од укупно 75 бирачких места на којима нису одржани избори, 74 су се налазили на територији Косова и Метохије и једно на територији централне Србије. На територији Косова и Метохије избори нису одржани на 21 бирачком месту у општини Витина, 12 у Дечанима, 10 у Штрпцу, 6 у Качанику, 6 у Ораховцу, 4 у Косовској Каменици, 3 у Лепосавићу, 2 у Призрену, 2 у Истоку, 2 у Зубином Потоку. У централној Србији избори нису одржани на једном бирачком месту у општини Куршумлија. У општини Глоговац нису одржани локални избори, јер није било пријављених кандидата. *Избори за одборнике скупштина општина и градова у Републици Србији, коначни резултати, 1996*, Републички завод за статистику, Београд, 1997, стр. 13–20.

³⁶⁵ *Избори за одборнике скупштина општина и градова у Републици Србији, коначни резултати, 1996*, Републички завод за статистику, Београд, 1997, стр. 21–28.

Севернобачком (59,47%), Косовскопоморавском (26,66%), Косовскомитровачком (18,57%), Пећком (18,31%), Призренском (16,59%) и Косовском округу (15,71%). Највећи одзив, посматрано по општинама, био је у Трговишту (87,36%), Димитровграду (86,02%), Бојнику (84,73%), Житорађи (84,38%), Дољевцу (83,59%) и Белој Паланци (83,38%), док је најмањи одзив био у косовскометохијским општинама: Вучитрн (9,84%), Урошевац (8,86%), Сува Река (7,18%), Ораховац (6,70%), Дечани (3,51%), Подујево (2,55%) и Србица (2,16%). И ови подаци показују одређене правилности. Готово да се поклапају листе округа са највишом и најнижом излазношћу на локалним изборима 1992. и 1996. године. Као и на претходним изборима, највећа излазност забележена је у Пиротском, Јабланичком, Топличком округу или пак Средњебанатском округу. Далеко најслабији одзив бирача бележе, без изузетка, сви окрузи на АП Косову и Метохији због бојкота Албанаца. Размере разлика у висини излазности показују подаци највећој излазности, које су забележене у локалним самоуправама јужне и источне Србије, неретко прелазиле и 80% уписаних бирача, док је са друге стране, излазност у појединим општинама на АП Косово и Метохија била испод 10%.

2.5. Резултати избора

Након другог круга избора за скупштине локалних самоуправа, дошло је до покушаја кривотворења резултата локалних избора од стране владајуће СПС. Наиме, у одређеном броју општина у којима је била изгледна победа Коалиције „Заједно“, између два круга гласања, дошло је до поништавања избора. Низом правно непоткрепљених приговора на регуларност у првом кругу локалних избора, СПС је преко изборних комисија и судова покушао да издејствује да се избори пониште и да се закажу нови. До оваквих случајева је дошло у општинама: Краљево, Пирот, Суботица, Ужице, Савски венац, Палилула и др. У највећем броју општина у нерегуларности су биле укључене општинске и градске изборне

комисије, са изузетком Београда, где доминантну улогу у наведеном процесу имају судови³⁶⁶.

Револтирана оваквим понашањем власти, опозициона Коалиција „Заједно“ покреће уличне протесте, прво у Београду, а потом и другим градовима Србије. Тадашњи председник Републике Србије и председник СПС-а Слободан Милошевић и министар иностраних послова СР Југославије Милан Милутиновић позивају мисију Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) да оцене регуларност избора. Лични изасланик председавајућег ОЕБС-а Фелипе Гонзалес, након посете Србији и разговора са лидерима власти и опозиције, поденео је свој извештај Флавија Котија, о својим налазима заснованом на експертском мишљењу правника. Фелипе. Гонзалес том приликом истиче да је „опозиција однела победу на локалним изборима у другом кругу у спорним општинама у Србији и да власт треба да призна ту победу“³⁶⁷. Смиријући страсти и прихватајући арбитражу ОЕБС, власт кроз Народну скупштину Републике Србије брзо провлачи *Lex Specialis* „Закон о проглашењу за коначне привремених резултата избора за одборнике скупштина општина и градова наведених у Извештају Мисије Организације за европску безбедност и сарадњу донетог 11. фебруара 1997. године“. Тако су за коначне проглашени привремени резултати избора у општинама: Пирот, Краљево, Ужице, Смедеревска Паланка, Вршац, Сокобања, Панчево, Јагодина, Зрењанин, Лапово, Шабац, Стари град, Савески венац, Врачар, Звездара, Раковица, Палилула, Чукарица, Вождовац и градовима: Београду, Нишу и Крагујевцу, односно у укупно 19 општина и три града³⁶⁸.

³⁶⁶ Детаљније у: Ракић Водинелић Весна, Бенаћ Шантић Љиљана, Шећибовић Рефик, Свилановић Горан, Радовановић Срђан: *Изборна крађа, правни аспект*, Медија центар, Београд, 1997, стр. 161–197.

³⁶⁷ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 81.

³⁶⁸ Закон о проглашењу за коначне привремених резултата избора за одборнике скупштина општина и градова наведених у Извештају Мисије Организације за европску безбедност и сарадње је штампан истог дана када је усвојен (11. 02. 1997), а ступио је на снагу 12. 02. 1997, Према: Ракић Водинелић Весна, Бенаћ Шантић Љиљана, Шећибовић Рефик, Свилановић Горан, Радовановић Срђан: *Изборна крађа, правни аспекти*, Београд, 1997, стр. 204.

Овај чин значајно је уздрмао престиж СПС-а у широј јавности. Покушај крађе локалних избора интензивирао је конфликт власти и опозиције. Социјалисти су, иако победници избора на свим нивоима, претпрели немерљиву политичку штету. Морална осуда покушаја изборне крађе имала је јаче и дуготрајније дејство од раста опозиционог рејтинга.

Према резултатима локалних избора 1996. године, од укупно 7 574 изабраних одборника, у првом кругу је изабрано 2 970 (27,3%), а у другом 5 477 (71,7%)³⁶⁹. Редослед географских делова Србије по изабраним одборницима у првом кругу избора био је истоветан као и 1992. године. По броју одборника предњачила је централна Србија, у којој је у првом кругу изабрано 35% одборника. За њом су следили Косово и Метохија (31,3%), Војводина (33,96%), и београдске општине (10,2%).

Првопласирана странка на изборима опет је био СПС. Она је освојила 1 317 023 гласа (33,75%) и 3 874 одборничка места – у 183 општине самостално, и у коалицији у још три. Само две београдске општине, Савски венац и Стари град, биле су без одборника из редова социјалиста. Како су социјалисти и 1992. године наступили самостално, компарација је у значајној мери олакшана. СПС добија 300 000 гласова мање у номиналној вредности, и три процентна поена мање. Број изабраних одборника смањен је за 547, односно за преко 10%.

Коалиција „Заједно“ је са добијених 1 017 594 гласа (26,07%) и 1 818 одборника на самосталним листама у 144 општине, те у коалицији у још две општине, заузела је другу позицију и показала корист од заједничког наступа у широком блоку против власти. Компарација са 1992. годином показује да је, иако није остварила синергијски ефекат и остварила повећање броја гласова њених чланица са претходних избора, обједињен наступ опозиције донео је бенефите кроз укрупњавање изборног скорa. Поједностављено, резултат Коалиције

³⁶⁹ На локалним изборима није било попуњено 96 одборничких места, и то 93 на Косову и Метохији, два у Војводини и једно у централној Србији. *Избори за скупштине општина, избори за скупштине градова Београда и Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 1997, стр. 21.

„Заједно“ требало би компарирати са збиром наступа коалиције ДЕПОС и ДС 1992. године. Поређење показује да је „Заједно“ добила један процентни поен више него ДЕПОС и ДС 1992, али номинално око 100 000 гласова мање. Ипак, истовремено, усмеравајући опозиционе гласове ка једном предлагачу, по истоветним изборним правилима као 1992. године, „Заједно“ остварује вишак од 878 одборничких места, у односу на појединачни учинак чланица коалиције 1992. године (1996. Коалиција „Заједно“ – 1818, 1992. ДЕПОС – 794 и ДС – 146). Поред општина о којима је донет *Lex Specialis*, Коалиција „Заједно“ је имала апсолутну већину одборничких места у Чачку, Трстенику, Бајиној Башти, Жабљу, Ариљу, а релативну још у Љигу и Србобрану. Такође, Коалиција „Заједно“ у коалицији са „Удруженом опозицијом“ има апсолутну већину одборника у општини Лучани.

Трећепласирана позиција СРС са добијених 459 656 гласова (11,78%) и свега 305 одборника у 85 општина на самосталним листама само је потврдила праксу лоших резултата радикала на локалном нивоу, уочену на изборном циклусу 1992. године. Шта више, СРС бележи пад броја гласова (за 180000 гласова), више од једне трећине, или скоро три процентна поена. Број одборника такође је значајно смањен – за 282, или готово за половину.

ЈУЛ је са освојених 449 651 гласом (11,52%) и 458 одборника у 110 општина на самосталним листама, и у коалицији у још две општине, заузео четврту позицију. ЈУЛ је са истоветним бројем гласова као радикали освојио већи број одборничких места. Овакав изборни рејтинг странке која је недавно основана и први пут наступила на локалним изборима био би импресиван да није био фиктиван. Наиме, ЈУЛ је паразитирањем на снази СПС почео да преузима и његово бирачко тело. СПС је поред опозиције добио противника и у вештачки створеној странци и то је додатно крунило њен углед и поверење у бирачком телу.

Тадашњи однос политичких снага показивао је да су, поред одређених изузетака до којих је дошло касније (нпр. мањинска подршка социјалиста СПО у Београду), били доста јасни, и ослањали се на националне политичке поделе. Власт су на локалу формирала најчешће два блока. Један су чинили СПС, ЈУЛ, НД

и СРС, а други Коалиција „Заједно“, односно њене чланице СПО, ДС, ГСС, којима се, по правилу, придруживала ДСС, као и војвођанске регионалне странке – ЛСВ, РДСВ и НСС. Сарадња између наведених блокова била је готово немогућа, али је већ неколико месеци након проглашења изборних резултата унутар оба блока долазило до пукотина и престојавања, која се у одређеној мери одразила на функционисање и правила формирања локалних коалиција. Најмаркантнији детаљи су нпр. подела СПО и ДС у граду Београду, силазак НД са власти на републичком нивоу и касније отпочињање сарадње са опозиционим партијама након што је после републичких избора 1997. формирана коалиција СПС–ЈУЛ–СРС на републичком нивоу и др.

Кандидати група грађана на изборима добијају 241 575 гласова (6,19%) и 470 одборника у 125 општина. Повећан број кандидата група грађана није донео бољи изборни скор, ни у у броју гласова ни у броју одборничких места. За четири године снага партијске идентификације и јачање страначког система угрозили су изборне позиције група грађана. У односу на претходне изборе, оне су изгубиле око 150 000 бирача и преко 200 одборничких места.

Табела 13. Резултати странка и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 3. новембра 1996. године

Политичка партија	Укупан број општина на којима су изашли на изборе	Општине са самосталним кандидатским листама странке или коалиције	Изабрани кандидати на самосталним листама странке или коалиције	Добијени гласови на самосталним листама странака и коалиција	Процент добијених гласова странака и коалиција
Социјалистичка партија Србије	188	185	3874	1 317 023	33,75%
Југословенска левница	176	174	458	449 651	11,52%
„ЗАЈЕДНО“	173	167	1818	1 017 594	26,07%
Српска радикална странка	165	164	305	459 656	11,78%
Демократска странка Србије	79	30	63	65 315	1,67%

Нова демократија	66	65	20	44 007	1,13%
Странка српског јединства	18	17	4	4 315	0,11%
Саборна народна странка	18	15	1	3 106	0,08%
Српска народна обнова	16	10	1	3 106	0,08%
Уједињена радикална странка Србије	14	6	0	5 159	0,13%
Савез комуниста Југославије	13	13	0	1 880	0,05%
Нова комунистичка партија Југославије	13	13	1	1 283	0,03%
Српска радикална странка „Никола Пашић“	12	12	0	3 754	0,10%
Народна радикална странка	10	4	0	627	0,02%
Сељачка странка Србије	10	9	1	2 254	0,06%
Демократски центар	10	9	0	2 380	0,06%
Народна радикална странка	10	4	0	627	0,02%
Српска демократска странка	10	2	2	1 440	0,04%
Универзалистички покрет Србије	8	8	0	2 029	0,05%
Социјалдемократска унија	7	7	0	583	0,01%
Коалиција „Војводина“ (Лига социјалдемократа Војводине – Реформско-демократска странка Војводине – Народна сељачка странка)	7	6	43	17 791	0,46%
Народна сељачка странка	7	6	6	3 224	0,08%

Радничка странка Југославије	6	6	0	2 197	0,06%
Српски демократски савез (СНО, НРС, СДС)	6	6	1	4 417	0,11%
Радничка партија Србије	5	5	0	170	
Српска Светосавска странка	5	4		291	0,01%
Групе грађана	-	-	470	241 575	6,19%
Остали предлагачи			507	250 261	6,41%

Табела израђена према подацима из публикације: *Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша*, 1996, Републички завод за статистику, Београд, 1997.

У Београду је Градска изборна комисија је на основу наведеног *Lex Specialis*-а, потврдила избор 67 одборника Коалиције „Заједно“, 24 одборника коалиције СПС–ЈУЛ, 17 из СРС и два из ДСС³⁷⁰. Тиме је опозиција после вишегодишњег настојања да освоји власт однела прву значајну изборну победу. Освајање апсолутне већине одборничких места у Београду имало је симболичну и политичку важност. Прва се огледа у детронизацији социјалиста у престоном граду, универзитетском, финансијском, културном и привредном центру, и значајној агломерацији бирача. Друга се огледа у победи која је била убедљива и омогућавала опозицији не само да влада на основу 60% одборничке већине, него и да значајне ресурсе користи за даљу промоцију.

О изборном циклусу за скупштину града Ниша не постоје подаци о броју добијених гласова, већ само о расподели мандата. Коалиција „Заједно“ добија 48

³⁷⁰ *Избори за скупштине општина и градова 1996*, Републички завод за статистику, Београд, 1997, стр. 7–8.

одборничких места и тиме остварује скупштинску већину. У градску скупштину улазе и СПС са 21 и СРС са једним одборничким местом³⁷¹.

Дилему о последицама страначких подела међу политичким партијама Мађара у Војводини разрешили су бирачи. СВМ је освојио 99, а ДЗВМ 49 одборника, иако та разлика не одсликава разлику у броју добијених гласова, већ је последица примењеног већинског система. Наиме, СВМ осваја 31 628 гласова (0,81%), а ДЗВМ 28 170 (0,72%). Трећа политичка опција која је узела учешћа на овим изборима, Грађански покрет војвођанских Мађара није имала изабраних одборника. Ривалитет СВМ-а и ДЗВМ-а, али и победа СВМ-а, огледала се и у односу процената добијених гласова које су освојиле њихове локалне листе. Тако у Суботици листа СВМ побеђује листу ДЗВМ (20,92% према 9,49%) и Сенти (32,33% према 6,67%), док су листе ДЗВМ победиле СВМ у Бачкој Тополи (22,01% према 17,15%), Малом Иђошу (24,70% према 21,12%) и Чоки (8,76% према 3,19%). Изборном победом СВМ-а на овим изборима одређен је победник међу фракцијама у страначком расколу, али и решено питање ко има примат у политичкој репрезентацији Мађара у Србији.

Убедљиви примат међу бошњачким бирачима остварује „Листа за Санцак“, са 54 696 гласова (1,40%) и 105 одборничких места. Најубедљивију победу „Листа за Санцак“ остварује у Тутину са 80,29% гласова, а потом у Новом Пазару 65,99% и Сјеници 65,54% гласова. Значајније мањи број гласова „Листа за Санцак“ добија у Пријепољу – 30,42% и Прибоју – 12,20%. Према појединим проценама, Коалиција „Листа за Санцак“ на овим изборима освојила је готово 100% подршке Бошњака у новопазарској, тутинској и сјеничкој општини, односно 80% подршке у Пријепољу и 60% у Прибоју³⁷².

ПДД поново је остварила већину међу албанским бирачима на југу централне Србије, са 15 628 гласова (0,39%) и 31 одборника у три општине.

³⁷¹ Исто, стр. 82–83.

³⁷² Башић Горан: *Положај Бошњака у Санцаку*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2002, стр. 71.

Другопласирана ДПА добила је 5 649 гласова (0,10%) и 9 одборничких места у две општине. Остварен је сличан однос снага као и на изборима 1992. године, па тако ПДД у Прешеву осваја 42,75% гласова, док ДПА добија 24,61%. У Бујановцу је победа ПДД још убедљивија и листа те странке добија 41,52%, наспрот ДПА чија листа добија само 3,19% гласова. Парламентарна партија учествује на изборима у једној општини, Прешеву, где добија 22,11% гласова и шест одборничких места.

У изборном циклусу 1996. године учествовале су и партије ромске, хрватске, буњевачке, шокачке, влашке, румунске, бугарске и турске националне мањине, које наступају у малом броју општина постижући симболичне резултате.

Табела бр. 14 Резултати политичких партија националних мањина у Републици Србији на локалним изборима, одржаним 3. новембра 1996. године

Странка	Самостални и коалициони наступ	Самостални наступ	Одборници	Д о б и ј е н и гласови	Проценти
С а в е з војвођанских Мађара	13	12	99	31 628	0,81%
Демократска заједница војвођанских Мађара	21	20	49	28 170	0,72%
Грађански покрет војвођанских Мађара	3	3	0	453	0,01%
„Листа за Санџак“	5	5	106	54 696	1,40%
П а р т и ј а санџачких Бошњака	1	1	0	146	0,01%
Демократска реформска странка Муслимана	1	1	5	1 836	0,05%
П а р т и ј а за демократско деловање	3	3	31	15 628	0,39%

Демократска партија Албанаца	2	2	9	5 649	0,10%
„Рома“ Србије и Југославије Демократска политичка партија Заједница Рома Југославије	3	3	0	370	0,01%
Демократски савез Хрвата Војводине	1	1	4	4 992	0,13%
Буњевачко-шокачка партија	1	1	1	887	0,02%
Покрет Влаха и Румуна Југославије	1	1	0	412	0,01%
Демократски савез Бугара Југославије	1	1	0	425	0,01%
Демократски савез Турака	1	1	5	1 836	0,05%

Табела израђена према подацима из публикације: *Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша*, 1996, Републички завод за статистику, Београд, 1997.

И упоредни преглед резултата на истовремено одржаним савезним и локалним изборима показује да је коалиција СПС–ЈУЛ–НД била победник и овог изборног циклуса. Како су чланице ове коалиције на локалним изборима наступиле самостално, њихов одвојени наступ на локалним изборима евидентно није донео расипање гласова, јер је збир њихових гласова на локалном нивоу идентичан коалиционим резултату на савезном нивоу, односно њихове локалне листе добијају само око 38 000 мање од заједничке, савезне листе. Локалне листе Коалиције „Заједно“ добијају 10% или 110 000 гласова више од савезне листе. То јесте била осетна разлика, имајући у виду да је на савезној листи Коалиције „Заједно“ учествовала Демократска странка Србије, која је изградила своја значајна локална упоришта, пре свега у Београду. Разлика у корист локалних

кандидатских листа несумњиво је демонстрирала синергију до које је дошло удруживањем опозиционих политичких партија.

Српска радикална странка остварује далеко мањи број гласова на локалним него на савезним изборима, око 40% или преко 300 000 гласова мање. Тај однос добијених гласова прати тенденцију са претходног циклуса локалних избора. Диспропорција у броју добијених гласова приметна је и у броју добијених гласова Коалиције „Војводина“, која на локалним изборима добила готово за 3/4, или 40000, гласова мање него на савезним изборима. Савез војвођанских Мађара, слично Коалицији „Војводина“, на локалном нивоу добија 60%, или 50 000 гласова, мање на локалном него на савезном нивоу. Бошњачка „Листа за Санџак“ бележи нешто умеренију диспропорцију, па тако на локалним изборима добија за 1/10 мање гласова него на савезним изборима.

Табела бр. 15 Упоредни приказ гласова водећих политичких партија и коалиција на савезном и локалном нивоу, новембар 1996.

Странка	Већа грађана Савезне скупштине	Скупштине општина
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Нова демократија	1 848 669 (45,41%)	СПС 1 317 023 (33,75%)
		ЈУЛ 449 651 (11,52%)
		НД 44 007 (1,13%)
		УКУПНО: 1 810 681 (46,40%)
Коалиција „Заједно“	969 296 (23,81%)	„ЗАЈЕДНО“ 1 017 594 (26,07%)
		ДСС 65 315 (1,67%)
		УКУПНО 1 082 909 (27,74%)
Српска радикална странка	764 430 (18,78%)	459 656 (11,78%)
Савез војвођанских Мађара	81 311 (2,00%)	31 628 (0,81%)
Коалиција „Војводина“	57 645 (1,42%)	17 791 (0,46%)
„Листа за Санџак“	62 111 (1,53%)	54 696 (1,40%)

Табела сачињена на основу публикација *Избори за савезну скупштину 1996*, Савезни завод за статистику, Београд, 1997, и *Избори за скупштине општина и градова Београда и Ниша 1996*, Република Србија – коначни резултати, Републички завод за информатику и статистику, Београд, 1997.

У овом изборном циклусу показало се и да се опозициона ДСС на специфичан начин позиционирала на српској политичкој сцени. Она је била једина партија опозиционог блока која је прихватљива блоку бирача СПС-а и СРС-а, што се види анализом, односно компарацијом резултата листа на савезним изборима и резултата самосталне листе за градски ниво власти у Београду.

Истовремено одржавање избора за Веће грађана Савезне скупштине, и за градску скупштину у Београду донело је разлике у броју освојених гласова истих предлагача. У условима исте излазности очигледно је да је та разлика резултат

поделе гласова једног броја бирача. Она је овај пут била далеко мање изражена него на претходном изборном циклусу и захтева рационално објашњење. На савезним изборима је ДСС наступила у Коалицији „Заједно“, а на градским изборима самостално. На савезним изборима, на територији града Београда, Коалиција „Заједно“ на којој учествују СПО, ДС, ГСС, али и ДСС, добија 232 000 гласова. Са друге стране, на градским изборима Коалиција „Заједно“, коју овог пута чине СПО, ДС и ГСС, добија 198 000 гласова, а ДСС самостално 84 000 гласова. Евидентно, Коалиција „Заједно“ на савезним изборима бележи „мањак“ од 50 000 гласова од збира изборних резултата Коалиције „Заједно“ и ДСС-а на градским изборима. То фактички значи да део бирача који су гласали за ДСС на градским изборима није гласао за Коалицију „Заједно“ на савезним изборима, већ су гласали за неког другог изборног актера.

Са друге стране, СРС, али и коалиција СПС–ЈУЛ–НД, бележе „вишак“ на савезним у односу на градске изборе. Тако СРС на савезним изборима на територији четири изборне јединице града Београда, добија 169 000 гласова, а на градским 144 000 гласова. Радикали, дакле, на савезним изборима бележе „вишак“ од 25 000 гласова. СПС, у коалицији са ЈУЛ-ом, на градској листи добија 256 000 гласова, а на савезној листи у коалицији са ЈУЛ и НД, добија 306 000 гласова – 50 000 гласова више. Део разлике свакако представља бирачко тело Нове Демократије, која на градске изборе у Београду иде самостално и осваја 18 430 гласова. И поред тога, СПС и ЈУЛ добијају савезном нивоу бележе „вишак“ који прелази 30 000 гласова.

**Табела бр. 16 Резултати избора за Скупштину града Београда,
одржаних 3. новембра 1996. године**

Уписано у бирачке спискове: 1 287 280		
Гласалих бирача: 798 386 (излазност 62,02%)		
Покривеност анализираних листа: 89,18% гласалих		
Изборна листа	Број добијених гласова	Процент добијених гласова
„Заједно“ (Српски покрет обнове, Демократска странка, Грађански савез Србије)	198 740	26,24%
Српска радикална странка	143 429	18,94%
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица	256 841	33,91%
Демократска странка Србије	84 008	10,09%
Нова демократија	18 430	2,21%

Табела сачињена на основу података из Службеног гласника града Београда, број 3/97, стр. 28-29

Напомена: У оквиру броја гласова Демократске странке Србије урачунати су и гласови коалиционе листе Демократска странка Србије – Саборна народна странка, листе која учествује на изборима на општини Вождовац и која је добила 8 863 гласа, тј. 1,17% гласова у односу на број бирача који су гласали на градским изборима на територији Београда. Извор податка: *Службени гласник града Београда, број 3/97, стр. 28–29.*

**Табела 17 Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине,
одржаних 03. новембра 1996. године, за град Београд**

Уписани у бирачке спискове: 1 283 183		
Гласалих бирача: 803 989 (излазност 62,66%)		
Покривеност анализираних листа : 88,08% гласалих бирача		
Изборна листа	Број добијених гласова	Процент добијених гласова
„Заједно“ (Српски покрет обнове, Демократска странка, Демократска странка Србије, Грађански савез Србије)	231 998	28,86%
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Нова демократија	306 705	38,14%
Српска радикална странка	169 528	21,08%

Табела сачињена на основу *Статистичког годишњака Југославије 1997*, Београд, Савезни завод за статистику, Београд, 1998, стр. 41. Напомињемо да је на изборима за Веће грађана СР Југославије град Београд био подељен на четири изборне јединице: Палилула, Вождовац, Нови Београд и Чукарица.

Позиција ДСС-а и њена предизборна стратегија на територији целе Србије такође је била парадигматична јер је комбиновала самосталне и коалиционе локалне наступе. Самостални наступи су готово искључиво везани за град Београд и централну Србију, али и север Косова и Метохије, док је у Војводини спорадичан. Најбоље резултате остварује у централним београдским општинама Стари град (25,25%), Врачар (15,36%), Звездара (12,19%) и Савски венац (11,07%). У северној српској покрајини ДСС се опредељује за Коалицију „Заједно“ (Зрењанин, Кикинда, Панчево, Сомбор и др.), али и за друге коалиције – са Српском либералном странком у Вршцу, као и са Српском демократском

странком у Старој Пазови. Самостални наступи у централној Србији донели су различити успех. У Горњем Милановцу самостална листа бележи високих 15,64%, у Шапцу 9,04%, Рачи Крагујвачкој 6,52% итд. Интересантна је и коалиција са Српском радикалом странком у Пријепољу, која осваја 11,30% гласова. ДСС на Косову и Метохији показује значајан утицај у Косовскомитровачком округу. У Косовској Митровици осваја 15,35% гласова, а у Зубином Потоку 12,48%. Висок резултат постиже и коалиција ДСС-а са СПО и Странком српског јединства у општини Штрпце: коалиција добија 16,68% гласова.

Формирање нових сазива општинских и градских скупштина није значило стабилност. То је видљиво и на примеру Коалиције „Заједно“, која одборничке мандате дели према пропорцијама заснованим на односу броја гласова њених чланица добијених на претходним парламентарним изборима 1993. године. Подаци из појединих општина сликовито приказују како су мандати унутар коалиције били подељени. У београдској општини Савски венац СПО добија 12, ДС исто 12, а Грађански савез Србије један. На Старом граду СПО добија 20, ДС 16 и ГСС два, док на Врчару СПО добија 26, ДС 22 и ГСС два места. У Младеновцу СПО добија 14, ДСС 8 и ДС 6. У Крагујевцу „Заједно“ има 41 место, од чега СПО-у припада 28, ДС-у седам, ДСС-у пет и ГСС-у једно место. У Новом Саду СПО добија 22, ДС 14 и ДСС три. У Панчеву ДС добија 15, ДС 13 и ДСС пет, док у Врбасу ДС добија осам, а СПО пет места. У општини Чачак СПО добија 30 места, ДС 21 и ДСС пет. У општини Жабал првобитна подела одборничких мандата је таква да СПО-у припада 15, а ДС-у седам места, док у Јагодини СПО добија 17, ДС 12 и ДСС четири. У Кикинди СПО добија шест, ДС пет, ДСС три и ГСС једно место, док у Врању СПО има пет, а ДС и ДСС по два итд.

Локални парламенти у наредном периоду постају и полигион за унутарпартијска размимоилажења. Парадоксално, и ДСС се почетком 1997. године цепа на истом питању по којем и странка настала 1992. године. По истој матрици, као што је део чланства ДС који је желео коалициони наступ у оквиру коалиције ДЕПОС формирао ДСС, тако је и део ДСС-а који је желео стратешко

повезивање странке са другим опозиционим странкама у оквиру „Заједно“, предвођен потпредседником Владаном Батићем, формирао Демокришћанску странку Србије (ДХСС) у мају 1997. године. Тој идеји били су склони управо они локални одбори који су 1996. године и наступали у Коалицији „Заједно“. Тако ДХСС-у приступају чланови и одборници ДСС-а, њих три од пет у Крагујевцу, сва четири у Краљеву и пет од шест у Чачку. Чачак ће нешто касније бити полигон и унутарпартијског расцепа и у СПО-у, на ће тако у новоформирану Нову Србију прећи 20 од 30 одборника СПО-а.

2.6. Политичке последице

Циклус избора одржаних 1996. године потврдио је политичку доминацију Социјалистичке партије Србије, како на савезним тако и на локалним изборима, али и донео значајан успех опозицији. Изборни успех социјалиста није био блистав и неупитан као на претходним изборима. Опозиција је извукла поуке и заједничким наступом успела да обезбеди већину у преко 20 локалних самоуправа, освајајући власт у највећим градовима у Србији и у одређеном броју центара округа у централној Србији и Војводини.

Два момента дају овом циклусу избора посебан значај. Први моменат је заправо прва победа опозиције у изборима за најзначајнију јединицу локалне самоуправе у Србији – граду Београду. Власт, опозиција и грађани су видели да је промена могућа. Смењивост власти као основни постулат демократије опомена је свима: опозицији да има шансу, властима да су смењиве, а бирачима да заиста могу да бирају. Избори за представничко тело главног града показали су дејство механичког и психолошког принципа у већинском изборном систему – грађани су се одлучили за опозиционе кандидате и савладали страх да ће њихов глас бити бачен. Други моменат је спречавање покушаја изборне крађе. То је потврдило

потенцијале грађана да бране демократију. Истовремено, то је био морални пораз изборног победника, СПС, пораз који ће се осетити већ у наредном изборном циклусу.

Јачање организације политичких странака оснажено је коалиционим наступом. То је изнова пробудило политички активизам у већим градовима Србије погођеним социјалним потресима, економском стагнацијом, растом незапослености, приливом избеглица из различитих крајева бивше Југославије и израженим социјалним незадовољством. Укупна друштвено-економска ситуација утицала је на појачани набој усмерен против власти СПС-а и њених коалиционих партнера.

Победа у одређеном броју локалних самоуправа имала је велики значај за опозиционе странке. Преузимајући контролу над важним и великим општинама и градовима добили су снажан импулс за јачање страначких организација. Опозиционе партије са освајањем локалних власти добијају могућност да ојачају своју локалну инфраструктуру, кроз обезбеђивање просторија за рад, публицитет у локалним електронским и штампаним медијима, али и могућност да запосле своје кадрове, што је дало подстицај омасовљењу њихових партијских организација. Локални избори 1996. године донели су први значајнији резултат опозиционих политичких снага у Србији: освајање власти. Међутим, иако се радило о највећим градовима Србије, та власт је била више симболична него стварна, услед скромних овлашћења локалних самоуправа.

Примењени већински изборни модел погодовао је двома првопласираним политичким субјектима, у овом случају Социјалистичкој партији Србије и Коалицији „Заједно“. Остале такмаце, попут Српске радикалне странке или пак самосталних листа Демократске странке Србије, изборни модел је дефаворизовао и остављао без одборничких мандата и у изборним јединицама локалних самоуправа где су неретко освајали једну десетину гласова. И на овом изборном циклусу приметне су, као и на локалним изборима 1992. године, изразите диспропорције у броју добијених гласова и броју одборничких места.

У представничким телима су, као последица већинског изборног система, формиране хомогене одборничке већине у представничким телима. Оне, готово по правилу, нису могле бити нарушене активностима опозиције у локалним парламентима, већ искључиво неспоразумима и поделама у оквиру владајућих странака или коалиција. СПС у том периоду, вешто манипулишући сукобима у опозицији, ради на рушењу великог опозиционог савеза. То најбоље показује пример града Београда, када од средине 1997. године СПС даје подршку мањинској власти СПО-а. Тај аранжман у владању главним градом, који неће бити угрожен све до наредних локалних избора 2000. године, први пут је промовисао важност савеза на нивоу локалних самоуправа у политичкој борби на националном нивоу.

Истовремено, могућност вршења власти показало се у одређеним срединама и као јако везивно ткиво, јер иако се коалиција Српског покрета обнове и Демократске странке у Београду распала, и Демократска странка одступила од градске власти, ипак је београдским општинама остала у локалним властима са Српским покретом обнове. Сличан је био случај и у другим општинама широм Србије, што говори у прилог томе да је „близина власти“ била од несумњивог значаја за политичке активности, како владајућих, тако и опозиционих партија. Овај циклус локалних избора први пут је политички каледоскоп вишестраначког система Србије пресликао у локалну самоуправу. Већински изборни систем је ту слику деформисао; увећао је снагу социјалиста наспрам мање представљености опозиције, али је ипак вишестраначје на локалном нивоу нашло свој израз, не само симболично у понеком опозиционом одборнику, него у заступљености опозиције на централним функцијама представничке и извршне власти општина и градова.

IV

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

2000. ГОДИНЕ

Политичке прилике између локалних избора 1996. и 2000. године обележила су два процеса који ће пресудно обликовати вољу бирача. С једне стране то је била политичка криза на Косову и Метохији која ће кулминирати низом терористичких аката који су прерасли у оружану побуну, интернационализацијом и пристрасним мешањем САД-а и ЕУ, неуспешним мировним преговорима у Рамбујеу 1999. године, као и агресијом НАТО савеза на СР Југославију. Истовремено, у другој федералној јединици тадашње СР Југославије, Црној Гори, у другој половини 90-их година долази до поделе владајуће Демократске партије социјалиста и победе политичког крила које инсистира на промени карактера савезне државе, што је био већ виђен увод у сецесију. Овог пута то је био претпоследњи чин деструкције остатака *треће Југославије*.

На унутрашњем политичком плану настављена је доминација СПС. Она има водећу улогу у власти, како у мандату од 1993. до 1997. у коалицији са НД, тако и у периоду од 1997. до 2000. године, у коалицији са ЈУЛ-ом и СРС-ом. Међутим, њихова власт има све више противника и то како међу опозиционим елитама тако, што је важније, и међу грађанима. Унутар опозиције кратки периоди сарадње смењују се са периодима оштрих подела и сукоба. Подељност опозиције била је видљива и у различитим политичким стратегијама којима су прибегавала два главна носиоца опозиционих активности (СПО и ДС), након раскида Коалиције „Заједно“ у првој половини 1997. године. СПО се опредељује да учествује на парламентарним изборима 1997. године, а ДС се одлучује за бојкот тих избора. Такође, за разлику од СПО, који инсистира на самосталном политичком деловању, ДС се одлучује на окупљање мањих опозиционих партија у

оквиру коалиције „Савез за промене“. Наведене тенденције ће се наставити до оснивања широке опозиционе коалиције – *Демократске опозиције Србије* почетком 2000. године. Ново опозиционо окупљање индуковано је мање вољом опозиционих лидера, а више подстицајем екстерних фактора, у чему је најактивнија била администрација САД-а са савезницом Великом Британијом. Спољни фактори су изборе 2000. године видели као последњу шансу да збаце Слободана Милошевића и смене власт коју нису успели да свргну агресијом и окупацијом АП Косова и Метохије.

Локални избори заказани за 24. септембра 2000. године, одржани су, као што је то било 1992. и 1996, упоредо са изборима за Веће грађана Савезне скупштине, али овога пута и са изборима за Веће република Савезне скупштине и председника СР Југославије. Тада актуелне политичке прилике и актери својим порукама су стварали референдумску атмосферу која ће посебно доћи до изражаја у изборној кампањи. Ти процеси поново ће преклопити питања која се тичу локалног нивоа. На изборима су програме, аргументе и кандидате супротставили власт, која је на локалу наступала у засебним колонама, и опозиција, која је формирала најшири фронт од 1990. године, а који су чинили: партије, нестраначки појединци, невладин сектор, монархисти и републиканци, конзервативци и либерали, десничари и социјалдемократе, националисти и мондијалисти.

1. Друштвено-политички контекст – смена режима

Централна политичка тема у Србији деведесетих година XX века било је национално питање. Странке су „ломиле копља“ око питања ко је „прави“ представник и „заштитник“ српског народа у тегобном периоду нестајања социјалистичке Југославије. Српско национално и државно питање заиста није било решено. Готово четвртина Срба из бивше Југославије остала је ван граница Србије. По проглашавању независности југословенских република, покреће се серија сукоба: у Хрватској 1991–1995. и у Босни и Херцеговини 1992–1995.

Националне теме потиснуле су ништа мање тешка економско-социјална и имовинско-егзистенцијална питања. Пажња која је током рата била усмерена на догађања у окружењу маргинализује важност темељних принципа, односно „базичног консензуса“ на којем је требало градити политичку архитектуру Србије као етнички и вредносно хетерогене заједнице³⁷³.

И изборне кампање су највећим делом биле концентрисане на национално питање. СПС је у другој половини 90-их све више био на удару због последица вишегодишње владавине, оптерећене економским санкцијама, падом стандарда, растућим незадовољством бирачког тела због позиције српског народа у БиХ и Хрватској, побуном на Косову и Метохији. Губитак локалних власти у већим градовима 1996. године, компромитација због кривотворења изборних резултата, бројна неиспуњена обећања са претходних избора, све се то поклопило са одступањем социјалиста од тврдох националних ставова и пребацивањем тежишта њихове политике и кампања на економска и социјална питања³⁷⁴. Годинама пренапрегнут буџет спасаван је повременим интервенцијама, нпр. продајом власништва „Телекома“, чиме су спутаване латентне претње да дође до социјалне експлозије. „Спољни зид санкција“, који је и даље остао на снази, имао је разорно дејство на привредне активности.

Ипак, коалициона Влада СПС-а и НД-а успела је да у веома турбулентном периоду између 1993. и 1997. године одржи политичку стабилност и одржи се читав мандат, па су избори одржани 21. септембра 1997. године били заправо први редовни парламентарни избори након обнављања вишестраначког система.

³⁷³ „Годину дана након октобарских промена, које означавамо наглашено позитивним нормативним конструктом либералне револуције, не само да није обликован нови друштвени уговор (устав), у коме би се на темељу широког социјеталног консензуса изразио колективни идентитет Србије као политичке заједнице и одговорило на питање 'ко смо', 'шта смо' и 'зашто смо заједно', већ расправе у јавном пољу о овом 'претполитичком питању' нису заправо ни почеле.“ Навод у: Подунавац Милан: „Темељи базичног консензуса“, у: Павловић Вукашин и Васовић Вучина (уредници): *Посткомунизам и демократске промене*, Факултет политичких наука, Југословенско друштво за политичке науке, Београд, 2002, стр. 127.

³⁷⁴ Јовановић Н. Милан: Председнички избори у Србији од 1990 до 2008 године, у: Михаловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 16, Председнички избори 20. јануара и 3. фебруара 2008. године*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 96.

Насупрот томе, опозиција је након извојеваног доброг резултата на локалном нивоу 1996. године, поново запала у период стагнације и сукоба. Сви ти ломови и политички сукоби у опозицији имали су две основне карактеристике. Прва карактеристика је програмско размимоилажење у погледу уређења државе, приоритета и начина деловања. Друга је утицај лидерских сујета. Борба за статус опозиционог предводника расипала је опозиционе ресурсе и снагу³⁷⁵. Уочи изборног циклуса 1997. године настају и нове опозиционе политичке партије: Демократска алтернатива (ДА) и Социјалдемократија (СД), које су додатно прошириле, али и разудиле опозициону политичку понуду. Оне ће постићи одређен резултат на парламентарним изборима, али и играти значајнију политичку улогу у каснијим изборним циклусима.

Социјалисти су искористили парламентарну већину за промену одредби изборног законодавства. Повећавањем броја изборних јединица са седам на 29 у значајној мери је деформисан постојећи пропорционални изборни модел. У знак протеста, опозиционе странке ДС и ДСС опредљују се за бојкот избора, док СПО пристаје на учешће прихватајући гаранције лидера СПС-а, Слободана Милошевића, да ће локални медиј несметано деловати.³⁷⁶

Слободану Милошевићу је 1997. године истицао мандат председника Републике Србије. И поред претпоставки и страховања опозиције да би се могао по трећи пут кандидовати за ту позицију, дилема је отклоњена расписивањем председничких избора, упоредо са редовним парламентарним изборима, и истицањем његове кандидатуре на функцију индиректно изабраног председника СР Југославије.

СПС на овим изборима инсистира на економском опоравку земље, непоколебљивом ставу по питању одбране Косова и Метохије, али на успесима у

³⁷⁵ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 65–66.

³⁷⁶ Исто, стр. 66–67.

организацији живота под санкцијама³⁷⁷. Опозиција је изразито подељена и у две одвојене кампање, како оној за излазак на изборе (у њој су учествовали СПО, СРС, Коалиција „Војводина“ и др.) тако и у кампањи за бојкот избора (ДС, ДСС и др.), окренути су свеобухватној критици власти социјалиста, али, истовремено, чак и више од тога окренуте међусобним оптужбама³⁷⁸. СПО, је настојала да се представи као једина реална политичка алтернативна опција социјалистима. Такође, интензивна је и критика бојкота избора. Бојкот се посматра као израз недостатка храбрости политичких актера. Критикују се и програмске платформе за наступ других опозиционих странака на изборима, па тако нпр. СПО напада Коалицију „Војводина” због сепаратистичких ставова³⁷⁹. Радикали критикују социјалисте због тешке укупне социјалне ситуације, и држећи се стратегије „ослањања на сопствене снаге“, истовремено интензивно нападајући читав опозициони блок. Кампања ДС-а и ДСС-а за бојкот избора, са друге стране, била је слабог интензитета и неатрактивна бирачима.

Иако ове изборе активно бојкотује 12 опозиционих партија, на њима ће гласати 57,40% бирача, тек три до четири процентна поена мање него на изборним циклусима на републичком 1993. и савезном нивоу 1996. године. Победу на парламентарним изборима односи коалиција СПС, ЈУЛ и НД. Ипак, то је била Пирова победа, јер коалиција заправо понавља резултат СПС-а из 1993. године³⁸⁰. Церимендеринг социјалистима није донео очекивану добит. Наиме, очигледно је да је СПС очекивао да ће повећањем броја изборних јединица за три пута смањити величину изборне јединице, тиме повећати дисторзију приликом претварања гласова у мандате, и и на тај начин освојити апсолутну већину. То се није догодило: СПС осваја око 200 000 гласова мање у односу на претходне изборе

³⁷⁷ Славујевић Зоран: *Изборна кампања; поход на бираче*, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2008, стр. 135.

³⁷⁸ Славујевић Зоран: *Изборна кампања; поход на бираче*, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2008, стр. 136.

³⁷⁹ Исто.

³⁸⁰ Јовановић Н. Милан: *Политичке институције у политичком систему Србије*, Институт за политичке, студије, Београд, 2008, стр. 73.

и 13 мандата мање. Ова компарација је по социјалисте још неповољнија ако се имају у виду њихов скор 1997. остварен у коалицији са ЈУЛ-ом и НД-ом. Истовремено, бојкот опозиције је опозиционе бираче који су изашли на биралишта, „гурнуо“ у наручје радикала. СРС је била другопласирана, и бележећи раст броја добијених гласова, практично је поновила изванредни резултат из 1992. године. Радикали тиме несумњиво постају највећи добитник овог изборног циклуса³⁸¹.

СПО је, као трећепласирана странка, потврдио на овим изборима своју значајну политичку снагу, понављајући сличан резултат као коалиција ДЕПОС 1992. и 1993, али и показујући крајње лимите свог рејтинга, без капацитета да значајно побољша свој утицај међу бирачима. Парламентарни статус обезбедиле су и Коалиција „Војводина“, коју су чиниле војвођанске регионалне странке: Лига социјалдемократа Војводине, Народна сељачка странка и Реформска демократска странка Војводине, као и коалиција Демократске алтернативе, Сељачке странке Србије и Пензионерске странке Србије. Националне мањине биле су заступљене преко СВМ-а, бошњачке „Листе за Санџак“ и коалиције албанских партија са југа централне Србије (ПДД-а и ДПА) под називом Коалиција Прешево–Бујановац.

Бојкот дела опозиционих странака није донео резултат који је планиран, а то је да се избори кроз слабу излазност која не би прешла 50%, покажу као нелегитимни. Напротив, постигнут је супротан ефекат, а то је да је парламент добио нерепрезентативну структуру, док су странке које су бојкотовале изборе довеле себе у ситуацију да су биле искључене из институционалних политичких токова³⁸².

³⁸¹ Јовановић Н. Милан: *Политичке институције у политичком систему Србије*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 74

³⁸² Славујевић Зоран: *Изборна кампања; поход на бираче*, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2008, стр. 136.

Табела 18: Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 21. септембра 1997. године

Уписано у бирачки списак: 7 210 386			
Гласали бирачи: 4 139 080 (57,40%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Нова демократија	1 418 036	34,26%	110
Српска радикална странка	1 162 216	28,08%	82
Српски покрет обнове	793 988	19,18%	45
Коалиција „Војводина“	112 589	2,72%	4
Савез војвођанских Мађара	50 960	1,23%	4
Коалиција „Листа за Санџак“	49 486	1,20%	3
Демократска алтернатива –Сељачка странка Србије	60 855	1,47%	1
Демократска коалиција Прешево–Бујановац	14 179	0,34%	1
Остали предлагачи	309 789	7,49%	
Неважећи гласови	164 307	3,97%	

Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике у Народној скупштини Републике Србије, одржани 21. и 28. септембра и 5. октобра 1997. године, Службени гласник Републике Србије, бр. 48/97

Посматрано по регионима, у Београду највећи број гласова осваја коалиција СПС–ЈУЛ–НД (31,01%), а потом СРС (28,16%) и СПО (22,68%). У централној Србији без Београда такође побеђује владајућа коалиција СПС–ЈУЛ–НД (34,77%). На другом месту је СПО (23,28%), а трећепласирана је СРС (21,48%). У Војводини највише гласова осваја СРС (28,81%), а потом коалиција СПС–ЈУЛ–НД (28,51%), Коалиција „Војводина“ (11,37%), а затим СПО (9,73%) и СВМ (6,15%). На Косову и Метохији прво место убедљиво осваја коалиција СПС–ЈУЛНД (65,68%), на другом месту је СРС (26,11%), а на трећем СПО (6,63%).

Паралелно са парламентарним изборима одржани су и председнички избори. На њима већину гласова добијају кандидат СПС-а Зоран Лилић и кандидат СРС-а Војислав Шешељ, а значајан резултат постиже и кандидат СПО-а Вук Драшковић³⁸³. У другом кругу председничких избора, кандидат Српске радикалне странке Војислав Шешељ добио је 49,10% гласова, а кандидат Социјалистичке партије Србије Зоран Лилић 47,90%. Избори нису успели јер је на биралишта изашло мање од половине бирача, што је био законски услов валидности. Председнички избори су поновљени у децембру 1997. године. Најбољи резултат на тим изборима постигли су кандидат Социјалистичке партије Србије Милан Милутиновић, односно кандидат Српске радикалне странке Војислав Шешељ. У другом кругу председничких избора побеђује кандидат Социјалистичке партије Србије Милан Милутиновић³⁸⁴. И овај циклус председничких избора имао је својих нерегуларности. Наиме, ЦЕСИД је изнео низ убедљивих доказа о злоупотребама на бирачким местима на АП Косово и Метохија. Према подацима ове невладине организације за посматрање избора Албанци, који су бојкотовали све дотадашње изборе, гласали су за председничког кандидата М. Милутиновића³⁸⁵.

Након парламентарних избора формирана је коалициона влада коју ће чинити СПС, ЈУЛ и СРС. Радикали улазе у Владу као резерва зато што је СПО, као први избор, скоро договорени аранжаман срушио истицањем нереалних захтева о већем броју министарских места. *Влада народног јединства* имала је велику парламентарну већину и слабу опозицију у парламенту. Она је наследила и низ структурних проблема у привреди, али ће њих у други план потиснути нарастајући тероризам на Косову и Метохији.

³⁸³ *Парламентарни и председнички избори у 1997*, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 4/1997, Београд, 1997, стр. 18.

³⁸⁴ Исто, стр. 19–20

³⁸⁵ Јовановић Н. Милан: Председнички избори у Србији од 1990 до 2008 године, у: Михаловић Срећко (приређивач): ОКО ИЗБОРА 16, *Председнички избори 20. јануара и 3. фебруара 2008. године*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 101

Победом струје која инсистира на већој републичкој самосталности у водећој Демократској партији социјалиста, постепено долази и до бојкота заједничких институција савезне државе од стране црногорског руководства. СПС се, као водећа партија у Србији, одлучује на сарадњу са фракцијом ДПС Црне Горе, која недуго затим оснива Социјалистичку народну партију Црне Горе. Као својеврсну подршку тој политичкој струји, тадашња власт у Србији њеном лидеру Момиру Булатовићу даје позицију савезног премијера. Парализа укупних односа Србије и Црне Горе која је тада наступила фактички ће потрајати све до потписивања *Београдског споразума* 2002. године, и доцнијег формирања нове државе – Државне заједнице Србија и Црна Гора, 2003. године.

Тензије на Косову и Метохији су се после 1996. године готово сваког дана разбуктавале растућим бројем терористичких аката усмерених према полицији и војсци. Одговоре полицијских снага међународна заједница осуђује као прекомерну употребу силе. Након вишемесечних дипломатских активности, врхунац решавања косовско-метохијског питања достигнут је на конференцији у Рамбујеу код Париза у фебруару 1999. године. Неуспех ових преговора био је увод у агресију НАТО пакта од марта до јуна 1999. године. Агресија је завршена потписивањем *Кумановског споразума*, када су управу на АП Косово и Метохија преузеле Уједињене нације у складу са *Резолуцијом Савета безбедности 1244*.

У јулу 2000. године СПС са својим коалиционим партнерима из Црне Горе, пре свих Социјалистичком народном партијом Црне Горе, покреће у савезном парламенту промене *Устава*,³⁸⁶. Основна промена савезног устава била је усмерена на непосредан избор председника СР Југославије. Изненадне измене савезног устава биле су усмерене на јачање позиције Слободана Милошевића. Очигледно је да се желело да се председнику СР Југославије прибави легитимитет од стране грађана чиме би функција шефа државе и формално и политички била

³⁸⁶ Донето је девет амандмана на *Устав СР Југославије*, којим се уводи могућност расписивања превремених избора (амандман 1), непосредан избор посланика у Веће републике Савезне скупштине (амандман 2), као и непосредни избор председника СР Југославије (амандман 5), Редакција Југословенског прегледа (приређивач): *Амандмани на Устав СР Југославије*, Југословенски преглед, бр. 3/2000, Београд, 2000, стр. 135–138.

оснажена и самим тим не би подлелагала променљивим и нестабилним већинама у савезном парламенту.

Паралелно са изборима за председника СР Југославије расписани су и избори за Веће грађана и, први пут непосредно, за Веће република скупштине СР Југославије. Изборни систем који ће се на овом изборном циклусу примењивати био је идентичан као и на савезним изборима 1996. године. Изборне јединице су се територијално поклапале са територијама округа у Србији уз извесне корекције, јер су изборним јединицама Прокупље и Врање прикључени косовско-метохијски окрузи, док су у Војводини Средњебанатски, Севернобанатски и Севернобачки округ спојени у једну изборну јединицу. Тако се однос две федералне јединице претворио међусобни сукоб владајућих елита. Власт у Црној Гори види ове промене као још једну узурпацију федералне власти на уштрб мање федералне јединице. Из Црне Горе, са 16,5 пута мање бирача, никада не би могао да буде изабран шеф федералне државе³⁸⁷.

У овом циклусу савезних избора СПС наступа у коалицији са Југословенском левицом; председнички кандидат је Слободан Милошевић, председници СПС-а. СРС се опредељује за самостални излазак на изборе, председнички кандидат је Томислав Николић, потпредседник странке. У опозиционом блоку се тешко долази до јединственог става око заједничког наступа, иако се формирају различите коалиције – коалиција „Савез за промене“ која је промовисана у јуну 1998. у Нишу као „Алијанса за промене“, коалиција „ДАН“ и др.³⁸⁸. Коначно, у јануару 2000. представници 16 странка и коалиција су потписали *Споразум о координацији притисака на режим да до априла 2000. распише изборе*, који су заправо чинила два документа, један упућен републичкој

³⁸⁷ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Цантар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 156.

³⁸⁸ „Опозиционе коалиције су прављене у таласима, мењале су радикално свој састав и крајње су се тешко одржавале, у којима [...] Србија у ствари никада није била биполарно подељена, она је мултипартијско друштво у кризи и превирању, друштво у којем је паралелограм политичких сила веома компликован.“ Навод у: Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 271.

и савезној власти са захтевом да се распишу избори и други упућен САД и Европској унији да се укину санкције и поштује *Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244* у вези са Косовом и Метохијом³⁸⁹. Наведени договор се сматра и почетком деловања коалиције „Демократска опозиције Србије“ (ДОС).

Недуго након формирања заједничке опозиционе платформе, долази до унутрашњих спорова. СПО иступа из коалиције, одбијајући предлог да му на свим заједничким листама припадне 40% посланичких и одборничких места³⁹⁰. Након првобитне одлуке да бојкотије изборе, доноси одлуку да на њих изађе самостално и да кандидује тадашњег градоначелника Београда Војислава Михајловића за председника СР Југославије. Чланице ДОС-а, дефинитивно састављеног од 18 странака и једног синдиката³⁹¹, донеће одлуку о заједничком наступу на парламентарним изборима, као и да њен кандидат на изборима буде председник ДСС-а Војислав Коштуница.

Када је било јасно да њиховог председничког кандидата неће подржати ни СПО, али ни Демократска партија социјалиста Црне Горе, ДОС доноси инструктивну одлуку локалним одборима својих чланица да су „сви одбори странака које припадају овој коалицији дужни да листе кандидата за локалне изборе формирају искључиво са странкама, коалицијама и покретима, које су чланице Демократске опозиције Србије“³⁹². Та инструкција није доследно

³⁸⁹ Милошевић Милан: „Избори за посланике у Савезној скупштини и за председника СР Југославије 2000“, Југословенски преглед бр. 3/2000, стр. 7

³⁹⁰ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990 до 2013 и у СРЈ од 1992 до 2003*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 156.

³⁹¹ Демократску опозицију Србије чиниле су следеће странке: Демократска странка, Демократска странка Србије, Грађански савез Србије, Социјалдемократска партија, Нова демократија, Нова Србија, Демокришћанска странка Србије, Демократска алтернатива, Савез војвођанских мађара, Лига социјалдемократа Војводине, Покрет за демократску Србију, Демократски центар, Социјалдемократска унија, Коалиција „Војводина“, Реформисти Војводине, Коалиција „Санџак“ (Санџачка демократска партија), Српски покрет отпора, Лига за Шумадију и синдикат „Асоцијација независних и слободних синдиката“. Према: Владимир Гоати: *Партије и партијски систем у Србији*, ОГИ, Ниш, 2001, стр. 59.

³⁹² Милошевић Милан: „Избори за посланике у Савезној скупштини и за председника СР Југославије, 2000.“, Југословенски преглед бр. 3/2000, стр. 9.

поштована, тако да одбор ДС-а у Крагујевцу ступа у предизборну коалицију са Српским покретом обнове, у страху да Социјалистичка партија Србије не победи на предстојећим локалним изборима³⁹³. До сличних ситуација долазило је и у другим локалним самоуправама.

Предизборна кампања се одржавала у условима започете обнове бомбардовањем разорене земље. Након агресије НАТО-а на Републику Србију, у Србији долази до поновног пада производње, а укупан БДП своди се на 40% бруто домаћег производа из 1989. године. Поред људских губитака, бомбардовање Републике Србије је донело и огромну материјалну штету на индустријским постројењима, саобраћајној, енергетској и комуникационој инфраструктури³⁹⁴. У другој половини 1999. и у првим месецима 2000. године активно се ради на стабилизацији прилика и снабдевања тржишта основним животним намирницама³⁹⁵. У таквом контексту, предизборна кампања протиче у референдумској атмосфери – савезни председнички избори стављају се на пиједестал најважније изборне одлуке. Политички спор водећих политичких групација обухватио је готово све сфере друштвеног живота, пре свега исхода недавног сукоба на Косову и Метохији, одговорности за актуелно стање у земљи и правца даљег развоја Србије, спољнополитичких приоритета и др.

Након одржавања савезних председничких избора, 24. септембра 2000. године, Савезна изборна комисија (СИК) је, на основу изборног закона, донела одлуку за други изборни круг јер ниједан од кандидата није добио више од 50% подршке. Наиме, ДОС је уложио жалбу на превремено затварање бирачких места у изборним јединицама Прокупље и Врање, где су гласала избегла лица са Косова и Метохије. Савезна изборна комисија обавестила је подносиоца приговора да се на тим бирачким местима време за гласање скратило „због безбедносних разлога“.

³⁹³ Исто.

³⁹⁴ Увалић Милица: *Транзиција у Србији; ка бољој будућности*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2012, стр. 102.

³⁹⁵ Славујевић Зоран: *Изборне кампање, поход на бираче*, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2007, стр. 138.

Опозиција је затим покренула демонстрације тражећи да се прогласи победа њеног кандидата и најављујући да неће учествовати у другом изборном кругу. ДОС упућује жалбу Уставном суду СР Југославије, који је поништио решење СИК и наложио да се избори у целости понове. Савезна изборна комисија тада под утицајем демонстрација два пута крши закон. Не поштује одлуку Савезног уставног суда, брише са бирачког списка 340 000 бирача и тако смањује број гласалих за 140 000, чиме обезбеђује да кандидат ДОС Војислав Коштуница заправо освоји 50,24% гласова³⁹⁶.

На изборима за Веће грађана Скупштине Савезне републике Југославије победу односи Демократска опозиција Србије са 58 освојених места, коалиција СПС и ЈУЛ добија 44, СРС пет и СВМ једно посланичко место.

Табела бр. 19 Резултати избора за Веће грађана Савезне скупштине, одржаних 24. септембар 2000. године

Уписано у бирачки списак: 6 396 606			
Гласали бирачи: 4 743 650 (74,16%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Демократска опозиција Србије	2 040 646	43,02%	58
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица	1 532 841	32,31%	44
Српска радикална странка	401 093	8,46%	5
Савез војвођанских Мађара	47 768	1,01%	1
Остали предлагачи	506 955	10,69%	
Неважећи гласови	209 912	3,28%	

Коначни резултати избора за савезне посланике у Веће грађана Савезне скупштине 2000. године (Службени лист СРЈ, бр. 56/2000).

³⁹⁶ Славујевић Зоран: *Изборне кампање: Поход на бираче*, Институт друштвених наука и Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2007, стр. 83

Посматрано по регионима, у Београду ДОС има највећи број гласова (52,18%), затим следи коалиција СПС–ЈУЛ (26,85%) и СРС (8,71%). У централној Србији без Београда ДОС је, такође, првопласиран (40,87%), потом следи коалиција СПС–ЈУЛ (33,62%). Трећепласирани је СРС (7,06%), а четвртопласиран СПО (5,90%). У Војводини, првопласиран је ДОС (41,70%), потом је следила коалиција СПС–ЈУЛ (27,93%) и СРС (12,47%). На Косову и Метохији убедљиво прва је коалиција СПС–ЈУЛ (63,79%), а следили су ДОС (16,04%) и СРС (11,62%).

На први пут одржаним непосредним изборима за Веће република Савезне скупштине ДОС добија 43,98% гласова и 10 места, коалиција СПС–ЈУЛ 31,09% и седам мандата, СРС 9,94% и два мандата, а СПО 5,91% гласова и једно посланичко место.

Табела 20 Резултати избора за Веће република Савезне скупштине, одржаних 24. септембар 2000. године

Уписано у бирачки списак: 6 395 862			
Гласали бирачи: 4 759 030 (74,41%)			
Странка/коалиција	Број гласова	Проценти	Мандати
Демократска опозиција Србије	2 092 799	43,98%	10
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица	1 479 583	31,09%	7
Српска радикална странка	472 820	9,94%	2
Српски покрет обнове	281 153	5,91%	1
Остали предлагачи	200 884	4,22%	
Неважећи гласови	226 108	4,75%	

Коначни резултати избора за савезне посланике у Веће грађана Савезне скупштине 2000. године (Службени лист СР Југославије, бр. 56/2000).

2. Реформа локалне самоуправе и нови изборни систем

Циклус локалних избора 2000. године одржан је по одредбама *Закона о локалној самоуправи* донетог 1999. године³⁹⁷. Наведени закон регулисао је питање избора локалних представничких тела тако да број одборника у локалним представничким телима „не може бити мањи од 25 нити већи од 90“³⁹⁸. Одборнички састави се бирају на мандат од четири године³⁹⁹, и то по један одборник у изборним јединицама приближно једнаким у оквиру једне општине⁴⁰⁰. Процесом избора руководе општинска изборна комисија и бирачки одбори⁴⁰¹, а право кандидовања има сваки кандидат који сакупи 30 потписа грађана са територије изборне јединице⁴⁰². Све наведено је у суштини истоветно са одредбама претходног законског решења из 1991. године. Једина, али веома значајна, новина јесте да одборнички мандат осваја кандидат са највећим бројем гласова у првом кругу избора⁴⁰³. У случају да два кандидата добију исти број гласова, избори се понављају⁴⁰⁴.

Двокружни изборни систем замењен је већинским изборним моделом са релативном већином. Посебност овог модела је изразита диспропорционалност броја гласова и мандата, неретко и *биас*. Ова промена, као резултат изборног

³⁹⁷ *Закон о локалној самоуправи*, Службени гласник Републике Србије бр. 49/1999 од 11. новембра 1999. године.

³⁹⁸ Члан 81. Закона о локалној самоуправи.

³⁹⁹ Члан 121. Закона о локалној самоуправи.

⁴⁰⁰ Члан 124. Закона о локалној самоуправи.

⁴⁰¹ Члан 127. Закона о локалној самоуправи.

⁴⁰² Члан 134. Закона о локалној самоуправи.

⁴⁰³ Члан 146. Закона о локалној самоуправи.

⁴⁰⁴ Члан 147. Закона о локалној самоуправи.

инжењеринга социјалиста, требало је да обезбеди лаку победу њихових кандидата у првом кругу. Наиме, социјалисти су у претходном изборном циклусу видели да њихови кандидати, иако са великим бројем гласова у првом кругу гласања, у другом кругу остају без мандата. Наиме, опозиција се није удруживала у првом кругу, али су се опозициони бирачи удруживали и по аутоматизму у другом кругу гласали за кандидата опозиционе странке. Социјалисти су једноставно у једнокружном већинском систему видели решење за такву ситуацију.

3. Актери и кампања

Локални избори 2000. године спроведени су у 161 општини, као и градовима Београду и Нишу. Избори, први пут након обнављања вишепартијског система у Републици Србији, нису спроведени на територији АП Косово и Метохија. У погледу територијалне организације, на овим изборима се први пут гласа за скупштину општине Нишка Бања. За укупно 7 025 одборника кандидовано је 26 340 кандидата, од којих су 2 715 кандидати група грађана. Однос броја кандидата и одборника није битно одступао од просека из 1992. и 1996. године, када на једно одборничко место конкурише између три и четири кандидата.

У Београду је требало да се изабере 829 одборника, уз 110 градских одборника, у централној Србији без Београда 4 451, а у Војводини 1 745. У Београду је кандидовано 3 540 кандидата, више од четири за једно одборничко место. Нешто мања пропорција важила је у централној Србији без Београда, (где се бирало између 15 749 кандидата), и у Војводини (где се бирало између 7 051 кандидата) у којима се кандидује више од три кандидата за једно одборничко место. Своје кандидате за одборнике предлаже 71 политичка странка, (12 више него 1996), од којих је 10 странака националних мањина, и 26 коалиција, за три мање него на претходним локалним изборима, од којих у њих пет учествују странке националних мањина.

И на овим изборима издвојили су се као водећи по броју поднетих изборних листа и кандидата релевантни изборни такмаци. Коалиција СПС и ЈУЛ наступа у 160 општина, са укупно 6 756 кандидата за одборнике. СПС и ЈУЛ бележе по један самостални наступ у општини Гацин Хан.

Насупрот стратешкој коалицији СПС и ЈУЛ, Демократска опозиција Србије кандидује 158 листа, 148 самосталних и 10 коалиционих, најчешће са СПО. На листама под називом ДОС кандидује се 5 305 кандидата. Појединачне листе, односно кандидати странака из ДОС-а јављају се готово симболично. Тако ДС са странкама мађарске националне мањине наступа у коалицији на северу Војводине, а самосталне наступе бележе и ЛСВ и НД. Формирајући коалиције са партнерима изван ДОС-а, пре свих са СПО-ом, изборне листе су носиле одредницу ДОС и странке-партнера у конкретној општини, нпр. у општини Пожега формирана је изборна листа под називом Демократска опозиција Србије – Српски покрет обнове. Само ретко се догађало да наведене коалиције имају другачије име (нпр. Удружена опозиција Осечине, Уједињена књажевачка опозиција или Удружена опозиција Кнића).

СРС традиционално наступа самостално са 158 изборних листа и укупно 6 249 кандидата. СПО наступа у 139 локалних самоуправа, и то у 119 самостално, са 3 115 кандидата, и у још 20 коалиционо, најчешће са Демократском опозицијом Србије, али и са другим опозиционим странкама.

На петом месту по броју општина у којима има своје кандидате налазила се Нова комунистичка партија Југославије са самосталним наступом у 22 општине и 72 кандидата. Следили су Југословенски комунисти са 11 самосталних листа и 81 кандидатом, Партија природног закона са девет самосталних листа и 26 кандидата, Србија заједно са осам самосталних листа и 47 кандидата, Странка српског јединства са шест самосталних изборних листа и 74 кандидата, итд.

Мађарске странке на савезним изборима одржаним 2000. године, Савез војвођанских Мађара и Демократска заједница војвођанских Мађара, учествују на

листи Демократске опозиције Србије, али на локалним изборима наступају самостално. Поред већ постојећих странака, током 2000. године основан је и Демохришћански покрет војвођанских Мађара у Новом Саду и Демохришћански блок у Сенти, који ће, такође, узети учешће на овом циклусу локалних избора⁴⁰⁵. СВМ је наступио у највећем броју општина, у 12, од чега у четири коалиционо. На самосталним листама СВМ налазило се 72 кандидата. ДСВМ наступа у десет општина самостално са 104 кандидата, без иједне коалиције. ДЗВМ наступа у шест општина, од чега у две коалиционо. На њеним самосталним листама било је 13 кандидата. Демохришћански покрет војвођанских Мађара наступа са пет самосталих листа и 55 кандидата, без коалиционих наступа. Грађански покрет војвођанских Мађара наступа у две општине, од чега у једној коалиционо, са седам кандидата на самосталној листи.

Код бошњачких партија, уочи ових избора опозициона Коалиција за Санџак активно је сарађивала са Демократском опозицијом Србије, док се коалиција око Странке демократске акције – „Листа за Санџак“ одлучила на самосталан наступ на свим нивоима избора. На локалним изборима највећи број кандидата за одборнике кандидује „Листа за Санџак“ – 140 у пет општина. Народни покрет Санџака у три општине кандидује 88 кандидата.

Од албанских партија на југу централне Србије на овим изборима наступа ПДД у две општине и 37 кандидата и Партија демократског уједињења Албанаца у једној општини са 27 кандидата.

Групе грађана кандидују 2 715 кандидата у 159 општина. Нису наступиле само у две општине – Врбасу и Мионици.

Сама кампања обележена је изразито негативним тоновима. СПС неретко оптужује лоше управљање опозиционих странака на локалном нивоу. Током предизборне кампање власти СР Југославије потписују са Руском Федерацијом

⁴⁰⁵ Орловић Славиша, *Политички живот Србије, између партократије и демократије*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 320.

Споразум о слободној трговини. Са друге стране, евидентно је да је након завршетка НАТО агресије дошло до изразите политизације и јачања набоја против владајућих социјалиста, тако да осим активности на обнови земље, готово да изостаје позитивна реакција јавности на њихове друге потезе. Истовремено, грађани све више не прихватају да је међународна заједница искључиви кривац за укупни положај Србије⁴⁰⁶. Управо на тим темама инсистирао је опозициони фронт Демократске опозиције Србије, који слично као и ранијих година, наступа са свеобухватном критиком власти социјалиста и њихових одлазак са власти види као предуслов било каквог просперитета у земљи. Стављајући у први план тешку економску ситуацију, пад животног стандарда, неповерење у институције, ДОС насупрот плану социјалиста да се чвршће веже за Руску Федерацију, инсистира на интеграцији Србије у Европску унију.

Остали важнији такмаци, СРС и СПО, такође критикују социјалисте, али са различитих позиција. Радикали критикују СПС због попустљивости према међународној заједници, али и због бројних инструментализација институција система⁴⁰⁷. СПО наступа амбивалентно:, упућујући критике владајућим социјалистима, уједно се ставља насупрот опозиционом ДОС-у. На овај начин СПО је желео да стави до знања да је без њих готово немогућа смена власти у Србији.

Уочи избора 2000. у медијском простору ситуација није била битно другачија од оне из циклуса 1996. године. Наиме, и даље је постојала дуалност између државних медија који су подржавали тадашњу владајућу коалицију и локалних и појединих приватних медија који су били наклоњени опозиционим странкама. Најдоминантнији електронски медиј и даље је била Радио-телевизија Србије, која је и у овој кампањи била наклоњенија партијама на власти – СПС–ЈУЛ. Такав случај је био и са све утицајнијом приватном телевизијом Пинк. Од

⁴⁰⁶Славујевић Зоран: *Изборне кампање, поход на бираче*, Институт друштвених наука, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2007, стр. 139.

⁴⁰⁷Исто, стр. 140.

штампаних медија, као и у претходном периоду, „Политика“, „Политика Експрес“, „Борба“, као и новосадски „Дневник“, давали су свој простор пре свега за промоцију странака власти, док је писање „Вечерњих новости“ донекле било измењено у односу на претходни период и делимично отворено за ставове опозиције⁴⁰⁸. Са друге стране, опозициона коалиција Демократска опозиција Србије могла је да рачуна на наклоност београдских дневних листова „Данас“ (од 1997), „Блиц“ (од 1996) и „Глас јавности“ (од 1998), и, као у претходном периоду, недељних листова „НИН“ и „Време“. Положај опозиционих медија у овом периоду био је наравноправан у односу на државне медије и њихов рад је био изложен бројим опструкцијама⁴⁰⁹.

Такође, опозиција је могла да рачуна на простор и наклоност локалних електронских и штампаних медија у општинама у којима је однела победу на локалним изборима 1996. године. За наведено је парадигматичан пример крагујевачког листа „Светлост“ из 1995. године. Након одлуке СПС-ове већине у градској скупштини о постављању новог главног уредника, део редакције покреће нови лист, па су се од тада у Крагујевцу штампала два недељна информативна листа – један близак републичкој власти („Светлост“), а други близак опозиционим странкама („Независна светлост“). Сличан случај догодио се и у Панчеву⁴¹⁰. У местима широм Србије излазили су бројни локални и регионални листови различите, често опозиционе провинијенције: краљевачке „Ибарске новости“, „Ужичка недеља“, „Новине Врањске“ и бројни други. Политичке

⁴⁰⁸ Тодоровић Мирјана, Гредел Стјепан: *Медији у Србији – слободни и ослобођени, септембар–децембар 2000*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, децембар 2001, стр. 20–21.

⁴⁰⁹ „Опозициони медији су, међутим, били изложени вишеструким опструкцијама, почев од финансијске неравноправности (државни монопол на доступност и цене рото-папира, различите за 'повлашћене' и 'неповлашћене', ограничавања приступа дистрибутивним мрежама, лимитирање тиража, фискална оптерећења уз стриктну регулацију цена и порез на ремитенду, 'независних' и фискалне олакшице 'подобнима', преко волонтаристичког екстралегалног монопола над природним ресурсима (дистрибуцијама радио и телевизијских фреквенција), па све до отворене паралегалне репресије, посредством Закона о јавном информисању, као транспарентном облику гашења 'непоћудних' медија.“ Навод у: Тодоровић Мирјана, Гредел Стјепан: *Медији у Србији – слободни и ослобођени, септембар–децембар 2000*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, децембар 2001, стр. 5.

⁴¹⁰ Нови Панчевац, лична карта, доступно на: http://digilander.libero.it/zivoslav/tekstovi/NoviPancevac/O_NovomPancevcu.htm (приступљено 24. 11. 2014).

странке су, поред медија у националној и локалној јавности на којима су остваривале утицај, имале и своја партијска гласила, или пак информативне билтене. Тако СПС издаје „Епоху“ и „Смисао“, СПО „Српску реч“, ДС „Демократију“, СРС „Велику Србију“, док ДСС издаје интерни билтен „Вести“.

4. Излазност бирача

Смањивање броја бирача на бирачким местима на претходним изборима, а које је имало тенденцију да постане тренд, заустављено је. Излазност у овом циклусу локалних избора, који су одржани паралелно са савезним председничким изборима, као и изборима за Веће грађана и Веће република Скупштине СР Југославије, била је висока. Износила је 74,68%, и то: у централној Србији без Београда 76,34%, Војводини 74,72% и у Београду 70,56%. Излазност на овим изборима била је за четвртину, или за 15 процентних поена, већа у односу на излазност забележену на претходним локалним изборима 1996. године. Излазност је била већа за пет процентних поена у односу на 1992. годину. Тиме су локални избори 2000. године постали изборни циклус са највећом излазношћу од обнове вишстраначког система. Ни каснији изборни циклуси – 2004, 2008. и 2012. нису по излазности надмашили овај изборни циклус.

Од 9 114 бирачких места у Републици Србији, без територије АП Косово и Метохија, избори нису одржани на само осам бирачка места⁴¹¹. У пет од 7 025 изборних јединица нису предложени кандидати и то у: Бујановцу (3) и Медвеђи (2)⁴¹². Специфично за овај циклус избора је и релативно велик број бирачких

⁴¹¹ Од укупно осам бирачких места на којима нису одржани избори, шест се налазило у општини Бујановац и два у општини Медвеђа. Избори за одборнике скупштине општина и градова у Републици Србији, за скупштине града Београда и града Ниша, Република Србија, коначни резултати, 2000, Републички завод за информатику и статистику, Београд, фебруар 2001, стр. 9–15

⁴¹² *Избори за одборнике скупштине општина и градова у Републици Србији, за скупштине града Београда и града Ниша, Република Србија, коначни резултати, 2000*, Републички завод за информатику и статистику, Београд, фебруар 2001, стр. 16–22.

места на којима је поништено гласање – 141 бирачко место и то на територији централне Србије 76, Београда 34 и Војводине 31⁴¹³.

Посматрано по окрузима, највећа излазност је била у Колубарском (84,28%), Пиротском (84,25%), Моравичком (82,34%), Шумадијском (79,92%), Нишавском (79,47%) и Топличком округу (79,00%). Изборна партиципација била је најмања у Браничевском (68,81%), Рашком (70,97%), Борском (71,69%), Јужнобанатском (72,39%), Поморавском (73,28%) и Севернобачком округу (73,81%). Највећи одзив, посматрано по општинама, био је у Мионици (90,19%), Дољевцу (89,51%), Димитровграду (87,91%), Ћићевцу (87,58%), Лајковцу (87,50%) и Горњем Милановцу (87,30%) док је најмањи одзив био у општинама Бујановац (44,61%), Медвеђа (51,53%), Прешево (52,55%), Тутин (55,78%) и Нови Пазар (57,20%). Карактеристичан за овај изборни циклус био је тренд изразитог пораста излазности. Тако се окрузима и општинама јужне и источне Србије придружују и други окрузи централне Србије – Моравички, Шумадијски, Колубарски, као и општине Мионица, Ћићевац, Лајковац, Горњи Милановац, бележећи изузетно високе вредности које су достигале и прелазиле 90%. Имајући у виду да избори нису одржани у АП Косово и Метохија најмања излазност је била везана за поједине округе централне Србије (источна и југозападна Србија и Поморавље), односно АП Војводину (северна Бачка и јужни Банат), што уопштено следи тенденције ниже излазности од просека у овим окрузима са претходних изборних циклуса. Најмањи одзив био је везан и за општине са албанским и бошњачким становништвом.

⁴¹³Избори су поништени у општинама Вождовац (6 бирачких места), Гроцка (5), Врачар (4), Стари град (3), Нови Београд (3), Барајево (1), Раковица (1), Савски венац (1), Бачка Топола (7), Суботица (4), Нови Кнежевац (3), Кањига (1), Кикинда (1), Вршац (4), Кула (3), Апатин (1), Бач (1), Бечеј (1), Врбас (1), Сремски Карловци (1), Темерин (1), Инђија (2), Владимирци (2), Коцељева (4), Лозница (4), Шабац (2), Љиг (1), Уб (2), Смедеревска Паланка (4), Аранђеловац (1), Баточина (1), Крагујевац (1), Бор (3), Неготин (1), Бољевац (4), Зајечар (2), Књажевац (2), Сокобања (1), Косјерић (1), Пожега (1), Сјеница (1), Лучани (1), Нови Пазар (1), Тутин (1), Брус (1), Ћићевац (1), Сврљиг (4), Блаце (1), Житорађа (3), Лесковац (12), Лебане (1), Власотинце (1), Прешево (13), Трговиште (4) и Владичин Хан (2). *Избори за одборнике скупштине општина и градова у Републици Србији, за скупштине града Београда и града Ниша, Република Србија, коначни резултати, 2000*, Републички завод за информатику и статистику, Београд, фебруар 2001, стр. 9–15.

5. Резултати избора

После десетогодишње владавине, СПС је изгубила поверење бирача. Опозиција, странке и низ невладиних организација окупљених у широк блок против власти социјалиста, први пут су освојили највише гласова и однели изборну победу.

Према резултатима локалних избора из 2000. године, првопласирана је била коалиција ДОС са освојених 1 745 388 (38,91%) и 3 130 одборничких места у 138 општина. ДОС је у овом изборном циклусу, као својеврсни наследник наступа Коалиције „Заједно“, али и других својих чланица које су наступале на претходним локалним изборима, добио готово око 620 000 гласова, односно 11% гласова, и 1 302 одборника више него што су на локалним изборима 1996. освојиле листе Коалиције „Заједно“, заједно са самосталним листама ДСС-а и НД-а. Такав резултат је представљао изузетан успех широког опозиционог блока, који га је промовисао у несумњивог изборног победника и на локалном нивоу.

Кандидати коалиције СПС и ЈУЛ добили су 1 518 180 гласова (33,84%) и 2 766 одборника у 153 општине. Ова коалиција добија око 250 000 гласова и 1 566 одборника мање од збира броја гласова и одборника самосталних наступа СПС-а и ЈУЛ-а 1996. године, што је коалицију сврстало у ред изборних губитника.

СРС је са 410 462 гласа (9,15%) и 62 одборника у 35 општина, изгубивши чак осмину бирачког тела (50 000 гласова), остала на трећем месту у овој изборној утакмици. Примењени једнокружни, већински изборни систем деловао је погубно по радикале на локалним изборима. Бележећи пад броја гласова, СРС је добио пет пута мање одборника него 1996. године. Утицај радикала на локалном нивоу постао је још минорнији него после избора 1996. године, упркос солидном изборном скору.

Четвртопласирани је био СПО, који је доживео је потпуни изборни дебакл, са добијих 283 189 гласова (6,31%) и 176 одборника у 58 општина. СПО, који је уз коалицију ДОС био сукцесор Коалиције „Заједно“, остварио је слаб изборни резултат, који га је лишио представљености у читавом низу општина, пре свега оних београдских и војвођанских. СПО је изгубио дотадашњи примат међу опозиционим странкама, који је у значајној мери био видљив и на локалном нивоу.

Најдоминантнија последица ових локалних избора ипак је био пораз до тада владајућих социјалиста. Опозициони тријумф био је убедљив и наговестио је политичку смену на свим нивоима власти. Завршена је деценијска ера владавине социјалиста. На власт је долазила идеолошки и програмски хетерогена групација бивших опозиционара са својим програмима, политиком и кадровима.

У овом изборном циклусу кандидати групâ грађана освајају 258 877 гласова бирача (5,77%) и 310 одборничких места у 93 општине. Групе грађана освајају незнатно слабији резултат, по проценту добијених гласова, у односу на 1996., а једнокружни изборни систем додатно је ослабио њихов утицај, што је довело до тога да су добиле за 160 одборничких места мање него 1996. године. И поред тога, после трећег изборног циклуса локалних избора у десет година, групе грађана усталиле су број гласача. У судару два моћна политичка блока власти и опозиције, овај сегментцивилног друштва успео је да одбрани узак простор на представничкој сцени и задржи, бар потенцијално, коалициони капацитет.

Табела 21. Резултати странака и коалиција на локалним изборима, одржаним
24. септембра 2000. године

Странка	Укупан број општина у којима се излази на изборе	Број општина са самосталним листама	Добијени гласови на самосталним листама	Проценти	И з а б р а н и одборници на самосталним листама
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левница	160	160	1 518 388	33,84%	2 766
Демократска опозиција Србије	158	148	1 745 388	38,91%	3130
Српска радикална странка	158	158	410 462	9,15%	62
Српски покрет обнове	139	119	283 189	6,31%	176
Нова комунистичка партија Југославије	22	22	3 115	0,07%	0
Југословенски комунисти	11	11	4 016	0,08%	0
Партија природног закона	9	9	1 219	0,03%	0
Србија „Заједно“	8	8	4 633	0,10%	0
Странка српског јединства	6	6	7 335	0,16%	17
Групе грађана			258 877	5,77%	310
Остали предлагачи			249 455	5,56%	559

Табела израђена на основу података из публикације: *Избори 2000, за одборнике скупштине општина и градова; Избори за скупштине града Београда и града Ниша, Република Србија, коначни резултати*, Републички завод за информатику и статистику, Београд, 2001.

Размере победе опозиције, пораза социјалиста и политичких консеквенци у овом изборном циклусу видљиве су и на резултатима избора за Скупштину града Београда. Демократска опозиција Србије осваја 107 мандата, само два одборничка места припала су коалицији СПС–ЈУЛ, а једно место припало је кандидату СРС-а⁴¹⁴. Треба напоменути да изборни фијаско кандидата коалиције СПС–ЈУЛ и тријумф Демократске опозиције Србије на градским изборима у Београду није искључиво резултат односа броја гласова, иако је ДОС надмоћно победио (ДОС је на градским изборима добио 482 985 гласова или 52,78%, а СПС–ЈУЛ 266 318 гласова или 29,10%), већ директно последица дејства једнокружног већинског изборног система релативне већине, у коме је ДОС са нешто мање од 53% гласова добио 97% одборничких места. Такође, и радикали су на овим изборима добили симболично представљање у градској скупштини са једним одборником, иако су освојили 86 402 или 9,44% гласова. До тада владајући на градском нивоу, СПО је тек четвртопласирани са 51 541 или 5,63% гласова бирача, без освојених мандата.

До сличне ситуације долази и у Нишу. ДОС са 49,94% гласова добија убедљиву већину у градском парламенту, освајајући 85 од 95 одборничких места. Другопласирана коалиција СПС–ЈУЛ са 24,96% гласова осваја само 6, а трећепласирани СПО, са високих 15,89% гласова, 4 одборничка места. Четвртопласирани радикали са 6,38% остају без одборничких мандата⁴¹⁵.

Истовремено, ДОС осваја апсолутну одборничку већину у 65, а коалиција Социјалистичке партије Србије и Југословенске левице у 59 општина. Остали предлагачи су добили већину одборника у 14 општина, док већине није било у 23 општине. Одборничку већину у три општине је освојила „Листа за Санџак“, у две Савез војвођанских Мађара, а у по једној различите друге странке и коалиције⁴¹⁶.

⁴¹⁴ *Избори 2000, за одборнике Скупштине општина и градова, за одборнике Скупштине града Београда и скупштине Града Ниша*, Републички завод за информатику и статистику, Београд, фебруар 2001, стр. 122.

⁴¹⁵ Исто.

⁴¹⁶ *Локални избори 2000*, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 3/2001, стр. 19

Однос броја локалних самоуправа, тамо где су оствариле већину, показује да је на локалном нивоу избора борба између водећих изборних такмаца била неизвесна. То показује и дистрибуција гласова по окрузима. ДОС је освоји, по броју општина са одборничком већином, већину одборничких места у 13, а коалиција СПС–ЈУЛ у 11 округа Србије, а у једном, Рашком округу, тај број општина био је чак и изједначен⁴¹⁷.

Међу странкама националних мањина, код Мађара се, као и на локалним изборима 1996. године, показује снага СВМ-а, који је добио 14 190 гласова (0,32%) и 40 одборника, што је 55% свих одборничких мандата које су освојиле странке ове националне мањине. Очигледно је да плурализација у оквиру мађарског националног корпуса није смањила хомогенизацију, али је довела до расипања гласова, иако се апстиненција није повећала. Тако се национална мањина друга по броју успешно позиционирала у низу представничких тела, потврђујући осталим националним мањинама како се може политичким средствима борити за заштиту и остваривање гарантованих права. Ипак, у односу на изборе 1996. СВМ је освојио за половину гласова мање. Исто тако освојио је 59 одборничких места мање. Ипак, треба нагласити да водеће партије Мађара, СВМ и ДЗВМ, у овом изборном циклусу наступају у једном броју локалних самоуправа, нпр. у Суботици, у оквиру са коалиције ДОС, али и одвојено са ДС-ом и ЛСВ-ом, док у једном броју општина наступају и у међусобној коалицији (Бачка Топола, Сента и Чока). Самосталне листе СВМ-а добијају највише гласова у Кањижи (43,72%) и Малом Иђошу (42,65%).

Другопласирани ДСВМ осваја 13 508 (0,30%) и 15 одборничких места. Најбоље резултате самосталне листе ДСВМ осваја у Темерину (20,16%) и Србобрану (14,14%). Трећепласирани ДЗВМ постиже скромних 1 114 гласова (0,02%) и три одборничка места. Најбољи скор постиже у Малом Иђошу (4,18%), Ковину (2,92%) и Србобрану (1,79%).

⁴¹⁷ *Локални избори у Србији, 2000*, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 1/2001, стр. 20–22.

Далеко иза „Листе за Санџак“ која је освојила 32 396 гласова (0,72%) и 96 одборничких места био је Народни покрет Санџака који је добио 9 651 глас (0,21%) и свега изабрана три одборника. „Листа за Санџак“ најбољи резултат остварује у Тутину (63,45%), Новом Пазару (44,00%) и Сјеници (32,12%), док мање гласова добија у Пријепољу (14,91%) и Прибоју (3,68%). Народни покрет Санџака, такође, најбоље резултат остварује у Тутину (15,88%), потом у Сјеници (15,36%) и Новом Пазару (14,87%). И ово изборно сучељавање донело је надмоћну победу коалиције „Листа за Санџак“ међу бошњачким бирачима, док је једино у сјеничкој општини та подршка била значајније умањена у односу на претходни циклус локалних избора, 1996. године⁴¹⁸.

ПДД је на овим изборима такође задржала примат међу Албанцима са југа централне Србије, са добијених 9 542 гласа (0,24%). Са изабраних 26 одборника, ПДД контролише скоро 2/3 одборничких места у општинама у којима Албанци чине већину на југу централне Србије. ПДД осваја у Прешеву 42,76% гласова, у Бујановцу 26,10% и у Медвеђи 14,32% гласова. Са друге стране, Партија демократског уједињења Албанаца, као дисидентска група која се издвојила из ПДД, има 5 544 гласа (0,12%). У општини Прешево ова странка добија 39,39% гласова. Ипак, ПДД се након ових локалних изора учвршћује као доминантан политички фактор у албанском етничком корпусу. Та позиција не значи само контролу локалне власти него и поседовање „контролног пакета“ гласова бирача који им отвара пут за клупе Народне скупштине.

Од политичких партија осталих националних мањина у Србији у овом изборном циклусу учествовале су партије буњевачке, шокачке и ромске националне мањине. Странке ових националних мањина нису оствариле запажене резултате. Буњевци, којих је према попису из 1991. било 21 422 или 0,22%, а 2012. године 16 706 или 0,23% највећим делом су настањени на северу Бачке, у

⁴¹⁸ Башић Горан: *Положај Бошњака у Санџаку*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2002, стр. 71

Суботици и Сомбору.⁴¹⁹Њихова Буњевачко-шокачка странка је на локалним изборима 2000. године наступила симболично само на изборима у Суботици, – на овим изборима су очигледно апстинирали или су гласали за друге странке. Са ромском заједницом, која није имала добро организоване партије, ствар је комплекснија . Број Рома се према званичним пописима (оном из 1991. где их је регистровано 140 237 (1,71%), и оном из 2012. где их је било 147 604 (2,05%)) доста разликује од процена невладиних организација, према којима се њихов број креће од 450 000 до 800 000.⁴²⁰ То говори да је ова национална мањина на овим локалним изборима тек симболично била заступљена својим политичким представницима, Народном странком Рома, али и то да је, у односу на своју бројност, делимично искључена из политичког поља или окренута гласању за друге странке.

Табела бр. 22 Резултати странака националних мањина на локалним изборима, одржаним 24. септембра 2000. године

Странка	Самостални и коалициони наступ	Самостални наступ	Одборници	Добијени гласови	Проценти добијених гласова
Савез војвођанских Мађара	12	8	40	14 190	0,32%
Демократска заједница војвођанских Мађара	6	4	3	1 114	0,02%
Демократска странка војвођанских Мађара	10	10	15	13 508	0,30%

⁴¹⁹ Лалош Весела: „Друштвени положај бољи, популација у опадању“, Данас, 22–23. 12. 2012, додатак „Викенд“, стр. VI

⁴²⁰ Гојковић Невена: „Систем заштите мањина у Републици Србији“, доступно на: http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf (приступљено 18. 12. 2014)

Демохришћански покрет војвођанских Мађара	5	5	0	6 524	0,15%
Грађански покрет војвођанских Мађара	2	1	0	351	0,01%
„Листа за Санџак“	5	5	96	32 396	0,72%
Народни покрет Санџака	3	3	3	9 561	0,21%
Партија за демократско деловање	2	2	26	9 542	0,24%
Партија демократског уједињења Албанаца у Прешеву	1	1	13	5 544	0,12%
Буњевачко-шокачка странка	1	1	0	318	0,01%
Народна странка Рома	1	1	0	67	0,00%

Табела израђена на основу података из публикације: *Избори 2000, за одборнике скупштина општина и градова; Избори за скупштине града Београда и града Ниша, Република Србија, коначни резултати*, Републички завод за информатику и статистику, Београд, 2001.

У изборном циклус 2000. године Демократска опозиција Србије на локалним изборима осваја 300 000 гласова, што је за око 15%, мање него на изборима за Веће грађана Скупштине СР Југославије. Коалиција Социјалистичке партије Србије и Југословенске левице на локалним листма добија готово истоветан број гласова. Са друге стране, Српска радикална странка први пут бележи сличан резултат на локалним и савезним изборима, што је случај и са резултатом Српског поркета обнове. Савез војвођанских Мађара добија 30 000 гласова мање на локалним него на савезним изборима.

Ови подаци говоре да је у бирачком телу била присутна подела гласова. Тачније, видљиво је да најмање 330 000, односно око 7%, гласача није гласало за листе истих политичких актера за савезне посланике и одборнике. То је произвело значајне последице у расподели снага на централном и локалном нивоу. Подела гласова је најочитија у бирачком корпусу ДОС-а, јер је СПС–ЈУЛ имао дисциплинован бирачки корпус. Да су сви гласачи ДОС-а на савезним изборима гласали за њихове кандидате за одборнике, њихов изборни тријумф био би већи, а пораз социјалиста катастрофалнији.

Табела бр. 23 Упоредни приказ добијених гласова водећих политичких партија и коалиција на савезном и локалном нивоу, 24. септембар 2000. године

Странка/ коалиција	Председнички избори	Савезна скупштина – Веће грађана	Савезна скупштина – Веће република	Скупштине општина
Демократска опозиција Србије	2 470 304 (50,24%)	2 040 646 (42,90%)	2 092 799 (43,97%)	1 745 338 (38,91%)
Социјалистичка партија Србије	1 826 799 (37,15%)	1 532 841 (32,20%)	1 479 583 (33,10%)	1 518 180 (33,84%)
Српска радикална странка	289 013 (5,88%)	406 196 (8,60%)	472 820 (9,90%)	410 462 (9,15%)
Српски покрет обнове	145 019 (2,95%)		281 153 (5,90%)	283 189 (6,31%)
Савез војвођанских Мађара		46 768 (0,10%)		14 190 (0,32%)

Табела преузета из: *Савезни избори, 2000*, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 3/2000, стр. 22.

6. Политичке последице

Избори из септембра 2000. године донели су велики преокрет у политичкој оријентацији грађана Србије. Заједнички наступ опозиционих партија крунисан је великом подршком бирача и победом. Најшира опозициона коалиција од обнављања вишепартијског система у Србији победила је на првим изборима за председника СР Југославије, за посланике Већа грађана Савезне скупштине, као и за одборнике општинских скупштина и Скупштину града Београда. Победа је на

свим нивоима била убедљива и по броју освојених гласова и по броју добијених посланичких и одборничких места. На локалном нивоу је победа била чак најмање видљива, имајући у виду извештај паритет у броју локалних самоуправа у којима је победио ДОС и коалиција СПС–ЈУЛ.

Локални избори су, несумњиво и под утицајем „референдумске атмосфере“, донели победу опозицији кроз преношење страначких преференци са националног на локални ниво. Остало је учинила логика фабриковања већине карактеристична за једнокружни већински модел, потврђујући „да победник носи све“. Ефекат који је на претходним изборним циклусима доносио већински систем фаворизујући најјаче или појединачно најјачег политичког субјекта, сада појачан применом релативне већине у једном кругу, показао се као адут у рукама опозиције.

Слично као и 1992. и 1996. године, овај изборни систем омогућио је јасне већине у представничким телима, које нису могле да буду лако угрожене под притиском опозиционих политичких снага већ искључиво унутрашњим конфликтима и поделама. Поред јасних већина у представничким телима, на овом изборном циклусу је изразито присутна појава *биаса*, и то у 13 локалних самоуправа широм Србије – Лазаревцу, Житишту, Апатину, Инђији, Шиду, Љигу, Осечини, Великој Плани, Смедеревској Паланци, Зајечару, Сокобањи, Ариљу и Трстенику.

Убрзо након избора, њихов победник, ДОС, контролисао је све нивое власти – савезни, републички и локални. Политички преокрет имао је снагу тектонских померања на политичком тлу Србије. Прво је СПС-у, после деценијске сарадње, подршку отказао партнер на савезном нивоу – Социјалистичка народна партија из Црне Горе. Иако је изборна математика показивала је да су СПС и СНП имали парламентарну већину, а тиме и могућност да формирањем савезне Владе остану на власти у савезним установама, тај аранжман није остварен. СНП је формирао Владу са победничким ДОС-ом, покрећући домино ефекат. Под притиском ДОС-а, претњом сукобима великих размера и протестима грађана,

полиција, војска и републичка администрација пасивним бојкотом практично парализују Владу СПС, ЈУЛ и СРС на републичком нивоу. Након тога је, у преговорима политичких актера (ДОС, СПС и СПО), уз бојкот радикала, договорена мирна транзиција власти на републичком нивоу без избора. Влада Мирка Марјановића поднела је оставку и замењена је привременом Владом. Она је била формирана на паритетном принципу и одлучивала је консензусом, са основним задатком да припреми ванредне изборе за народне посланике.

Наредни период показао је рањивост обе доминантне коалиције на изборима 2000. године. Коалиција Социјалистичке партије Србије и Југословенске левице се распадала. СПС на ванредним парламентарним изборима у децембру 2000. године добија свега једну четвртину од гласова добијених три месеца раније, док Југословенска левица чак остаје изван парламента. Владајућа коалиција ДОС, која је била конгломерат различитих субјеката, освајањем власти је изгубила основни кохезиони фактор – борбу против Слободана Милошевића и СПС-а. Почели су сукоби и афере који су постепено удаљавали коалиционе савезнике.

Незаинтересованост ДОС-а за локални ниво власти најбоље се види и на примеру ванредних избора за народне посланике. ДОС пропушта да распише и локалне изборе и у низу општина преузима власт притисцима тзв. кризних штабова. Захваљујући томе, Социјалистичка партија Србија остаје у прилици да врши власт у значајном броју локалних самоуправа. Несумњиво, то је био значајан фактор који јој је омогућио да, и поред великог одлива чланства и гласача, опстане на политичкој сцени Србије и сачува организациону структуру и активистичку и кадровску мрежу.

Утицај других политичких групација, пре свих Српске радикалне странке и Српског покрета обнове, маргиналан је. СРС осваја и даље велики број гласова, али мали број одборника. У систему релативне већине то је још више дошло до изражаја. Томе треба додати и слаб коалициони потенцијал – СРС није био пожељан коалициони партнер. СПО је платио данак због самосталног наступа. Странка која је предводила све опозиционе савезе до тад у критичном моменту

определила се за самосталан наступ и та процена ће се показати као крупна грешка, која ће брзо најснажнију опозициону партију гурнути на маргину.

Код националних мањина приметне су различите тендеције, које су међу изборним такмацима донеле различите резултате. Тако, код мађарске националне мањине, своју доминантну позицију одражава Савез војвођанских Мађара, уз одређену улогу Демократске заједнице војвођанских Мађара и Демократске странке војвођанских Мађара. Код Бошњака поново доминантно побеђује „Листа за Санџак“, а код Албанаца са југа централне Србије, поново се показују снажне позиције Партије за демократско деловање. Странке националних мањина постају и природни савезник победника и активно партиципирају у владама на републичком и савезном нивоу.

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2004. И 2008. ГОДИНЕ

Циклуси локалних избора у Републици Србији 2004. и 2008. године су одржани у значајно измењеном друштвено-политичком контексту у односу на циклусе локалних избора током 90-их. Након петооктобарских промена 2000. године отпочиње процес економске транзиције и интеграције у међународне политичке и економске токове, али и процес даље дезинтеграције СР Југославије.

И овај период карактерише висок интензитет политичких сукоба како између нове власти и опозиције, тако и између странака унутар владајућих елита. Истовремено, у Србији се у политичком пољу радикално мења констелација политичких снага. Плебисцитарна подршка Демократској опозицији Србије из 2000. године постепено ће коопити. Освајањем власти оживљавају раније поделе између ДС-а и ДСС-а и расту уцењивачки потенцијали малих странака у владајућој коалицији. Релевантне политичке опције из 90-их, Социјалистичка партија Србије, Српска радикална странка и Српски покрет обнове, суочавају се са драматичним опадањем чланства и бирача. Истовремено, формирају се и нове политичке опције: Г17 плус, нешто касније и Покрет „Снага Србије“ и Либерално-демократска партија, које траже простор за позиционирање у политичком пољу.

Извршна власт, као што је она формирана почетком 2001. године на челу са тадашњим лидером ДС-а Зораном Ђинђићем, али и оне формиране након атентата на Зорана Ђинђића, дакле оне на челу са Зораном Живковићем (ДС), односно Војиславом Коштуницом (ДСС), у два сазива, стајала је пред бројним политичким изазовима. Питања конституционалне изградње Србије, европских интеграција, сарадње са Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију, решавање питања статуса Косова и Метохије и будућности СР Југославије, само

су нека од најмаркантнијих питања која су тражила одговоре, поларизовала политичку сцену и отежавала функционисања политичког система.

Настојање нове власти да по сваку цену и у свим аспектима нагласи дисконтинуитет са претходним режимом, турбуленције у политичком пољу, урушене институције, промене вредносног система, афере које потресају владајуће гарнитуре и слично, обележиће овај период. Реформе система локалне самоуправе остаће у сенци ових процеса на макро-плану и неће произвести очекиване ефекте, а све ће се то рефлектовати и на локалне изборе, који ће се одвијати по промењеном изборном систему.

1. Локални избори у Републици Србији 2004. године

Избори за одборнике скупштина општина и градова, одржани 2004. године, снажно су детерминисани процесима покренутим променама владајућих елита 5. октобра 2000. године. Победа опозиције на савезним изборима отвориће за председника СР Југославије и посланике Савезне скупштине простор за велике промене на свим нивоима власти. Фактички, тај процес се одвијао експресним, често без икаквог правног основа, смењивањем кадрова из редова социјалиста, али и експресном променом партијских дресова. Странке победнице коалиције бележиће вртоглави раст чланства, најчешће оних који партијску књижицу виде као задовољавање личних интереса. У тој новој констелацији снага, власт је промењена у низу општина и без избора. Све то прате и таласи промена изборних преференци, раста изборног потенцијала чланица владајућег ДОС-а и рапидног пада гласова владајућих социјалиста добијених до 2000. године⁴²¹.

Истовремено, након петооктобарских промена отпочињу реформе локалне самоуправе усмерене на јасније одређивање надлежности, јачање аутономије и у

⁴²¹ Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 362–363

том контексту нове и другачије организације и начина избора локалних функционера.

1.1. Друштвено-политички контекст – први учинци нових елита

Под инерцијом петооктобарских догађања 2000. године, путем институције „кризних штабова“ руши се власт у низу општина и градова, и преузимају се функције у државним и друштвеним институцијама. То резултира падом Владе Мирка Марјановића коју чине социјалисти и радикали. Политичким договором у октобру 2000. године успоставља се прелазна Влада, коју су чинили ДОС, СПС и СПО, која је имала орочен мандат до ванредних парламентарних избора, који су договорени споразумом ових политичких групација⁴²². Тај споразум је заправо донет под дејством политичке гравитације произведене резултатом савезних избора и масовних демонстрација. Спречавајући насилно свргавање, владајући социјалисти уводе у опозицију у Владу са циљем да организују превремене изборе за Народну скупштину.

После петооктобарских промена 2000. године, долази до корених политичких и економских промена у Србији, која излази из политичке и економске изолације. Период до редовних локалних избора 2004. године обележиће два изборна циклуса за народне посланике – 2000. и 2003, што довољно сведочи о политичким турбуленцијама. Ново законско решење у области изборног законодавства на републичком нивоу донето је већ неколико дана након петооктобарских промена. Задржан је пропорционални изборни систем, али је цела Република Србија постала једна изборна јединица са законским изборним

⁴²² *Ванредни скупштински избори, 23. децембра 2000. године*, Југословенски преглед, бр. 4/2000, стр. 6.

прагом од 5% и употребом Д' Онтове методе за претварање гласова у мандате⁴²³. Очекивало се да ће талас петооктобарске револуције на савезном и локалном нивоу однети са власти старе политичке елите и на републичком нивоу. Ако се томе дода разочараност и заплашеност бирача социјалиста, онда је разумљива смањена излазност бирача, која се вратила на ниво изборног циклуса из 1997. године. На изборима, очекивано, доминантно побеђује ДОС, са 176 од 250 добијених места, који ће након избора и формирати Владу. У национални парламент улазе и кандидати са још три изборне листе – СПС, СРС и ССЈ, који ће у петој легислативи бити у опозицији.

Табела бр. 24 Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 23. децембар 2000. године

Уписано у бирачки списак: 6 508 856			
Гласали бирачи: 3 752 170 (57,65%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Д е м о к р а т с к а о п о з и ц и ј а Србије	2 404 758	64,09%	176
С о ц и ј а л и с т и ч к а п а р т и ј а Србије	516 326	13,76%	37
Српска радикална странка	322 615	8,60%	23
Странка српског јединства	200 052	5,33%	14
Остали предлагачи	217 098	5,79%	
Неважећи гласови	89 800	2,39%	

Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике у Народној скупштини Републике Србије одржаних 23. децембра 2000. и 10. јануара 2001. године, Службени гласник Републике Србије, бр. 2/2001

⁴²³ Јовановић Милан: „Редизајнирање изборног система Србије – један неуспешан покушај“, у: Гоати Владимир, Јовановић Милан, Орловић Славиша, Настић Маја, Вуковић Ђорђе, Стојиљковић Зоран, Ненадић Немања, Спасојевић Душан, Пајванчић Маријана, Башић Горан и Лончар Јелена: *Препоруке за измену изборног законодавства у Србији*, Национално демократски институт за међународне односе, Београд, 2011, стр. 23.

Победа ДОС-а, изборни суноврат СПС-а и одлазак СПО-а у ванпарламентарну опозицију главне су карактеристике ових избора. Регионално посматрано, у Београду побеђује ДОС (67,49%), а затим следе СПС (11,53%), СРС (8,68%) и ССЈ (6,39%). У централној Србији, ДОС такође побеђује (64,09%), другопласиран је СПС (14,48%), трећепласиран СРС (7,35%), а четвртопласирана ССЈ (5,10%). У Војводини побеђује ДОС (65,21%), а следе СРС (11,95%), СПС (10,84%) и ССЈ (6,05%). На Косову и Метохији је победила СПС (36,63%), другопласиран је ДОС (27,85%), за којима су следили СРС (22,47%) и СПО (5,07%).

Почетком 2001. године формирана је републичка Влада ДОС-а коју је предводио лидер ДС-а Зоран Ђинђић. Говорећи о приоритетима, Зоран Ђинђић је у експозеу пред Народном скупштином, 25. јануара 2001. године, посебно нагласио: рад на политичкој стабилности у региону (решавање спора са Црном Гором, решавање кризе са тероризмом на југу централне Србије и проналажење модалитета сарадње у региону, пре свега са суседима из некадашње Југославије); изградња стабилних демократских институција (независно судство, модерна државна управа, ефикасан систем јавних служби и сервиса); законодавство у области пословања, као и питање квалитета радне снаге и менаџмента у домаћој привреди⁴²⁴.

Након освајања власти, коалиција ДОС, као конгломерат политичких партија различитих провинијенција, запада у кризу. На површину излазе бројне поделе, лидерске сујете, додатно појачане бројним свакодневним, сложеним проблемима. Први спор је настао већ због одлуке новопостављеног гувернера Народне банке Југославије да затвори четири велике домаће банке, чему се успротивио ДСС. То је заправо била прва пукотина у односима између водећих партија коалиције, ДС-а и ДСС-а, пукотина који ће ексалирати неколико месеци касније у случају испоручивања бившег председника Србије и СР Југославије

⁴²⁴ *Експозе мандатара др Зорана Ђинђића у Народној скупштини Републике Србије, 25. јануара 2001. године*, доступно на: <http://www.zorandjindjic.org/govori/ekspoze-dr-zorana-djindjic-u-skupstini-srbije?format=simple> (приступљено: 02. 01. 2015).

Слободана Милошевића Међународном суду за ратне злочине у Хагу у јуну 2001. године. Наиме, и по том питању ДС и ДСС имају различите ставове: ДСС је инсистирао да се по том питању донесе одговарајући закон на нивоу савезне државе, док ДС и остале чланице сматрају да то треба учинити што пре, као испуњавање основног услова сарадње са Европском унијом и дисконтинуитета са старим режимом. Сукоб *легалиста* и *прагматиста* довео је до пада савезне Владе и напуштања републичке Владе од стране ДСС-а.

Следећих месеци у политичком животу афере су се низале једна за другом. Тако су се у јавности појављивале афере „Гавриловић“ и „Делимустафић“; ухапшен је Момчило Перишић, један од лидера ДОС-а, због сумње за шпијунажу; уместо посланика ДС-а, у време њиховог боравка изван земље, друга лица гласају у Народној скупштини Републике Србије; Један од лидера ДОС-а и шеф посланичког клуба ДОС-а, Чедомир Јовановић, бахатим понашањем изазива протесте у јавности (случај „Чедина зебра“), итд.⁴²⁵

Већ средином 2001. године, дакле, долази до престројавања у ДОС-у, односно до опредељивања мањих странака за једну од две водећка – ДС или ДСС. Узроци су били вишеструки: програмско политичке разлике, тадашња несразмера изборне снаге и реалног политичког утицаја ДСС-а, али и лични анимозитети лидера две странке⁴²⁶. Започети сукоб наставиће се наредних година и значајној мери ће обележити политички живот у Србији у првој деценији XXI века. У периоду Владе Зорана Ђинђића нису биле реткост ни унутарпартијска цепања у другим, мањим партијама ДОС-а. Из Покрета за демократску Србију настаје Народна демократска странка, Социјалдемократија се дели на две струје, долази до проблема у релацијама између војвођанских регионалних странака које су баштиниле традицију Коалиције „Војводина“ итд. Већ 2002. године долази и до оштре парламентарне кризе узроковане нарушеним односима у ДОС-у, када

⁴²⁵ Јовановић Н. Милан: Председнички избори у Републици Србији од 1990. до 2008. године, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 16*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 104

⁴²⁶ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. године и у СРЈ од 1992. до 2003. године*, Национално демократски институт, ЦЕСИД, Београд, 2013, стр. 78

Председништво ДОС-а доноси одлуку да се замени 36 посланика који нередовно учествују у раду парламента, због страха за парламентарну већину. То је, наравно највише погодило ДСС, који је месецима пре тога бојкотовао скупштинска заседања. Странке наклоњене ДС-у извући ће бенефит из ове ситуације јер ДСС на листи ДОС-а није имао довољно преосталих посланика којим би заменио 21 посланика којима су одузети мандати. Овај политички потез фактички је донео још осам мандата владајућој коалицији окупљеној око ДС-а и Владе Зорана Ђинђића⁴²⁷. ДСС покрене спор пред Савезним уставним судом. Са друге стране, Председништво ДОС-а се, уз укидање претходне одлуке, опредељује на још екстремнију меру: да из ДОС-а искључи ДСС и одузме јој све мандате, што је довело до жалби ДСС-а како Савезном уставном суду, тако и ОЕБС-у⁴²⁸. Општа политичка криза довела је у питање четворогодишњи мандат власти и наговестила одржавање ванредних, парламентарних избора.

Опозиција није могла да валоризује поделе у владајућој коалицији због стигме која је постојала у јавности због одговорности за тежак политички и економски положај у којем се Србија нашла у периоду њихове владавине, бројних истрага, судских процеса за разне злоупотребе, корупцију и сл. Истовремено, у опозицији примат у првим годинама након петооктобарских промена, слабљењем СПС-а, преузима СРС⁴²⁹. Бројне афере у којима су истакнути лидери СПС-а били главни актери, осипање чланства и бирача, поделе и сукоби око страначких функција и правца консолидације политике, али и прогони истакнутих појединаца, медијска сатанизација – све је то обликовало суноврат СПС-а. Радикали, иако активни члан власти (тзв. „црвено-црне коалиције“), пролазе кроз овај период са мање проблема од свог дојучерашњег политичког партнера и захваљујући наступима у Народној скупштини намећу се као једина опозиција ДОС-овој

⁴²⁷ Антонић Слободан: *Елита, грађанство и слаба држава; Србија после 2000*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 97–98.

⁴²⁸ Јовановић Н. Милан: *Председнички избори у Републици Србији од 1990. до 2008. године*, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 16*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 105

⁴²⁹ Исто, 2008, стр. 109.

власти. кор децембарских избора 2000. године, као и и поновљених, локалних избора 2001. Године, показали су да су социјалисти, иако значајно ослабљени, задржали веће упориште у бирачком телу од радикала. Ипак, та ситуација се врло брзо променила, па је већ на председничким изборима 2002. године показан успон СРС и њихова доминантна превоћ у односу на СПС, који бележи поновни пад броја гласова⁴³⁰.

Насупрот залагањима ДСС-а, али и осталих опозиционих странака, да се организују ванредни парламентарни избори, део ДОС-а предвођен ДС-ом инсистирао је на председничким изборима, али тек након што је претходном председнику Милану Милутиновићу истекао мандат 2002. године. Председнички избори одржани два пута у 2002. и једном у 2003, били су полигон за политичко надметање водећих странака ДОС-а. За ДСС је то пре свега био покушај да, избором свог лидера Војислава Коштунице за председника, оствари реалну моћ на републичком нивоу, а за ДС да опструкцијом тог избора, ослањајући се на тешко оствариву клаузулу да на другом кругу избора мора гласати 50% уписаних у бирачке спискове, што дуже очува своју власт на републичком нивоу.

Кандидатуре лидера ДСС-а Војислава Коштунице и лидера Г17 плус Мирољуба Лабуса, кога је подржао ДС, на председничким изборима 2002. показују политичко прегруписавање и разврставање у коалицији ДОС. За Коштуничину страну опредељују се ДА, ДЦ, РВ и Народна демократска странка. Са друге стране, Мирољуба Лабуса подржавају ГСС, СВМ, ЛСВ, ПДС, СДП, СандП, Коалиција „Војводина“, Коалиција „Шумадија“ и АСНС⁴³¹.

Војислав Коштуница и Мирољуб Лабус, уз лидера Српске радикалне странке Војислава Шешеља, добијају највећи број гласова на председничким изборима 29. септембра 2002. године⁴³². У другом кругу избора, 13. 10. 2002,

⁴³⁰ Антонић Слободан: *Елита, грађанство и слаба држава; Србија после 2000*, Службени гласник, Београд, 2002, стр. 211.

⁴³¹ Јовановић Н. Милан: *Председнички избори у Републици Србији од 1990. до 2008. године*, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 16*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 108.

⁴³² Михајловић Верица, Радоњић Зоран: *Две деценије вишестраначја у Србији, Устави, избори и носиоци власти 1990–2010*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 171–172.

Војислав Коштуница није изабран за председника, иако је победио Мирољуба Лабуса, јер није био испуњен законски услов да у другом кругу избора мора гласати 50% плус један бирач уписан у бирачке спискове. Наредни изборни циклус је заказан за 8. 12. 2002. године. На тим изборима најбоље резултате постигли су кандидати Демократске странке Србије Војислав Коштуница и Српске радикалне странке Војислав Шешељ, али је овај изборни циклус је био неуспешан већ у првом кругу, јер је на њему учествовало 45,16% бирача уписаних у бирачке спискове⁴³³. Неуспех и децембарских избора за председника Србије је кризу у владајућој коалицији претворио у кризу политичких институција – претходном председнику истекао мандат, а нови није изабран⁴³⁴.

Осим потпуног унутрашњег расцепа у владајућој коалицији, политичке прилике компликује укупна ситуација на Косову и Метохији, али и преговори о карактеру заједничке државе са Црном Гором.

Ни цивилна мисија Уједињених нација ни војно присуство НАТО-а нису спречили тенденције стварања моноетничког Косова. Насиље ће се већ у јесен 2000. прелити на општине југа централне Србије. Насупрот настојањима међународне заједнице која постепено гради независну структуру на Косову, кроз доношење *Уставног оквира за привремену самоуправу* 2001. године, стајала су настојања Републике Србије да се пронађе одрживо и обострано прихватљиво решење. Међусобног поклапања ставова Србије и међународне заједнице било је у ретким приликама, па је тако 2001. године договорено враћање војних јединица Србије и Југославије у Копнену зону безбедности. Црногорско вођство јасно је, иако је то раније неретко порицало, још 2001. године ставило до знања да суштина спора у односима са Србијом, није однос према Слободану Милошевићу. То је било јасно видљиво и по испостављању Влади Србије коју предводи ДОС далеко ригидније платформе за преговоре него што је то био раније случај⁴³⁵. Црногорска

⁴³³ Исто, стр. 172–173.

⁴³⁴ Јовановић Н. Милан: Председнички избори у Републици Србији од 1990. до 2008. године, у: Михаиловић Срећко (приређивач): ОКО ИЗБОРА 16, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 115

⁴³⁵ Исто стр. 105

власт није признавала власт савезне државе на својој територији и то је хтела да озваничи претварањем савезне у конфедералну заједницу независних држава. Први корак ка наводном компромису, а суштински неуставном укидању СР Југославије, био је *Београдски споразум*, потписан у фебруару 2002. године од стране премијера Србије Зорана Ђинђића, премијера Црне Горе Мила Ђукановића и високог представника Европске уније Хавијера Солане. То је *de facto* било признавање „пузајуће самосталности Црне Горе“, кроз договор о привременој, на три године ороченој, државној форми, јер је тај договор у себи садржао клаузулу о одржавању референдума о самосталности Црне Горе⁴³⁶. Државна заједница Србија Црна Гора успостављена је доношењем *Уставне повеље*, 4. фебруара 2003. године.

Настојећи да у потпуности институционализује политички дисконтинуитет са претходном влашћу, владајућа коалиција је покренула дебату о промени *Устава*. Иако је у јавности циркулисало низ разрађених страначких и експертских предлога новог устава, а давали су их ДС, ДСС, Београдски центар за људска права, Форум Иурис и други, бројни покушаји политичких договора завршени су неуспехом. Ослабљени ДОС није имао политички капацитет да изведе уставну реформу и то је додатно успорило модернизацију и нагласило институционалну кризу.

Након петооктобарских промена долази до поделе странака на странке тзв. *демократског блока* (ДСС, ДС и других), као и странака *старог режима* (СПС и СРС)⁴³⁷. Такође, нешто касније, под утицајем сукоба који је букнуо између ДС-а и ДСС-а, јављају се и корекције ових политичких подела, па се, уместо о два, говори о подели на три пола: европско-демократски (ДС), национално-демократски (ДСС) и антисистемски (СПС, СРС, ССЈ)⁴³⁸. Након неког времена, та подела је

⁴³⁶ Јовановић Н. Милан: Председнички избори у Републици Србији од 1990. до 2008. године, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 16*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 106-107

⁴³⁷ Антонић Слободан: *Елите, грађанство и слаба држава; Србија после 2000*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 119.

⁴³⁸ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. године и у СРЈ од 1992. до 2003. године*, Национално демократски институт, ЦЕСИД, Београд, 2013, стр. 74.

еволуирала на *евродемократе* (ДС и Г17 плус), *националне демократе* (ДСС, СПО, НС) и *националисте* (СПС и СРС)⁴³⁹.

Истовремено, неспорно је да је, као и пре ”петооктобарских” промена, након 2000. године на сцени остао сличан модел управљања у Србији, који је значао изузетно висок степен централизације⁴⁴⁰. У таквим условима преминације извршне власти, парламентарни избори, донекле и председнички, постали су главни полигон за одмеравање политичких снага и редистрибуцију политичке моћи.

Сукоби у владајућој коалицији, општа институционална криза, регруписавање у безбедносним структурама, неразјашњени контакти појединаца из власти са криминалним круговима и закаснеле промене у службама безбедности кулминирали су убиством премијера Србије Зорана Ђинђића, уједно лидера ДС-а. Након увођења ванредног стања и покретања полицијске акције „Сабља“ долази и до реконструкције Владе, на чије чело долази потпредседник ДС-а Зоран Живковић.

Ванредно стање није успело да консолидује власт. Политички контекст атентата на премијера Зорана Ђинђића није разјашњен, али је био подлога за потпуни раскол у владајућој коалицији, међусобна сумњичења и оптужбе. На то ће се надовезати нове афере због честих злоупотреба службеног положаја (афере „Јањушевић“ и „Колесар“, афера у вези са министарком за телекомуникације Марије Рашете Вукосављевић и др.).

Избегавајући ванредне парламентарне, власт расписује председничке изборе, 16. новембра 2003. године. Највише гласова добили су кандидати СРС-а Томислав Николић и ДОС-а Драгољуб Мићуновић. И ови избори били су неуспешни јер није гласало 50% уписаних бирача⁴⁴¹. Владајући ДОС, од некада

⁴³⁹ Антонић Слободан: *Елите, грађанство и слаба држава; Србија после 2000*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 127.

⁴⁴⁰ Исто, стр. 95.

⁴⁴¹ Михајловић Верица, Радоњић Зоран: *Две деценије вишестраначја у Србији, Устави, избори и носиоци власти 1990–2010*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 173.

доминантне парламентарне групације са готово двотрећинском већином, долази на ивицу парламентарне већине.

Изгледни излазак из ДОС-а још једне мале партије, Социјалдемократске партије, био је „кап у препуној чаши“. Председништво ДОС-а, испуњавајући захтев свог председничког кандидата Драгољуба Мићуновића, предлаже расписивање ванредних парламентарних избора, а премијер Зоран Живковић предлаже то председници Народне скупштине и вршиоцу дужности председника Републике Србије, Наташи Мићић. За три године владања, Влада ДОС-а се урушила под дејством изневерених очекивања, подела, афера и одсуства резултата на свим пољима. Тај контекст припремиће старт за нови изборни циклус и нови поход на гласове бирача.

Шести вишестраначки парламентарни избори у Србији након обнављања вишепартијског система одржани су 28. децембра 2003. године. Изборна кампања протекла је уоштрим политичким тоновима међусобног оптуживања политичких актера. Две битне теме биле су доминантне. Прва – критика Владе под доминантним утицајем ДС, и друга – корпус економско-социјалних питања⁴⁴². Тако се ДСС посебно истиче у критици извршне власти која је била под доминантним утицајем ДС-а. ДСС, са своје стране, истиче значај доношења новог устава, изградње правне државе и демократских институција⁴⁴³. Охрабрена изборним резултатима председничких избора, али и уздрмана одласком лидера Војислава Шешеља у Међународни суд за ратне злочине у бившој Југославији, СРС напушта искључиву антиевропску реторику, беспошtedно критикује власт ДС-а и ДОС-а и ставља акценат на тражење решења за излазак Србије из политичке, економске и социјалне кризе⁴⁴⁴. Г17 плус, као нова странка настала 2002. године из истоимене невладине организације, инсистира на критици Владе и

⁴⁴²Славујевић Зоран: Изборне кампање; поход на бираче, случај Србија од 1990. до 2007. године, Фондација Фридрих Еберт, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 145

⁴⁴³Исто, стр. 146-147

⁴⁴⁴Исто, стр. 146

усмерава своје активности на економски развој Србије. Ипак, оштрица критике ове политичке групације, која је дала значајан допринос паду претходне Владе, била је отупљена чињеницом да је и она била део Владе ДС и „остатака ДОС-а“, али и да је често мењала поједине политичке ставове: првобитно је била за очување заједничке државе Србије и Црне Горе, а потом се залагала за самосталну Србију⁴⁴⁵. Насупрот овом, водећим опозиционим политичким снагама, ДС је у камапњи дефанзивна. Наступа помирљиво, исказујући спремност да са новим лидером и делимично промењеним руководством, рашчисти са аферама које су пратиле странку. Истовремено, ДС снажно инсистира на наставку европских интеграција и убрзаној приватизацији⁴⁴⁶.

Највећи број гласова на овим изборима осваја СРС, а потом следе ДСС, Г17 плус, ДС и коалиција СПО–НС. Након послеизборних преговора биће формирана мањинска Влада ДСС-а, Г17 плус, СПО-а и НС-а, уз подршку СПС-а. Влада ће, на челу са лидером ДСС Војиславом Коштуницом, остати власти до ванредних парламентарних избора у јануару 2007. године. Овај изборни турнус донео је радикалима Пирову победу – највећи број гласова и мандата нису могли да претворе у парламентарну већину, јер нико није хтео у коалицију са њима. Демократе је промена страначког лидера (смењен је Зоран Живковић и изабран Борис Тадић) спасила већег изборног дебакла. СПО се вратио у скупштинске клупе, а ДСС и њен лидер Војислав Коштуница однели су победу у одмеравању снага са својим доскорашњим савезницима. СПС и даље незауостављиво бележи осипање бирачког тела, али и тај резултат у скупштинској констелацији омогућава јој да, преко подршке мањинској Влади Војислава Коштунице, почне повратак у структуре власти.

⁴⁴⁵ Исто, стр. 148.

⁴⁴⁶ Исто

Табела бр. 25 Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаним 28. децембра 2003. године

Уписано у бирачки списак: 6 511 540			
Гласали бирачи: 3 825 471 (58,75%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Српска радикална странка	1 056 256	27,61%	82
Демократска странка Србије	678 031	17,72%	53
Демократска странка	481 249	12,58%	37
Г17 плус	438 422	11,46%	34
Српски покрет обнове-Нова Србија	293 082	7,66%	22
Социјалистичка партија Србије	291 341	7,62%	22
Остали предлагачи	536 421	14,02%	
Неважећи гласови	49 755	1,30%	

Извештај о изборима за народне посланике у Народној скупштини Републике Србије одржаних 28. децембра 2003. године, Службени гласник Републике Србије, бр. 131/2003

Посматрано по регионима, у Београду побеђује ДСС (24,75%), а следе СРС (24,01%), ДС (15,82%), Г17 плус (13,82%) и СПС (6,03%). У централној Србији без Београда првопласирана је СРС (25,86%), другопласирана ДСС (19,75%), а потом следе ДС (13,68%), Г17 плус (10,87%), коалиција СПО–НС (9,08%) и СПС (8,40%). У Војводини је победила СРС (31,88%), а затим су следили Г17 плус (13,61%), Коалиција „Толеранција“ (12,99%), ДС (12,20%), ДСС (9,85%), и СПС (5,12%). На Косову и Метохији победила је СРС (41,27%), а за њом су следили ДА (16,82%), ДСС (12,95%) и СПС (12,81%).

Овог пута се изразито показује дејство изборног модела са изборном јединицом. Под утицајем изборног прага од 5% низ странака националних мањина по први пут од редемократизације остају изван скупштинских клубова, а долази и до

великог броја „просутих“ гласова, датих изборним листама које нису прешле изборни праг, и то износи 13,95%.

Ванредни, парламентарни избори донекле су разбистрили политичку сцену. ДОС се престојава у неколико политичких колона које предводе ДСС, Г17 плус и ДС. Имајућу у виду ранија неслагања на релацији ДСС–ДС, али и прилагодљивост коју је демонстрирао Г17 плус, у новом владавинском аранжману ће у периоду од 2004. бити ДСС, Г17 плус и предизборна коалиција СПО и НС. Како су разговори са ДС-ом о подршци Влади завршили неуспехом, мањинску подршку Влади даје СПС што значи да се СПС само након три и по године вратио на политичку сцену као релевантан политички чинилац. У фебруару 2004. године мења се *Закон о избору председника Републике Србије*. Укида се цензус излазности, а договором водећих политичких актера избори се заказују за јун 2004. године.

У првом кругу председничких избора на позицију председника Србије претендовало је 15 кандидата. Највећи број гласова освојили су кандидат СРС-а Томислав Николић (30,60%) и кандидат ДС-а Борис Тадић (27,37%). Значајан резултат остварили и кандидат Покрета „Снага Србије“ (ПСС) Богољуб Карић (18,23%) и кандидат владајуће коалиције ДСС, Г17 плус, СПО и НС Д. Маршићанин (13,30%). У другом кругу, кандидат Демократске странке, Борис Тадић, са 53,24% гласова победио је кандидата Српске радикалне странке Томислава Николића, који је добио 45,40% гласова⁴⁴⁷. Победа кандидата ДС-а са 250 000 гласова или 8% гласова разлике, постигнута је једним делом и подршком коју је добио између два круга од ДСС-а Војислава Коштунице⁴⁴⁸.

Победа Бориса Тадића на изборима за председника Србије снажно је утицала на стабилизацију ДС-а и јачање њеног рејтинга. Истовремено, политичке институције су стављене на пробу. Влада, активни део егzekутиве, и шеф државе

⁴⁴⁷ *Избори за председника Републике Србије, одржани 13.06. и 27.06.2004*, Републички завод за статистику, Београд, 2004, стр. 111.

⁴⁴⁸ Јовановић Н. Милан: *Председнички избори у Републици Србији од 1990. до 2008. године*, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 16*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 132

са широким овлашћењима, припадали су различитим политичким опцијама и очекивало се да ће њихово функционисање обележавати разлике политичких програма које су промовисале. Међутим, и поред очекивања да би тај однос могао бити далеко напетији, ДС, као највећа опозициона странка, није покретала ни институционалне ни ванинституционалне механизме за евентуално расписивање ванредних парламентарних избора, а потом и формирања извршне власти у другачијем саставу. То, наравно, није значило да није било напетости у политичком животу Србије⁴⁴⁹.

Након ”петооктобарских” промена, Србија се вратила у међународне, али и у регионалне политичке форуме, који су настајали претходних година као форме повезивања држава у региону Југоисточне Европе које су делиле европске аспирације и перспективу. Током 2001. године одржан је први састак Консултативне радне групе који је требало да припреми Студију изводљивости за СР Југославију, као увод у преговоре за Споразум о стабилизацији и придруживању. Крајем 2003. године одржан је први састанак Унапређеног сталног дијалога, што је била замена за формат ”Консултативне радне групе”.

Усклађивање односа Србије и Црне Горе на економском плану такође је водило новим проблемима у процесу европских интергација, и после потписивања *Београдског споразума* и формирања Државне заједнице Србије и Црне Горе у фебруару 2003. Наиме, разлике у спољној трговинској политици коју спроводе Србија и Црна Гора у овом периоду биле су у значајној мери различите. Европска унија од децембра 2004. године одустаје од уједначавања економске политике Србије и Црне Горе и води преговоре „на два колосека“, па се тако о питањима која су у области област људских права и међународних обавеза преговара са

⁴⁴⁹ „Уопште узев, партијску сцену и политички живот Србије и после радикалних промена 2000, одлукују висок степен нестабилности и конфликтности односа како између, тако и у оквиру политичких странака и коалиција. Склапање и развргавање коалиционих аранжмана, наизменичне странке фузије и поновна развајања, унутарпартијске поделе и пучеви, преотимање и куповина посланика и посланичких мандата праћене су откривањем и подревањем политичких и корупционашких афера и пропагандним ратом порука преко наших и њихових медија и људи у њима. Рекло би се да се ради о константи страначке политике у Србији, односно некој врсти политичког усуда или фатума подела на овим просторима“ Навод у: Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 279.

државном заједницом, а о питањима трговине, економских и секторских политика преговара се са Србијом и Црном Гором, као државама чланицама⁴⁵⁰.

У Србији након формирања Владе Демократске опозиције Србије почетком 2001. године долази до усвајања програма економских и опсежних монетарних и фискалних реформи, нових закона у овој области, трговинске либерализације и поједностављења спољнотрговинског система, реструктуирања банкарског сектора и почетка враћања старе девизне штедње⁴⁵¹. У наведеном периоду, непосредно после петооктобарских промена, Република Србија, односно тадашња Савезна република Југославија, обнавља чланство у међународним економским форумима. Остварује се чланство у Међународном монетарном фонду, што је био предуслов за остваривање економске помоћи од стране Европске уније⁴⁵².

Насупрот 90-им годинама у којима доминира економска нестабилност, осетни пад производње у многим секторима, веома ограничен интерес страних улагача и готово непостојеће системске промене, у годинама након 2000. године долази до макроекономске стабилизације, привредног опоравка и прилива страних директних инвестиција и донација⁴⁵³. У периоду од 2000. године до 2004. године интензиван је раст бруто домаћег производа и то 4,5% (2000), 5,6% (2001), 3,9% (2002), 2,4% (2003) и 8,3% (2004)⁴⁵⁴. Истовремено долази до раста плата које са 89,9 евра (2001) долази на ниво од 194,6 евра (2004), али и раста незапослености са 21,8% (2001) на 23,9% (2004)⁴⁵⁵.

⁴⁵⁰ Увалић Милица: *Транзиција у Србији; ка бољој будућности*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2012, стр. 310–311.

⁴⁵¹ Исто, стр. 183.

⁴⁵² Исто, стр. 174–175

⁴⁵³ Исто, стр. 194

⁴⁵⁴ Исто, стр. 208

⁴⁵⁵ Исто.

У новембру 2001. године одржан је и циклус ванредних локалних избора у 18 општина. Министарство правде и локалне самоуправе је распустило ове скупштине општина, сходно законским одредбама, зато што нису биле конституисане или у њима није могло доћи до формирања одборничких већина. Њихову улогу су до одржавања избора преузимала прелазна општинска већа формирана од стране Владе Републике Србије. Локални избори су одржани у општинама: Алексинац, Баточина, Бела Паланка, Босилеград, Димитровград, Кладово, Књажевац, Куршумлија, Лајковац, Лебане, Мајданпек, Неготин, Петровац, Ћићевац, Црна Трава, Житиште, Ириг и Тител⁴⁵⁶. У овим општинама било је уписано у бирачке спискове 353 000 грађана или око 5% од укупног броја уписаних бирача у Србији. За укупно 666 одборничких места, колико се овом приликом бирало, највише кандидата је имала коалиција ДОС (603), затим СПС (565), СРС (475), ДСС (353) и групе грађана (370).

Укупна излазност у овом циклусу локалних избора износила је 50,32%. Највећа излазност у овом циклусу избора била је у општинама Димитровград (74,18%), Ћићевац (70,01%), Белој Паланци (68,57%) и Баточини (64,40%), док је најмања излазност била забележена у Књажевцу (40,98%), Неготину (42,38%), Алексинцу (42,13%) и Иригу (45,75%). Податак о излазности је амбивалентан. Излазност половине бирачког тела (50,32%) на превременим изборима у 18 општина може се сматрати и великом и малом. Великом – зато што је познато да на локалне изборе излази мање бирача; зато што је постојао извештај „замор“ у бирачком телу због честих избора у претходном периоду. Малом – зато што се ради о општинама у којима просечно излази више бирача (на претходним локалним изборима, у септембру 2000. године, излазност у великом броју ових општина износила је преко 80% (Димитровград 87,91%, Ћићевац 87,58%, Бела Паланка 85,61%, Ириг 85,85%, Баточина 83%, Књажевац 80,89%, Алексинац 75,84%, Неготин 66,66% итд.) и зато што је инерција петооктобарског преврата још била присутна.

⁴⁵⁶ *Ванредни локални избори, 2001*, Редакција Југословенског прегледа (приређивач), Југословенски преглед бр. 4/2001, Београд, 2001, стр. 103.

Највише гласова у овом циклусу локалних избора, који су, последњи пут, одржани по већинском изборном систему, освојила је СПС са 23,96% гласова и 183 изабрана одборника у 17 општина, ДОС са 21,33% гласова и 162 добијена одборничка места у 18 општина, ДСС са 11,51% и 88 одборника у 20 општина, СПО са 7,40% добијених гласова и 31 одборником у 11 општина, СРС са 5,39% гласова и шест одборника, НС са 3,85% гласова и 15 одборника⁴⁵⁷. Резултати парцијалних ванредних локалних избора веома су индикативни за разумевање политичке сцене. Они су показали да поражена СПС није изгубила бираче. Прво место социјалиста утолико је значајније јер је остварено у атмосфери опште хајке на њене кадрове, фабриковања афера, политичког реваншизма и прогона њених функционера. То је и својеврстан одговор грађана на политику нових власти. Социјалистима је овај изборни успех у таквој атмосфери био први подстрек за прегруписавање и борбу за опстанак у вишестраначкој арени.

1.2. Нормативни оквир

Непуне две године од петооктобарских промена донет је (нови) *Закон о локалној самоуправи*⁴⁵⁸ и *Закон о локалним изборима*⁴⁵⁹. Они су створили нормативну подлогу за реформу локалне самоуправе⁴⁶⁰. Закон је за општине и градове предвидео традиционалне надлежности: снабдевање водом, енергијом и гасом, бригаа о вртићима, примарној здравственој заштити, бригаа за институције културе, одржавање локалне саобраћајне инфраструктуре, спорт и рекреација,

⁴⁵⁷ Исто, стр. 104.

⁴⁵⁸ Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, бр. 9/02, 33/04, 135/04 и 62/06

⁴⁵⁹ Закон о локалним изборима, Службени гласник Републике Србије, бр. 33/02, 37/02-исправка, 42/02, 72/03- др. закон, 75/03-испр. др. закона, 100/03-УС и 101/05-др. закон

⁴⁶⁰ Ђорђевић Снежана: Ренесанса локалне власти; упоредни модели, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 409.

социјална заштиту, становање, градња, урбанистичко планирање, чишћење и одвод смећа, заштита животне средине и подстицање економског развоја⁴⁶¹. Закон је проширио овлашћења општина у појединим областима (здравство и образовање), али није вратио својину општинама, што је био проблем из претходног периода. Ипак, у погледу финансирања локалним самоуправама дата је могућност за прерасподелу дела пореских средстава у корист локалних власти, као и могућност да узимају зајмове⁴⁶².

Закон је отворио могућност избора између два аранжамана власти: модел начелник–веће или модел у коме ће бити укључен градски менаџер, као и општински/градски архитекта⁴⁶³. Свакој локалној самоуправи остављено је да, у складу са својим потребама и могућностима користи ове институције⁴⁶⁴.

Према одредбама *Закона о локалним изборима*, изборе за одборнике скупштина општина и градова, као и председнике општина и градова, расписивао је председник Народне скупштине Републике Србије, на мандат од четири године, најкасније 30 дана од истека мандата претходног сазива⁴⁶⁵. Са новим законом уведен је пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом са изборним прагом од 3%⁴⁶⁶.

Изборе су спроводили изборна комисија и бирачки одбори⁴⁶⁷. Изборну комисију чинили су председник и још најмање шест чланова које именује скупштина општине локалне самоуправе. У проширеном саставу били су и по један опуномоћени представник подносилаца изборне листе ако је предложио

⁴⁶¹ Исто, стр. 414.

⁴⁶² Исто, стр. 416–417.

⁴⁶³ Исто, стр. 411–412.

⁴⁶⁴ Исто, стр. 412.

⁴⁶⁵ Члан 3. Закона о локалним изборима

⁴⁶⁶ Члан 5. Закона о локалним изборима

⁴⁶⁷ Члан 10. Закона о локалним изборима

најмање две трећине кандидата од укупног броја одборника⁴⁶⁸. Бирачки одбор радио је у сталном и проширеном саставу. Стални састав чинили су председник и најмање четири члана. Избор проширеног састава бирачког одбора вршио се аналогно избору проширеног састава општинске изборне комисије⁴⁶⁹.

Кандидате за одборнике могле су да предлажу политичке странке, коалиције и друге политичке организације, групе грађана, које својим потписима подржи најмање 30 бирача по једном кандидату или најмање 200 бирача по изборној листи⁴⁷⁰. Када изборну листу подноси коалиција она је била у обавези да приложи и писмени коалиционни споразум којим се уређује начин расподеле мандата и начин попуњавања упражњеног одборничког места⁴⁷¹.

У расподели мандата учествују изборне листе које су добиле најмање 3% гласова од укупног броја гласова бирача који су гласали. Мандати су распоређивани по Хер-Нимејеревој формули⁴⁷². Изборна листа додељује 1/3 добијених мандата кандидатима по њиховом редоследу на листи. Преостале 2/3, у року од 10 дана након проглашења званичних резултата, арбитрарно су распоређивани накнадном одлуком предлагача⁴⁷³.

Прецизирано је да мандат одборнику може да престане, између осталог, престанком чланства у политичкој партији, подношењем оставке, доношењем одлуке о распуштању скупштине јединице локалне самоуправе, правоснажном судском пресудом којом је одборник осуђен на безусловну казну затвора у трајању од најмање шест месеци, престанком држављанства или пребивалиштна на територији локалне самоуправе итд⁴⁷⁴.

⁴⁶⁸ Члан 14. Закона о локалним изборима

⁴⁶⁹ Члан 16. Закона о локалним изборима

⁴⁷⁰ Члан 18. Закон о локалним изборима

⁴⁷¹ Члан 19. Закона о локалним изборима

⁴⁷² Члан 40. Закон о локалним изборима

⁴⁷³ Члан 42. Закон о локалним изборима

⁴⁷⁴ Члан 45. Закона о локалним изборима

Закон је предвидео и да 30% кандидата на изборној листи мора били „из редова мање заступљеног пола“⁴⁷⁵, као и то да у општинама у којима су језици националних мањина службени, и гласачки листићи морају да буду штампани на тим језицима⁴⁷⁶.

Када је у питању избор председника општине или градоначелника, кандидате су могли да предлагати странке, коалиције или групе грађана, ако их својим потписима подржи најмање 3% бирача у локалној самоуправи⁴⁷⁷. За председника општине изабран је кандидат који је добио већину гласова у двокружном систему апсолутне већине⁴⁷⁸.

Према одредбама овог закона, поред других начина престанка мандата, предвиђена је могућност процедуре опозива председника општине. Предлог за опозив председника општине могли су поднети, посебно или заједно, политичке странке, односно група грађана, које својим потписом подржи најмање једна десетина бирача у општини. Предлог за опозив председника општине могла је поднети и скупштина општине већином гласова од укупног броја одборника. Влада Републике Србије такође је могла покренути предлог за опозив председника општине, ако се оцени да се поверени послови не обављају у складу са законом. О предлогу за опозив изјашњавали су се бирачи непосредно, на референдуму⁴⁷⁹. Председник општине је опозван ако је за његов опозив гласала већина бирача која је гласала⁴⁸⁰.

⁴⁷⁵ Члан 20. Закон о локалним изборима

⁴⁷⁶ Члан 28. Закон о локалним изборима

⁴⁷⁷ Члан 55. Закона о локалним изборима

⁴⁷⁸ Члан 59. Закон о локалним изборима

⁴⁷⁹ Члан 61. Закон о локалним изборима

⁴⁸⁰ Члан 62. Закон о локалним изборима

Први пут је ново законско решење примењено одржаним у јуну 2002. године на ванредним изборима за локалне самоуправе на општинама југа централне Србије – Прешеву, Бујановцу и Медвеђи,⁴⁸¹.

Ове промене изборног права за избор одборника свакако спадају и велике изборне реформе. Изборни систем је са централног нивоа пресликан на избор одборника у локалним самоуправама. Стручњаци су упозоравали да ће пропорционални изборни модел са једном изборном јединицом произвести исте последице већ уочене у изборима за Народну скупштину: фрагментацију, још наглашеније везивање представника за странку, деперсонализованост одборника и сл.⁴⁸². Осим тога, грађани су први пут добили добили могућност да директно бирају челнике у општинама и градовима. Ово решење је у суштини представљало позитивну промену у правцу веће партиципације грађана. Међутим, истовремено то је отварало и низ дилема како ће таква непосредно изабрана власт функционисати у контексту нехомогене политичке већине. Избори ће показати оправданост тих страхова⁴⁸³.

1.3. Актери и кампања

На локалним изборима 19. септембра 2004. године учествују све релевантне странке, регионалне странке и странке националних мањина. Оне су у великој мери оријентисане на самостални изборни наступ, што им је омогућавао и олакшавао пропорционални изборни систем са релативно ниским законским елиминаторним прагом. Локални избори дали су нови пресек српске политичке

⁴⁸¹ Детаљније: у Редакција Југословенског прегледа: Локални избори у три општине на југу Србије, Југословенски преглед, бр. 3/2002, стр. 23-26

⁴⁸² Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе у Србији-модел за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша: *Београд – демократска престоница*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 189–190.

⁴⁸³ Исто, стр. 190–191.

сцене, ако се има у виду да су се одржали неколико месеци после председничких и непуних годину дана након парламентарних избора. Уз сва ограничења, и ако се има у виду мања излазност, они су били својеврсни индикатор расположења бирачког тела.

На 6 634 одборничких места претендује 118 странака (47 више него 2000) и 123 коалиције (97 више него 2000). Предлагачи су укупно поднели 2 601 кандидатску листу, а трећину изборних листа поднеле су групе грађана. Укупно 71 573 кандидата, од чега 10 395 кандидата група грађана, говори да је на једно одборничко место просечно претендовало чак 11 кандидата. Од наведеног броја, у Београду је требало да се изабере 829 одборника (уз 90 градских одборника), у централној Србији без Београда 4 130, у Војводини 1 666. У Београду је кандидован 8 681 кандидат, у централној Србији без Београда укупно 43 277 кандидата и у Војводини 19 615 кандидата. Сходно променама у територијалној организацији Републике Србије, на локалним изборима 2004. године бирани су сазиви скупштина нове београдске градске општине Сурчин, као и већници новоуспостављених градских општина у Нишу – Палилула, Црвени крст, Медијана и Пантелеј, уз већ постојећу општину Нишка Бања.

Листе кандидата приказују пун колорит српске политичке сцене, доминацију водећих странака са националног нивоа и прецизно регистровање јачине њихових локалних мрежа. Тако, СРС наступа у 164 општине (у 162 самостално и још у две коалиционо), ДС у 161 општини (у 146 самостално и 15 коалиционо), ДСС у 161 (у 145 самостално и у још 16 коалиционо), СПС у 161 (у 151 самостално и у 10 коалиционо), Г17 плус у 156 општина (у 146 самостално и 10 коалиционо), ПСС у 150 општина (у 150 општина самостално, без коалиционих наступа). Следили су СПО са 148 наступа (100 самосталних и 48 коалиционих) и НС са 112 наступа (87 самосталних и 25 коалиционих). Дакле, све релевантне политичке странке са националног нивоа: СПС, СРС, ДС, ДСС, ДСС и СПО наступају са листама у готово свим општинама и то углавном самостално. Новину представља прво учешће Покрета „Снага Србије“ Богољуба Карића. Овај покрет

охрабрен бројем гласова њиховог кандидата за председника Србије неколико месеци раније, предложио је кандидате у готово свим општинама са очигледном намером да локалне изборе искористи за јачање страначке инфраструктуре и позиционирање у локалној власти.

Још један ешалон политичких странака предлаже своје кандидатске листе у значајном броју локалних самоуправа у Србији: Социјалдемократска партија која наступа у 61 општини (у 28 самостално и у 33 коалиционо), Народна демократска странка наступа у 48 (38 самосталних уз 10 коалиционих), а Лига социјалдемократа Војводине у 41 локалној самоуправи (17 самосталних уз 24 коалициона наступа). На изборима је видљива и снага некадашњих чланица ДОС-а, као и других већ постојећих и у међувремену формираних странака. Демократска алтернатива има изборне листе у 36 општина (осам самостално и 28 коалиционо), Социјалистична народна странка, фракција СПС-а истакла је изборне листе у 34 општине (34 самосталне листе, без коалиционих). Либерали Србије истичу 28 листа (18 самосталних и 10 коалиционих наступа), Демохришћанска странка Србије 27 листа (20 самосталних и седам коалиционих), Странка српског јединства бележи 27 наступа (25 самосталних и два коалициона), Грађански савез Србије истиче своје листе у 23 општине (15 самосталних и 8 коалиционих), итд.

Након петооктобарских промена 2000. године, мађарске партије су највећим делом ушле у састав нових владајућих коалиција на савезном, националном, покрајинском и локалном нивоу. У процесу кандидовања на локалним изборима, СВМ, који 2003. наступа на републичким изборима у Коалицији „Толеранција“ са ЛСВ-ом и остаје ван Народне скупштине, показује надмоћну позицију међу мађарским странкама. СВМ наступа у 16 општина, у 13 самостално и у још три коалиционо. На самосталним листама кандидује 378 кандидата. На изборима наступају и Демократска странка војвођанских Мађара која на изборе излази са 12 самосталних кандидатских листа и 223 кандидата, као

и Демократска заједница војвођанских Мађара која наступа са седам самосталних и једном коалиционом листом, са 178 кандидата на самосталним листама.

И обе политичке струје унутар бошњачке заједнице прихватају сарадњу са другим политичким актерима у Србији. Тако на парламентарним изборима 2003. године, бошњачка СДА, односно коалиција под њеним доминантним утицајем („Листе за Санџак“), наступа на листи Демократске странке, док СанДП учествује у предизборној Коалицији „Толеранција“ са ЛСВ-ом и СВМ-ом. У парламенту представнике добија само „Листа за Санџак“. На локалним изборима „Листа за Санџак“ наступа у четири општине самостално, са 184 кандидата, док Странка демократске акције Санџака наступа самостално у једној општини, са 10 кандидата. СанДП наступа у шест општина са 216 кандидата, док Народни покрет Санџака наступа у три општине са 118 кандидата. Странка за Санџак наступа у три општине са 76 кандидата. У по једној општини наступају и Санџачка алтернатива са 47 и ГГ „Санџачка демократска унија“ са 46 кандидата.

Међу албанским партијама југа централне Србије доминирају ПДД и ДПА, али то није зауставило политичку плурализацију. У наведеном периоду, од 2000. до 2004. године, формирају се четири нове политичке странке. Прво се оснива Партија за демократски прогрес (2001), а из ње се доцније одвајају две фракције формирајући Националну партију Албанаца и Демократску унију Албанаца⁴⁸⁴. Током 2003. године основана је и Демократска унија долине. У општинама на југу централне Србије локални избори одржани су у јуну 2002. године. На њима је Партија за демократско деловање наступила у три општине са 103 кандидата, у Демократска партија Албанаца наступа у две општине са 54 кандидата, док Демократска унија долине наступа једној општини са 38 кандидата. На овим, ванредним, локалним изборима поново се потврђује водећа позиција Партије за демократско деловање, али и резултат Демократске партије Албанаца и новоформиране Демократске уније долине показује да поделе нису остале без одјека на раслојавање бирача. Поделе политичке елите албанске националне

⁴⁸⁴ Орловић Славиша: *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 320.

мањине подстакле су раст броја партија и фрагментацију страначке сцене. Она није битније утицала на изборне исходе јер је албанска национална мањина груписана претежно у две општине, Прешеву и Бујановцу.

Поред јасно видљиве доминације социјалиста, пре свих у медијима са националном покривеношћу 90-их година, после петооктобарских промена 2000. године наступио је период у коме су се медији већински приклонили странци која је имала преобладајућу улогу у Влади – ДС-у. Тако постоји наклоност државних и приватних, како електронских тако и штампаних медија. Неспорна је подршка коју су демократе и групација странака које су биле њихови савезници уживали на ТВ Пинк, ТВ Политика, локалном Студију Б, у дневним листовима „Новости“, „Данас“, недељним „Време“, „НИН“, „Недељни телеграф“. Доцније је медијска доминација ДС-а остварена и у националном радио-дифузном сервису РТС, дневном листу „Политика“ и приватној телевизији БК ТВ⁴⁸⁵. Након ванредних, парламентарних избора 2003. и председничких избора 2004. године, медијска сцена је у значајној мери промењена. Тако су се и локални избори 2004. године одржавали у условима где није било доминације једне политичке странке, која би се, по правилу, прелила у медијску сферу.

Бројни проблеми општина и градова пружали су широк простор за изношење решења и креативност странака. Већина општина и градова има низ заједничких тема – снабдевање водом, пречишћавање отпадних вода, грејање, одржавање и изградња путне инфраструктуре, уређивање индустријских зона, итд, али и низ посебних проблема које диктирају демографске, географске и развојне одлике. Утисак је да први самостални локални избори нису искоришћени да би се ове теме ставиле у фокус изборне дебате.

Самостална изборна кампања за локалне изборе, без доминације једне политичке опције у јавној сфери, отворила је политички простор за локалне теме, истовремено демонстрирајући мање интересовање медија за ове изборе. Национални радио-дифузни сервис организује представљање учесника на

⁴⁸⁵ Антонић Слободан: *Елите, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 98.

изборима, као и ТВ дуеле, посебно тематизујући први пут непосредан избор градоначелничка. Радио-телевизија Б92 покреће посебан информативни портал. Дневни штампани медији извештаје о политичким активностима померају са ударних на странице које се односе на рубрике које покривају локалне теме. Локални медији посвећују већу пажњу промоцију локалних политичких предизборних програма. О мањем интересовању медија сведочи и извештавање београдског недељника „Време“ у периоду од расписивања избора до проглашења незваничних резултата, тј. у периоду од 22. јула до 07. октобра 2004. године. У серији натписа о локалним изборима посебно се анализирају избори за градоначелнике у већим градовима – Београду, Новом Саду и Нишу⁴⁸⁶. Текстови су били углавном, информативни, фактографски. Они су нудили социјалну анализу стања у наведеним локалним срединама, кроки политичке сцене, динамику страначких и унутарстраначких прегруписавања, као и биографије водећих високих локалних страначких функционера кандидованих за градоначелничка места. И поред настојања да се све стране представе у непристрасном светлу, јасна преференца била је на страни странака протагониста петооктобарских промена. Уз све наведено, локални избори нису биле вест на насловним и ударним страницама, а изостало је и израженије рекламирање политичких актера.

1.4. Излазност бирача

Излазност на првим локалним изборима, који су се први пут одржали самостално, износила је 40,06%. Она је била већа од просека у централној Србији без Београда, где је гласало 43,21% бирача, а мања од просека у Војводини 38,54% и Београду 34,66%. Ова излазност била је мања у односу на претходне изборе за

⁴⁸⁶ Ради се о серији текстова посвећених изборима за градоначелнике у Новом Саду – Боаров Димитрије: „Ко ће бити велики биров“, „Време“, бр. 711, 19. 08. 2014, стр. 10–13, у Нишу – Косановић Зоран: „Незапослени бирају“, „Време“, бр. 712, 26.08.2014, стр. 16 –18, и у Београду – Дидановић Вера: „Бој за Београд или топлес у Њујорку“, „Време“, бр. 715, стр. 10–14.

готово за половину. У апсолутним вредностима она је на нивоу Србије мања за 34%, и то у централној Србији за 33%, у Војводини за 35% и Београду за 36%. Дакле, дефинитивно је показана далеко мања заинтересованост за изборну партиципацију на локалним изборима.

Посматрано по окрузима, највећа излазност је била у Пиротском (58,50%), Топличком (53,62%), Јабланичком (50,69%), Рашком (49,82%) и Колубарском округу (49,04%), док је најмања била у Подунавском (34,16%), Јужнобанатском (34,22%), Западнобачком (34,70%), Нишавском (35,85%) и Моравичком округу (36,89%). Највећи одзив, посматрано по општинама, био је у Дољевцу (70,20%), Бојнику (67,32%), Меровини (66,24%), Белој Паланци (65,68%) и Житорађи (65,30%), а најмањи је био у нишким градским општинама Палилула (26,84%) Црвени крст (27,96%), Панчево (28,37%), нишкој општини Пантелеј (28,44%), у Књажевцу (28,94%) и Ужицу (30,27%). Највећа излазност и даље је традиционално везана за округе на југу централне Србије. Најмања излазност, посматрано по локалним срединама, доноси одређено изненађење јер се она догађа у општинама које је раније карактерисао висок степен излазности. Такав случај био је у Панчеву (2000. године гласа 72,29%, а 2004. 28,37% уписаних бирача), затим у Књажевцу (2000. године 80,89%, а 2004. године 28,94%), као и у Ужицу (2000. године 79,88%, а 2004. године 30,27%). Коначно, на територији града Ниша 2000. године гласало је 79,43%, а у Нишкој Бањи 80,96% бирача, док 2004. године збирни податак говори да је излазност у нишким градским општинама износио свега 29,56%.

1.5. Резултати избора

Најбољи изборни резултат на овим локалним изборима остварила је ДС са 450 761 гласом (18,26%) и 1 224 одборника. Она је са нешто мање од петине освојених гласова освојила приближно 20% одборничких места у локалним

самоуправама. Резултат је значајнији ако се има у виду да су демократе на националном нивоу биле у опозицији. Очигледно је да је нови лидер Борис Тадић на месту шефа државе поправио рејтинг демократа. ДС је након ових избора дошла на власт у готово половини локалних самоуправа (74), међу којима је и Београд. Радило се о важним привредним, образовним и културним центрима што је несумњиво јачало позицију ове странке у политичком деловању и перспективу на наредним изборима. Ако томе додамо да су њихови кандидати, само као самостални кандидати ДС, изабрани у 31 општини за председнике, слика о изборном успеху Демократске странке је потпунија. Раст рејтинга потврђују и резултати које су остварили у општинама са доминантним бројем националних мањина (Суботица, Нови Пазар и др.).

На овим локалним изборима СРС је другопласирана са 437 795 гласова (17,73%) и 1 202 одборничка места. Радикали су остварили за нијансу слабији резултат од демократа. Са око 20 000 гласова мање од ДС-а, радикали су освојили тек 24 одборничка места мање, што им је омогућило да учествују у власти у више од 1/3 општина. Дода ли се томе и 21 председник општина из радикалског табора, очигледно је да је СРС забележила импресиван резултат и поред тога што је лидер и формални председник Војислав Шешељ већ годину и по дана био хашки притвореник. Истовремено, то је показало и политичку и организациону умешност заменика председника СРС-а Томислава Николића и генералног секретара Александра Вучића и њихову заслугу у очувању и вођењу странке. СРС је након ових локалних избора на власти у 58 општина. Радило се углавном о мањим, неразвијеним срединама са озбиљним проблемима што, уз опозициони статус на централном нивоу, није остављало маневарски простор радикалској власти за решавање проблема општина у којима су им грађани указали поверење. Ипак, радикали праве отклон од ове слике и остварују продор и у већим градовима, између осталог, и избором градоначелника Новог Сада, уласком у други круг кандидата у Београду, али и доцнијим уласком у градску власт у Нишу након избора. У односу на претходни изборни циклус, СРС је повећао број одборника за готово 20 пута. Очигледно је да је пропорционални систем

погодавао рејтингу СРС. Нагласио је њихов утицај у бирачком телу и маскирао недостатак кредибилних кадрова и кандидата тако видљив у већинском изборном систему. Али то што СРС у само три општине није освојио одборничке мандате најбоље говори о укоренености и раширености радикалских присталица.

Владајућа ДСС заузела је тек трећу позицију по броју освојених гласова 223 327 (9,05%) и 661 одборничким местом. Заостајући за главним ривалом, Демократском странком, за више од 200 000 гласова, ДСС је освојио тек око 10% одборничких мандата. Међутим, и тако мали број мандата омогућио им је да буду у власти у чак 2/3 општина (99) – највише у односу на све странке. То најречитије говори о великом коалиционом потенцијалу ДСС, са једне стране, али и позицији локалне самоуправе у систему власти, са друге стране. Пожељност ДСС као фактора власти на локалном нивоу није црпљен из угледа њених одборника и политичког програма, него из доминантне позиције у Влади. Контролишући парламентарну већину, ДСС је контролисала и власт у локалним самоуправама, јер су саме локалне самоуправе, односно владајуће већине, од ДСС-а у локалној власти очекивали бенефите од Владе, у којој су српске демократе имале водећу улогу.

СПС је потврдила је резултат са поновљених избора у 18 општина, 2001. године, освојивши 214 953 гласа (8,71%) и 741 одборничко место. Са само 9 000 гласова мање од ДСС-а заузела четврту позицију и након избора ушла у власт у око 40% општина. После низа догађаја који су социјалисте потискивали испод изборног прага, они су зауставили осипање бирачког тела. У каснијим изборним циклусима показаће се да је очување гласача и одборника у општинама пресудно допринело да СПС сачува статус релевантне странке. СПС је очигледно профитирала подршком мањинској Влади Војислава Коштунице. Та подршка деловала је и као сигнал за заустављање реваншизма према њеним кадровима, знак неке врсте политичке амнестије и наговештај да би СПС од пасивне подршке ускоро могао постати и члан неке од будућих коалиционих влада.

ПСС, на трагу успешне кампање лидера Богољуба Карића на председничким изборима, остварује добар изборни резултат, са 133 233 гласа (5,40%) и 411 одборника. Остварујући политичко представништво у значајном броју општина у Србији, ПСС се након избора позиционира као важан политички партнер на локалном нивоу. Г17 плус, као нова странка на политичкој сцени остварује добар резултат, са 120 008 гласова (4,86%) и 312 одборника. Ипак, странка бележи значајан пад броја добијених гласова у односу на претходне парламентарне изборе. Иако део владајуће коалиције и странка која је циљала на бираче демократа, у овом изборном дуелу трпи пораз од ДС-а. Слично као демократе, Г17 плус бележи најбоље резултате у Београду, као и у срединама, пре свих у Војводини, у којима живе националне мањине. После избора Г17 плус показује знатан коалициони потенцијал. Уласком у власт и на локалном нивоу, Г17 плус се позиционира као значајан политички фактор у земљи.

СПО показује извесну снагу на локалном нивоу, освајајући 77 894 гласа (3 16%) и 234 одборника. Посебно је исказан утицај у појединим срединама у централној Србији (Крагујевац, Краљево, Лапово, Варварин и др.). Ипак, покушај да са самосталном листом уђе у градску скупштину Београда, завршен је неуспехом. СПО након избора показује значајан коалициони потенцијал који је омогућио да у 62 општине уђе у локалну власт.

Насутуп малих странака ДОС је такође индикативан. Странке које су након петооктобарских промена имале мање или више несразмеран утицај у законодавној, али и извршној власти, након парламентарних избора одржаних 2003. године, остају ван парламента и без институционалне подршке. Њихов наступ на овим локалним изборима остаје у домену симболике, а њихово деловање неретко се ограничава на улогу сателита у орбити неке од великих политичких партија у Србији. Тако коалиција ДА и СДП-а добија 22 652 гласа (0,92%) и 21 одборника, Демокришћанска странка Србије осваја самостално свега 7 699 гласова (0,31%) и 21 одборника, Либерали Србије добијају 7 485 гласова (0,30%) и 13 одборника на самосталним листама, Социјалдемократија 5 361 глас

(0,22%) и 13 одборника, Грађански савез Србије 5 082 гласа (0,21%) и 8 одборника, Лабуристичка партија Србије (странка настала из Асоцијације слободних и независних синдиката, АСНС) добија 1 053 гласа на самосталним листама, које не освајају ни једно одборничко место, итд.

Групе грађана, генерално посматрано по броју освојених гласова, трећепласиране су у овом изборном циклусу – освојиле су више гласова и од ДСС-а и од СПС-а. Са мањим бројем одборника од социјалиста и коштуничиних демократа, они су ипак значајно партиципирани у локалној самоуправи – били су део власти у 1/3 општина. То најбоље сведочи о снази овог непартијског начина учешћа на локалним изборима. Уз сталну ограду и питање колико је ова група аутохтона, цивилна акција грађана, а колико механизам за позиционирање партијских незадовољника и дисидената или чак прикривено партијско учешће – феномен групе грађана потврдио се и у овом изборном циклусу. У односу на претходни циклус освојиле су за готово 70% већи удео гласова и 232 одборничка мандата више. Ипак и овом приликом мора се нагласити да се ради о нехомогеној скупини, без јасне координације, идеологије и програма као фактора кохезије. Индивидуализам који је својствен групама грађана, претвориће њихове представнике у лак плен за формирање одборничких већина, односно резервоаром мандата за преузимање власти у општинама и коалиционим партнером свих политичких опција.

Табела. 26. Резултати странака и коалиција на локалним изборима у Републици Србији, одржаним у периоду од 2002. до 2004. године

Назив странке или коалиције	Укупан број општина у коме странка излази на изборе (самостално и коалиционо)	Б р о ј самосталних кандидатских листа	Број добијених гласова на самосталним листама	Процент добијених гласова на самосталним листама (од важећих гласова)	Број изабраних одборника на самосталним листама
Српска радикална странка	164	162	437 795	17,73%	1 202
Демократска странка	161	146	450 761	18,26%	1 224
Демократска странка Србије	161	145	223 327	9,05%	661
Социјалистичка партија Србије	161	151	214 953	5,40%	411
Г17 плус	156	146	120 008	4,86%	312
Покрет „Снага Србије“	150	150	133 233	5,40%	411
Српски покрет обнове	148	100	77 894	3,16%	234
Нова Србија	112	87	54 174	2,19%	135
Социјалдемократска партија	61	28	8 999	0,36%	17
Народна демократска странка	48	38	19 836	0,80%	29
Л и г а социјалдемократа Војводине	41	17	7 246	0,29%	30
Д е м о к р а т с к а алтернатива	36	8	3 646	0,15%	1
Социјалистичка народна странка	34	34	19 791	0,80%	40
Либерали Србије	28	18	7 485	0,30%	13
Странка српског јединства	27	25	8 955	0,36%	24
Демохришћанска странка Србије	27	20	7 699	0,31%	21

Демократска алтернатива - Социјалдемократска партија	26	26	22 652	0,92%	21
Грађански савез Србије	23	15	5 082	0,21%	8
Нова комунистичка партија Југославије	19	18	1 821	0,07%	0
Социјалдемократија	17	16	5 361	0,22%	13
Реформисти Војводине	16	7	3 075	0,12%	8
„Заједно за Војводину“	14	14	13 924	0,54%	33
Народна сељачка странка	12	11	3 279	0,13%	4
Социјалдемократска странка	11	6	2 015	0,06	0
Лабуристичка партија Србије	10	4	1 053	0,04%	0
Српски покрет обнове-Нова Србија	10	10	10 281	0,42%	37
Јединствена Србија	9	8	11 175	0,45%	19
Коалиција „Војводина“	7	6	1 825	0,07%	6
Народна радикална странка	7	7	2 016	0,08%	0
Пензионерска странка Србије	7	7	2 113	0,09%	0
Уједињена сељачка странка	5	5	3 208	0,13%	6
Радничка странка Југославије	5	5	700	0,03%	0
Унија зелених	5	5	700	0,03%	0
Демократска странка-Српски покрет обнове	5		21 270	0,86%	51
Политички савез Покрет за Ниш (Социјалдемократска странка, Лабуристичка партија Србије, Социјалдемократска партија Рома Србије)	5	5	444	0,02%	0

Групе грађана			245 832	9,96%	542
Остали предлагали			313 947	12,71%	791

Приликом израде табеле коришћен извор: *Избори 2004., за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и председника града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2005, стр. 25 – 31.

Резултати показују да политичка плурализација у оквиру најбројније националне мањине није била без последица. СВМ јесте потврдила лидерство као најутицајнија странка Мађара у Војводини, тј. Србији, али ипак 1/3 активног бирачког тела определило се за друге странке мађарског националног корпуса. СВМ је освојио 24 715 гласова (1,00%) и 69 одборничких места. Најбоље резултате његове листе освојиле су у Бачкој Тополи (33,03%), Малом Иђошу (31,63%), Суботици (21,53%) и Кањижи (20,29%). Овог пута по броју гласова следила је ДСВМ са 7 623 гласа (0,31%) и 16 одборника. ДСВМ најбоље резултате постиже у Темерину (12,65%), Бечеју (6,95%) и Кањижи (4,74%). ДЗВМ је трећепласирана са 3 820 гласова (0,15%) и 13 одборника. По броју добијених гласова издвојиле су се листе ДЗВМ-а у Бечеју (12,72%) и Новом Бечеју (8,14%).

На локалним изборима у срединама са бошњачким становништвом „Листа за Санцак“ опет побеђује са 28 698 гласова (1,16%) и 67 одборничких места. Први пут се умањује њихова раније исказана доминантна позиција у односу на конкуренте. Насупрот ранијим изборним циклусима, њихов опонент – Санџачка демократска партија се са 22 316 гласова (0,90%) приближава „Листи за Санцак“ по изборном скору и броју одборничких места – укупно 56 одборничких седишта. Одборничка места добијају и Народни покрет Санџака са 3096 гласова (0,13% гласова) и 10 одборничких места, док Странка за Санцак осваја 2 420 гласова (0,10%) и само три одборничка места. „Листа за Санцак“ у непосредном дуелу побеђује Санџачку демократску партију у Тутину са 57,75% према 21,52%; у Новом Пазару тај однос је 49,98% према 22,51%, а у Сјеници 33,50% према 27,20%. Са друге стране, Санџачка демократска партија побеђује „Листу за

Санцак“ у Пријепољу са 18,80% према 15,58% и у Прибоју са 15,43% према 3,40%. Од осталих опција међу Бошњацима, Народни покрет Санцака се издваја високим резултатом у Сјеници, где осваја 18,27% подршке.

ПДД задржава водећу позицију међу албанским бирачима, али је приметан раст утицаја њених политичких конкурената. ПДД осваја 10 949 гласова (0,44%) и 31 одборничко место. За њом следи ДПА са 5 613 гласова (0,23%) и 17 одборника, а трећепласирана је Демократска унија долине са 1 836 гласова (0,07%) и пет одборничких места. Прерасподела политичких снага била је у односу на претходни период нарушена у Прешеву, где побеђује ДПА са 36,97% гласова, а до тада увек првопласирана ПДД има 29,59% гласова. У Бујановцу је пак задржана водећа политичка улога ПДД који добија 30,94 % гласова наспрот скромном изборном резултату ДПА од 3,63% гласова. Слично као 1992 и 1996 од албанских партија, једино ПДД наступа у општини Медвеђа и добија 16,04% гласова. Трећа опција међу Албанцима се југа централне Србије, Демократска унија долине, најбољи резултат постиже у Прешеву где добија 13,92% гласова.

Пропорционални изборни модел на локалним изборима допринео је и повећаном учешћу и странака других мањинских заједница, па су тако у овом изборном циклусу у значајнијем броју учествовале странке ромске, словачке, буњевачке, влашке и хрватске етничке заједнице. Оне су углавном остале без одборничких места, али су показале потенцијалну изборну снагу и позиционирале се као могући коалициони партнери за наредне изборе. У овој групацији издвајају се ромске странке. Њихов резултат знатно је испод учешћа Рома у бирачком телу. Очигледно је да су Роми, под разним утицајима, ускратили подршку странкама које су се декларисали као њихови политички представници.

Табела 27. Преглед резултата странака националних мањина на локалним изборима, одржаним у периоду од 2002. до 2004. године

Назив листе	Укупан број кандидатских листа	Број самосталних кандидатских листа	Број добијених гласова самосталних листа	Процент добијених гласова самосталних листа	Број изабраних одборника самосталних листа
Савез војвођанских Мађара	16	13	24 715	1,00%	69
Демократска странка војвођанских Мађара	13	12	7 623	0,31%	16
Демократска заједница војвођанских Мађара	7	7	3 820	0,15%	13
„Листа за Санџак“	4	4	28 698	1,16%	67
Санџачка демократска партија	6	6	22 316	0,90%	56
Народни покрет Санџака	3	3	3 096	0,13%	10
Странка за Санџак	3	3	2 420	0,10%	3
Санџачка алтернатива	1	1	740	0,03%	0
Странка демократске акције Санџака	1	1	384	0,02%	2
Санџачка демократска унија	1	1	533	0,02%	0
Партија за демократско деловање	3	3	10 949	0,44%	31
Демократска партија Албанаца	2	2	5 613	0,23%	17
Демократска унија Албанаца Прешевске долине	1	1	1 836	0,07%	5
Ромска социјалдемократска партија	3	3	661	0,03%	2

Словачка народна партија	1	1	287	0,01%	2
Буњевачка странка	1	1	767	0,03%	0
Влашка демократска странка Србије	1	1	490	0,02%	0
Хрватска буњевачка странка	1	1	581	0,02%	0
Демократска партија Рома	5	5	580	0,02%	0
Партија ромског јединства	2	2	535	0,02%	0
Ромска конгресна партија	1	1	94	0,01%	0
Социјалдемократска партија Рома Србије	5	0			

Приликом израде табеле коришћен извор: *Избори 2004., за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и председника града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2005, стр. 25 – 31.

Ако се изузме 16 београдских општина (само у једној градској општини-Барајеву председник општине је изабран непосредно на ванредним изборима 2002. године, и то са листе коалиције ДСС, ДА, НС и ЛС⁴⁸⁷), чије су председнике по Закону бирале скупштине општина, на локалним изборима 11. септембра 2004. године бирани су председници општина и градова, као и градоначелници Београда и Ниша. Укупно је на локалним изборима изабрано је 149 председника локалних самоуправа, и то 45 у Војводини и 104 у централној Србији. На њихова места кандидовало се 1 399 кандидата, или преко девет кандидата на једно место председника локалних самоуправа. На непосредним изборима, у првом кругу је изабрано шест, а у другом 143 председника општина и градова. На посредним

⁴⁸⁷*Избори 2004., за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и председника града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2005, стр. 201.

изборима у београдским градским општинама изабрано је 16 председника општина, и то из ДС-а 10, групâ грађана три, СРС-а два и ДСС-а један⁴⁸⁸.

У највећем броју изабрани су кандидати ДС-а, СРС-а, ДС-а, СПС-а, Г17 плус, НС-а и групе грађана. Градоначелник Београда изабран је из редова Демократске странке, а градоначелник Ниша из Нове Србије. Од стране ових шест странака и група грађна изабрано је чак 113 председника локалних самоуправа, док су сви остали предлагачи добили по три и мање места председника општина и градова⁴⁸⁹. Како су челници локалних самоуправа бирани двокружним изборним системом, између два изборна круга потписан је споразум лидера странака, протагониста петооктобарских промена – Бориса Тадића, председника ДС-а, и Војислава Коштунице, председника ДСС-а, о подршци „демократским кандидатима“ у другом изборном кругу, као и о принципима формирања локалних власти у којима би учествовали и ДС и ДСС⁴⁹⁰. Ипак, након другог изборног круга биле су честе спекулације да ефекат овог договора није у потпуности остварен и да је изостала значајнија међусобна подршка, али и да је била актуелна претња ДС-а да ће одсустати од принципа кохабитације са ДСС-ом, ако ДСС приступи формирању локалних коалиција са радикалима, што се није остварило⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ *Избори 2004., за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и председника града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2005, стр. 217.

⁴⁸⁹ Јовановић Милан: Изборни систем локалне самоуправе у Србији-модел за реформу, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша: *Београд – демократска престоница*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 200.

⁴⁹⁰ Дидановић Вера: "Радикално демократски", *Време*, бр. 717, Београд, 30. 09. 2004, стр. 14.

⁴⁹¹ Дидановић Вера: "Мала земља, много победника", *Време*, бр. 718, Београд, 07. 10. 2004, стр. 12–19.

Табела. 28 Изабрани председници општина на локалним изборима, одржаним 11. и 25. септембра 2004. године, по предлагачима

Предлагач	Број општина у којима је изабран председник
Демократска странка	31
Групе грађана – укупно	27
Српска радикална странка	22
Социјалистичка партија Србије	13
Демократска странка Србије	11
Г17 плус	5
Нова Србија	4
Савез војвођанских Мађара и Демократска странка	3
Српски покрет обнове	3
Демократска странка и Српски покрет обнове	3
Покрет „Снага Србије“	3
Социјалистичка народна странка	2
Коалиција Српског покрета обнове и Нове Србије	2
Реформисти Војводине	2
Санџачка демократска партија	2
Коалиција Социјалистичке партије Србије и Социјалистичке народне странке	2
Партија за демократско деловање	2
„Листа за Санџак“	2
Коалиција Демократске странке Србије и Нове Србије	2

<p>Остали предлагачи, који предложили по једног изабраног председника локалних самоуправа</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. СПО–ДСС–НС 2. ДС, НС, ДА, СДС, ДСР, ДХСС, ГСС, ПДС, ПВС, ДЦ, ОТПОР 3. СПС, ЛС, НСС 4. ДС, Г17 ПЛУС, НС 5. СПС, ГГ, Странка симпатизера спорта 6. СВМ 7. Социјалдемократија 8. СПО–НДС–Социјалдемократија 9. СПО–ГГ 10. ГСС, ЛПС, ЛС 11. НДС–ДА 12. ДС, Г17 ПЛУС, СДП 13. НАШ ДОМ СРБИЈА 14. Покрет за Неготинску и Тимочку крајину 15. „Заједно за Србију“ (ДС, ГСС, ЛС) 16. НСП, СД, ГГ 17. ДСС–Народна демократска странка 18. Г17 ПЛУС – ДС – ДСС – СПО 19. СВМ–ДХЕП–ДХСС 20. ДОС (ДС, ГСС, ДХСС) 21. ДСС, ДА, НС, ЛС 22. ДА, ДС, НС, ДХСС, ЛС, ДЦ 23. Јединствена Србија 24. Народна демократска странка 	24
--	----

Табела сачињена према: *Избори 2004, за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и за председника града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2004, стр. 214–215.

На изборима за скупштину града Београда Демократска странка је добила 32,82% гласова и 34 одборника, Српска радикална странка 26,78% гласова и 27 одборника, Демократска странка Србије 12,87% гласова и 13 одборника, Социјалистичка партија Србије 5,63% гласова и шест одборника, Г17 плус 5,01% гласова и пет одборника и Покрет „Снага Србије“ 4,82% гласова и пет одборника⁴⁹². Један од куриозитета овог изборног циклуса за Скупштину града Београда био је и да је коалиција Демократске алтернативе и Социјалдемократске партије остала испод цензуса за свега 55 гласова. На изборима за градоначелника, на чије је место претендовало девет кандидата, у другом кругу је победио кандидат ДС-а Ненад Богдановић, испред кандидата СРС-а Александра Вучића. У првом кругу Ненад Богдановић је остварио 4% предности у односу на Александра Вучића. У драматичној завршници другог изборног круга, та предност се додатно смањила, и кандидат демократа је остварио победу од свега 2% разлике (50,91% према 49,09% добијених гласова), што је номинално износило непуних осам хиљада гласова. У Београду након избора већину формирају ДС, ДСС и Г17 плус, док су у опозицији остали СРС, СПС и ПСС.

⁴⁹² *Избори 2004, за одборнике скупштина општина и градова, за скупштине града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и председника града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, март 2005, стр. 226

У Нишу, у коме су на овом изборном циклусу први пут бирани сазиви општинских скупштина градских општина – Црвени крст, Пантелеј, Медиана, Палилула, уз већ и раније постојећу општину Нишка Бања, бирао се и сазив градске скупштине. На градским изборима побеђује ДС са 26,13% гласова и 18 одборника. На другом месту је СРС са 17,96% гласова и 12 одборника. ДСС је трећепласирана са 11,65% гласова и осам одборника, а на четвртом месту је Г17 плус са 10,33% гласова и седам одборника. ПСС је петопласиран, са 10,22% гласова и седам одборника, а социјалисти тек шести са 7,19% гласова и пет одборника. Изборни праг је прешла и НС са 5,38% гласова и четири одборничка места. Интересантно за овај циклус избора било је то што је градоначелник Ниша, за чије се место надметало осам кандидата, изабран из из НС (Смиљко Костић), парије која је у градској скупштини имала свега четири од 61 одборничког места. Смиљко Костић је у првом кругу избора био другопласиран, са 23% гласова, иза кандидата ДС-а, СПО-а и СанДП-а Горана Ћирића који је имао преко 29% гласова. У другом изборном кругу дошло је до великог преокрета, па је Смиљко Костић победио противкандидата са убедљивом разликом (63,63% према 36,27% добијених гласова). Након избора формирана је коалиција ДС–ДСС–Г17 плус, уз подршку ПСС-а и НС-а⁴⁹³.

Након ових локалних избора долазило је и до проблема у функционисању локалних самоуправа проузрокованих тиме што председник општине није био из исте политичке опције која је формирала одборничку већину. Последица су биле политичка напетост, узајамно блокирање рада скупштина и председника и парализа функционисања локалних самоуправа. У 25 општина покренуте су иницијативе за опозив, које су у појединим случајевима биле успешне⁴⁹⁴.

⁴⁹³ ”Договор ДС, ДСС и Г17 плус у Нишу”, доступно на: http://www6.b92.net/specijal/lokalni2004/vesti.php?start=0&nav_id=150933 (приступљено 01. 01. 2015)

⁴⁹⁴ Иницијатива за опозив председника општина и градоначелника покренута је у Нишу, Ћићевцу, Бечеју, Смедереву, Житорађи, Бору, Рачи, Новом Бечеју, Жабарима, Ражњу, Бојнику, Ковину (овде чак два пута), Ужицу, Горњем Милановцу, Новом Пазару, Новој Вароши, Сјеници, Оцацима, Беоцину, Краљеву, Крупњу, Смедеревској Паланци, Србобрану и Свилајнцу. Јовановић Милан: „Изборни систем локалне самоуправе у Србији-модел за реформу изборног права“, у: Павловић Вукашин, Орловић Славиша: *Београд – демократска престоница*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009, стр. 201

Могућност да грађани непосредно бирају прве личности у општинама и градовима, што сâмо по себи носи демократски потенцијал, претворила се у озбиљно ограничење. Странчарење, намерне опструкције, идеолошки сукоби претворили су општине и градове у полигон сукобљавања страначких централа. Колике је размере попримио овај конфликт најбоље сведочи да је чак *Устав Републике Србије* из 2006. године у члану 191. прописао да „Скупштине општина одлучују и избору извршних органа општине, у складу са законом“⁴⁹⁵.

Истраживање *Прегледа Србије и Црне Горе* из 2005. године⁴⁹⁶ показује да су политичке странке које су ушле у локалне парламенте поседовале различиту снагу, различит коалициони потенцијал, али и различите коалиционе преференције. Појединачно од странака у највећем броју коалиционих аранжмана учествује Демократска странка Србије (99), а за њом су следили ДС (74), као и ПСС (67).

Табела 29 Политичке странке по броју општина у којима имају одборнике 2005. године

Странка	Општине у којима имају одборнике	На власти	У опозицији	Ни у власти ни у опозицији	Немају одборнике
ДС	152	74	68	12	6
СРС	155	58	85	12	3
СПС	150	63	76	11	9
ДСС	147	99	38	10	11
ПСС	130	67	55	8	28
Г17 плус	120	63	49	8	39
Групе грађана – укупно	106	66	29	11	51
СПО	106	62	36	8	52
НС	49	35	10	4	109

Табела преузета из: „Владајуће странке и коалиције по општинама и градовима Србије, мај 2005.“ Редакција Прегледа Србије и Црне Горе, Преглед Србије и Црне Горе, година XLIX, бр. 2/2005, стр. 78.

⁴⁹⁵ Члан 191. Устава Републике Србије, *Устав Републике Србије и Уставни закон о спровођењу Устава Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06.

⁴⁹⁶ „Владајуће странке и коалиције по општинама и градовима Србије, мај 2005.“, Редакција Прегледа Србије и Црне Горе, *Преглед Србије и Црне Горе*, година XLIX, бр. 2/2005, стр. 75–90.

На овом циклусу локалних избора у Србији приметан је утицај тада актуелних дисидентских група насталих након раскола у политичким партијама. Процеси дисолуције одвијали су се по сличном сценарију. Борба фракција се у ствари сводила на преминање лидера, и групе окупљене око њега, на највишим страначким форумима⁴⁹⁷. Подршка на тим форумима зависила је у значајној мери од локалних страначких огранака, па ће тако свака супротстављена унутарпартијска група настојати да придобије што више локалних одбора и чланства у њима. Након одлуке на највишем партијском органу, политичка група која је однела превагу преузеће контролу над страначком централом, а фракција која је остала у мањини тражиће простор кроз нову странку. Локални одбор се у том процесу може наћи у специфичној ситуацији. Уколико остане чврст у подршци мањинској групи која ће се одвојити, већинска струја ће на локалном нивоу именовати извршно тело које ће привремено обављати функције општинског одбора до формирања новог персоналног састава локалног одбора странке за који се верује да ће бити лојалан страначкој централи.

Политичка историја Србије од 1990. године бележи неколико значајних раскола, који су регистровани и на локалним изборима, а из којих су проистекле странке које су касније опстале на политичкој сцени Србије. Нарочито су опозиционе странке биле склоне поделама. За релевантност на националном нивоу изборило се свега неколико њих, као што је то случај са ДСС-ом и ЛДП-ом, насталим из ДС-а 1992, односно 2005. године. То је случај и са Новом Србијом, насталом из СПО-а 1998. године, али и Српском напредном странком, насталом из СРС-а 2008. године.

⁴⁹⁷ „Победничка група из сукоба излази ојачана и користи прилику да централизује и дисциплинује партију, чак и да изврши обрачун са 'неистомишљеницима'. Поражени део обично се отцепљује, при чему ново олигархијско језгро користи своје упориште у присталицама да формира нову партију. И једни и други понашају се у стилу 'гвожђе се кује док је вруће.'“ Навод у: Орловић Славиша: *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 451

Са друге стране, на локалним изборима забележени су и наступи политичких странака, некадашњих фракција, које нису успеле да се потврде као релевантне на националном нивоу и временом су готово сасвим маргинализоване. Тако је на локалним изборима забележен наступ странака насталих из ДС–Српске либералне странке (1991) или Демократског центра (1996), који се након готово једне деценије, парадоксално, враћа у ДС. Такође, локални избори бележе наступ Народне демократске странке. Наиме, фракција око Слободана Вуксановића, који је изгубио председничку трку за лидера ДС-а од З. Ђинђића, напушта странку 2001. године и прелази у Покрет за демократску Србију, да би 2002. године основао Народну демократску странку (НДС). Ова странка се, након трогодишњег постојања, 2005. фузионише са ДСС-ом. Из Српског покрета обнове 1994. године настаје Саборна народна странка, 1997. Србија Заједно, 2000. године Народна странка – Правда, а 2005. године Српски демократски покрет обнове.

Из СПС-а се 1991. године издваја Социјалдемократска партија, а 1997. године Демократска алтернатива. Након петооктобарских промена у Социјалистичкој партији Србије такође настају ломови, па се из ње уочи парламентарних избора 2000. издвајају Српска социјалдемократска партија и Демократска социјалистичка партија⁴⁹⁸. Из ЈУЛ-а 2001. године настаје Партија демократске левице, на чијем челу је бивши генерални секретар ЈУЛ-а Александар Вулин. Ова странка ће се заједно са Демократском социјалистичком партијом припојити СПС-у, али ће 2006. из ње и иступити. Из тог политичког круга 2008. године настаје нова странка – Покрет социјалиста.

Из СПС-а 2002. године се издваја се Социјалистичка народна странка, а 2006. године Социјалистичка партија слободе. Из Српске радикалне странке

⁴⁹⁸ „Након силаска са власти, доносно принудног одласка са политичке сцене ранијег неприкосновеног лидера, Социјалистичка партија Србије је суочена са серијом унутрашњих подела и преразврставања. Она су, неретко, подржавана и инспирисана из кругова изван странке заинтересованих за политичку подршку социјалиста или за преузимање њиховог бирачког тела.“ Навод у: Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 228.

одвајају се Српска радикална странка „Никола Пашић“ (1994), Уједињена радикална странка (1996), али и Народни покрет (2008) и др.

Тенденција страначке фрагментације на локалним изборима посебно је била подстакнута благим условима избора у локална представничка тела, сходно одредбама *Закона о локалним изборима* из 2002. године. То је нарочито било видљиво након локалних избора 2004. године, у време када су се редовно одржавали локални избори у општинама где су они одржани пре 2004. године, али и понављани у случајевима које је *Закон* предвиђао. Локални избори су се 2005. године поново одржали у Бачкој Паланци и Кули, а 2006. године у Ковину, Бујановцу, Медвеђи, Прешеву, Горњем Милановцу, Лесковцу, Деспотовцу, Убу, Дољевцу, Жабарима, Барајеву и Житишту. Паралелно са овим изборима долазило је и до раскола у политичким странкама. Тако се, на пример, током 2005. године из Демократске странке издваја Либерално-демократска партија, а из Српског покрета обнове – Српски демократски покрет обнове. Битка за превласт унутар странке која се налазила у процесу раскола водила се у локалним одборима, а излазак на, у овом случају, локалне изборе била је јединствена прилика да се испита и исказе утицај у појединим локалним срединама.

Случај поновљених локалних избора у општини Бачка Паланка крајем 2005. године, нешто више од годину дана после редовних локалних избора, то речито показује. Готово паралелно са процесом увођења принудне управе у овој општини долази до раскола у СПО-у, који је кулминирао 2005. године одласком два потпредседника странке, као и одласком девет посланика у националном парламенту. Дисолуција је завршена формирањем нове странке – Српског демократског покрета обнове (СДПО). Како се раскол у странци одразио на локалну експозитуру Српског покрета обнове у Бачкој Паланци, где су обе политичке партије имале своје кандидатске листе, показују резултати превремених избора у овој општини, у децембру 2005. године.

На изборима СПО добија 3,05% гласова и два одборника, а СДПО 0,80% гласова, без освојених одборника. СДПО заправо узима петину гласова које СПО

осваја годину дана раније. Резултат који је постигао дисидентски СДПО није био ни близу постизања изборног прага, али је дефинитивно могао угрозити пролазак Српског покрета обнове у локални парламент, који је изборни праг прешао за свега 12 гласова. Дакле, бирачи су казнили оба актера због подела.

Табела 30 Упоредни приказ резултата појединих предлагача у општини Бачка Паланка, на локалним изборима одржаним 19. 09. 2004. и 18. 12. 2005. године

Странка	Проценти 2004	Проценти 2005	Одборници 2004	Одборници 2005
СРС	30,54%	27,14%	16	14
ДС	16,75%	14,92%	9	8
СПС	11,81%	10,21%	6	5
ПСС	6,62%	10,00%	3	5
ДСС	8,58%	7,50%	4	4
Г17 плус	2,39%	6,57%	0	4
СПО	4,33%	3,05%	2	2
НС	1,54%	2,36%	0	0
СДПО	-	0,80%	-	0
Остали предлагачи	17,44%	17,45%		

Табела израђена на основу: *Избори 2004, за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и за председника града Ниша, Републички завод за статистику, Београд, 2004, стр. 61–62 и Извештај Изборне комисије општине Бачка Паланка о изборима за Скупштину општине, спроведеним 18. децембра 2005. године*

1.6. Политичке последице

На локалним изборима одржаним 2004. године, као и у претходним изборним циклусима на локалном нивоу, учествују све значајније странке, уз регионалне и мањинске партије, као и велики број група грађана, што сведочи о великом интересовању предлагача за локалне изборе, али и за ванстраначко политичко организовање. Насупрот ситуацији из 90-их година када је локална власт била важан, готово једини, ресурс за организационо снажење странака опозиције, након 2000. долази до својеврсног инверзног процеса, када заправо

улазак у националну власт подстиче ширење страначке организационе мреже. То је пре свега важило за странке чланице Демократске опозиције Србије, пре свих оне водеће – ДС и ДСС.

Локални избори и њихови резултати постају сеизмографи који прецизно мере организациону снагу партија, али и подршку коју оне уживају у одређеним срединама. Они јасно показују и успешност дисидентских група које настају из етаблираних партија. У овом изборном циклусу и групе грађана освајају значајну подршку, практично глас готово сваког десетог бирача, потврђујући свој резултатски и коалициони капацитет и утицај. У релативно благим условима за улазак у локална представничка тела шири круг политичких актера видео је своју шансу, у односу на ситуацију каква је била у претходним циклусима локалних избора одржаних по већинском изборном моделу. То ће довести до учешћа већег броја политичких субјеката на изборима, са далеко више кандидата него што је то био случај на претходним циклусима.

Резултати локалних избора одржаних 2004. године показали су се као својеврсни „барометар“ подршке за странке на власти и у опозицији. Опозиционе Српска радикална странка и Демократска странка преузимају примат у бирачком телу у односу на тадашње странке владајућег аранжмана, што ће се потврдити на националним изборима одржаним 2007. године. Такође, ови избори су потврдили да изграђене позиције на националном, али и на локалном нивоу, поред Демократске странке и Српске радикалне странке, имају још и Демократска странка Србије, Социјалистичка партија Србије, Г17 плус, Српски покрет обнове и Нова Србија. Показаће се и да је велики број партија некадашњег Демократске опозиције Србије, које су у претходном периоду неретко имале значајан утицај у представничкој и извршној власти на националном нивоу, померене на политичку маргину.

Ни у једној општини ни једна странка није освојила апсолутну већину, тако да је било нужно склапати постизборне коалиције. То је једна од најважнијих импликација ових избора, одржаних по пропорционалном изборном моделу. На

локалним изборима исказана је висока фрагментираност бирачког тела у Републици Србији. Локални парламенти формирани после ових избора нису више, као што је то било раније случај, јасно профилисани са фабрикованим већинама, већ су представљали мозаик састављен од представника већег броја политичких партија или група грађана, које су у међусобним преговорима тражили начине за формирање послеизборних локалних коалиција. То је изразито дестабилизовало власт на локалном нивоу. Она је била крхка и нестабилна због великих, политички разнородних коалиција, страначких апетита и сукоба око функција, који су подстицани и политиком страначких централа. Резултат су били чести превремени избори.

Додатно је ту ситуацију компликовала позиција непосредно изабраног председника општине. Ако он није иза себе имао подршку одборничке већине у скупштини општине, често је долазило до разилажења који су завршавали блокадом рада локалне управе и захтевима за смену председника. Та пракса је показала низак степен политичке културе засноване на кооперативности. Сукоби су до значајне мере искомпликовали и искомпромитовали директан избор градоначелника да су готово све странке тражиле његово укидање.

Ови избори нису донели јасног победника. Донели су својеврсну дилему која се огледа у томе да ли доминантну улогу у формирању већина у локалним представничким телима има странка са највећим бројем освојених гласова и одборничких места или је то заправо она странка са највећим коалиционим потенцијалом, која не мора нужно да освоји највећи број гласова и одборника. И, заиста, након сагледавања изборних резултата и процеса формирања локалних власти показало се да се не ради увек о истој странци. Највећи број гласова на овим локалним изборима освојила је Демократска странка, али у највећи број локалних власти након избора улази Демократска странка Србије.

Како се радило о дефинитивно новој ситуацији, у којој на формирање локалних власти утиче много више политичких субјеката, од два или три како је раније био случај, у конкретном случају било је важно и постављање страначких

централа по питању локалних коалиција. Тако, Демократска странка Србије, као водећа странка владајуће коалиције, нема ограда према сарадњи са водећим опозиционим странкама, Демократском странком и Српском радикалном странком. Са друге стране, Српска радикална странка, изузев са Социјалистичком партијом Србије, и са Демократском странком Србије, не жели сарадњу са странкама на власти, а Демократској странци од странака владајуће коалиције једино Социјалистичка партија Србије није прихватљив савезник. Већ од раније, парадоксално, није било никакве могућности сарадње две водеће опозиционе странке, па је управо коалиција тих странака након локалних избора 2004. године била највећа реткост у Републици Србији.

Националне мањине у Републици Србији активно су учествовале на локалним изборима 2004. године. Процес фрагментације, чему су посебно допринели изборни услови, повећао је изборну понуду и довео до дисперзије гласова и веће политичке конкуренције. Национална хомогенизација политички је фрагментирана, а то је захтевало другачије политичке програме, приоритете и савезнике. Тако су странке националних мањина логично биле упућене на сарадњу са странкама које нису имале национални префикс.

2. Локални избори у Републици Србији 2008. године

Република Србија у мају 2006. године, после 88 година, поново постаје независна и самостална држава након референдумске одлуке Црне Горе да прогласи самосталност. Исте године на референдуму 29. и 30. септембра 2006. године изгласава нови *Устав Републике Србије*. Као и у претходном изборном циклусу, у Србији се уочи локалних избора 2008. године актуелизује питање преговора о статусу и једнострано проглашеној независности Косова и Метохије. Република Србија постаје чланица *Партнерства за мир*, у децембру 2006. године, али се истовремено у Народној скупштини доноси *Декларација о војној неутралности Републике Србије*. Република Србија наставља и са процесом присупања Европској унији – у априлу 2008. године потписан је Споразум о стабилизацији и придруживању Републике Србије са Европском унијом.

Редовни локални избори 2008. године одржани су паралелно са ванредним парламентарним изборима, који су расписани због конфликта водећих странака тадашње владајуће коалиције, ДС-а и ДСС-а, у погледу стратегије Републике Србије након једностраног проглашења независности Косова и Метохије почетком 2008. године. Локални избори 2008. године одржани су по делимично измењеним правилима у односу на циклус локалних избора 2004. године, јер је доношењем новог *Закона о локалним изборима* из 2007. године повишен изборни праг са 3% на 5%, уз увођење *природног прага* за странке националних мањина. Истовремено, напуштен је модел непосредног избора председника општина и градова.

На овим изборима, како на националном тако и на локалном нивоу убедљиво побеђује коалиција окупљена око ДС-а – „За европску Србију“, на супрот ДСС-у и СРС-у. У формирању власти на националном нивоу кључну улогу имала је коалиција окупљена око СПС-а. СПС и њени коалициони партнери

(ПУПС и ЈС), одлучују се за коалицију и формирање владе, напуштајући раније политичке партнере.

Сходно промени на власти после парламентарних избора 2008. године на сцену је враћена раније постојећа пракса усклађивања или уподобљавања владајућих коалиција на националном и локалном нивоу. То је у значајној мери смањило коалициони потенцијал одређених политичких актера из ранијег периода, као што је то случај са ДСС-ом, и у конкретном случају довело до формирања власти коалиција окупљених око ДС-а и СПС-а у највећем броју општина у Србији.

2.1. Друштвено-политички контекст – повраћена самосталност

Подела странака у Републици Србији на два блока чија је основна тачка спора однос према петооктобарским променама била је релевантна како за парламентарне тако и за циклусе локалних избора и формирање послеизборних већина после 2000. године. Заправо, партијска подела из 90-их остала је иста, само што су улоге биле промењене, јер опозиционе партије из 1990-их година постају владајуће (пре свих ДС и ДСС). У опозицији су, са друге стране, остали носиоци власти из 90-их година, СПС и СРС, као критичари и противници петооктобарских промена.

Након парламентарних и председничких избора 2003. односно 2004. године, у Републици Србији започиње период кохабитације председника Републике Србије Бориса Тадића (ДС) и Владе Србије, која је била састављена од различитих странака, под доминантним утицајем ДСС-а. На локалном нивоу постоји сарадња ДС-а и ДСС-а. Након локалних избора 2004. године, и поред несугласица на националном нивоу, постиже се договор око формирања градске власти у Београду кроз постизборну коалицију те две странке и странке Г17 плус.

И власт и опозиција сложиле су се да се приступи изradi новог устава Србије, који би се базирао на дисконтинуитету и без спровођења процедуре поступка ревизије како је то било предвиђено *Уставом* из 1990. године. На доношење устава чекало се две, а ако се има у виду да се радило о једном од главних обећања опозиције током 90-их, шест година. Активности на доношењу новог устава посебно су интензивирале након осамостаљења Црне Горе, када Република Србија преузима прерогативе самостале државе, а политичке елите се налазе пред задатком заокруживања државности. Лидери водећих странка – Војислав Коштуница (ДСС), Борис Тадић (ДС) и Томислав Николић (СРС), уз консултације са СПС-ом, усаглашавају предлог његовог нацрта⁴⁹⁹. Текст новог устава усвојен је у Народној скупштини Републике Србије у септембру 2006. године, већином од 242 гласа, и расписан је уставни референдум. Против новог текста устава биле су ЛДП, ЛСВ и ГСС, мађарске странке су биле суздржане, а албанске партије са југа централне Србије бојкотовале су и овај, као и претходни устав⁵⁰⁰. На референдуму је гласало 54,91% гласача уписаних у бирачки списак. За усвајање новог устава гласало је 53,04% гласача уписаних у бирачки списак, док је против 1,47% грађана⁵⁰¹. Постоје мишљења да је усвајање устава значило и крај кохабитације, јер су новим уставом одузета ранија извршна и политичка овлашћења председника Републике, и да се после 2006. улога председника Републике углавном свела на симболичну улогу подржаваоца или критичара извршне власти⁵⁰². Наравно, позиција председника Републике може изаћи из тог оквира и добити на значају уколико се ради о политичком лидеру странке која има доминантну улогу и у Народној скупштини и Влади, што је било видљиво у

⁴⁹⁹ Јовановић Милан: Председнички избори у Србији 20. јануара и 3. фебруара 2008. године, у: Михајловић Срећко: *ОКО ИЗБОРА 16*, Цесид, Београд, 2008, стр. 12

⁵⁰⁰ Исто.

⁵⁰¹ *Републички референдум ради потвривања новог Устава Републике Србије, одржан 28–29. октобра 2006. године*, Републички завод за статистику, Београд, новембар 2006, стр. 7.

⁵⁰² Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и избори у СРЈ од 1992. до 2003*, Национално демократски институт, ЦЕСИД, Београд, 2013, стр. 92.

периоду политичке доминације ДС-а и њеног лидера Бориса Тадића у периоду од 2008. до 2012. године.

Горућа политичка тема и у овом периоду била је АП Косово и Метохија и њен статус. У више наврата у највишем представничком телу Републике Србије, Народној скупштини, доношене су резолуције, декларације које су наглашавале да је АП Косово и Метохија део територије Србије. То је свој посебни израз имало и у преамбули *Устава Републике Србије* из 2006. године. Након извештаја специјалног представника генералног секретара Уједињених нација Каи Еидеа 2006. године започињу преговори о статусу покрајине. Преговори одржавани под вођством некадашњег финског председника Мартија Ахтисарија показали су супростављене ставове две стране, српске и албанске. Истовремено се од дела међународне заједнице промовисао тзв. *Ахтисаријев план* који је промовисао тзв. надлегледану независност Косова. Постало је очигледно да се потпуно дезавуишу претходно договорена начела да се прво достигну стандарди, а потом разговара о коначном статусу⁵⁰³.

Када су европске интергције у питању, Србија и Црна Гора у априлу 2005. године добијају позитивну оцену о ”Извештају о спремности Србије и Црне Горе за преговоре о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању”, тзв. *Студију изводљивости*. У октобру исте године започели су преговори између Европске уније и Србије и Црне Горе ради закључивања *Споразума о стабилизацији и придруживању*. Ипак, већ у мају 2006. године преговори се засунављају због оцене да Београд недовољно сарађује са Међународним трибуналом за ратне злочине у Хагу и такво стање ће потрајати до јуна 2007. године. У овом периоду, у децембру 2006. године, Република Србија потписује *Споразум о слободној трговини у Југоисточној Европи – ЦЕФТА* и улази у програм *Партнерство за мир*.

⁵⁰³ Јовановић Милан: Председнички избори у Србији 20. јануара и 3. фебруара 2008. године, у: Михајловић Срећко: *ОКО ИЗБОРА 16*, Цесид, Београд, 2008, стр. 12

Доношење устава крајем 2006. године само је привремено донело смиривање политичког тла. Постигнута сагласност водећих странака у процесу доношења устава брзо је нестала. Након доношења *Уставног закона за споровођење Устава* председник Србије Борис Тадић је расписао изборе за 21. јануар 2007. године.

Изборна кампања за изборе заправо се наставила на референдумску кампању, и у њој су поново доминирале економске теме. Радикали, уз подршку свом лидеру који се налазио у Хагу, настављају праксу са ранијих избора и баве се искључиво социјалним темама, питањем развоја Србије, пружања једнаких шанси, борби против корупције и криминала, комбинујући националну и социјалну демагогију⁵⁰⁴. Захваљујући снажној подршци демонстрираној на претходним изборним циклусима, али и чињеницу да СРС има најбројнију посланичку групу у Народној скупштини, радикали желе да се промовишу и у „извесно победничку партију“⁵⁰⁵. ДСС, као стожерна партија владајуће коалиције, наступа у предизборној коалицији са НС-ом и Јединственом Србијом. Иступа у кампањи са националним темама, представљајући се као државотворна странка и позивајући се на свој допринос доношењу новог *Устава Србије*⁵⁰⁶.

На либералном, проевропском крилу понуда је проширена, и сада је поред партија ДС и Г17 плус, чини и ЛДП. На крилима подршке грађана демонстрираном кроз избор председника Републике, 2004. године, добрим резултатом на локалним изборима исте године, али и користећи вишегодишњу опозициону позицију у извршној власти, демократе опрезно критикују владајућу коалицију. Поруке су социјалне природе, жели се покретање привреде, смањење

⁵⁰⁴ Славујевић Зоран: *Изборне кампање; поход на бираче, случај Србија од 1990. до 2007. године*, Фондација Фридрих Еберт, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 149.

⁵⁰⁵ Исто.

⁵⁰⁶ Славујевић Зоран: *Изборне кампање; поход на бираче, случај Србија од 1990. до 2007. године*, Фондација Фридрих Еберт, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 151.

незапослености и повећање стандарда⁵⁰⁷. Са друге стране, Г17 плус је узмицању. Бирачи нису одбрили њихов владавински аранжман са партијама десног центра (ДСС, СПО и НС), али ни подршку коју је Влади давао СПС. Странка пролази и кроз унутрашње ломове, из којих као победничка излази струја опредељена за останак у Влади Војислава Коштунице, коју је предводио нови страначки лидер Млађан Динкић, насупрот групацији окупљеној око ранијег председника Мирољуба Лабуса⁵⁰⁸. И Г17 плус у кампањи доминантно инсистира на економско-социјалним темама. Учешће нове либералне струје на политичкој сцени Србије оличено је у наступу ЛДП-а Чедомира Јовановића, која пледира на бирачко тело ДС-а и Г17 плус, постављјући се као екстремније крило демократа, које није одобравало кохабитацију са ДС-ом и ДСС-ом⁵⁰⁹.

Појединачно највише гласова на парламентарним изборима 2007. године, као и на локалним изборима 2004. године, добија опозициона СРС. За њом следи такође опозициона ДС. Владајућа коалиција ДСС и НС је тек трећепласирана, док цензус прелазе и Г17 плус, СПС и коалиција окупљена око ЛДП-а. СРС на овим изборима убедљиво побеђује и оставља иза себе ДС за целих 240 000 гласова. Највећи губитник избора била је коалиција ДСС–НС која је, као носилац извршне власти, била тек трећепласирана. Резултати ових ванредних избора у својим основним последицама пратиле су резултате и последице локалних избора 2004. године – изборни раст опозиције и слабљење владајућих странака.

⁵⁰⁷ Исто, стр. 149–150.

⁵⁰⁸ Исто, стр. 150–151.

⁵⁰⁹ Исто, стр. 151.

Табела 31 Резултати странака и коалиција на изборима за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 21. јануара 2007.

Уписано у бирачки списак: 6 653 851			
Гласали бирачи: 4 033 586 (60,62%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Српска радикална странка	1 153 453	28,60%	81
Демократска странка	915 854	22,71%	64
Демократска странка Србије – Нова Србија	667 615	16,55%	46
Г17 плус	275 041	6,82%	19
Социјалистичка партија Србије	227 580	5,64%	16
Либерално-демократска партија-Грађански савез Србије - Лига социјалдемократа Војводине - социјалдемократска унија	214 262	5,64%	15
Савез војвођанских Мађара	52 510	1,30%	3
Коалиција „Листа за Санџак“	33 823	0,84%	2
Унија Рома Србије	17 128	0,42%	1
Коалиција Албанаца Прешевске долине	16 793	0,42%	1
Ромска партија	14 631	0,36%	1
Остали предлагачи	378 465	9,38%	
Неважећи гласови	65 468	1,62%	

Извештај о резултатима избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаним 21. јануара 2007. године, Службени гласник бр. 9/2007

Регионално посматрано, у Београду је највише гласова освојио СРС (29,97%), а следиле су ДС (26,15%), коалиција ДСС-а и НС-а (18,00%), коалиција странака ЛДП, ЛСВ, ГСС и СДУ (6,27%), те Г17 плус (5,09%). У централној Србији без Београда водећа по броју гласова је била, такође, СРС (27,40%),

другопласирана је била ДС (22,53%), а потом су следили коалиција ДСС-а и НС-а (18,66%) и Г17 плус (7,11%). У Војводини првопласирана била је СРС (31,87%), а потом ДС (23,82%), коалиција ДСС-а и НС-а (9,78%), коалиција странака ЛДП, ЛСВ, ГСС, СДУ (7,95%) и Г17 плус (6,24%). На Косову и Метохији победу остварује коалиција ДСС и НС (32,76%), а следе СРС (28,68%) и ДС (11,06%).

Ниједна партија која је добила парламентарни статус није могла самостално да формира будућу извршну власт. Послеизборни преговори ДС-а, ДСС-а и Г17 плус били су дуги и исцрпљујући, завршени пред сам крај законског рока за формирање Владе. Пет је постулата било око којих је постигнут послеизборни коалициони договор ДС-а, ДСС-а и Г17 плус, а то су: јасан заједнички политички став поводом косовскометохијског питања, односно територијалног интегритета Србије, економски развој, европска али не и евроатлантска интергација Србије, сарадња са Хашким трибуналом, као и борба против криминала и корупције⁵¹⁰. Први пут се након обнављања вишепартијског система у Републици Србији локална власт поставља као један од чинилаца у послеизборним преговорима. Наиме, током преговора, као услов за формирање Владе, појављује се тзв. шести принцип, који је званично промовисао Г17 плус, а подржала ДС, којим се тражи раскидање свих коалиција на локалном нивоу које чини ДСС са СРС и СПС⁵¹¹. Одговор ДСС био је тзв. нулти принцип, да би у том случају ДС морала да раскине владавински аранжман са ПСС на покрајинском нивоу у Војводини. Од оба наведена захтева се касније током преговора одустало.

Пресудан моменат преговора била је чињеница да је ДСС, користећи свој уцењивачки потенцијал, изабрала лидера радикала Томислава Николића за председника Народне скупштине. То је несумњиво утицало на ДС да направи додатни компромис да би се постигао договор око формирања Владе, па је тако коалиција ДСС и СРС потрајала свега неколико дана и Томислав Николић је

⁵¹⁰ Милошевић Милан: "Парламентарни избори 2007", Преглед Србије, бр. 2/2007, Београд, 2007, стр. 14

⁵¹¹ Милошевић Милан: *Парламентарни избори 2007*, Преглед Србије, бр. 2/2007, Београд, 2007, стр. 14–15.

разрешен након коначно постигнутог договора између ДС-а и ДСС-а. Договор о подели извршне власти предвиђао је одређени паритет између ДС-а и ДСС-а. Тако ДСС, иако са далеко скромнијом подршком добијеном на изборима, успева да задржи важне полуге одлучивања у Влади.

Влада Републике Србије одбила је *Ахтисаријев план* и наставила да инсистира на концепту максималне аутономије АП Косова и Метохије којој се нуди чланство у међународним организацијама, тражећи за узврат суверенитет над међународно признатим границама. Поред осталих отворених питања, политички партнери у Влади су се сукобили и око термина расписивања нових избора за председника Србије. ДС је инсистирала да се избори закажу што пре, док је ДСС, уз подршку социјалиста и радикала, наглашавао да са изборима не треба журити у условима актуелног косовско-метохијског питања, које је претило да ескалира кроз самопроглашавање независности покрајине. Након доношења нових закона који дефинишу ову материју, формално су се стекли услови за расписивање председничких избора, који су одржани 20. јануара и 3. фебруара 2008. године⁵¹².

У исто време долази до сукоба концепција ДС-а и ДСС-а у погледу стратегије решавања *косовског питања*, али и о питању даљег процеса европских интеграција. Наиме, у децембру 2007. године Европски савет одлучује да се, без сагласности Савета безбедности Уједињених нација на Косово и Метохија упуту Мисија Европске уније – ЕУЛЕКС, у складу са њеним циљем да ”преузме водећу улогу у решавању статуса Космета”, на основу „Европске стратегије за Косово“⁵¹³. У Стратегији је Европска унија привременим институцијама самоуправе на Косову и Метохији послала поруку да је, уз обавезивање на усвајање и

Јовановић Милан: Председнички избори у Србији 20. јануара и 3. фебруара 2008. године, у: Михајловић Срећко: *ОКО ИЗБОРА 16*, Цесид, Београд, 2008, стр. 13–14.

⁵¹² Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003.*, Национално-демократски институт, ЦЕСИД, Београд, 2013, стр. 91.

⁵¹³ Јовановић Милан: ”Српски бирачи између суверениста и евроинтегрита”, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 17*, парламентарни избори у Србији, 11. маја 2008. године, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 63.

спровођење делова *Ахтисаријевог плана* који су се односиле на уставна и институционална решења, спремна да позове своје чланице да признају њену независност⁵¹⁴. Са друге стране, Србији се нудила опција убрзања европских интеграција, кроз потписивање *Споразума о стабилизацији и придруживању*. Сва та настојања Европске уније добиле су различите одговоре српског премијера Војислава Коштунице (ДСС) и председника Бориса Тадића (ДС). Војислав Коштуница је инсистирао на томе да „убрзање европских интеграција не може бити замена за цепање Србије“, док је Борис Тадић инсистирао на томе да су *косовско питање и европске интеграције* раздвојени процеси⁵¹⁵. ДС је више пута исказивао спремност на договор са ДСС-ом и НС-ом, подржавањем *Декларације о војној неутралности Србије*, али и нафтно-гасног споразума са Руском федерацијом потписаног током кампање за председничке изборе,⁵¹⁶. Ипак, и поред тога, криза између водећих странака се продубљивала.

На председничким изборима учествује девет кандидата. У првом кругу, исто као и четири године раније, највећи број гласова освајају кандидат СРС-а Томислав Николић (39,39% гласова) и кандидат ДС-а Борис Тадић (35,39%). И поред значајне предности у првом кругу од 4% или око 200000 гласова, у другом кругу избора за председника је изабран кандидат ДС-а Борис Тадић. Лидер демократа, овог пута без подршке ДСС-а и НС-а са којима су већ ескалирали политички неспоразуми, освојио је 50,31%, а кандидат радикала Томислав Николић 47,97% гласова, што је представљало разлику од непуних 110 хиљада гласова или нешто више од 2% гласалих бирача⁵¹⁷.

⁵¹⁴ Исто.

⁵¹⁵ Исто.

⁵¹⁶ Јовановић Милан: „Српски бирачи између суверениста и евроинтегрита“, у: Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 17*, парламентарни избори у Србији, 11. маја 2008. године, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 65.

⁵¹⁷ *Избори за председника Републике Србије, одржани 20. 01. и 03. 02. 2008*, Републички завод за статистику, Београд, 2008, стр. 61.

У напетој политичкој атмосфери, део међународне заједнице предвођене Сједињеним Америчким Државама и једним делом земаља Европске уније даје дозволу за унилатерално проглашење независности у Приштини, 18. фебруара 2008. године. Република Србија покреће низ политичких и дипломатских активности усмерених ка заштити уставног поретка, суверености и територијалног интегритета⁵¹⁸. Између осталог, Влада Републике Србије доноси *Одлуку о поништавању противправних аката привремених институција самоуправе на Косову и Метохији о једностраном проглашавању независности*⁵¹⁹. Ипак, то је била једна од ретких одлука о којој су се сложили тадашњи партнери владајуће коалиције – ДС и ДСС.

На предлог СРС-а, уз сагласност са ДСС-ом, НС-ом и СПС-ом, Народној скупштини је почетком марта 2008. године понуђена на усвајање *Резолуција о заштити територијалног интегритета у односима са међународним организацијама*, у којој се истиче да је Србија спремна да настави преговоре за чланство, једино ако Европска унија признаје територијални интегритет Србије.

Управо ће приликом давања мишљења Владе по питању ове резолуције, на седници 6. марта 2008. године, доћи до прегласавања ДС-а и Г17 плус у односу на њихове коалиционе partnere из ДСС-а, и одлуке којом се даје негативно мишљење на наведену Резолуцију⁵²⁰. И поред могућности да „реконструише“ Владу и у њу уведе СРС и СПС, премијер Србије и лидер ДСС-а Војислав Коштуница се одлучује за прекид коалиције са ДС-ом на националном нивоу и покретање процедуре за ванредне парламентарне изборе који су одржани 11. маја 2008. године, паралелно са одржавањем редовних локалних избора. Поделе у Влади и крајње заоштрене позиције симболизовало је и то што је потпредседник

⁵¹⁸ Милошевић Милан: *Ванредни парламентарни избори у Србији, 11. маја 2008. године*, Преглед Републике Србије, Преглед Србија, бр. 2/2008, стр. 6.

⁵¹⁹ Одлука о поништавању противправних аката привремених институција самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности, доступно на: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=83040>, приступљено 10. 10. 2014.

⁵²⁰ Милошевић Милан: *Ванредни парламентарни избори у Србији, 11. маја 2008. године*, Преглед Републике Србије, Преглед Србија, бр. 2/2008, стр. 7.

Владе Божидар Ђелић (ДС) потписао *Споразум о стабилизацији и придруживању* (април 2008), уз отворено противљење премијера Војислава Коштунице.

За изборе у мају 2008. године формирају се коалиције које око себе окупљају ДС, ДСС и СПС. ДС у оквиру коалиције „За европску Србију“ окупља: Г17 плус, СПО, ЛСВ и СанДП. ДСС, исто као и 2007. године, формира предизборну коалицију са НС, док СПС гради предизборни савез са странкама ПУПС и ЈС. Са друге стране, СРС и ЛДП на изборе излазе самостално.

У предизборној кампањи доминирају економско-социјалне теме, питање потписивања и ратификације *Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом* и питање у вези са потписивањем *Енергетског споразума са Руском Федерацијом*, борба против корупције и организованог криминала. Око наведених питања, пре свега око два поменута споразума, политички актери имају особене ставове. ДС подржава *Споразум о стабилизацији и придруживању*, али и *Енергетски споразум са Руском Федерацијом*. Сличне ставове, уз извесне резерве према потписивању споразума са Европском унијом има и СПС. Са друге стране, ДСС одбија *Споразум о стабилизацији и придруживању* и свесрдно подржава енергетски споразум. Сличне ставове ДСС има и Српска радикална странка⁵²¹.

У периоду од 2004. до 2008. године наставља се економска политика, започета 2001. године. Реформа економских и политичких институција, радикална промена интерних и спољнополитичких циљева, као и прилив страних инвестиција довели су до појачаног привредног развоја. Бруто домаћи производ растао је у наведеном периоду, и то стопама од 5,6% (2005), 5,2% (2006), 6,9% (2007) и 5,4% (2008). Такође, настављен је тренд раста плата у односу на период до 2004. године. Просечна плата од 210,4 евра (2005) долази на ниво од 402,4 евра (2008). Незапосленост опада са 25,3% (2005) на 21,4% (2008)⁵²². У овом периоду расту и стране директне инвестиције. Оне су, иначе, у периоду од 1989. до 2007.

⁵²¹ Милошевић Милан: *Ванредни партламентарни избори у Републици Србији, 11. маја 2008. године*, бр. 2/2008, Преглед Србија, Београд, 2008, стр. 10-12

⁵²² Увалић Милица: *Транзиција у Србији; ка бољој будућности*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2012, стр. 208.

године износиле око 12 милијарди долара, од тога је у Србију 88% дошло након 2001. године⁵²³. Страни инвеститори највише су улагали у банкарски сектор, телекомуникације и прерађивачку индустрију⁵²⁴.

Резултати ових избора потврдили су растући утицај коалиције „За европску Србију“ окупљене око ДС-а, која бележи изузетан скок од преко 674000 гласова у односу на резултате њених чланица и 58 мандата више од листе ДС-а са парламентарних избора 2007. године. Другопласирани, радикали бележе 60000 гласова више, али три мандата мање. Трећепласирана је коалиција ДСС-а и НС-а. Она осваја 186 000 и 17 мандата мање у односу на изборе годину дана раније. Улазак у парламент обезбеђује и четвртопласирана коалиција СПС–ПУПС–ЈС, са 83 000 гласова и четири мандата више о самосталне листе СПС-а са претходних избора. Петопласирана је ЛДП која бележи свега две хиљаде гласова више, али два мандата мање од листе ЛДП–ЛСВ–СДУ из 2007. године⁵²⁵. Од мањинских партија у нови сазив Народне скупштине улазе „Мађарска коалиција“, бошњачка „Листа за европски Санџак“ и Коалиција Албанаца Прешевске долине.

⁵²³ Исто, стр. 295.

⁵²⁴ Исто.

⁵²⁵ Милошевић Милан: *Ванредни парламентарни избори у Републици Србији, 11. маја 2008. године*, Преглед Србија, бр. 2/2008, Београд, 2008, стр. 26.

Табела бр. 32 Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 11. мај 2008. године

Уписано у бирачки списак: 6 749 688			
Гласали бирачи: 4 141 176 (61,35%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
За европску Србију	1 590 200	38,40%	102
Српска радикална странка	1 219 436	29,45%	78
Демократска странка Србије – Нова Србија	480 987	11,61%	30
Социјалистичка партија Србије – Партија уједињених пензионера Србије – Јединствена Србија	313 896	7,58%	20
Либерално-демократска партија	216 092	5,24%	13
Мађарска коалиција	74 784	1,81%	4
Бошњачка листа за европски Санџак	38 148	0,92%	2
Коалиција Албанаца Прешевске долине	16 801	0,41%	1
Остали предлагачи	99 992	2,41%	
Неважећи гласови	88 148	2,13%	

Извештај о укупним резултатима избора за народне посланике у Народној скупштини Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 53/08.

Посматрано по регионима, у Београду прво место са највише добијених гласова осваја Коалиција „За европску Србију“ (40,18%), другопласирана је СРС (31,58%), а трећепласирана је коалиција ДСС-а и НС-а (11,75%). Значајнији резултат остварују и коалиција СПС–ПУПС–ЈС (7,58%) и ЛДП (5,24%). У централној Србији, такође, првопласирана је Коалиција „За европску Србију“ (36,96%). Следили су СРС (27,76%), коалиција ДСС-а и НС-а (13,29%) и коалиција СПС–ПУПС–ЈС (9,63%). У Војводини побеђује Коалиција „За европску

Србију“ (41,83%), а потом су по броју добијених гласова следили СРС (29,28%), коалиција ДСС-а и НС-а (6,99%), „Мађарска коалиција“ (6,62%), и ЛДП (5,46%). На Косову и Метохији убедљиво је победила СРС (45,96%). Следили су коалиција ДСС-а и НС-а (25,92%), Коалиција „За европску Србију“ (14,36%) и коалиција СПС–ПУПС–ЈС (8,95%).

Послеизборна математика била је прилично јасна: на једној страни је Коалиција „За европску Србију“, док су на другој страни СРС и коалиција ДСС-а и НС-а. У простору између ове две групације налазиле су се коалиција око СПС-а и бошњачка „Листа за европски Санџак“. Иако се преговори за нову извршну власт прво воде СРС и коалиције које предводе ДСС и СПС долази до несагласности око прихватања *Споразума о стабилизацији и придруживању Србије и Европске уније*. Социјалистичка партија Србије била је за његово прихватање, за разлику од ДСС-а и СРС-а⁵²⁶. Након што су ови преговори завршени неуспехом, СПС започиње преговоре са ДС-ом, који инсистира на стратешкој коалицији на свим нивоима. Преговори су окончани формирањем новог владајућег савеза, који су чиниле коалиције око ДС-а и СПС-а, а затим СВМ и „Бошњачка листа за европски Санџак“. Договор ДС-а и СПС-а је после потписивања коалиционог споразума, довео и до потписивања декларације о помирењу две странке⁵²⁷. Владајућа већина могла је у новим скупштинском сазиву да рачуна и на подршку ЛДП-а, који се изјаснио да ће подржавати европске аспирације Владе и законе који воде усаглашавању правног система Србије са прописима Европске уније⁵²⁸.

Апсолутни победник ових избора била је ДС, што је било видљиво и по изборном резултату, али и по преузимању готово свих водећих функција у земљи –

⁵²⁶ Милошевић Милан: Народна скупштина и Влада након избора од 11. маја 2008. године, Преглед Србија, бр. 2/2008, Београд, 2008, стр. 34

⁵²⁷ Јовановић Милан: „Председнички избори у Србији одржани 06. и 20. маја 2012. године“, у: Вуковић Ђорђе (уредник): Око избора 18, председнички и парламентарни избори мај 2012, Центар за слободне изборе и демократију (ЦЕСИД) и Национални демократски институт за међународне односе (НДИ), Београд, 2012, стр. 12

⁵²⁸ Милошевић Милан: Народна скупштина и Влада након избора од 11. маја 2008. године, Преглед Србија, бр. 2/2008, Београд, 2008, стр. 36.

председника државе, председника владе, председника Покрајинског извршног већа покрајине Војводине, као и градоначелника Београда и Новог Сада. Победа председничког кандидата ДС-а и парламентарне листе коју је ова странка предводила тумачила се и као референдумска подршка безусловном настављању процеса придруживања Србије ЕУ, иако је ЕУ послала на Косово и Метохију своју мисију без одлуке Уједињених нација, али и без сагласности Србије⁵²⁹.

2.2. Нормативни оквир – реформа изборног права

Новим *Уставом Републике Србије* 2006. године и сетом закона донетим крајем 2007, пре свих *Законом о локалној самоуправи*⁵³⁰, настављена је тенденција проширења надлежности локалних самоуправа⁵³¹. Нови *Закон о локалној самоуправи* донео је кључну новину – дао је могућност општинама у Србији да располажу својом имовином⁵³².

Према *Закону о локалним изборима*, скупштина општине, односно града, највиши је орган јединице локалне самоуправе, чији се одборници бирају на период од четири године на непосредним изборима тајним гласањем⁵³³. Правила о избору одборника скупштина општина и градова измењена су новим *Законом о локалним изборима* из 2007. године. Закон је садржао неколико новина: повећан је изборни праг, уведен је *природни праг* за представљање мањина, промењена је математичка формула за израчунавање расподеле мандата, и поново се прешло на

⁵²⁹ Јовановић Милан: „Председнички избори 20. јануара и 3. фебруара 2008“, у: Михаловић Срећко (уредник): *ОКО ИЗБОРА 16*, ЦЕСИД, Београд, 2008, стр. 19.

⁵³⁰ *Закон о локалној самоуправи*, Службени гласник, 129/2007.

⁵³¹ Милосављевић Богољуб: *Реформа локалне самоуправе у Србији, Хрватска и компаративна јавна управа*, бр. 3/2012, Загреб, 2012, доступно на: http://www.iju.hr/HJU/HJU/preuzimanje_files/06%20Milosavljevic.pdf, приступљено 04. 10. 2014.

⁵³² *Локална самоуправа у Србији*, редакција Прегледа Србије, Преглед Србије, бр. 1/2008, Београд, 2008, стр. 43.

⁵³³ Члан 191. Устава Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006.

индиректан избор председника општина и градоначелника⁵³⁴. Иначе, *Закон* је предвиђао и то да општине могу имати најмање 19, односно највише 75 одборника, градови 90, а град Београд 110.

Кандидате за одборнике, према одредбама закона, могу предлагати, посебно или заједно, политичке странке, коалиције и друге политичке организације, као и групе грађана чије изборне листе својим потписима подржи најмање 30 бирача по предлогу за сваког кандидата на изборној листи. На изборној листи морала је да буде најмање једна трећина кандидата од укупног броја одборника који се бира. У јединицама локалне самоуправе које имају мање од 20 000 бирача, изборну листу потребно је да својим потписом подржи најмање 200 бирача⁵³⁵.

Свакој изборној листи припада број мандата који је сразмеран броју добијених гласова. Изборна комисија утврђује број мандата који припада свакој изборној листи, а у расподели мандата учествују изборне листе које су добиле најмање 5% гласова од укупног броја гласова бирача који су гласали. Политичке странке националних мањина и коалиције политичких странака националних мањина учествују у расподели мандата и кад су добиле мање од 5% гласова од укупног броја бирача који су гласали⁵³⁶. Закон је предвидео да подносилац изборне листе и кандидат за одборника, односно одборник, могу закључити уговор којим ће регулисати међусобне односе и предвидети право подносилаца изборне листе да, у име одборника, поднесе оставку на функцију одборника скупштини јединице локалне самоуправе, тзв. *бланко оставке*⁵³⁷.

Изборна комисија расподељује мандате применом система највећег количника. Ако две изборне листе или више изборних листа добију исте

⁵³⁴ Закон о локалним изборима, Службени гласник, бр. 70/07, Београд, 2007.

⁵³⁵ Члан 18. Закона о локалним изборима

⁵³⁶ Члан 40. Закона о локалним изборима

⁵³⁷ Члан 47. Закона о локалним изборима

количнике на основу којих се додељује један мандат, а нема више нерасподељених мандата, мандат ће се доделити листи која је добила већи број гласова⁵³⁸.

У склопу сета закона који је требало да афирмише положај локалне самоуправе 2007. године донет је и нови *Закон о територијалној организацији Републике Србије*⁵³⁹, који предвиђа постојање 160 општина и 24 града у Републици Србији. Уз Београд, Крагујевац, Нови Сад, Ниш и Приштину, статус града је овим законом добило још 20 јединица локалне самоуправе. Тако на подручју Војводине статус града имају: Нови Сад, Суботица, Сомбор, Зрењанин, Панчево и Сремска Митровица. На подручју централне Србије то су: Београд, Врање, Ваљево, Зајечар, Јагодина, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Лесковац, Лозница, Ниш, Нови Пазар, Пожаревац, Смедерево, Ужице, Чачак и Шабац; на подручју Косова и Метохије Приштина. Истовремено, у оквиру градова почињу да настају нове општине. Поред већ постојећих 17 београдских градских општина и пет општина града Ниша (Медијана, Пантелеј, Нишка Бања, Палилула и Црвени крст), настају и општине у Новом Саду (Петроварадин), Пожаревцу (Костолац), Крагујевцу (Аеродром, Пивара, Станово, Страгари и Стари град), Врању (Врањска бања), Ужицу (Севојно) и др.

2.3. Актери и кампања

Локални избори у Србији одржани су 11. маја 2008. године истовремено са ванредним парламентарним изборима. На изборима су учествовали сви водећи политички актери. Избори за сазиве локалних представничких тела одржани су и на Косову и Метохији, први пут после 1996. године. И ови избори били су у

⁵³⁸ Члан 41. Закона о локалним изборима

⁵³⁹ *Закон о територијалној организацији Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 27. 12. 2007.

значајној мери обележени темема са националног нивоа које су локалне теме потиснуле у други план.

За разлику од претходних изборних циклуса, у овом је примењен хармонизован изборни модел на националном и на локалном нивоу. Једна изборна јединица и изборни праг од 5% гласалих на изборима донео је појачани коалициони наступ како мањих тако и водећих странака са националног нивоа. Одржавање локалних и избора за виши ниво власти истовремено, као и у претходним циклусима, у значајној мери је одредило начин промоције кандидата, као и теме које су преовладавале у кампањи.

На изборима су бирани одборници у 143 општине, 22 града који у свом саставу нису имале градске општине, и у 2 града које у свом саставу имају градске општине (Београд и Ниш). За 6 687 одборника надметало се 101 странка (за 17 мање него на локалним изборима 2004. године), од тога 32 мањинских. Наступало је и 130 коалиција (за седам коалиција више него на претходним локалним изборима), од којих у 14 наступају мањинске странке. Кандидовано је укупно 50 133 кандидата, од чега 6 609 на листама група грађана. На овим изборима на једно одборничко место претендује осам кандидата, што је значајно мање него 2004, када се за једно одборничко место такмичи 11 кандидата. Истовремено, у односу на 2004. годину долази до рапидног пада броја кандидата за преко 20 000, готово за једну трећину.

У централној Србији без Београда бирало се 4 158 одборника, у Београду 863 и у Војводини 1 666. За одборничка места у Србији без Београда кандидовало се 32 192 кандидата, у Београду 5 338, а у Војводини 12 603 кандидата. Највећа конкуренција за одборничко место била је у Београду, где девет кандидата претендује на једно место, док је у централној Србији и Војводини било по осам кандидата на једно одборничко место.

Овај изборни циклус демонстрирао је снагу водећих политичких странака на националном нивоу у Републици Србији. Тако је СРС била прва по броју

предизборних наступа, са својим листама у 163 општине, од чега 156 самосталних и седам коалиционих. На другом месту су ДС и Г17 плус са по укупно 163 наступа, од чега ДС кандидује 82 самосталне листе и 81 коалициону, а Г17 плус 74 самосталне листе и 89 коалиционих. На четвртном месту је ДСС са укупно 159 наступа, од чега 111 самосталних и 48 коалиционих. На петом месту је СПС са 158 наступа, од тога 22 самостална и 134 коалициона, а затим су следили НС са 137 наступа (74 самостална и 63 коалициона), ПУПС са 132 изборне листе (10 самосталних и 122 коалиционих) и ЛДП са, такође, 132 изборна наступа (107 самосталних и 25 коалиционих).

По броју локалних самоуправа у којима су поднели изборне листе, издвојили су се и Српски покрет обнове, који има кандидате у само 83 општине (у 13 самостално и у још 70 коалиционо), Јединствена Србија (49 општина – 25 самостално и 24 коалиционо), Покрет „Снага Србије“ (48 општина – 13 самостално и 35 коалиционо), као и Лига социјалдемократа Војводине (39 општина – 17 самостално и у још 22 општине коалиционо). Све остале странке кандидовале су изборне листе у далеко мањем броју локалних самоуправа.

Групе грађана су наступиле самостално у 104 општине и још у три у различитим коалицијама.

Све релевантне странке са националног нивоа бележе велики проценат покривености Србије (ДС, ДСС, СРС, СПС, Г17 плус), неке јачају своју присутност (Јединствена Србија), а неке далеко слабији наступ него четири године раније (СПО, ПСС, Социјалистичка народна странка), а неке бележе само симболичан наступ (Либерали Србије).

Одређен број политичких актера се, за разлику од 2004, не појављују на изборима 2008. године, као што је то случај са Народном демократском странком, која се фузионише са Демократском странком Србије (2005) или Грађанским савезом Србије, који се 2007. фузионише са Либерално-демократском партијом. Своје листе не истичу ни: Реформисти Војводине, Коалиција „Војводина“,

Коалиција „Шумадија“, Демократска алтернатива и Покрет за демократску Србију, што је последица замрзавања њиховог рада или њиховог гашења.

Истовремено са тенденцијама различитог успеха политичких странака на овим и претходним локалним изборима, појављују се и нови изборни актери. То су, пре свега, странке које су у периоду између два изборна циклуса стекле парламентарни статус на националном нивоу, а то су: ЛДП, СДПО, али и ванпарламентарне: Партија уједињених пензионера Србије, Покрет ветерана Србије, Покрет за Крајину, Покрет за Неготинску и Тимочку крајину, Наш дом Србија, Реформистичка странка, Покрет социјалиста, Покрет „Моја Србија“, Војвођанска партија и др. На локалним изборима наступају и различити политички покрети који своје деловање везују за одређене локалне средине, а њихови највиши функционери су често дисиденти из редова ранијих значајних партија (Наш дом Србија–Трстеник, који предводи некадашњи посланик Социјалистичке партије Србије Р. Радовић, Покрет „Живим за Крајину“ – Зајечар, који предводи Жељко Ничић, некадашњи посланик Нове демократије / Либерала Србије, Покрет за Неготинску и Тимочку крајину, коју предводи Р. Геров, некадашњи члан Либерала Србије и Демократске странке Србије, Алијанса демократа (настала 2007. године), која окупља дисиденте из Демократске странке са југа централне Србије и др.

Међу партијама Мађара још уочи парламентарних избора 2007 године, покушавало се да се договори заједнички наступ. Тада ДЗВМ и ДСВМ позивају на сарадњу са циљем формирања заједничке изборне листе. Савез војвођанских Мађара на то није пристао. Сходно жељи за коалиционим наступом, ДЗВМ и ДСВМ су формирали предизборну коалицију „Мађарска слога“. СВМ захтева уочи парламентарних избора 2007. године припајање општина Ада, Чока, Кањижа, Нови Кнежевац и Сента Севернобачком управном округу са седиштем у Суботици, као и да се посебним законом утврде надлежности овог новонасталог

округа и избор делегата мањинске културне аутономије која би била формирана⁵⁴⁰. Увођењем *природног прага* за мањинске листе на парламентарним изборима 2007. године, од мађарских партија Савез војвођанских Мађара улази у парламент са три посланичка места на самосталној листи, са освојених 60 хиљада гласова, и тиме доказује своју надмоћну позицију у мађарском бирачком телу у односу на своје ривале, јер Коалиција „Мађарска слога“ не успева да пређе ни новоуспостављени *природни праг* за националне мањине.

Са друге стране, за парламентарне, покрајинске и локалне изборе 2008. године постигнут је договор о заједничком наступу водећих мађарских партија (СВМ, ДЗВМ и ДСВМ), у коалицији под називом „Мађарска коалиција“. Она под тим именом наступа на овим локалним изборима, у укупно 25 општина, од чега у једној локалној самоуправи у широј коалицији.

Две водеће партије бошњачке заједнице – Странка демократске акције Санџака и Санџачка демократска партија наставиле су политичко надметање и у периоду између два циклуса локалних избора 2004. и 2008. године. Највећи број гласова су на парламентарним изборима 2007. године поделиле су изборне листе „Листе за Санџак“ и ДС, на чијој листи је наступила СандП. Самостално, „Листа за Санџак“ добија два посланичка места, док Санџачка демократска партија на листи ДС-а добија три посланичка места. Санџачка демократска партија у овом периоду прихвата шири оквир за своје политичко деловање, сарађујући са ДС-ом на националном нивоу и фомирајући своје експозитуре и у срединама ван Рашке области у којима има бошњачког становништва (Мали Зворник, Лозница, Суботица и др.). Са друге стране, СДА остаје искључиво везана за подручје Рашке области. Прилику за одмеравање политичких снага бошњачке партије су имале и на ванредним локалним изборима у Новом Пазару, у септембру 2006. године. У складу са политичком стратегијом из претходног периода, СДА наступа са „Листом за Санџак“, а Санџачка демократска партија у коалицији са ДС-ом и Г17

⁵⁴⁰ Парламентарни избори 2007, редакција Прегледа Србије, Преглед Србије, Београд, 2007, бр. 1/2007, стр. 37

плус. На изборима је убедљиву победу однела „Листа за Санцак“ са 52,07% гласова и 27 одборника, насупротив Коалицији „Заједно за Нови Пазар“, коју су чинили Санџачка демократска партија, ДС и Г17 плус која добија поверење 22,85% бирача и 12 одборничких места. Ниједна друга бошњачка странка није успела да пређе изборни праг, који је тада још увек износио 3% (Странка за Санцак са 2,73% и „Бошњачка коалиција – Санџачка алтернатива“, Санџачка демократска унија са 1,98% гласова)⁵⁴¹.

На локалним изборима 2008. године, СДА Санџака наступа у пет општина, а Санџачка демократска партија у десет. У предизборној стратегији обе странке комбинују се самостални и коалициони наступ – СДА Санџака прави коалиције у три општине, а Санџачка демократска партија у пет. Обе странке наступају самостално у Прибоју и Пријепољу. У другим општинама СДА Санџака формира у три општине „Бошњачку листу за европски Санцак“, док Санџачка демократска партија формира коалиције са ДС-ом и Г17 плус у Новом Пазару, са ДС-ом у Тутину и са ДС-ом и ЛДП-ом у Сјеници. Од осталих актера на овом изборном циклусу појављују се Странка за Санцак и „Европски покрет Санџака“ у две општине, Санџачка демократска унија у једној општини самостално и Народни покрет Санџака у једној општини коалиционо.

Упоредо са очувањем јаким позиција ПДД и ДПА, међу албанским бирачима на југу централне Србије позиције су изградили и Демократска унија долине и Покрет за демократски прогрес. Албанске партије наступају на парламентарним изборима 2007. и 2008. године кроз „Коалицију Албанаца Прешевске долине“. Истовремено, оне ће изнети и своје захтеве да се изврши премештање свих ванредно ангажованих војно-полицијских снага, оснује локална и „погранична полиција“ са пропорционалним укључивањем Албанаца у њихов састав⁵⁴². Изнели су и тврдњу да је „због културних, језичких и других

⁵⁴¹ Дидановић Вера: „Живот на раскршћу и кратак фитиљ“, Време, бр. 820, 21. септембар 2006. године (доступно на: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=465616>, приступљено 27. 09. 2014)

⁵⁴² Редакција Прегледа Србије: *Парламентарни избори 2007, Преглед Србије*, Београд, 2007, бр. 1/2007, стр. 37.

специфичности Прешевска долина постала регион⁵⁴³. На овим изборима наступа и Партија за демократско деловање, и то самостално у три општине, као и Демократска партија Албанаца (у две општине – у једној самостално, а удругој у коалицији). Наступ у по једној општини обезбеђују Демократска унија Албанаца, Покрет за демократски прогрес, Демократска унија долине, Демократска алијанса и Национално-демократски покрет.

За овај изборни циклус карактеристичан је изузетно висок број предизборних коалиција које су формирале и најјаче партије са националног нивоа. Изузев СРС-а, која и на овим изборима инсистира на самосталном изборном наступу, све остале водеће странке формирају предизборне коалиције. Највећи број коалиција гради СПС у 134 општине, следе ПУПС у 128, потом Г17 плус у 89, ДС у 81, СПО у 70, НС у 63, ДСС у 48 и ЛДП у 25 локалних самоуправа. Највећи број предизборних коалиционих партнерстава, било међусобних, било у још ширим савезима, бележе СПС и ПУПС у укупно 122, ДС и Г17 плус у 61, а ДСС и НС у 46 локалних самоуправа. Имајући у виду касније формирање власти ДС-а и СПС-а на националном нивоу, свакако је интересантно констатовати да ове странке направиле само један предизборни локални савез, у оквиру шире коалиције формиране у општини Пријепољу.

Основне теме са националних избора које су се односиле на економски-социјални положај грађана, потписивање *Споразума о стабилизацији и придруживању* са Европском унијом, односно *Енергетског споразума* са Руском Федерацијом и њихове импликације понову су поклопиле локалне теме.

У медијима и њиховом извештавању доминира униформност. Медији су се понашали објективистички, фактографски, подједнако електронски као и штампани. Тако подаци из предизборне кампање 2007. године говоре да је највећи део или 78% медијског праћења кампање састојало се од вести и извештаја, уз готово потпуно одсуство истраживачког новинарства кроз репортаже, коменатре,

⁵⁴³ Исто.

интервјуе⁵⁴⁴. Приметна је доминација електронских над другим медијима, јер су подаци говорили о томе да 91% бирача прати телевизију, а 29% чита новине⁵⁴⁵. У медијима је највећи део предизборног програма био закупљиван, као плаћени облик промоције. Подаци из 2007. године говоре о томе да је највише плаћеног простора закупљено на Студију Б (42%), Пинку 29%, Б92 13%, Авали 9%, Фоксу 7%, док национални радиодифузни сервис РТС није имао право на плаћени телевизијски програм по препоруци Републичке радиодифузне агенције⁵⁴⁶. О обиму плаћених облика политичке промоције речито говори и податак да је утрошен новац од најмање 19 000 000 евра, рачунајући највеће попусте за изнајмљивање термина⁵⁴⁷.

Државна телевизија је имала само одређени простор за промоцију свих политичких актера, кроз вести и информативне емисије, док су комерцијалне телевизије имају право на политичку промоцију под тржишним условима, што је довело до ситуације да изнајмљени термини и рекламе чине 2/3 предизборног програма⁵⁴⁸.

Странке се на „мајским“ изборима 2008. године обраћају својим циљним групама, у себи наклоњеним медијима⁵⁴⁹. Од штампаних медија, „Правда“ фаворизује СРС, „Данас“, „Политика“, „Вечерње новости“ фаворизују ДС, „Курир“ свима приступа уједначено, али са највише афера против ДС-а и Коалиције „За европску Србију“. Кључна разлика у уређивачким политикама и проценама огледала се пристуности теме европских интеграција, правцима фаворизовања и критика политичких актера, самим избором учесника и

⁵⁴⁴Гредељ Стјепан: Маргиналије о предизборној кампањи у: Михаиловић Срећко: Око избора 15, Парламентарни избори у Републици Србији, 21. јануар 2007, стр. 43

⁵⁴⁵ Исто

⁵⁴⁶ Исто

⁵⁴⁷ Гредељ Стјепан: Маргиналије о предизборној кампањи у: Михаиловић Срећко: Око избора 15, Парламентарни избори у Републици Србији, 21. јануар 2007, стр. 52

⁵⁴⁸ Исто, стр. 94.

⁵⁴⁹ Исто, стр. 97.

саговорника, и простора који им је додељен, као и различитим изворима који су коришћени. На основу свега тога била је јасно видљива одређеност и наклоност медија према одређеним изборним учесницима⁵⁵⁰.

И кампања за изборе у мају 2008. године није одударала од претходних кампања. У условима дубоке импрегнираности друштва политичким догађајима, када „све више личи на сталну изборну кампању“⁵⁵¹, и ова кампања била је „дуга, неинвентивна, пуна афера и веома негативна“⁵⁵². Најзначајније теме заступљене у кампањама (европске интеграције, економски развој, социјална правда) донеле су победу оним актерима који су на њима највише инсистирали: ДС-у и СПС-у⁵⁵³.

Карактеристика предизборних активности је и изражена негативна кампања између политичких актера, али и државни маркетинг (потписивање *Споразума о стабилизацији и придруживању*, уговор о сарадњи са италијанским ФИАТ-ом), од којег су највише користи имале странке које су су биле на власти, пре свих ДС и Г17 плус. Проницљиви коментари често су примећивали да се у медијима политички програм сели из информативног програма у ток-шоу програме⁵⁵⁴.

⁵⁵⁰ Исто, стр. 101.

⁵⁵¹ Миливојевић Сњежана, Клачар Бојан, Николић Ана: „Афере, државни маркетинг и изнајмљени термини – Понашање медија за парламентарне изборе 2008. године“, Михаиловић Срећко (приређивач): *ОКО ИЗБОРА 17*, Парламентарни избори у Републици Србији, 11. мај 2008, Центар за слободне изборе и демократију, стр. 92.

⁵⁵² Исто.

⁵⁵³ Исто.

⁵⁵⁴ Гредел Стјепан: Маргиналије о предизборној кампањи, у: Михаиловић Срећко: *ОКО ИЗБОРА 15*, Парламентарни избори у Републици Србији, 21. јануар 2007, стр. 48.

2.4. Излазност бирача

Излазност је на локалним изборима 2008. године износила 61,20%. Излазност је у централној Србији без Београда (где је била 61,85%) и Војводини (где је износила 61,31%) била је већа од националног просека, док је у самом Београду мања, са 59,67% изашлих на биралишта. Први пут после 1996. овај циклус локалних избора одржан је на Косову и Метохији, где гласа 45,97% уписаних бирача на бирачким списковима у оним општинама у којима су избори одржани. Посматрано по окрузима, највећа излазност је била у Топличком (69,94%), Јабланичком (67,47%), Пиротском (67,46%), Колубарском (66,61%), Шумадијском (65,98%) и Расинском округу (65,55%). Најмања излазност била је у Борском (54,93%), Зајечарском (55,15%), Поморавском (56,21%), Јужнобанатском (57,41%), Браничевском (57,58%) и Западнобачком округу (60,08%).

Највећи одзив, посматрано по општинама, био је у Лајковцу (80,15%), Белој Паланци (79,88%), Дољевцу (79,55%), Мионици (78,86%), Меровини (78,84%), Баточини (77,76%) и Блацу (76,83%), док је најмањи био у Књажевцу (41,57%), Неготину (49,40%), Сјеници (49,44%), Панчеву (50,40%), Великом Градишту (52,60%) и Малом Црнићу (52,69%). Поново су општине и окрузи са југа централне Србије предњачили у висини излазности. Са друге стране, имајући у виду претходни изборни циклус, појављују се правилности у областима са најмањом излазношћу, како је то нпр. случај са Западнобачким округом.

2.5. Резултати избора

Насупрот претходним изборним циклусима који јасно одвајају поједине политичке актере као победнике или губитнике изборног циклуса, након локалних избора 2008. године постизборна слика је замагљена због великог броја

различитих локалних коалиција. Ипак, и поред тога, приметно је да су ови избори донели најбоље резултате СРС-у и коалицијама око ДС-а и СПС-а.

Појединачно гледано, најбољи резултат остварила је СРС са добијених 898848 гласова (22,95%) и освојених 1 514 мандата у 152 општине на самосталним листама. СРС је црпео снагу својих локалних листа из значајног успеха који је остварио на националним изборима. Томе у прилог свакако говори пораст броја гласова за 5% у односу на изборе 2004. године, али и 312 освојених одборничких места више.

Другопласирана је коалиција ДС-а и Г17 плус са освојених 492 176 гласова (12,57%) и 639 одборника у 44 општине, док су трећепласиране самосталне листе Демократске странке које освајају 370 223 гласа (9,45%) и 878 одборника самостално у 92 општине. Наведени резултати актера који на националном нивоу наступају у оквиру победничке коалиције „За европску Србију“ показују разуђеност локалних стратегија њених чланица, али и то да се њен висок резултат на националном у доброј мери пренео и на локални ниво. Самосталне листе ДС-а у односу на 2004. годину, када добија 1 224 одборника и још 64 у коалицијама, бележе пад од 346 одборничких места, али то не говори пуно о успеху или неуспеху ДС-а на овим изборима, јер 2008. наступа самостално у 92, а 2004. у 146 општина. Г17 плус самостално 2008. године добија 211, што је такође пад од 101 одборничког места у односу на 2004. годину, када добија 312 одборника и још 23 у коалицији. Разлог је сличан као и за ДС – Г17 овог пута иде самостално у 74 општине, а 2004. је то случај у 146 локалних самоуправа. Коначно, доминантан разлог за овај пад резултата појединачних листи је то што се ДС и Г17 плус на овом изборном циклусу решавају на готово системски заједнички наступ, до којег је дошло у 61 општини, рачунајући и шире, вишечлане коалиције које су формирали. Све то довело је до тога да су ДС, Г17 плус и њихове коалиције освојиле 2 246 одборника, што је у односу на самостални наступ ове две странке и њихове коалиције формиране на локалним изборима 2004. вишак од 623 одборничка места, и представља огроман успех за обе странке.

ДСС на овим локалним изборима доминантно наступа на самосталним листама, и једним мањим делом у коалицији са политичким партнером на националном нивоу – Новом Србијом. Самосталне листе ДСС-а су четвртопласиране у овом изборном циклусу и добијају 228 214 гласова (5,83%) и 496 одборника у 111 општина, док за њима следе управо коалиционе листе ДСС-а и НС-а које добијају поверење 160 916 гласача (4,11%) и 248 одборника у 37 општина. ДСС и НС у коалицијама у другачије дизајнираним коалицијама освајају још 108 одборничких места.

У односу на 2004. резултати ДСС-а, када самостално осваја 661 и коалиционо још 57, на самосталним листама бележи пад са 661 на 496, односно за четвртину или 166 одборничких места. Са друге стране, НС, која самостално 2004. године добија 135 одборника и коалиционо још 73, бележи скок изабраних одборника са самосталних листа, јер их је 2008. било 242. Имајући у виду наведене податке, ДСС и НС и њихове међусобне коалиције у односу на 2004. годину бележе пад броја добијених одборника за 74, односно са 896 на 822.

СПС највише наступа на локалним изборима са стратешким, коалиционим партнером – Партијом уједињених пензинера Србије. Њихове заједничке листе су шестопласиране са 141 815 гласова (3,62%) и 275 одборника у 82 локална парламента. Интересантно, СПС и његове коалиције бележе пад броја добијених одборничких места, јер 2004. године СПС на самосталним и коалиционим листама добија 793 одборника (741 самостално и 52 коалиционо), а 2008. и самостално и коалиционо 662. То је мање за 131 одборника, или за једну петину.

Бележећи пад броја гласова готово за половину у односу на претходне локалне изборе 2004. године, групе грађана су са 233 249 гласова (5,96%) освојиле 459 одборничких места у 77 општина. Ипак, и поред пада броја гласова, групе грађана остају релевантан политички фактор на локалном нивоу власти остајући у границама резултата које су постигли на изборним циклусима на локалном нивоу у периоду од 1992. до 2000. године.

Овакви изборни резултати учинили су састав локалних представничких тела изузетно фрагментираним. По један изборни актер, било странка или коалиција, био је у могућности да формира скупштинску већину у свега 11 општина – ДС у Баточини и Ковачици, Нова Србија у Дољевцу, коалиција ДСС-а и НС-а у Тополи и Црној Трави, „Мађарска коалиција“ у Бачкој Тополи, „Бошњачка листа за европски Санџак“ у Тутину, као и групе грађана у Сечњу, Србобрану и Опову⁵⁵⁵. Са друге стране, релативну већину у локалним самоуправама имале и следеће странке или коалиције: Демократска странка самостално у 36, Српска радикална странка у 34, коалиција Демократске странке и Г17 плус у 23, Социјалистичка партија Србије и њене коалиције у 14, групе грађана, такође у 14, Демократска странка Србије самостално у седам, Нова Србија у 5 и „Мађарска коалиција“ у по пет⁵⁵⁶. Остали предлагачи имали су релативну већину у 32 јединице локалне самоуправе. Састављање послеизборних скупштинских већина, дакле, није било изводљиво без прављења коалиција.

Табела бр. 33 Резултати странака и коалиција локалним изборима, одржаним 11. маја 2008. године

Назив политичке партије	Укупан број општина у коме странка излази на изборе (самостално и коалиционо)	Б р о ј самосталних кандидатских листа	Број добијених гласова на самосталним листама	Процент добијених гласова на самосталним листама	Б р о ј изабраних одборника на самосталним листама
Г17 плус	164	74	102 753	2,62%	211
Српска радикална странка	163	156	898 848	22,95%	1 514
Демократска странка	163	82	370 223	9,45%	878

⁵⁵⁵ Локални избори 2008, редакција Прегледа Република Србија, Предглед Република Србија, бр. 3/2008, стр. 10.

⁵⁵⁶ Исто.

Демократска странка Србије	159	111	228 214	5,83%	496
Социјалистичка партија Србије	156	22	29 114	0,74%	60
Партија уједињених пензионера	138	10	3 442	0,09%	0
Нова Србија	137	74	102 573	2,62%	242
Либерално - демократска партија	132	107	134 800	3,44%	94
Српски покрет обнове	83	13	14 128	0,36%	30
Социјалистичка партија Србије – Партија уједињених пензионера Србије	82		141 815	3,62%	275
Јединствена Србија	49	25	21 918	0,56%	35
Покрет „Снага Србије“	48	13	4 360	0,11%	2
Демократска странка –Г17 плус	44		492 176	12,57%	639
Л и г а социјалдемократа Војводине	39	17	19 657	0,50%	35
Демократска странка Србије – Нова Србија	37		160 916	4,11%	248
Р е ф о р м и с т и Војводине	16	7	3 075	0,12%	8
Демохришћанска странка Србије	13	4	2 175	0,06%	6
Покрет ветерана Србије	13	8	2 624	0,07%	0
Социјалистичка партија Србије- Партија уједињених пензионера Србије – Јединствена Србија	12		57 430	1,47%	92

Социјалистичка партија Србије – Партија уједињених пензионера Србије – Покрет „Снага Србије“	12		40 153	1,03%	58
Демократска странка –Г17 плус – Српски покрет обнове	10		94 108	2,40%	151
Реформистичка странка	9	9	8 090	0,21%	3
Демократска странка –Српски покрет обнове	9		58 206	1,49%	92
Г17 плус – Српски покрет обнове	9		21 048	0,54%	38
Војвођанска партија	8	5	1 146	0,03%	0
Нова Србија – Српски покрет обнове	8		7 749	0,20%	21
Српски демократски покрет обнове	7	2	530	0,01%	0
Политичка организација „Воља народа“	6	6	979	0,02%	0
Социјалистичка партија слободе	6	3	801	0,02%	0
Народна сељачка странка	6	2	547	0,01%	0
Социјалистичка народна странка	6	2	3 608	0,09%	4
Социјалдемократска партија	6	0			
Војвођанска алтернатива	6	0			
Демократска Војводина – Партија социјалдемократа	6	0			
Социјалдемократска партија Војводине	6	0			

Покрет „Моја Србија”	5	4	1 225	0,03%	0
Коалиција „Заједно за Војводину“	5		2 901	0,07%	0
Социјалистичка партија Србије – Партија уједињених пензионера Србије – Јединствена Србија – Покрет „Снага Србије“	5		12 861	0,33%	10
Либералнодемократска партија – Српски покрет обнове	5		2 481	0,06%	2
Групе грађана	-	208	245 832	5,96%	489
Остали предлагачи			634 873	16,21%	954

Приликом израде табеле коришћен извор: *Локални избори 2008. Република Србија, коначни резултати избора, за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштина града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градоначелнике*, Републички завод за статистику, Београд, 2009, стр. 19–30.

У оквиру овог изборног циклуса одржани су локални избори и на Косову и Метохији и то у 26 од 29 општина. Избори су одржани у свим општинама, изузев у Глоговцу, Качанику и Штимљу. На изборима је учествовало 91 955 бирача или 45,97% од 200 047 уписаних (45,97%), а укупно је изабрано 788 одборника. Према резултатима избора, по успеху на овим изборима издвојили су се Српска радикална странка и Демократска странка Србије. Посматрано по општинама, појединачно су најбоље резултате остварили: СРС у 16, ДСС у четири, групе грађана у две, као и различите коалиције и савези у четири локалне самоуправе.

Табела бр. 34 Резултати странака и коалиција на локалним изборима на Косову и Метохији, одржаним 11. маја 2008.

Назив политичке партије	Укупан број општина у коме странка излази на изборе (самостално и коалиционо)	Број самосталних кандидатских листа	Број добијених гласова на самосталним листама	Процент добијених гласова на самосталним листама	Број изабраних одборника на самосталним листама
Српска радикална странка	17	17	28 252	30,72%	223-1
Демократска странка Србије	19	16	17 151	18,65%	155
Демократска странка	16	15	8 578	9,33%	48
Социјалистичка партија Србије	19	14	7 284	7,92%	76+1
Г17 плус	6	5	7 736	2,58%	9
Нова Србија	9	6	2 141	2,33%	12
СНВ северног Косова и Метохије	2	2	1 124	1,22%	6
За Подгору	1	1	674	0,73%	14
Покрет „Снага Србије“	4	2	612	0,66%	6
Јединствена Србија	1	1	523	0,57%	4
Покрет за Лешак и околину	1	1	433	0,47%	2
Метохија	1	1	396	0,43%	3
Покрет за Косовску Митровицу	1	1	383	0,41%	0
Српска листа за Подујево	1	1	325	0,35%	21
Српски покрет обнове	2	2	270	0,29%	0
Сложно за Србицу	1	1	224	0,24%	20
СДП за Подујево	1	1	171	0,19%	14
Партија уједињених пензионера Србије	4	0	-	-	-
Групе грађана	10	10	7 376	8,02%	76

Табела сачињена на основу података о резултатима избора за скупштине општина на Косову и Метохији 11. 05. 2008. <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/Rezultati%20KiM%20110508.htm> (приступљено 18. 07. 2013. године)

Међу мађарским бирачима убедљиво побеђује „Мађарска коалиција“ са 75 992 гласа (1,94%) и 151 одборником, освајајући тако преко 95% одборничких места. Насупрот њој једино је још Грађански савез Мађара са 3 218 гласова (0,08%) освојио шест одборничких места. Најбоље резултате „Мађарска коалиција“ постиже у Кањижи (52,27%), Бачкој Тополи (47,32%), Малом Иђошу (37,99%), Сенти (33,40%) и Бечеју (30,28%). Са друге стране, Грађански савез Мађара у општини Ада осваја 6% гласова.

Санџачка демократска партија у односу на претходни циклус остварује бољи изборни скор од Странке демократске акције Санџака. Наиме, Санџачка демократска партија и коалиције које она формира освајају укупно 38 556 гласова (0,96%) и 70 одборника. Са друге стране, СДА Санџака и њена Коалиција „Бошњачка листа за европски Санџак“ освајају укупно 30 161 глас (0,76%) и 53 одборничких места. Одређени утицај остварили су Демократска партија Санџака са 2 957 гласова (0,07%) и осам одборника и Коалиција „Европски покрет Санџака“ са 1 272 гласа (0,03%) и три одборничка места. Самостални дуели завршени су убедљивом победом Санџачке демократске партије над СДА Санџака у Пријепољу (26,66% према 6,28%) и Прибоју (11,13% према 4,14%). Коалиције које предводе ове две стране надметале су се у Новом Пазару, Сјеници и Тутину. У Новом Пазару побеђује коалиција коју предводи Санџачка демократска партија са 44,75% према 34,99% и тиме прекида доминацију СДА Санџака и њених коалиција у овом граду. Са друге стране коалиција око СДА Санџака побеђује у Сјеници (35,35% према 28,31%) и Тутину (50,45% према 29,44%). „Европски покрет Санџака“ осваја најбољи резултат у Сјеници (8,51%), а Странка за Санџак у Тутину (3,07%). Санџачка демократска партија на овом изборном циклусу наступа и изван Рашке области, и самостално и коалиционо, у Нишу, Смедереву, Лозници, Шапцу, Ваљеву, Бору и Новој Вароши.

ПДД на југу централне Србије остварује поново најбољи резултат међу албанским партијама са 11751 гласом (0,30%) и 31 одборником. За њима следи Демократска партија Албанаца са 4 872 гласа (0,12%) и 12 одборника, Покрет за демократски прогрес са 2 773 гласа (0,07%) и шест одборника, Демократска унија долине са 2 014 гласова (0,05%) и пет одборника, као и Демократска унија Албанаца са 1 481 гласом (0,04%) и три одборника. ПДД остварује релативну победу у Прешеву (34,19%) и Бујановцу (28,20%), док у Медвеђи остварује резултат од 12,29% гласова. ДПА у Прешеву осваја 30,20%, а у Бујановцу у коалицији са НДП 4,27% гласова. Демократска унија долине бележи наступ у општини Прешево, добијаћи 12,48% гласова. Покрет за демократски прогрес најбољи резултат остварује у Бујановцу – 14,01%. Наступ Демократске алијансе био је симболичан, и њена листа у Прешеву добија свега 1,61% гласова.

Политичке партије осталих националних мањина (влашке, бугарске, хрватске, словачке, македонске, буњевачке, црногорске, румунске) оствариле су значајнији наступ на локалним изборима него што је то био случај на изборима 2004. године. То је резултат и олакшаних услова за улазак странака националних мањина у локалне парламенте увођењем *природног прага*. По броју наступа се издвојила Ромска партија која наступа у 19 општина, затим Унија Рома Србије у девет и Алијанса војвођанских Румуна која наступа у осам општина.

Табела бр. 35 Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији, одржаним 11. маја 2008. године

Назив листе	Укупан број кандидатских листа	Број самосталних кандидатских листа	Број добијених гласова самосталних листа	Процент добијених гласова самосталних листа	Број изабраних одборника самосталних листа
„Мађарска коалиција“	24	23	75 992	1,94%	151
Грађански савез Мађара	3	3	3 218	0,08%	6
Санџачка демократска партија	10	5	8 311	0,21%	24
Коалиција „Бошњачка листа за Европски Санџак“	3	3	30 161	0,76%	53
Демократска партија Санџака	1	1	2 957	0,07%	8
Странка демократске акције Санџака	2	2	1 927	0,05%	5
Коалиција „Европски покрет Санџака“	2	2	1 272	0,03%	3
Старика за санџак	2	2	1 436		
Санџачка демократска унија	1	1	401		
Партија за демократско деловање	3	3	11 751	0,30%	31
Демократска партија Албанаца	2	1	4 872	0,12%	12
Покрет за демократски прогрес	1	1	2 773	0,07%	6
Демократска унија Долине	1	1	2 014	0,05%	5
Демократска унија Албанаца	1	1	1 481	0,04%	3
Национално-демократски покрет	1	0			
Влашка демократска странка Србије	9	7	3 155	0,08%	6
Демократска партија Бугара	4	3	1 146	0,03%	5
Власи демократске Србије	1	0			
Влашка странка	1	0			
Словачка народна партија	3	3	1 168	0,03%	2
Нова демократска странка Рома Србије	4	4	958	0,02%	2
Демократска партија Македонаца	1	1	476	0,01%	2
Партија Бугара Србије	1	1	388	0,01%	2
Демократски савез Бугара	1	1	340	0,01%	2
Унија Рома Србије	9	9	2 222	0,06%	1
Буњевачка странка Војводине	1	1	1 110	0,03%	1
Уједињена партија Рома	1	1	719	0,02%	1

Словачка странка	1	1	556	0,01%	1
Влашка демократска странка	2	0			
Влашка демократска странка Србије	1	0			
Политичка странка Власи демократске Србије	1	0			
Црногорска партија	1	1	248	0,01%	1
Ромска странка	1	1	204	0,01%	1
Ромска партија	19	10	1 894	0,05%	0
Ромски покрет обнове	9	0			
Алијанса војвођанских Румуна	8	3	913	0,02%	0
Ромска партија уједињења	3	3	839	0,02%	0
Демократска заједница Хрвата	2	1	751	0,02%	0
Демократски савез Хрвата у Војводини	1	0			

Локални избори 2008. Република Србија, коначни резултати избора, за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градоначелнике, Републички завод за статистику, Београд, 2009, стр. 19–30.

На изборима у Београду победу је остварила коалиција ДС-а и Г17 плус са 39,8% гласова и 45 одборника. На другом месту био је СРС са 35,5% гласова и 40 одборничких места. Места у градском парламенту добили су и коалиција ДСС-а и НС-а са 11,3% гласова и 12 одборника, ЛДП са 7% гласова и седам одборничких места, као и коалиција СПС–ПУПС–ЈС са 5,3% гласова и шест одборника. Послеизборну коалицију формирали су савези око демократа и социјалиста, уз подршку ЛДП-а.

У надметању за скупштину града Ниша на првом месту је СРС са 26,8% гласова и 18 одборника. За њом је следила коалиција између ДС-а, СПО-а и СандП-а са 25,9% гласова и, истоветно као радикали, 18 одборника. У градску скупштину су ушле и кандидатске листе Г17 плус са 10,8% гласова и седам одборника. Коалиције ДСС-а и НС-а (са 10,5% гласова) и СПС–ПУПС–ЈС–ПСС (са 10,4% гласова), такође добијају по седам одборника. У градску скупштину

пролаз је обезбедила и листа ЛДП-а са 5,8% гласова и четири одборничка места. Одборничку већину формирале су коалиције окупљене око демократа, социјалиста и Г17 плус.

Након избора одржаних 11. маја 2008. године изабрано је 174 председника општина и градова од стране 41 предлагача. Највише места председника имала је Демократска странка – 37. Српска радикална странка и коалиција Демократске странке и Г17 плус су имале по 17, док групе грађана добијају 14 челника локалних самоуправа. Затим следе Демократска странка Србије (11), коалиција Демократске странке Србије и Нове Србије, као и Нова Србија самостално, које имају по осам. „Мађарска коалиција“ је добила шест, а коалиција Социјалистичке партије Србије и Партије уједињених пензионера Србије пет председника општина. Коалиција Социјалистичке партије Србије, Партије уједињених пензионера Србије и Јединствене Србије и Г17 плус, као самостални предлагач, добили су четири места. По два председника општина добијају: коалиција Демократске странке и Санџачке демократске партија, коалиција Демократске странке, Г17 плус и Српског покрета обнове, Партија за демократско деловање, коалиција Нове Србије и Српске радикалне странке и Коалиција „Бошњачка листа за Европски Санџак“. По један председник општине долази од 26 различитих предлагача⁵⁵⁷.

⁵⁵⁷ Локални избори 2008. Република Србија, коначни резултати избора, за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштина града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градоначелнике, Републички завод за статистику, Београд, 2009, стр. 122–123.

**Табела бр. 36 Изабрани председници општина и градоначелници након локалних избора
11. маја 2008. године, по предлагачима**

Предлагач	Број општина у којима је изабран председник
Демократска странка	37
Српска радикална странка	25
Коалиција ДС и Г17 плус	17
Групе грађана	14
Демократска странка Србије	11
Коалиција Демократске странке Србије и Нове Србије	8
Нова Србија	8
Мађарска коалиција	6
Коалиција СПС и ПУПС	5
Коалиција СПС, ПУПС и Јединствена Србија	4
Г17 плус	4
Коалиција ДС – Г17 плус – СПО	3
Коалиција ДС и Санџачке демократске партије	2
Патрија за демократско деловање	2
Остали предлагачи који су дали по једног председника општине или градоначелника: 1. ДС – СПО – Санџачка демократска партија 2. Алијанса демократа 3. СПС–ПУПС–ЈС–ПСС 4. ДС – Г17 плус – СПО – Санџачка демократска партија 5. СПО 6. ДС–СПО 7. ДС–ГГ 8. „Бошњачка листа за европски Санџак“ (Тугин) 9. СРС–ДСС 10. Покрет за Неготинску и Тимочку крајину – СРС 11. За европски Нови Пазар 12. Уједињена сељачка странка 13. Коалиција ДС – Г17 плус – СПС – ПУПС – ЈС – ЛДП 14. НС–СПО 15. Коалиција „Живим за Зајечар“ 16. Санџачка демократска партија 17. СПС–ПУПС–ПСС 18. СПС 19. Г17 плус – СПО 20. Г17 плус- „Заједно за Крагујевац“ 21. „Коалиција за европску Суботицу“ 22. ДСС 23. СПС–ПУПС 24. ЛДП 25. ДСС–НС 26. ДС – Г17 плус – СПО	26

Табела сачињена на основу података из: *Локални избори 2008. Република Србија, коначни резултати избора, за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и скупштине града Ниша, за председнике општина и градоначелнике*, Републички завод за статистику, Београд, 2009, стр. 122–123.

Упоредни резултати избора у мају 2008. године показују да листа „За европску Србију“ на локалном нивоу бележи „мањак“ од око 430 000, или једну трећину гласова. Коалиција СПС–ПУПС–ЈС, осваја готово за петину гласова мање него на парламентарним изборима. Изборна листа СРС такође на локалним изборима добија 300 000 гласова или 30% мање него на националном нивоу. Исто је и са либералима – ЛДП добија 80 000 гласова или готово 40% мање на изборима за одборнике. Једини изузетак представљала је коалиција ДСС-а и НС-а са нешто бољим резултатом на локалном него на републичком нивоу. Разлика у броју гласова прелази 800 000 бирача. Фактички, готово сваки четврти гласач гласао је на различит начин на националном и на локалном нивоу.

Табела 37 Упоредни приказ добијених гласова водећих политичких странака и коалиција на савезном и локалном нивоу, мај 2008. године

Странка	Парламентарни републички избори 2008.	Локални избори 2008.
Коалиција „За европску Србију“	1 590 200 (38,40%)	370 223 (9,45%) ДС 102 573 (2,62%) Г17 14 128 (0,36%) СПО 492 176 (12,57%) ДС–Г17 94 108 (2,40%) ДС–Г17–СПО 58 206 (1,49%) ДС–СПО 21 084 (0,54%) СПО–Г17 19 657 (0,50%) ЛСВ 1 172 155 (29,92%) укупно
Српска радикална странка	1 219 436 (29,45%)	898 848 (22,95%)
Коалиција Демократске странке Србије и Нове Србије	480 987 (11,61%)	228 214 (5,83%) ДСС 102 573 (2,62%) НС 160 916 (4,11%) ДСС–НС 491 703 (12,55%) укупно
Коалиција Социјалистичке партије Србије, Партије уједињених пензионера Србије и Јединствене Србије	313 896 (7,58%)	29 114 (0,74%) СПС 3 442 (0,09) ПУПС 21 918 (0,56%) ЈС 141 815 (3,62%) СПС–ПУПС 57 430 (1,47%) СПС–ПУПС–ЈС 253 719 (6,48%) укупно
Либерално-демократска партија	216 902 (5,24%)	134 800 (3,44%)

Табела израђена на основу података из: *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 11.05.2008*, Републички завод за статистику, Београд, 2008, и *Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 2008*, Републички завод за статистику, Београд, 2008.

Избори су, такође, сеизмограф који бележи и унутарстраначке потресе. Тако је неколико месеци после избора 2008. године, дошло до раскола у СРС-у и одвајања једног дела њених посланика у посебан посланички клуб под именом „Напред Србија“ у Народној скупштини Републике Србије. На челу новог посланичког клуба био је дотадашњи заменик председника СРС-а, Томислав

Николићем, и та група постаје, у октобру 2008. године, нуклеус нове политичке странке – Српске напредне странке (СНС). Ванредни локални избори одржани у новембру 2008. године у четири општине – Пријепоље, Књажевац, Врњачка Бања и Рума – били су прва прилика за наступ новонастајуће странке. На њима се показала апсолутна доминација одборничких листа Групе грађана „Напред, Србијо“ (што је било име кандидатских листа настајуће СНС) над листама и кандидатима СРС. Резултати овог изборног циклуса показали су да је ГГ „Напред Србијо“ (СНС) преузела готово три четвртине гласова некада јединственог СРС-а. Демонстрирана снага СНС-а била је толика да СРС у две општине, Књажевац и Врњачка Бања, чак није успела да достигне ни изборни праг.

Табела 38 Однос добијених гласова и мандата Српске радикалне странке и Групе грађана „Напред, Србијо“ на ванредним локалним изборима у општинама Пријепоље, Врњачка Бања, Књажевац и Рума, новембар 2008. године

Општина	Број гласова мај 2008. године	Број гласова новембар 2008. године	Број одборника новембар 2008. године
Пријепоље			
Српска радикална странка	7 943 (36,18%) у коалицији са ДСС и НС)	1 428 (6,94%)	4
ГГ „Напред Србијо“		3 034 (14,96%)	10
Књажевац			
Српска радикална странка	5 179 (29,77%)	545 (4,42%)	0
ГГ Напред Србијо		2 186 (17,71%)	8
Врњачка Бања			
Српска радикална странка	3 571 (22,20%)	238 (1,48%)	
ГГ Напред Србијо		2 199 (13,67%)	4
Рума			
Српска радикална странка	9 298 (32,88%)	1 818 (8,42%)	4
ГГ Напред Србијо		3 901 (18,06%)	8

Табела сачињена на основу: *Локални избори у Србији, 2008*, редакција Прегледа Србије, бр. 1/2009, Београд, 2009, стр. 11, са допунама

Према истраживању Центра за слободне изборе и демократију (ЦЕСИД) из 2009. године⁵⁵⁸, показало се да су у састав локалних власти ушле следеће политичке странке: ДС у 122 општине, СПС у 97, Г17 плус у 83, ПУПС у 73, ДСС у 58, НС у 49, СПО у 42, Јединствена Србија у 30, ПСС у 20, ЛСВ у 15, а ЛДП у 13 локалних самоуправа. СРС, у којој је увелико трајао политички раздор, била је на власти у 29 општина Србије. Групе грађана су на власти у 28 општина. Од осталих странака на власти су још „Заједно за Крагујевац“ у три, а Народни покрет – Маја Гојковић, Либерали Србије, Демохришћанска странка Србије, Реформистичка странка, као и мањинске Нова демократска странка Рома Србије и Унија Рома Србије у по две општине.

У по једној општини на власти су током 2009. и: Демократска партија Македонаца (Пландиште), Покрет Вршачка регија (Бела Црква), Покрет Равноправност и Политичка организација „Одбрана Зрењанина“ (Зрењанин), Грађански покрет општине Ириг (Ириг), Демократска Војводина, СДП Војводине и Војвођанска алтернатива (Нови Сад), Покрет за Сурчин (Сурчин), Покрет за Свилајинац (Свилајинац), Смедеревска демократска странка (Смедерево), Покрет „Моја Љубовија“ (Љубовија), Савез комуниста Југославије (Смедерево), Социјалистична народна странка (Лесковац), Социјалдемократска партија (Лесковац), Алијанса демократа (Бојник), Покрет за Неготинску и Тимочку крајину (Неготин), Уједињени Власи (Мајданпек), Уједињени Власи Србије (Бор), Уједињена сељачка странка (Сврљиг), Зелена странка (Бор), Партија Бугара Србије (Димитровград), Демократска партија Бугара (Бабушница), Наш дом Србија (Трстеник), Покрет за развој Драгачева (Лучани), Покрет за Ужице (Ужице) и Покрет за Левач (Рековац).

Од мађарских партија СВМ је на власти у 18 општина, ДЗВМ у 14, ДСВМ у 14, а „Мађарска коалиција“ у још једној општини. Од бошњачких партија на власти су биле: Санџачка демократска партија у седам општина, СДА Санџака у

⁵⁵⁸ ЦЕСИД-ов Директоријум локалних самоуправа (www.cesid.org), приступљено 30.12.2011. године. Наведени подаци нису обухватили резултате у општинама: Пријепоље, Варварин и Вршац.

две, док су у по једној општини на власти: Санџачка алтернатива, Бошњачка демократска странка, Социјално-либерална странка Санџака и Реформисти Санџака. Од албанских партија на власти биле су: ПДД у 2 општине и у по једној Партија за демократски прогрес, Демократска партија Албанаца и Демократска унија долине.

Ови подаци говоре да је у локалним самоуправама одобрничке већине формирало 58 странака и различите групе грађана. Локалне самоуправе водило је око 55% странака и 25% група грађана, које су истакле кандидате на овим локалним изборима. Такође, ови подаци јасно показују да је дошло до премене парадигме формирања локалних власти у односу на претходне изборе, и, сходно томе, дошло до промене у листи политичких актера које имају водећу улогу у формирању локалних власти. Ако су то после избора 2004. били ДСС, ДС и ПСС, то су после избора 2008. године били ДС, СПС и Г17 плус.

2.6. Политичке последице

Период који је претходио овим локалним изборима обележен је престројавањем на политичкој сцени. Након периода кохабитације председника Републике и премијера из различитих, супротстављених политичких опција (ДС-а и ДСС-а) након републичких избора 2007. године, те две опције, уз Г17 плус, улазе у заједнички, владавински аранжман. Испуњен размирицама и различитим погледима на решавање отворених политичких проблема два водећа актера, Влада није потрајала ни пуну годину дана. Притиснута неповољним спољнополитичким околностима, које су се понајпре огледале у једностраном проглашавању независности Косова и Метохије, расплет политичке кризе и сукоба ДС-а и ДСС-а, који је тада ескалирао, потражен је у одржавању ванредних избора, упоредо са редовним локалним изборима, заказаним за 11. мај 2008. године. Опет се, после осмогодишње паузе, одржавање локалних избора временски поклопило са

одржавањем избора за више нивое власти, што је као резултат донело веће учешће бирача на локалним изборима у односу на раније.

Пооштрени услови за улазак у локална представничка тела, повишени изборни праг од 5% (сходно Закону о локалним изборима из 2007. године), донели су велики број предизборних коалиција. Оне су биле или природан наставак стратешке сарадње партија на националном нивоу, или пак индивидуални пројекти локалних страначких елита у општинама и градовима са циљем да се ојача изборни резултат или да се пређе релативно високи изборни праг. Коалиције на овим изборима добијају готово половину гласова бирача који су гласали.

Као и претходни, и овај изборни циклус био је сеизмограф који је прецизно измерио организациону снагу партија и коалиција, те успешност дисидентских група етаблираних странака и нових политичких групација које из њих настају. У овом изборном циклусу групе грађана освајају значајно мањи удео гласова него на локалним изборима 2004. године; један број странака постиже слабије резултате (рапидан пад ПСС и др.), а неке мање странке, пре свега чланице некадашњег ДОС-а које су раније имале значајнију политичку улогу готово да су неприметне на овим изборима (Социјалдемократија, Либерали Србије, Демохришћанска странка Србије, Покрет за демократску Србију и др.).

Као што је било и после локалних избора 2004. године, и након ових избора такође је веома мали број општина у којима је неки од политичких субјеката освојио апсолутну већину. Било је нужно склапати постизборне коалиције у циљу формирања извршне власти. У околностима политичке кохабитације председника Републике и Владе из супростављених политичких група, на локалном нивоу су након претходних локалних избора 2004. године образоване различите коалиције. Оне нису увек пратиле коалицију на националном нивоу. Ванредни парламентарни избори 2007. године и делимично измењена констелација политичких снага неће битно утицати на састав локалних коалиција, иако се престанак коалиција између ДСС-а са СРС-ом и СПС-ом на локалном, или пак ДС-а са ПСС на покрајинском нивоу у Војводини, поставља се

као „принцип“ у преговарању политичких странака за формирање власти. То је био више формалан, него реалан захтев политичких странака. Коначно, успостављање коалиције ДС-а и СПС-а 2008. године значиће обнову праксе у којој се локалне власти и коалиције уподобљавају са оним на националном нивоу.

На овим изборима, за разлику од претходног циклуса, није било директног избора председника општина и градоначелника, већ је њихов избор враћен у представничка тела и остављен као једна од тема послеизборних преговора локалних политичких представника.

Локално представљање и даље је остало под јаким утицајем политичких странака, чему су доприносили примењени систем затворених и блокираних партијских листа, као и могућност постојања *бланко оставки*. Примењена поштрена правила за учешће на изборима нису у битнијој мери допринела значајнијем смањењу броја учесника локалних избора, већ су показали снагу локалних страначких огранака да се, пре свега формирањем коалиција, одрже на политичкој сцени.

Националне мањине у Републици Србији су активно учествовале и на локалним изборима 2008. године. Увођење природног прага додатно је мотивисало политичку активност етничких заједница. Оне су оствариле добар изборни скор у општинама у којима доминира становништво мањинских етничких заједница и након избора вршиле локалну власт.

VI

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2012. ГОДИНЕ

Период од 2008. до 2012. године обележен је стабилним владајућим аранжманом, захваљујући добрим односима демократа и социјалиста. Резултат је друга Влада након обнове вишестраначког система која је опстала пун мандат. Политика власти базирала се на четири циља: наставак европских интеграција, економски развој, социјална одговорност и неприхватање независности Косова и Метохије.

Формирање Владе демократа и социјалиста, која је до тада била готово незамислива, није било једини шок на политичкој сцени Србије. Исте године, 2008, десио се још један тектонски поремећај на политичкој сцени Србије: расцеп Српске радикалне странке, до тада симбола страначке и идеолошке монолитности. Иступање најпре фракције а затим и формирање нове странке, Српске напредне странке, привукло је значајан део чланства, симпатизера и гласача Српске радикалне странке. То је брзо довело и до ерозије СРС-а и снажног успона Српске напредне странке, која се промовише у водећу опозициону странку. После упоредо одржаних избора 2008. године настављено је са праксом хомогенизовања власти на локалном и националном нивоу, која је обезбедила водећу позицију демократама и социјалистима и на локалном нивоу.

1. Друштвено-политички контекст – смена власти

Након избора 2008. године долази до две велике и значајне промене на политичкој сцени Србије: социјалисти улазе у власт са демократама, а неколико месеци касније из СРС се издваја фракција из које ће се формирати нова, Српска

напредна странка⁵⁵⁹. Током успешних изборних наступа СРС на националним изборима 2003. и 2007. године, када странка два пута као првопласирана политичка партија остаје у опозицији, радикали постепено рedefинишу основне политичке ставове, како би појачали коалициони капацитет. Те тенденције су се завршиле сукобом између формалиног лидера Војислава Шешеља и тадашње градоначелнице Новог Сада Маје Гојковић, која у фебруару 2008. године формира своју Народну партију. Неколико месеци касније, дотадашњи заменик председника СРС-а, Томислав Николић и генерални секретар СРС-а Александар Вучић напустиће странку и формирати Српску напредну странку (СНС)⁵⁶⁰. Политички расцеп у септембру 2008. године почео је поделом посланичког клуба СРС у Народној скупштини, чији мањи део оснива нови посланички клуб „Напред Србија“. Сукоб у руководства СРС-а изазвао је ланчану реакцију подела у локалним филијалама СРС-а, што ће посебно бити видљиво на серији поновљених локалних избора, већ у новембру 2008. године.

Политичке последице ових промена значиле су јачање блока странака које су свој програм базирале на приступању Европској унији⁵⁶¹. Ова политичка и идеолошка померања на политичкој сцени Србије била су видљива и раније. Уласком социјалиста у владајући аранжман 2004. године заправо се први пут отвара питање сарадње два супротстављена политичка блока из 90-их година, жестоко конфронтираних у петооктобарским променама. Улазак социјалиста, макар и у посредан владајући аранжман, имао је двоструко значење: социјалисти су симболично прихватили петооктобарски поредак дајући лојалну подршку Влади Војислава Коштунице, али су, са друге стране, од стране макар и једног дела протагониста петооктобарских промена прихваћени за политичког партнера. Тај

⁵⁵⁹ Јовановић Милан: Парламентарни избори у Србији 2012. године – резултати и политичке последице, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: *Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 11

⁵⁶⁰ Гоати Владимир: Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 93.

⁵⁶¹ Исто, стр. 95.

чин омогућиће да од парламентарне подршке мањинској Влади 2004. године СПС дође до позиције у извршној власти. Историјско помирење СПС-а и ДС-а релаксирало је односе у политичком животу и отворило простор за изграђивање ширег консензуса о низу круцијалних проблема у друштву.

Новонастала СНС настојала је да се наметне као водећа опозициона снага у Србији. Она умекшава политичке ставове и прави отклон од политике СРС-а и истрајно ради на окупљању незадовољних бирача, покрећући петицију за ванредне изборе у априлу 2010. године. Неколико месеци доцније организује и масовне протесте због незадовољства укупним стањем у земљи, а наредне године председник СНС-а, Томислав Николић, ступа у штрајк глађу са захтевом да се распишу ванредни парламентарни избори. СНС успева да артикулише незадовољство бирача разочараних учинцима актуелне Владе и да се позиционира као водећа опозициона политичка снага, односно реална алтернатива владајућој гарнитур⁵⁶².

Јачањем политичке позиције ДС-а, након председничких, парламентарних, покрајинских и локалних избора 2008. године, централна фигура политичког система постаје њен председник Борис Тадић. Он постаје модератор и арбитар у политичком животу⁵⁶³. Председничка функција тако се и у мандатном периоду од 2008 до 2012. године показала као важна у функционисању политичког система, јер потенцијално снажно може утицати на односе законодавне и извршне власти, али и односе на партијској и политичкој сцени⁵⁶⁴. Јака позиција Бориса Тадића свакако није могла бити заснована само на уставним овлашћењима значајно умањеним *Уставом* из 2006. године, већ и у персоналним карактеристикама у

⁵⁶² Јовановић Милан: Парламентарни избори у Србији 2012. године – резултати и политичке последице, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 12–13.

⁵⁶³ Исто, стр. 14 .

⁵⁶⁴ Јовановић Милан: ”Председнички избори у Србији од 1990 до 2008”, у: Михајловић Срећко: ОКО ИЗБОРА 16, ЦЕСИД, Београд, 2008. стр 139.

вршењу председничке функције и снажној позицији политичке странке коју је предводио⁵⁶⁵.

Уместо датих обећања Владе о напретку у економској сфери, сви економски показатељи бележе негативне трендове. Услед последица светске економске кризе, привреда Србије бележи стагнацију и пад: незапосленост расте на 23,7% крајем 2011. године, инфлација расте на 14,7%, БДП бележи пад, јавни дуг прелази 45% и достиже вредност од 14,5 милијарди евра⁵⁶⁶.

Политички догађаји у овом периоду дубоко су били импрегрирани европским интеграционим процесом. Србија крајем 2008. године одлучује да од 1. јануара 2009. године почне једнострано да примењује *Привремени трговински споразум* са Европском унијом. У децембру 2009. године ступа на снагу одлука Савета Европске уније о визној либерализацији за грађане Србије, што је био један од опипљивих резултата активности Владе у правцу европских интеграција⁵⁶⁷. Крајем 2009. године, 22. децембра, Република Србија подноси захтев за пријем у чланство Европске уније. У фебруару 2010. године ступа на снагу *Споразум о стабилизацији и придруживању* између Србије и Европске уније, а од јуна исте године Брисел доноси одлуку о почетку ратификације *Споразума о стабилизацији и придруживању* у земљама чланицама.

У октобру 2010. године, Савет министара спољних послова Европске уније проследило је кандидатуру Србије за чланство Европској комисији. Тадашњи европски комесар за проширење Штефан Филе у децембру 2010. године уручио је српском премијеру М. Цветковићу *Упитник Европске комисије упућен Републици Србији ради припреме мишљења о захтеву Србије за чланство у Европској унији*. У јануару 2011. године Европски парламент ратификовао је *Споразум о*

⁵⁶⁵Исто, стр 138.

⁵⁶⁶ Јовановић Милан: Председнички избори 6. и 20. маја 2012. године, у: Вуковић Ђорђе (уредник): ОКО ИЗБОРА 18, ЦЕСИД, Национално демократски институт, Београд, 2012, стр. 13.

⁵⁶⁷ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003.*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013 стр. 94

*стабилизацији и придруживању између Европске уније и Србије. Крајем јануара 2011. премијер Мирко Цветковић је европском комесару за проширење предао Одговоре на Упитник Европске комисије упућен Републици Србији ради припреме мишљења о захтеву Србије за чланство у Европској унији*⁵⁶⁸.

Након што је 2010. године, одлуком Међународног суда правде у Хагу осујећена иницијатива да се једнострано проглашење независности Косова и Метохије прогласи нелагалним са аспекта међународног права, у октобру 2011. године Европска комисија саопштава своје мишљење о кандидатури Србије и препоручује да се Србији додели статус кандидата за чланство, у складу са „оствареним напретком у дијалогу Србије са Приштином“. Тада су започети непосредни преговори са привременим институцијама самоуправе на Косову и Метохији који су резултирали одређеним бројем постигнутих споразума. Исте године, хапшењем и испоручењем Ратка Младића и Радована Караџића, Србија окончава своје обавезе према Међународном суду за ратне злочине у Хагу⁵⁶⁹. Све то је, коначно, довело до добијања статуса кандидата за чланство у Европској унији за Републику Србију, у току предизборне кампање 2012. године.

У току мандата коалиционе Владе демократа и социјалиста, са премијером Мирком Цветковићем (ДС) на челу, 2009. године су одржани ванредни локални избори у следећим општинама: Ковин (05. 04. 2009), Косјерић, Земун и Вождовац (07. 06. 2009), Врбас (18. 10. 2009), Костолац (06. 12. 2009). Истог дана када су одржани избори у градској општини града Пожаревца, у Костолцу, одржани су и поновљени избори у општини Вождовац, јер у законском року није формирана скупштинска већина након претходних избора. У току 2010. године одржани су ванредни избори и у Оџацима (24. 01. 2010), Неготину (07. 03. 2010) и Бору (20. 06. 2010). Резултати са ових избора поновили су тенденције са локалних избора из 2008. године. Остала је на сцени доминација великих парламентарних странака,

⁵⁶⁸ Подаци преузети са интернет презентације Канцеларије Владе Републике Србије за европске интеграције, доступно на: <http://seio.gov.rs/cpбија-и-еу/историјат.6.html>, приступљено 15. 12. 2014.

⁵⁶⁹ Јовановић Милан: Председнички избори 6. и 20. маја 2012. године, у: Вуковић Ђорђе (уредник): ОКО ИЗБОРА 18, ЦЕСИД, Национално демократски институт, Београд, 2012, стр. 15.

забележени су наступи мањих и условно нових политичких субјеката, а мањинско страначко организовање је добило на замаху. Позиције првопласираних странака⁵⁷⁰ су углавном биле подељене између СНС-а, коалиција окупљених око ДС-а и коалиције СПС–ПУПС–ЈС. Једини изузетак су биле општине Бор, где је првопласирана била коалиција Уједињени региони Србије⁵⁷⁰ – Социјалдемократска партија, и општина Ковин, где је другопласирана била Група грађана „За препород ковинске општине“. У појединим општинама и парламентарне странке остајале су испод изборног прага и локалног парламента: ЛДП у Земуну и на изборима у децембру 2009. на општини Вождовац, СРС у Неготину и Бору, коалиција ДСС – НС – Влашка демократска странка Србије у Бору, Нова Србија у Оџацима итд.

Несумњиво је да је расписивање општих избора за 6. мај 2012. године било последица жеље ДС-а да, организујући и председничке заједно са парламентарним и локалним изборима, постигне синергијски ефекат тако што ће као председнички кандидат, лидер ДС-а Борис Тадић, бити носилац свих активности у кампањи⁵⁷¹. У условима екстензивне политичке кампање, политичке странке се, пре свега, надмећу разматрајући питања у вези са економијом, животним стандардом, борбом против корупције, европским интеграцијама, док су политичке теме, као што је *косовско питање*, у другом плану⁵⁷². Питање статуса Косова и Метохије и посредовања Европске уније у његовом решавању у жижи је интересовања само крајње десних опција – ДСС-а, Двери, СРС-а, чији је став

⁵⁷⁰ Уједињени региони Србије настали су као политички покрет који је формализован 2011, на иницијативу странке Г17 плус, а у његовом саставу су и Покрет „Живим за Крајину“ – Зајечар, Народа партија и „Заједно за Шумадију“, заправо део некадашњег Српског демократског покрета обнове <http://ujedinjeniregionisrbije.rs/o-nama/predsednistvo/> (приступљено 20. 01. 2012).

⁵⁷¹ Јовановић Милан: Парламентарни избори у Србији 2012. године – резултати и политичке последице, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: *Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 12.

⁵⁷² Атлагић Синиша, Угринић Александра: Теме у изборној кампањи у Србији 2012. године, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: *Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 177

негативан и по питању европских интеграција⁵⁷³. И у овој кампањи су очигледни покушаји дезавуисања и дискредитације политичких опонената, пре свега у релацијама коалиција окупљених око демократа и напредњака и њихових председничких кандидата⁵⁷⁴.

У кампањи 2012. године ДС инсистира на томе да је као водећа странка успела да одржи производне капацитете, стабилност цена и тржишта, обезбеди статус кандидата за чланство у Европској унији и да је представила Србију као кредибилног партнера у међународним оквирима. Значајан део кампање ДС посвећује критици, често и персоналној, својих водећих политичких противника. СНС се пак оријентише на критику власти и промоцију предлога за економски развој земље. СПС инсистира на исправљању пропуста претходне Владе, ревизији приватизације и подизању животног стандарда. ДСС промовише концепт политичке и војне неутралности, док УРС потенцира економски развој, са акцентом на нужност јаснијег процеса децентрализације⁵⁷⁵. Коалиција „Преокрет“, окупљена око ЛДП-а, говори о социјалним темама и потреби промене тада актуелне *косовске политике* Владе⁵⁷⁶. СРС жестоко критикује европски курс Владе, али и напредњаке, јер су ови избори и за једне и за друге значили пресуду грађана ко је у праву, ко ће бити добитник у страначком расцепу⁵⁷⁷.

У медијском смислу ни предизборна кампања 2012. године се по својим уопштеним карактеристика не разликује од оних претходних. У њој доминира неједнак приступ и неравноправан медијски третман политичких актера, ниски

⁵⁷³ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003.*, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 96

⁵⁷⁴ Матић Петар: Резултати и последице локалних избора у Србији 2012, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: *Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 88

⁵⁷⁵ Атлагић Сениша, Угринић Александра: Теме у изборној кампањи у Србији 2012. године, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: *Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 185

⁵⁷⁶ Исто, стр. 186

⁵⁷⁷ Исто, стр. 187

стандарди изборне продукције, фаворизовање моћнијих учесника и кандидата⁵⁷⁸. Кампања је под снажним утицајем комерцијализације и таблоидизације, под нескривеним и очигледним утицајем политичких странака. Кампања је високоперсонализована, концентрисана на страначке лидере, што је појачано истовременим одржавањем кампање за председничке изборе⁵⁷⁹. Велики улог који су носили ови избори и генерално лоша економска ситуација утицали су на то да странке шаљу млаке, конфузне, уопштене, веома сличне поруке, без јасних и конкретних програма⁵⁸⁰. Празан простор који је настао са одсуством јасних предизборних порука надомештен је међусобном критиком и негативним порукама између политичких ривала, који се међусобно сумњиче за одуство воље за решавање основних друштвених проблема; испитује се прошлост њихових лидера и странака и сл⁵⁸¹.

Сумарни извештаји ОЕБС-а и Бироа за друштвена истраживања закључили су да је највећа мана кампање било одсуство аналитичке и критичке улоге медија, и да је кампања протекла без јасног сучељавања програмских приоритета и анализе социјалних последица предложених политика. Сходно томе, ни бирачи нису могли да утврде да ли су ривали уопште носиоци различитих пројеката будућег друштвеног развоја⁵⁸². Странкама је неретко омогућено да информативне емисије које су најважнији извор информисања у кампањи користе за самопромоцију и директно пласирање изборних порука бирачима⁵⁸³.

Насупрот пракси из 90-их када државни медији доминантно функционишу као идеолошко-политички сервис владајуће партије/коалиције, после 2000.

⁵⁷⁸Матић Јованка: Изборно извештавање 2012, одсуство новинара, у: Орловић Славиша (приређивач): *Избори и формирање Владе у Србији 2012*, ФПН, ЦЗД, Београд, 2012, стр. 169

⁵⁷⁹Клачар Бојан: Избори 2012 – персонализација изборних кампања, у: Вуковић Ђорђе (уредник): *ОКО ИЗБОРА 18*, ЦЕСИД, НДИ, Београд, 2012, стр. 65.

⁵⁸⁰ Исто.

⁵⁸¹ Исто, стр. 69.

⁵⁸²Матић Јованка: Изборно извештавање 2012, одсуство новинара, у: Орловић Славиша (приређивач): *Избори и формирање Владе у Србији 2012*, ФПН, ЦЗД, Београд, 2012, стр. 170.

⁵⁸³ Исто, стр. 170–171.

успостављена је већ поменута традиција кратког и информативног извештавања о активностима политичких лидера. Активна и уједно неутрална улога новинара често претвара извештавање у бесплатну промоцију изборних учесника. Све наведено је појачано и брисањем разлике између државног и страначког маркетинга⁵⁸⁴.

Утицај владајућих странка на медије условљен је економском зависношћу од државе. У условима малог медијског тржишта, велики број постојећих медија усмерено је ка додатним изворима финансирања. Буџетско финансирање и кадровски утицај на локалне медије који имају статус јавног предузећа омогућавају владајућим странкама институционални оквир за утицај. Држава посредно може да утиче и на контролу новца које национална јавна предузећа усмеравају на промоцију и рекламирање, јер се на тај начин могу награђивати пожељни, а кажњавати непожељни медији. Како су медији зависни од тих прохода, они неретко не желе да се замере локалним властима. На концу, државни органи могу директно да се оглашавају на локалним медијима и склапају са њима уговоре о посебним врстама услуга, чиме се посредно, али ефектно, може утицати на медије и начин њиховог извештавања⁵⁸⁵.

На изборима 2012. године приметан је пад излазности: са око 58% изашлих на бирачка места излазност је најмања после 5. октобра 2000. године. Томе је значајно допринела акција *белих листића* (4,4%) као својеврсан израз незадовољства изборном понудом и политиком актуелне власти, иза које су стајали истакнути појединци из политичког и јавног живота и део невладиних организација који је раније подржавао демократе и Бориса Тадића. На основу изборних резултата, СНС постаје водећа странка, што је био посебан успех имајући у виду да је тај успех постигла свега четири године од оснивања⁵⁸⁶.

⁵⁸⁴ Исто, стр. 175.

⁵⁸⁵ Исто, стр. 174.

⁵⁸⁶ Гоати Владимир: *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003.* Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013, стр. 99

ДС бележи пад броја гласова, готово за половину у односу на Коалицију „За европску Србију“⁵⁸⁷ коју је предводила 2008. године, резултатски падајући и испод скорa ДС-а на изборима 2007. године. Бирачи су тако казнили демократе апострофирајући их као једине кривце лоших ефеката владине политике. СПС, као коалициони партнер, није дошао под удар критике бирачког тела за лоше ефекте рада Владе, напротив. СПС удвостручује свој резултат, валоризујући тако успешно вођење ресора за које су били задужени у Влади. Коалициони партнери такође доприносе резултату – ПУПС као једна од првих јасно, социјално профилисаних странака, али и Јединствена Србија која се препоручивала успешним вођењем локалне самоуправе⁵⁸⁷. ДСС бележи пад добијених гласова и јасно одсуство подршке бирача за концепт политичке неутралности и одустајање од европских интеграција⁵⁸⁸. Коалиција око ЛДП-а и УРС-а, захваљујући коалиционом аранжману, али и тематским окосницама кампање (истицањем потребе убрзања европских интеграција и децентрализације Србије), успевају да прескоче изборни праг⁵⁸⁹.

Пропорционални систем омогућио је да одлуку о парламентарној већини доноси странка која има најзначајнији коалициони потенцијал, а не странка која је појединачно победила остваривши релативну већину. Управо се то, по други пут за редом, десило после ових избора. Политички актер који је одлучивао о послеизборној коалицији била је коалиција СПС–ПУПС–ЈС, истоветно као и 2008. године. Она је могла да бира између СНС-а и ДС-а, које су појединачно оствариле најбољи, резултатски сличан изборни скор. Несумњиво, и овај пут је на одлуку савеза окупљеног око социјалиста имао исход паралелно одржаних председничких избора.

У првом кругу председничких избора најбољи резултат остварују Борис Тадић, кандидат коалиције „Избор за бољу Србију“ окупљене око ДС-а, , са

⁵⁸⁷ Исто стр. 101

⁵⁸⁸ Исто, стр. 101–102.

⁵⁸⁹ Исто, стр. 95,102

25,31% гласова, и Томислав. Николић, кандидат коалиције „Покренимо Србију“ окупљене око СНС-а, са 25,05% гласова. Значајан резултат постиже и лидер СПС-а Ивица Дачић са 14,23% гласова. У другом кругу, лидер СНС-а Томислав Николић победио је лидера ДС-а, у њиховом трећем узастопном председничком дуелу, са односом гласова 49,54% према 47,31%, односно са номиналном разликом од око 70 000 гласова⁵⁹⁰.

Несумњиво је да су резултати председничких избора у значајној мери утицали на послеизборне преговоре о формирању Владе. Већ започети преговори социјалиста и демократа о новој/старој Влади, већ обележени размимоилажењима пре свега око права на номинацију премијера и потенцијалног учешћа ЛДП-а у Влади, након избора новог председника Томислава Николића још дубље су запали у кризу. Свакако не треба занемарити да је жеља коалиције око СПС-а била да приступи коалицији која има јасну и стабилну већину, и која би не би доносила несклад између Владе и председника. Преговори демократа и социјалиста о новој Влади додатно је закомпликовао и спор на линији ДС–УРС, такође око персоналних питања. Све то је условило да социјалисти са демократама прекину преговоре, и покрену разговоре са напредњацима. Ови разговори су завршени формирањем коалиције и нове Владе, у којој су социјалисти добили позицију премијера, а у чији састав је укључен и УРС. Коалициони Споразум о заједничким политичким циљевима потписали су представници СНС-а, коалиције СПС–ПУПС–ЈС и УРС-а⁵⁹¹.

⁵⁹⁰ Орловић Славиша (приређивач): *Избори и формирање Владе у Србији 2012. године*, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2012, стр. 180

⁵⁹¹ *Народна скупштина и Влада Србије после избора 2012*, редакција Прегледа Србије и Документационог центра недељника "Време", Преглед Република Србија, 2/2012, Београд, 2012, стр. 17.

Табела 39 Резултати избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржаних 6. маја 2012.

Уписано у бирачки списак: 6 770 013			
Гласали бирачи: 3 912 904 (57,89%)			
Странка/коалиција	Број добијених гласова	Проценти	Мандати
Покренимо Србију – Томислав Николић	940 659	24,02%	73
Избор за бољи живот – Борис Тадић	863 294	22,06%	67
СПС, ПУПС, ЈС – Ивица Дачић-	567 689	14,51%	44
Д С С - В о ј и с л а в Коштуница	273 532	6,99%	21
ПРЕОКРЕТ – Чедомир Јовановић-	255 546	6,53%	19
УРС – Млађан Динкић	215 666	5,51%	16
СВМ – Иштван Пастор	68 323	1,75%	5
СДА С а н д а к а – - Сулејман Угљанин	27 708	0,71%	2
Све заједно – БДЗ, ГСМ, ДЗХ, ДЗВМ	24 993	0,64%	1
НОПО	22 905	0,59%	1
Коалиција Албанаца Прешевске долине	13 384	0,34%	1
Остали предлагачи	465 618	11,90%	
Неважећи гласови	170 995	4,37%	

Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, 6. мај 2012. године, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 9

Посматрано по регионима, у Београду побеђује листа окупљена око СНС-а са 27,09% гласова. На другом месту је коалиција око ДС-а са 24,54%, трећепласирана је коалиција СПС–ПУПС–ЈС са 11,99% гласова. Четвртопласиран је ДСС са 8,46%, за којим следи Коалиција „Преокрет“ са 7,28% гласова. У централној Србији без Београда такође побеђује листа окупљена око СНС-а са 23,99%, за којом је следила коалиција окупљена око ДС-а са 19,59%, СПС–ПУПС–

ЈС са 17,12%, УРС 7,75%, ДСС 6,79% и листа „Преокрет“ са 5,82% добијених гласова. У Војводини побеђује листа окупљена око ДС-а са 24,98%, а другопласирана је коалиција око СНС-а са 21,51%. Трећепласирана је коалиција СПС–ПУПС–ЈС са 11,45%, за којом следи коалиција „Преокрет“ са 7,47% и СВМ са 6,34%. Изборни праг на нивоу АП Војводина прелазе СРС са 5,94% и ДСС са 5,69% гласова. На АП Косово и Метохија победу остварује коалиција СПС–ПУПС–ЈС са 20,41% гласова, а другопласирана је листа коју предводи СНС са 19,71%. Треће место заузима ДСС са 19,38%, а за њима следи коалиција око ДС-а са 18,59% гласова. Од осталих странака на нивоу АП Косово и Метохија изборни праг прелазе СРС са 8,51% и УРС са 6,12% гласова.

2. Нормативни оквир

Нормативни оквир се не разликује у значајној мери од оног успостављеног за претходни циклус локалних избора 2008. године. Па ипак долази до извесних промена. Одлуком Уставног суда од 21. априла 2010. године укида се могућност *бланко оставки*, а то је и потврђено *Законом о изменама и допунама Закона о локалним изборима*, донетом у јулу 2011. године⁵⁹². Тиме је укинута могућност да странке манипулишу и контролишу своје одборнике механизмом *бланко оставки*, али је ова промена у пракси изазвала проблеме у функционисању локалне власти, јер су поједини одборници променили одборничке групе и тиме директно утицали на промену локалних власти⁵⁹³.

Такође, *Законом о изменама и допунама Закона о локалним изборима* из 2011. године уведена је обавеза да сваког кандидата на изборној листи мора

⁵⁹² Јовановић Милан: Локални избори у Србији, 6. маја 2012. године, Преглед Република Србије, бр. 3/2012, Београд, 2012, стр. 7.

⁵⁹³ Исто, стр. 7.

подржати најмање 30 бирача, да се сви мандати деле по редоследу на изборној листи, као и да трећина кандидата на изборним листама мора припадати мање заступљеном полу. Такође, прецизира се начин именовања нових одборника, у случају престанка мандата одборника изабраних на коалиционим листама, прецизирајући да ће га заменити припадник исте политичке партије⁵⁹⁴.

Од осталих промена законске регулативе у наведеном периоду најзначајнија је свакако била усвајање новог *Закона о политичким странкама* 2009. године⁵⁹⁵, који је значајно поопштрио услове за регистрацију политичких странака. Наиме, *Законом* је за 100 пута повећан неопходан број потписа за регистрацију политичких странака, са 100 на 10 000, што је довело до тога да од некадашњег броја од 600 странака уочи локалних избора 2012. године има свега 87 регистрованих странака. За оснивање странака, са друге стране, предвиђени су лакши услови, па је за њихов оснивање потребно 1 000 потписа⁵⁹⁶.

3. Актери и кампања

На локалним изборима за 6 612 одборничких места надметала се 81 странка (за 20 мање него 2008. године), од чега су 35 странке националних мањина. Такође, учествовала је 151 коалиција (за 20 више него 2008. године), од чега је 30 коалиција у којима учествују мањинске партије. На изборима се поднело 1 670 кандидатских листа, од чега су 166 листа поднеле групе грађана, са укупно 53 956 кандидата од чега је 4 545 кандидата група грађана. Ови подаци показују да се број предлагача није битније разликовао од броја предлагача на изборима 2008.

⁵⁹⁴ Закона о изменама и допунама Закона о локалним изборима, Службени гласник Републике Србије, бр. 54/2011

⁵⁹⁵ Закон о политичким странкама, Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009

⁵⁹⁶ Матић Петар: Резултати и последице локалних избора у Србији 2012, у: Атлагић Сениша, Угринић Александра: Теме у изборној кампањи у Србији 2012. године, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 87

године, па се тако за једно одборничко место надмеће у просеку око осам кандидата.

За ове локалне изборе водећи политички актери се опредељују за различите политичке стратегије. Тако су се ДС, УРС и СРС определили већински за самостални наступ. ДС наступа у 164 општине, у 124 самостално и у 40 у коалицији; УРС у 117 општине, у 112 самостално и у пет коалиционо, док СРС наступа у 152 општине, у 147 самостално и у пет коалиционо. Насупрот томе, СПС и СНС се углавном опредељују за коалициони наступ. СПС истиче листе у 156 локалних самоуправа, самостално у 38 и коалиционо у 118 општине. СНС излази на локалне изборе у 163 општине, самостално у 62 и коалиционо у још 101 локалној самоуправи. Од осталих политичких актера, карактеристичне супротне позиције у номинацији кандидата представљају „Двери“ и Покрет „Снага Србије“. „Двери“ имају кандидате у 51 локалној самоуправи, у потпуности самостално, док, са друге стране, ПСС истиче кандидате у 64 локалне самоуправе, од чега у 63 коалиционо.

Политички актери, приметно, мењају и своје предизборне политичке партнере. Тако уместо у 61 општини, као што је то био случај 2008. године, ДС и Г17 плус, односно УРС, праве савез у само четири локалне самоуправе. ДСС и НС који 2008. године наступају заједно у 46, сада наступају у коалицији само у 11 локалних самоуправа. ДСС прави нешто мање коалиција него на претходним локалним изборима. Интересантно, ДСС се јавља и као „посредник“ између СНС-а и СРС-а, јер улази и са једном и са другом странком у коалиције, и то са СНС-ом у девет, а са СРС-ом у три општине. НС се превасходно оријентише на сарадњу и предизборне савезе са СНС-ом, које формирају у 65 локалних самоуправа. Коалиција око социјалиста и на овим као и на претходним изборима остаје монолитна. Политички савез са демократама на националном нивоу, често и заједничко вршење власти у локалним срединама, није утицао на повећање броја предизборних савеза за локалне изборе. Он је 2008. забележен у једној општини (Пријепоље), а 2012. у две (Пријепоље и Варварин).

Међу странкама мађарске националне заједнице насупрот претходном изборном циклусу дошло је до обнове ривалства старих политичких актера. Опет је неприкосновену позицију имао СВМ са 25 самосталних кандидатских листа. ДЗВМ наступа у седам општина, од чега у четири самостално и у три коалиционо. Истоветан наступ бележи и ДСВМ. На локалним изборима учествује и Покрет мађарске наде у пет општина, у три самостално и у две коалиционо, као и Војвођанска мађарска партија са једном, и то коалиционом, изборном листом.

У бошњачком политичком корпусу долази до наставка процеса фрагментације. Поред СДА и Санџачке демократске партије, појављује се и трећа политичка опција – Бошњачка демократска заједница (БДЗ). Санџачка демократска партија наступа самостално у Новој Вароши, и у још пет општина у коалицији. Ова странка је у стратешкој коалицији са Социјалдемократском партијом Србије и те две странке наступају у једној општини (Пријепоље), док у другим општинама наступају у ширим коалицијама: са ЛДП-ом у Прибоју, са ДС-ом и ЛДП-ом у Сјеници, са ДС-ом и Странком за Санџак у Новом Пазару, са ДС-ом, УРС-ом и ЛДП-ом у Тутину. Бошњачка народна странка на локалним изборима учествује са две самосталне листе, Демократска партија Санџака са једном самосталном и десет коалиционих листа. Санџачка народна партија кандидује листе за две општине, у једној самостално и у једној коалиционо. У по једној општини наступају Странка за Санџак и Народни покрет Санџака.

Меандрирање политичких опција Албанаца са југа централне Србије наставило се и у овом изборном циклусу. Ипак, и даље најзначајније позиције задржава Партија за демократски просперитет са три самосталне листе. Демократска унија Албанаца наступа у две општине, а Партија за демократски прогрес, Демократска унија долине, Демократска партија Албанаца и Демократска партија у једној општини.

4. Излазност бирача

И овај изборни циклус донео је нови пад излазност у односнy на претходне изборе. Излазност на нивоу Србије била је 57,88%, што је за 3,32% мање него на претходним локалним изборима 2008. године. Излазност је поново већа од просека у централној Србији – 60,60%, уз мањи пад излазности од 1,25% у односу на локалне изборе 2008. године. Излазност је мања од националног просека у Војводини где гласа 58,29% уписанх бирача, што је за 3% мање него 2008. године, и убедљиво мања у Београду, где је гласало 51,40% уписаних у бирачке спискове – што је чак за 8% мање него на изборима 2008. године. Након што се мисија УНМИК-а 22. марта 2012. године изјаснила о предлогу Министарства за Косово и Метохију да неће бити у могућности да организује локалне изборе на Косову и Метохију, у складу са препоруком Републичке изборне комисије, није се приступило организовању локалних избора на АП Косово и Метохији. Ипак, они су, самосталним одлукама локалних власти, одржани у општинама Зубин Поток и Звечан⁵⁹⁷.

Посматрано по окрузима, највећа излазност била је у Топличком (71,63%), Јабланичком (69,77%), Пиротском (69,36%), Расинском (63,99%) и Шумадијском (63,46%) округу. Најмања излазност забележена је у Борском (50,60%), Подунавском (54,19%), Јужнобанатском (55,08%), Браничевском (55,86%) и Севернобачком округу (56,48%). Када су у питању општине, највише бирача је изашло на биралишта у Дољевцу (83,77%), Белој Паланци (82,66%), Мeroшини (80,85%), Бојнику (80,04%), Житорађи (79,54%) и Блацама (79,36%), Најмањи одзив забележен је у Прешеву (46,91%), нишкој градској општини Црвени Крст (48,00%), Смедереву (51,15%), Сенти (51,49%), Малом Иђошу (51,59%), Жабарима (52,64%), Кладову (53,33%) и Ваљеву (53,38%). Највећа излазност је у

⁵⁹⁷ Јовановић Милан: *Локални избори у Србији 6. маја 2012*, Преглед Република Србије, 3/2012, стр. 3

окрузима и општинама јужне и источне Србије. Најмања излазност је дифузно распоређена у окрузима у источној Србији, на северу Бачке и јужног Баната. И у овом изборном циклусу показују се исте тенденције излазности забележене на локалним изборима 2008. године, а распоред округа и општина са највећом и најмањом излазношћу у значајној мери се поклапају.

5. Резултати избора

Као и на претходним циклусима избора, 2004. и 2008. године, појединачно је по броју добијених гласова и одборничких места прва била Демократска странка. ДС осваја на самосталним листама 13,33% гласова и 1190 одборничких места. Значајан део успеха на изборима ДС постиже у коалицијама, најчешће са СДП Србије у 15 општина, где осваја још око 11% гласова и још 534 одборничких места. Рачунајући и друге политичке савезе у којима учествује, ДС, самостално и коалиционо, осваја 24,1% гласова и укупно 1 722 одборничких мандата. Посматрајући самосталне наступе у односу на 2008. годину, ДС остварује вишак од 312 одборника. Пондеришући тај однос коалиционим наступима, долази се до тога да је наступ ДС-а по успешности остао на нивоу наступа и успеха на локалним изборима 2008. године.

Посматрано по освојеним гласовима и одборничким местима странака и коалиција, другопласирани је био УРС са 6,73% гласова освојеним на самосталним листама и 471 одборником. Ако се резултату УРС-а додају коалициони наступи, као и резултати Г17 плус, као странке из које је УРС потекао, тај скор се увећава за још око 4% гласова и 156 одборника. УРС остварује солидне и изнадпросечне резултате у појединим општинама, где су носиоци листа били јаки локални лидери, као што је то био случају у Дољевцу (Горан Љубић са 62,81% освојених гласова), Крагујевцу (Верољуб Стефановић са 37,82%), Зајечару (Бошко Ничић са 35,77%), Бољевцу (Небојша Марјановић са 33,62%), Пироту

(Владан Васић, 32,57%), Рачи (Драгана Живановић са 30,73%), Лозници (Видоје Петровић са 27,99%), Трстенику (Мирослав Алексић), Жагубици (Драги Дамјановић са 26,61%) и Књажевцу (Милан Ђокић са 26,04%)⁵⁹⁸. Посматрано по самосталним листама УРС у односу на свог претходника Г17 плус (2008. године) бележи „вишак“ од 261 одборничког места.

Имајући у виду да су ДС и Г17 плус, касније УРС, на изборима 2008. године наступиле заједно у 61, а 2012. године у четири општине, јасно је да два политичка актера мењају своје предизборне стратегије и предизборна партнерства. Па ипак, сумирајући број одборника ДС-а, Г17 плус и њихових коалиција на локалним изборима 2008. године и број одборника ДС-а, УРС-а и њихових коалиција 2012. године, долази се до готово истоветног броја изабраних одборника са листа у којима су учествовала ова два политичка актера.

Групе грађана, постижући готово истоветан резултат као 2008. године, освајају треће место, 6,05% гласова и 434 одборничка места, што одржава значајан положај нестраначких политичких актера на локалном нивоу.

Четвртопласирана ДСС осваја на самосталним листама 5,89% и 412 одборника. Иначе, резултат ДСС-а је донекле појачан и коалиционим наступима, најчешће са Новом Србијом, али и Српском радикалном странком, где осваја око 2,3% и 167 одборника. За самосталне листе ДСС-а у односу на 2008. годину то представља додатни пад од 84 одборничка места. Али, ако се узму у обзир листе Нове Србије, која је била водећи преизборни политички партнер ДСС-у на претходним изборима, а која је самостално освојила 90 одборника, заједничке коалиције са трећим странкама, као и резултати предизборних савеза са СНС-ом, онда се може закључити да резултати ДСС-а остају на нивоу претходних локалних избора 2008. године.

⁵⁹⁸ Велики успех УРС на локалним изборима, доступно на: www.ujedinjeniregionisrbije.rs/rezultati-izbora, приступљено 28.05.2012.

Појединачно петопласирани предлагач била је Српска напредна странка са 4,25% гласова и 372 одборничка места. Доминантан део свог изборног наступа напредњаци везују за коалициони наступ, најчешће са Новом Србијом, Покретом „Снага Србије“ и Покретом социјалиста, који осваја око 13,5% гласова и 846 одборничких места. Компарације ради, странка из које је настала СНС – Српска радикална странка, на овим изборима осваја 4,07% и 119 одборника. Упоредивши број одборника које је СРС добио 2008. године са бројем одборника СНС-а и СРС-а и њихових коалиција на локалним изборима 2012. године, евидентан је мањак од преко 200 одборника (2008: СРС – 1514, 2012: СРС – 119, СНС – 1218).

На шестом месту је коалиција СПС–ПУПС–ЈС која има 5,00% гласова и добија 321 одборничко место. Овај наступ коалиције окупљене око социјалиста показује да су се социјалисти на овим изборима доминантно определили за коалициони наступ. СПС самостално осваја 1,69% гласова и 200 одборника, а у коалицијама још око 11,5% гласова и 862 одборника. У односу на наступ СПС-а и њених коалиција на претходним локалним изборима 2008. године, овога пута коалиција око социјалиста бележи изборни скок и добија за петину више одборничких места.

Свеобухватно посматрано, ДС и његове коалиције задржали су прво место по броју гласова и одборника, другопласирани је СНС и његове коалиције, а трећепласирани СПС са својим коалицијама. На четвртм месту је ДСС са својим коалицијама, а на петом УРС и његове коалиције⁵⁹⁹.

Када су у питању скупштинске, најчешће релативне, већине, ДС са својим коалицијама има већину у 74 општине, Нова Србија са својим коалицијама у 24, СНС и коалиције имају већину у 21, УРС са својим коалицијама у 13 општина. ДСС и коалиције имају већину у 10, а групе грађана у 15 општина. Од странака националних мањина већине у локалним представничким телима остварују СВМ

⁵⁹⁹ Јовановић Милан: Локални избори у Србији 6. маја 2012. године, Преглед Република Србија, бр. 3/2012, стр. 11

у пет и СДА у две локалне самоуправе⁶⁰⁰. Приметно, поред високофрагментираних представничких тела, постоје и локалне средине где фрагментација није тако изражена и то тамо где постоје јаки локални лидери, као што је случај у Јагодини, Инђији, Крагујевцу Пироту, Зајечару и другим местима⁶⁰¹.

На изборима у две општине Косова и Метохије, одржаним 6. маја 2012. године, учествује један број странака са националног нивоа, али са приметним изостанком ДС-а и СНС-а. У обе општине побеђује ДСС: у Звечану са 35,39% (10 одборника) и у Зубином Потоку са 61% гласова (21 одборничко место). По изборном скору следили су УРС са 26,48% гласова и седам одборника у Звечану и 5,7% и једним одборником у Зубином Потоку, а потом СРС са 10,25% и три одборника у Звечану и 27,6% гласова и девет одборника у Зубином Потоку. СПС–ПУПС у Звечану осваја 14,39%, док Српско народно веће северног Косова и Метохије у истој општини добија 13,49% подршке. Обе странке добијају по три одборничка места⁶⁰².

Табела 40. Резултати странака и коалиција на локалним изборима, одржаним 6. маја 2012. године

Странке и коалиције	Укупан број општина у којима наступају на изборима	Број општина са самосталним кандидатским листама странке или коалиције под тим именом	Добијени гласови на самосталним листама странке или коалиције под тим именом	Процент добијених гласова	Изабрани кандидати на самосталним листама странке и коалиције
Српска напредна странка	163	62	155 412	4,25%	372
Демократска странка	164	124	487 754	13,33%	1190
Социјалистичка партија Србије	156	38	61 782	1,69%	200

⁶⁰⁰Исто, стр. 14–15.

⁶⁰¹Магић Петар: Резултати и последице локалних избора у Србији 2012, у: Јовановић Милан, Вучићевић Душан: Избори у Србији 2012. године, (не)очекивана промена, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 94–9.

⁶⁰² Локални избори – ДСС убедљив у Звечану и Зубином Потоку, доступно на: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/223031/LOKALNI-IZBORI--DSS-ubedljiv-u-Zvecanu-i-Zubinom-Potoku>, приступљено: 10. 10. 2014.

Српска радикална странка	152	147	148 924	4,07%	119
Демократска странка Србије	145	116	215 841	5,89%	412
Либерално-демократска партија	134	16	18 045	0,49%	17
Партија уједињених пензионера Србије	128	24	12 476	0,34%	10
Уједињени региони Србије	117	112	246 312	6,73%	471
Јединствена Србија	115	40	34 173	0,93%	56
Нова Србија	112	30	32 313	0,88%	90
Српски покрет обнове	103	14	15 299	0,42%	41
Социјалдемократска партија Србије	94	12	5 137	0,14%	5
Покрет „Снага Србије“	64	1	214	0,01%	0
Покрет социјалиста	62	8	2 316	0,13%	0
Двери	51	51	73 650	2,01%	42
СПС–ПУПС–ЈС		46	182 821	4,85%	321
ЛДП–СПО		45	53 467	1,46%	57
Лига социјалдемократа Војводине	41	41	79 458	2,18%	110
Социјалдемократска унија	34	1	320	0,01%	0
СПС–ПУПС		29	82 038	2,24%	208
Г17 плус	28	8	12 963	0,35%	16
Богата Србија	26	0			
Народна партија	25	6	4 231	0,12%	7
Зелена партија	23	0			
Покрет радника и сељака	20	13	9 107	0,25%	6
ЛДП–СДУ		19	11 611	0,32%	19
СПС–ЈС		18	50 450	1,38%	122
ДС–СДПС		15	194 154	5,31%	246
СНС–НС–НСС–ПС		14	95 887	2,62%	148
СНС–НС		14	33 078	0,90%	84

Војвођанска партија	14	0			
СНС–ПСС–ПС		13	37 732	1,03%	88
Српска демократска странка	11	6	3 267	0,09%	0
Комунистичка партија	11	10	3 950	0,11%	0
Социјалдемократски савез	10	10	6 908	0,19%	4
Г17 ПЛУС – НП		10	18 663	0,51%	10
СНС–ПСС		10	17 541	0,48%	47
ЛДП – СПО – СДУ – БОГАТА СРБИЈА – ДПС – ЗЕЛЕНИ – ЗЕЛЕНИ		9	25 101	0,69%	28
СПС–СДПС		8	18 249	0,50%	33
ДСС–НС		8	22 307	0,61%	39
Реформистичка странка	8	7	4 711	0,13%	3
Уједињена сељачка странка	7	4	4 339	0,12%	14
„Зелени“	7	0			
Заплање, моја кућа	7	0			
СПС–ПУПС–СДПС		6	24 277	0,66%	46
СПС–ПУПС–ЈС–СДПС		6	46 887	1,28%	64
ЈС–ПУПС		6	2 371	0,06%	
Покрет ветерана	8	5	1 146	0,03%	0
ПРЕОКРЕТ		5	2 385	0,07%	9
Групе грађана			434	6,05%	434
Остали предлагачи			2 679 334	24,92%	1086

Табела сачињена на основу података *Локални избори 2012, Република Србија, за скупштине општина и градова, за скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова*, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 19–24.

СВМ поново задржава примат међу мађарским бирачима и то показује више него убедљиво. Он осваја 54 760 гласова (1,50%) и 117 одборничких места. На другом месту по гласовима и броју одборника је ДСВМ са 3 439 гласова

(0,09%) и девет одборника. Трећепласиран је Покрет мађарске наде са 2 608 гласова (0,07%) и два одборника. Грађански савез Мађара је четвртопласиран са 1 455 гласова (0,04%) и три одборничка места, а петопласиран ДЗВМ осваја 1 904 гласа (0,05%) и два одборничка места. Резултати показују да је СВМ освојио готово 90% гласова и одборничких места. Самосталне листе СВМ-а најбоље резултате остварују у Сенти (35,11%), Кањижи (32,59%), Бачкој Тополи (30,88%), Чоки (30,05%), Малом Иђошу (25,93%) и Суботици (22,52%). Грађански савез Мађара најбољи резултат постиже у Сенти (9,34%). У Темерину остварују најбоље резултате ДЗВМ (7,69%) и ДСВМ (7,93%), док Покрет мађарске наде најбољи резултат бележи у Кањижи (3,45%).

Странка демократске акције Санцака, која је у свим претходним изборим циклусима била стожер коалиције „Листа за Санцак“, у овом изборном циклусу наступа самостално и поново преузима водећу позицију међу бошњачким бирачима са 26 754 гласа (0,73%) и 56 одборника. Коалиције које је формирала Санџачка демократска партија освојиле су 24 946 гласова (0,68%) и 48 одборника. Новонастала Бошњачка демократска заједница добија 17 881 (0,49%) и 35 одборника. Далеко иза БДЗ је Демократска партија Санцака са 2 623 гласа (0,07%) и 10 одборника, те Санџачка народна партија са 1 198 (0,07%) и једним одборником. СДА Санцака најбоље резултате постиже у Тутину (55,29%), Новом Пазару (26,31%) и Сјеници (24,21%). Коалиције у којима учествује Санџачка демократска партија најбоље резултате освајају у Новом Пазару (32,66%), Пријепољу (16,79%) и Сјеници (16,00%). БДЗ бележи најбољи скор у Тутину (23,91%), Сјеници (21,68%) и Новом Пазару (19,88%). Евидентно, најбоље резултате новоформирана БДЗ добија на истим местима као и СДА Санцака, што сведочи о цепању бирачког тела.

На југу централне Србије релативну већину добија ПДД са 8 570 гласова (0,23%) и 25 одборничких места. На другом месту је ДПА са 6 604 гласа (0,18%) и 17 одборничких места. Трећепласирана је новоформирана Демократска партија са 4 921 (0,13%) и 12 места. Потом следе Демократска унија Албанаца са 3 660

гласова (0,10%) и девет одборника, односно Покрет за демократски прогрес са 3 439 гласова (0,09%) и пет одборника. Очигледно је да је на албанској политичкој сцени дошло до изразите плурализације. Иако је ПДД међу албанским бирачима добио релативну већину гласова – у Прешеву 23,65%, Бујановцу 18,94% и Медвеђи 15,98%, ни у једној општини није победио. Прву позицију међу албанским бирачима ПДД је обезбедио чињеницом да је једина албанска странка која је наступила у све три општине југа централне Србије са албанским становништвом. Са друге стране, релативну већину у Прешеву осваја ДПА са 41,11% гласова, док је у Бујановцу првопласирана Демократска партија са 23,62% добијених гласова. Од осталих странака, Демократска унија Албанаца најбољи резултат бележи у Прешеву (14,20%), Демократска унија долине, такође, у Прешеву (5,17%), док Покрет за демократски просперитет то чини у Бујановцу са 13,01% гласова.

У овом изборном циклусу долази и до ренесансе мањинског политичког организовања на локалном нивоу због олакшаних услова за улазак у локалне парламенте. На изборима запаженије резултате постижу политичке организације Бугара, Влаха, Црногораца, Рома, Буњеваца, Русина, Словака, Македонаца. Гледано по броју локалних самоуправа највећи број наступа бележе влашке странке – Влашка демократска странка Србије у девет и Влашка демократска странка у осам општина.

Табела бр. 41 Резултати странака националних мањина на локалним изборима у Републици Србији,
06. мај 2012. године

Политичка партија	Укупан број општина у којима наступа	Укупан број самосталних наступа	Број гласова које су освојиле самосталне листе	Процент који су освојиле самосталне листе	Број одборника добијених на самосталним листама
СВМ	25	25	54 760	1,50%	117
ДСВМ	7	4	3 439	0,09%	5
Покрет мађарске наде	7	7	2 608	0,07%	2
Грађански савез Мађара	5	3	1 455	0,04%	3
Странка демократске акције Саницака	5	5	26 754	0,73%	56
Бошњачка демократска заједница	7	6	17 881	0,49%	35
Саницка демократска партија	9	1	334	0,01%	1
Саницка народна партија	2	2	1 198	0,03%	1
Бошњачка народна странка	2	2	452	0,02%	0
Народни покрет Саницака	1	1	228	0,01%	0
Демократска партија Саницака	11	1	2 623	0,07%	10
Партија за демократско деловање	3	3	8 570	0,23%	25
Демократска унија Албанаца	2	2	3 660	0,10%	9
Демократска партија Албанаца	2	1	6 604	0,18%	17
Демократска партија	1	1	4 921	0,13%	12
Партија за демократски прогрес	1	1	2 710	0,07%	6
Демократска унија долине	1	1	831	0,02%	2
Буњевачка странка	1	1	1 206	0,03%	1
Влашка демократска странка	8	2	1 309	0,04%	3
Влашка демократска странка Србије	9	2	655	0,02%	1
Странка војвођанских Словака	4	4	2 393	0,07%	4

Црногорска партија	2	2	738	0,02%	2
Демократска партија Македонаца	9	2	745	0,02%	0
Алијанса војвођанских Румуна	1	1	440	0,01%	0
Русинска демократска странка	1	0			
Демократска лига Рома	1	1	152	0,00%	0
Демократски савез Бугара	2	1	78	0,00%	0
Демократска левица Рома	1	0			
Ромска демократска странка	3	3	11 727	0,32%	9
Ромска партија	4	1	180	0,00%	0
Уједињена партија Рома	2	2	509	0,01%	0
Ромска странка Јединство	2	2	586	0,02%	0
Демократски савез Хрвата Војводине	2	0			
Савез бачких Буњеваца	1	1	1 921	0,05%	2
Ниједан од понуђених одговора	3	3	2 663	0,07%	2
Словачка странка	1	1	772	0,02%	3
Ромски покрет Дољевац	1	0			
Власи Ћуприје	1	0			
Грађански покрет	1	0			

Табела сачињена на основу података *Локални избори 2012, Република Србија, за скупштине општина и градова, за скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова*, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 19–24.

На изборима за градску скупштину Београда побеђује коалиција ДС-а и СДПС са 36,76% гласова и 50 одборника. Другопласирана је коалиција Српске напредне странке, Нове Србије, Демократске партије Македонаца, Покрета „Снага Србије“ и Покрета социјалиста са 26,83% гласова и 37 одборника. Трећепласирана

је коалиција СПС–ПУПС–ЈС са 9,54% гласова и 13 мандата. Цензус прелази још једино ДСС са 7,80% гласова и 10 мандата⁶⁰³. Послеизборну већину су формирале коалиције ДС–СДПС и СПС–ПУПС–ЈС.

Победу на изборима за скупштину града Ниша однела је коалиција СНС–НС–ПСС–ПС са 22,23% гласова и 17 одборника. Друго место заузела је ДС са 19,58% гласова и 15 одборника. Трећепласирани је УРС са 15,12% гласова и 11 одборника. Изборни праг прешли су још и ДСС са 6,45% гласова и четири одборника, и коалиција ЛДП – СПО – Богата Србија – Заплање, моја кућа – Покрет за Ниш са 5,84% и четири одборника. Већину су после избора формирали коалиције око СНС-а, коалиција око СПС-а и УРС-а, уз подршку ДСС-а.

По броју изабраних председника општина и градоначелника, као и на изборима 2004 и 2008. године издвојила се ДС (43), док су убедљиво заостали УРС и СНС, са по 11 председника општина и градова. Успех ДС-а на овим локалним изборима додатно је ојачан и када му се додају коалициони наступи са СДПС, Г17 плус и другим партијама, на којима је изабрано још 11 председника општина и градова.

Табела. 42 Изабрани председници општина и градоначелници после локалних избора, одржаних 6. маја 2012. године, по предлагачима

Предлагач	Број општина у којима је изабран председник
Демократска странка	43
Уједињени региони Србије	11
Српска напредна странка	11
Коалиција ДС – Социјалдемократска партија Србије	9
Групе грађана	8
Коалиција СПС и ПУПС	8
Социјалистичка партија Србије	7

⁶⁰³ *Избори за скупштине општина, скупштину града Београда и скупштину града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 139.

Коалиција СПС – ПУПС – Јединствена Србија	5
Демократска странка Србије	5
Савез војвођанских Мађара	4
Коалиција СПС – ПУПС – Јединствена Србија – Социјалдемократска партија Србије	3
Коалиција СНС – НС – ПСС – Покрет социјалиста	3
Коалиција „Преокрет“	3
Коалиција СПС – Јединствена Србија	2
Коалиција ДС – Г17 плус	2
Странка демократске акције Санџака	2
Коалиција СНС – ПСС – Покрет социјалиста	2
Коалиција ДС – СПО – Санџачка демократска партија	2
Коалиција СНС – Нова Србија	2
Остали предлагачи, који су номинирали по једног изабраног председника општине или градоначелника: 1. ДС–СДПС–ДСХВ 2. ДС – СПО – СДПС – ПУПС СРБИЈЕ, ПОКРЕТ ЗА УЖИЦЕ 3. СНС–НС–ПС 4. СНС–НС–ПСС–УСС 5. СНС–НС–ПСС–ДПМ–РП–ПС 6. ДС–СПО 7. СНС – ДСС – НС – ПСС – ПС – ДПМ – ПОКРЕТ НАПРЕД БАНАТ 8. НС–ДСС–ПУПС 9. СавДП–СДПС 10. ДС–ДП–СДПС–ЗЕЛЕНИ 11. СПС–ЈС–ДСС–ГГ–УРС 12. СДПС – СавДП – ДС – СТРАНКА ЗА САНџАК 13. Г17 ПЛУС – ПОКРЕТ „ЖИВИМ ЗА КРАЈИНУ“ 14. СПС–ПУПС–ЈС–ДС–УРС–ДСС–СВМ 15. СПО 16. СПС–ПУПС–СДПС 17. УРС – ДСС – ПОДИГНИМО ОСЕЧИНУ – ДСС 18. ДС–ДСС–СРС 19. ДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА АЛБАНАЦА 20. ДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА 21. ПОКРЕТ РАДНИКА И СЕЉАКА 22. УРС–СДПС 23. СПС–ПУПС–СДПС–ДСС–СРС–УРС–НС 24. СНС – НС – ПСС – УДРУЖЕЊЕ СРБА ИЗ ХРВАТСКЕ И БИХ – ИСТИНА ШИД 25. УСС 26. СНС–НС–ДПМ–ПСС–ПС 27. ДС–ДСС–СПС 28. ДСС–УРС–СПС–СНС 29. ДС–УРС 30. СПС – ПОКРЕНИМО МАЛИ ЗВОРНИК – ГГ 31. СНС–ДСС 32. ДС–СПО–СПС–ПУПС–ЈС–Г17 ПЛУС 33. НС 34. СНС–НС–СДС–ПС	34

Табела израђена према: *Избори за одборнике скупштина општина, града београда и града Ниша*, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 152–153.

Упоредни приказ резултата националних и локалних избора показује да гласачи нису истоветно гласали на свим нивоима избора. О томе најречитије

сведочи чињеница да се редослед кандидата са највише добијених гласова на националном и локалном нивоу разликује. Бирачи на различитим нивоима власти, имају различите параметре одлучивања и ни овај пут нису унисано гласали⁶⁰⁴. Утицај лидера, страначке идентификације, рад локалних одбора, предложени кандидати за посланике и одборнике, итд., само су неки од фактора који су утицали на поделу гласова. ДС је на локалним изборима освојио 2% више него на националним изборима. Још већу разлику локалних у односу на националну листу (5%) остварује УРС. Са друге стране, СНС је добио 6,3% мање гласова на локалном нивоу, готово четвртину мање него на парламентарним изборима. СПС са само 1% мање гласова на локалним изборима може бити задовољан нивоом страначке идентификације међу својим бирачима. ЛДП осваја за 2%, или једну трећину гласова мање на локалном нивоу⁶⁰⁵.

**Табела бр. 43 Упоредни приказ резултата парламентарних и локалних избора
6. маја 2012. године**

Изборна листа на парламентарним изборима	Број гласова у процентима на парламентарним изборима	Број посланика у процентима	Изборна листа на локалним изборима	Број гласова у процентима	Број одборника у процентима
Покренимо Србију – Томислав Николић	24,0%	29,2%	СНС и коалиције СНС	17,7%	18,4%
Избор за бољи живот – Борис Тадић	22,1%	26,8%	ДС и коалиције ДС	24,1%	25,7%
СПС, ПУПС, ЈС – Ивица Дачић	14,5%	17,6%	СПС и коалиције СПС	13,4%	16,1%
ДСС – Војислав Коштуница	7,0%	8,4%	ДСС и коалиције ДСС	8,2%	8,8%
Преокрет – Чedomир Јовановић	6,5%	7,6%	ЛДП и коалиције ЛДП	4,6%	3,3%
УРС – Млађан Динкић	5,5%	6,4%	УРС и коалиције УРС	10,1%	9,5%

Табела преузета из: Јовановић Милан: *Локални избори у Србији, 6. маја 2012. године*, Преглед Србије, бр. 3/2012, Београд, 2012, стр. 19

⁶⁰⁴ Јовановић Милан: *Локални избори у Србији, 6. маја 2012. године*, Преглед Србије, 3/2012, стр. 18

⁶⁰⁵ Исто, стр. 18–19.

Раскол који се догодио у Српској радикалној странци крајем 2008. године, имао је свој епилог и у локалним скупштинама. Сама подела донела је тренд напуштања СРС-а, од стране њених чланова/одборника који су прешли у новоформирану Српску напредну странку и готово је неспорно да се радило о интензивном процесу. Сходно тада важећој законској регулативи, након одласка одборника у СНС, СРС је добила право на повраћај мандата кроз активирање *бланко оставки*, односно именовање нових одборника са листе. У појединим срединама тада се јавио проблем јер су и кандидати са изборних листа СРС-а, који нису постали одборници на изборима, прешли у СНС, па СРС једноставно није могао попунити упражњена одборничка места. У том контексту индикативан је пример Кикинде, где је од 17 одборника СРС-а њих 14 прешло у СНС. СРС је активирала *бланко оставке*, али није имала довољно кандидата за упражњена места, јер је од преосталих 22 кандидата са кандидатске листе, њих 19 прешло у редове напредњака. Радикали именују три нова одборника, а осталих 14 места било је подељено другим странкама заступљеним у скупштини општине, конкретно ДС-у, СПС-у, ЛСВ-у, СВМ-у и Г17 плус⁶⁰⁶.

Са одлуком Уставног суда Србије о укидању *бланко оставки* 2010. године, одборници који су приступили СНС-у покренули су поступак за повраћај одборничких мандата. Подаци које је тада медијима саопштио лидер новосадских напредњака Игор Мировић говорили су да СНС тражи 200 одборничких мандата у Војводини, и још 400 у другим деловима Србије⁶⁰⁷. Радикали су, са друге стране, заступали тумачење да СРС није у обавези да врати мандате, јер су сматрали да одлуку Уставног суда не треба примењивати ретроактивно, већ само на евентуалне будуће случајеве⁶⁰⁸.

⁶⁰⁶ Лакетић М.: *Враћени мандати напредњацима*, Блиц, Београд, 12. 07. 2011, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/265344/Vraceni-mandati-naprednjacima>, приступљено: 10.10. 2014.

⁶⁰⁷ Исто.

⁶⁰⁸ Исто.

Враћање мандата по основу укидања *бланко оставки* није било искључиво везано за спор између радикала и напредњака. Средином 2011. враћање мандата у Крушевцу, поред напредњака, траже и бивши одборници ДС-а и Јединствене Србије. Укупно њих 14, или петина некадашњег одборничког састава, поднело је тужбе Управном суду, односно Скупштини града, за враћање мандата⁶⁰⁹.

Недуго након формирања коалиционе Владе СНС–СПС–УРС на дневни ред владајуће коалиције дошао је и захтев напредњака о редефинисању и прекомпозицији локалних владајућих коалиција. Имајући у виду да су у великом броју општина владајуће коалиције на локалном нивоу након локалних избора 2012. формиране пре нове републичке Владе, оне су се неретко, по аутоматизму, формирале између социјалиста, демократа и других коалиционих партнера. Прекомпоновање власти је трајало и пре формалног договора лидера владајуће коалиције. Списак општина у којима је власт прекомпонована (Крушевац, Зрењанин, Ниш, Чачак, Лозница, Трстеник, Краљево...) говори о великим размерама ових промена. Искључење демократа није значило да су врата локалних власти затворена за друге политичке опције, па су тако неретко у владајуће коалиције позивани ДСС и СВМ⁶¹⁰.

Подстрек наставку и довршавању овог процеса дао је и формални договор лидера владајућих странака (СНС, СПС и УРС), постигнут у октобру 2012. године, о уподобљавању власти на локалном нивоу оној на националном нивоу. Тада је најављено прекомпоновање власти у Сомбору, Кикинди, Лесковцу, Пожаревцу, Ужицу, Пријепољу, Шапцу, Књажевцу, Сокобањи, Книћу, Осечини, Куршумлији и Зајечару⁶¹¹. Договор је подразумеваво и обавезу да се у локалне

⁶⁰⁹Миленковић Славиша: *Споран сваки пети мандат*. Доступно на: http://www.krunet.net/vesti_krusevac/vesti_krusevac_111_143.php, приступљено: 10. 10. 2014.

⁶¹⁰ *Нова кормила у 15 општина*, Вечерње новости, Београд, 31. 07. 2012, стр. 3.

⁶¹¹Према изјави председника СПС Бранка Ружића, датој крајем октобра 2012. године, рок за спровођење „уподобљавања“ локалних коалиција са коалицијом која је успостављена на националном нивоу био је крај новембра 2012. године. *Ружић: Промене на локалну до 1. децембра*, доступно на: <http://www.b92.net/mobilni/info/655733>, приступљено 10. 01. 2015.

власти укључе све странке владајуће коалиције, па чак и онда када то није било математички потребно за локалну већину.

На локалним изборима 6. маја 2012. године настављен је политички дуел радикала и напредњака. Надметање две политичке опције посебно је било видљиво у АП Војводина, која је још од оснивања СРС-а важно и јако упориште радикала, а потом и напредњака. СНС на изборима у општинама и градовима Војводине, као и у осталим деловима Србије, комбинује самосталан и коалициони наступ. Напредњаци у свих 45 војвођанских локалних самоуправа истичу изборне листе, и то у 16 самосталне и у 29 коалиционе. Коалиционо наступају најчешће са Новом Србијом, Покретом „Снага Србије“ и Покретом социјалиста. СНС, било самостално, било у коалицији, на општинском и градском нивоу у Војводини осваја 166 246 гласова (16,41%) и 311 одборничких места (18,87%). Са друге стране, СРС кандидује листе у 42 локалне самоуправе. Наступа самостално у 40 самоуправа, а у две коалиционо са ДСС, од чега се у једној локалној самоуправи (Суботица) коалицији између СРС-а и ДСС-а прикључује и СДС. СРС и самостално и коалиционо добија 58 626 гласова (5,88%) и 61 одборника (3,70%).

Евидентно је да СНС, освајајући три пута више гласова и одборника, односи убедљиву победу над радикалима у свим локалним скупштинама, изузев у једној – Апатину. Па ипак, СРС за разлику од избора за више нивое власти остварује, или боље рећи задржава, одређени утицај из претходног периода у појединим срединама Војводине – у Новом Саду, Суботици, Зрењанину, Сомбору, Руми и другим местима и градовима. То је посебно видљиво када се резултати СРС-а упореде са оним у другим деловима Србије, на пример у Београду, где радикали прелазе цензус у само једној од 17 градских општина. Имајући у виду резултат јединствене СРС у Војводини на претходним локалним изборима, у мају 2008. године, када осваја 245 853 гласа (23,85%) и 439 или 26.35% одборничких места приметно је да СРС и СНС у збиру бележе преко 30 хиљада гласова и 67 (15%) одборничких места мање.

Табела 44. Однос броја гласова и одборника Српске напредне странке и Српске радикалне странке на локалним изборима на територији АП Војводина, одржаним 6. маја 2012. године

Општина	Странка	Коалициони партнери	Број добијених гласова и проценат	Број одборника
Бачки Петровац	СНС		537 (8,08%)	3
	СРС		210 (3,16%)	0
Беочин	СНС	ПСС	1 009 (11,43%)	4
	СРС		403 (4,57%)	0
Бечеј	СНС	НС	3 166 (17,20%)	8
	СРС		632 (3,43%)	
Врбас	СНС		2 878 (14,15%)	6
	СРС		1 563 (7,69%)	3
Жабаљ	СНС	НС	2 543 (21,87%)	8
	СРС		885 (7,61%)	2
Србобран	СНС	НС	1 076 (12,88%)	4
	СРС		403 (4,82%)	
Сремски Карловци	СНС	НС, ПСС	784 (16,63%)	5
	СРС		332 (7,04%)	2
Темерин	СНС	ПС	2 280 (15,09%)	5
	СРС		1 583 (10,48%)	4
Тител	СНС	НС	3 308 (35,81%)	11
	СРС		641 (6,94%)	2
Ада	СНС	ПСС	627 (6,98%)	2
	СРС	–	–	
Кањижа	СНС	НС, ПСС	543 (4,24%)	
	СРС	–	–	
Кикинда	СНС	НС, ПСС, ПС	8 043 (25,70%)	12
	СРС		1 495 (4,78%)	
Нови Кнежевац	СНС		1 210 (19,75%)	7
	СРС		230 (3,75%)	

Сенга	СНС		470 (4,31%)	
	СРС	–	–	
Чока	СНС	ДСС	747 (12,27%)	3
	СРС		297 (4,88%)	
Бачка Топола	СНС	НС, ПСС	1 531 (8,88%)	4
	СРС		453 (2,63%)	
Мали Иђош	СНС		606 (9,72%)	2
	СРС	ДСС	174 (2,79%)	
Суботица	СНС	НС	7 634 (10,80%)	8
	СРС	ДСС, СДС	5 869 (8,30%)	6
Житиште	СНС	НС	1 180 (12,49%)	4
	СРС		370 (3,92%)	
Зрењанин	СНС	ДСС, НС, ПСС, ПС, ДПМ	17 684 (30,80%)	25
	СРС		3 251 (5,66%)	4
Нова Црња	СНС		635 (10,38%)	3
	СРС		201 (3,28%)	
Нови Бечеј	СНС	ДСС, НС, ПОКРЕТ ПРИВРЕДНИ ПРЕПОРОД СРБИЈЕ	3 132 (24,24%)	8
	СРС		1 017 (7,87%)	2
Сечањ	СНС	ДСС	1 261 (17,13%)	5
	СРС		398 (5,41%)	1
Ипђија	СНС	НС, ПУПС	3 625 (14,67%)	6
	СРС		2 259 (9,14%)	4
Ириг	СНС	ПУПС	1 255 (21,72%)	5
	СРС		400 (6,92%)	1
Пећинци	СНС	НС	1 434 (12,57%)	4
	СРС		529 (4,64%)	
Рума	СНС	НС, ПСС, ЈС, ПС, СДПС	5 443 (20,81%)	11
	СРС		3 616 (13,83%)	7
Сремска Митровица	СНС	НС, ПСС, ПС, ПОКРЕТ ЗА РАЗВОЈ СРБИЈЕ	7 048 (15,76%)	12

	СРС		2 015 (4,50%)	
Стара Пазова	СНС		8 054 (25,52%)	
	СРС		1 975 (6,26%)	4
Шид	СНС	НС, ПСС, ПС, УДРУЖЕЊЕ СРБА ИЗ ХРВАТСКЕ И БИХ, ИСТИНА ШИД	3 179 (17,92%)	8
	СРС		1 405 (7,92%)	3
Кула	СНС		3 695 (16,32%)	7
	СРС		1 254 (5,54%)	2
Овац	СНС		4 425 (22,42%)	7
	СРС		1 990 (10,08%)	3
Сомбор	СНС	НС, ПСС	6 470 (15,24%)	11
	СРС		2 287 (5,39%)	4
Алибунар	СНС		1 417 (12,95%)	3
	СРС		376 (3,44%)	
Бела Црква	СНС		1 065 (11,02%)	4
	СРС		166 (1,72%)	
Вршац	СНС	НС, ПСС, ПС	3 378 (13,56%)	7
	СРС		899 (3,61%)	
Ковачица	СНС	НС	1 911 (16,12%)	7
	СРС		496 (4,18%)	
Ковин	СНС		25 22 (18,22%)	9
	СРС		569 (4,11%)	
Опово	СНС		885 (16,65%)	5
	СРС		119 (2,24%)	
Панчево	СНС	НС, ПС, ПСС, ДПМ	12 421 (21,81%)	18
	СРС		2 732 (4,80%)	
Планиште	СНС		483 (7,92%)	2
	СРС		171 (2,81%)	
Нови Сад	СНС	НС, ПСС	27 280 (16,44%)	15
	СРС		8 788 (5,30%)	5
Бачка Паланка	СНС	ПС	4 718 (16,65%)	9
	СРС		4 008 (14,14%)	7

Бач	СНС		1 552 (19,73%)	6
	СРС		713 (9,06%)	2
Апатин	СНС		1 108 (7,24%)	2
	СРС		1 452 (9,49%)	3

Табела израђена на основу података из: *Локални избори 2012*, Републички завод за статистику, Београд, 2012. Београд, 2012, стр. 33–52.

Поред уподобљавања локалних коалиција са оном на националном нивоу, учестала је појава „страначких пребега“. Илустрације ради, у Нишу је у периоду од маја 2012. до априла 2014. године трећина градских одборника променила политичку странку, при чему је владајућа коалиција проширена са две трећине на три четвртине одборничког састава⁶¹².

На концу, на овом изборном циклусу је било видљив утицај локалних предизборних наступа у формирању коалиција на националном нивоу. Томе у прилог говори формирање Коалиције „Преокрет“. Тако је ЛДП, имајући у виду повољну понуду мандата које је предложио СПО на националној парламентарној листи, од СПО-а захтевао улазак у коалиције у што већем броју локалних самоуправа, чиме би се отклонио и раније постојећи недостатак слабе локалне мреже одбора и побољшао резултат ЛДП-а на локалном нивоу.

Тај предлог једном броју одбора СПО-а није одговорао, пре свега у Војводини. Наиме, војвођанским одборима СПО-а није одговарао улазак у коалицију са ЛДП-ом због већ раније постојећих локалних савеза (нпр. са ЛСВ-ом у Новом Саду), али и њихове процене да могу сами прећи изборни праг на

⁶¹² У Нишу у периоду од избора у мају 2012. до априла 2014. владајућим странкама СНС и НС приступило је пет градских одборника, и број одборника СНС–НС нарастао са 17 на 22. Социјалисти су имали 10 одборника на изборима, а непуних две године касније 11, док се УРС са 11 смањило на пет, јер је шест одборника прешло у редове напредњака. Од 15 на изборима изабраних одборника ДС-а, њих четворо је напустило странку и формирало „Коалицију за Ниш“, да би се потом преостали одборници ДС-а поделили по актуелном унутарстраначком политичком спору између Бориса Тадића, коме је наклоњено пет одборника, и Драгана Ђиласа, коме је наклоњено четири одборника. Још два одборника ДС-а напустила су демократе и прешле у клуб „Нишка прича“ који су још раније основали одбегли одборници ЛДП-а. Одборнички клуб „Нишка прича“ успоставила је сарадњу са СДПС. Од четири одборника ЛДП-а, само један је остао лојалан странци на чијој градској кандидатској листи је изабран. *Трећина нишких одборника променила странку, власт ојачала већину*, Блиц, 14.04.2014. доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/457879/Trecina-niskih-odbornika-promenila-stranku-vlast-ojacala-vecinu>, приступљено: 10. 10. 2014.

локалним изборима (нпр. у Сомбору). У међустраначком компромису, војвођанским одборима СПО-а дозвољена је аутономна одлука о наступу на локалним изборима (процена локалних одбора СПО-а у Војводини показала се као исправна, и он на изборима постиже успех – у Новом Саду листа ЛСВ добија 16,12% и 15 одборника, од којих СПО добија три, док у Сомбору СПО листа добија 6,29% гласова и четири одборника), што је било компензовано већом предизборном квотом ЛДП-а на коалиционим листама у Београду (први кандидат СПО-а је тек на 13. месту), Нишу (први кандидат на осмом месту), као и у појединим општинама централне Србије (Крагујевац, Лесковац, Крушевац и др.), где су мандати били углавном подељени по паритету 50%:50%.

Политички ломови у опозиционим партијама након изгубљених избора догађају се овог пута у ДС-у. У новембру 2012. године изабран је нови председник – Драган Ђилас, а већ у 2013. години серија поновљених локалних избора показује изборни суноврат ове партије, што је дошло до врхунца у Зајечару, 03. јуна 2013. године, где листа ДС-а не прелази изборни цензус, освајајући свега 3,19 % гласова. У фебруару 2014. године долази до издвајања нове странке – Нове демократске странке, коју предводи некадашњи председник Србије и ДС-а Борис Тадић; у мају 2014. долази до друге промене на месту лидера ДС-а – уместо Драгана Ђиласа долази Бојан Пајтић. Локални ниво власти, односно питање учешћа и неушчешћа у њој, разлог је раскола у још једној странци – у Покрету Двери. Наиме, одборничка група у Новом Саду 2013. године напушта странку и формира нову политичку организацију под називом „Трећа Србија“, због неслагања са директивом страначке централе да не сарађују и не улазе у владајуће коалиције са другим политичким странкама⁶¹³.

Локални избори остају и после изборног циклуса барометар изборног расположења, па тако управо серија локалних избора током 2013. године – у Ковину (07. априла 2013. године), Косјерићу (26. маја 2013. године), Земуну (2.

⁶¹³ *Без бланко подршке влади*, Данас, 15. 10. 2013, доступно на: http://www.danas.rs/danasrs/politika/bez_blanko_podrske_vladi.56.html?news_id=269347 (приступљено: 10.10.2014. године)

јуна), Зајечару (23. јуна), Врбасу (13. октобра), Вождовцу, Костолцу и Оџацима (16. децембра) заправо први бележе енормни раст популарности СНС и најављују изборни „земљотрес“ на парламентарним изборима 2014. године.

6. Политичке последице

Након циклуса избора 2008. године долази до две крупне промене у политичком животу Србије. Прва је формирање коалиције демократа и социјалиста, а друга је политички расцеп који је погодио Српску радикалну странку, након које је формирана Српска напредна странка. Оба ова политичка потреса довела су до тога да се страначки програми и понуде уједначавају, и да се пре свега политика која се опире европским интеграцијама гура на друштвену и политичку маргину.

ДС је настојао да изборе у мају 2012. године представе као *референдумски*. Скраћујући мандат за једну годину, лидер демократа и председник Србије желео је да свој ауторитет пренесе у кампањи на све остале нивое за које се гласало: републички, покрајински, али и локални. Иако су демократе освојиле, по други пут, релативну већину одборника и председника општина и градова, они нису били победници ових локалних избора.

У одређеној мери се поновила ситуација са претходног циклуса парламентарних и локалних избора (2008. године), када је у рукама коалиције око социјалиста била одлука о парламентарној већини. Коалиција око социјалиста је 2008. године насупрот Демократској странци Србије и Српској радикалној странци оптирала ка Демократској странци. Ипак, овог пута долази до другачије одлуке, односно до формирања послеизборног савеза коалиције око социјалиста са политичким савезом који предводи Српска напредна странка. Пресудно је у том правцу било и то што је на упоредо одржаним председничким изборима у драматичној завршници кандидат напредњака Томислав Николић, након два

узастопна изборна пораза, победио дотадашњег председника републике и лидера Демократске странке Бориса Тадића. Коалиција око социјалиста несумњиво је желела да коалицијом са странком из чијих редова је изабран председник Републике, буде остварено и формирање стабилне законодавне и извршне власти, без трзавица и нестабилности.

Пораз на националном нивоу имао је своје последице и на локалном нивоу. Сходно ранијој пракси, и нова Влада напредњака, социјалиста и регионалиста уподобљава владајуће већине локалних самоуправа са коалицијом која влада на националном нивоу, што је у бројним случајевима значило искључивање демократа из локалних владајућих коалиција.

Пропорционални изборни систем примењен у овом изборном циклусу произвео је сличне последице као и 2004. и 2008. године. У овим изборном циклусу учествује мањи број предлагача у односу на 2008. годину, смањен је и број партија и број коалиција. Последица пропорционалних избора је и важна чињеница да појединачно најјача партија не мора нужно бити кључан фактор у послеизборном формирању власти у локалној самоуправи. Пропорционални изборни систем фрагментизовао је локалне парламенте у који улази велики број политичких опција. Последично, велики број политичких опција у представничком телу водио је великом броју различитих, неретко и нестабилних већина и коалиција, при чему је утицај и уцењивачки потенцијал мањих партија, несразмеран њиховом изборном рејтингу, доведен до врхунца. Томе је допринела и коначна ревитализација слободног мандата одборника од стране Уставног суда 2010. године.

Формиране коалиције које су формирале локалне већине су, готово по правило, далеко већу пажњу посвећивале међусобним односима, него решавању животних потреба грађана тих локалних средина. Услед хармонизованих правила националних и локалних избора, слично ситуацији на националном нивоу, и на локалном нивоу долази до сличних тендеција – до деперсоналоизованости и анонимности представника. Поред „измицања“ политичке одговорности која се са

конкретно изабране личности одборника пребацује на странку, која арбитрарно именује своје чланове у локалне скупштине, долази и до реалног проблема заступљености свих делова локалне самоуправе, јер, бар хипотетички, услед примене пропорционалног изборног модела, у локалној скупштини не мора да буде представник сваке, појединачне месне заједнице или дела општине и града. Све то последично води и мањој партиципацији, апатији и апстиненцији.

VII

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

1. Локална самоуправа је ниво власти најближи грађанима. У општинама и градовима грађани остварују већину својих права и потреба које пресудно утичу на квалитет живота и зато је значајно да локална власт буде уређена по мерилима демократије и функционалности и заштићена од самовоље централне власти. Политичка партиципација грађана у формулисању јавних политика у општинама и градовима и бирању оних које сматрају најкомпететније да их спроводе, темељни је део добро уређене локалне власти. Међутим, на основу компаративних података и искуства давно смо уочили парадокс да су грађани мање заинтересовани за избор њима најближе власти и да изразито мање излазе на локалне изборе. Зато псефолози изборе за одборнике сматрају изборима мање важности, репликом изборне одлуке донете на изборима за парламент или изборе за шефа државе.

Србија је за четврт века од почетка редемократизације променила систем локалне власти: од комуналног система, преко локалне самоуправе лишене стварних надлежности, до модела организације општина и градова по мерилима добро и савремено уређених система локалне самоуправе. Али, нормативни оквир тек је претпоставка за успешно функционисање општина и градова. Поред низа структуралних посебности везаних за организацију, привредни развој, просторно уређење, демографски карактер, образовни ниво, саобраћајну и другу инфраструктуру, регионалне разлике, мултиетничност и др. локална самоуправа суочава се и са дефицитом компетентних локалних елита са визијом, знањима и вештинама потребним за управљање и решавање проблема локалне самоуправе. Политички образац понашања централних власти, страначких елита, али и самих грађана, локалну самоуправу још увек третира као продужену руку републичких органа, а не оригинерну власт. То изборе за функције у локалним скупштинама додатно обезвређује и слаби интересовање грађана да партиципирају и одлучују ко ће их представљати у институцијама које пресудно утичу на квалитет њиховог живота.

2. Готово сви циклуси локалних избора и анализираном периоду 1992–2012. године одржани су паралелно са изборима за више нивое власти: парламентарним, председничким, покрајинским изборима, раније и савезним изборима. Од шест изборних циклуса, само у једном, 2004. године, бирачи су били у прилици да гласају само за одборнике локалних самоуправа, а кандидати и странке су изборну кампању водили без покровитељства надметања за представничке функције на централном нивоу власти. Сама та чињеница довољно говори о третману локалних избора као политичком процесу нижег ранга и мањег политичког значаја. Посредно, то говори и о третману локалне самоуправе као политичке установе: она се од већине актера не третира као оригинерна власт, него као институција која има шансу да функционише према нормативном моделу ако је локална власт политички и страначки идентична оној која држи полуге централне власти. Па ипак, локални избори јесу, у одређеној мери, важни политичким странкама, због учешћа у власти и формирања самоодрживих локалних подружница, које ће својом изборном снагом или пак прекомпозицијом или прекомпоновањем локалних са националном влашћу доћи у прилику да врше локалну власт. Важни су и због унутрашње страначке промоција локалних кадрова, како у странци тако и у локалној власти, због „мерења“ изборног рејтинга када се одржавање ванредних, локалних избора временски не поклапа са изборима на вишим нивоима власти, итд. Локални избори анализирани у датом временском оквиру приказују, нпр. димензије изборне снаге радикала и напредњака крајем 2008. године, а новији пример је свакако серија поновљених избора током 2013. године, када изборни успех у општини Ковин у априлу 2013. године први пут показује експлозију рејтинга СНС, или пак када у јуну 2013. године у Зајечару, некада доминантна ДС не прелази изборни цензус.

Ипак, важност локалних избора лимитирана је за политичке партије . Тако они неће улазити у листу првих, највиших приоритета опозиционих политичких странака. Опозиција почетком 90-их тражи ванредне парламентарне, али не и локалне изборе, а победничка коалиција ДОС крајем 2000. године тражи ванредне

парламентарне, али и не и понављање локалних избора из септембра исте године и др. Због локалних избора се у турбулентном политичком животу Србије неће мењати календар избора, изузев појединих локалних средина где ће се одржавати ванредни локални избори, па су тако они у највећем броју локалних самоуправа одржани у 20 година шест пута, у правилним, четворогодишњим размацама.

Такође, због локалних избора политичке странке неће затезати или додатно погоршавати политичке односе. Преговори ДС, ДСС и Г17 плус око формирања Владе после избора 2007. године, показали су да је раскидање „непожељних“ локалних коалиција само формално покренуто, јер се није хтело да се због локалних власти није хтео даугрожава крхки политички договор на националном нивоу. Самостални локални наступи појединих чланица коалиција на националном нивоу (нпр. самосталан наступ странке Нова Србија у општини Лучани, у децембру 2014, када нису наступили са стратешким коалиционим партнером, СНС-ом) –. последично нису доводили до сукоба две партије на националном нивоу и др.

3. Изборни систем за избор одборника скупштина јединица локалне самоуправе у Србији често се мењао . Примењени модели производили су последице које је теорија означила као карактеристичне, а емпирија на компаративном нивоу потврдила безброј пута у различити државама и контекстуалним условима. На локалним изборима одржаним до сада у Србији функционисла су три различита изборна модела. Двокружни већински изборни систем примењен је на изборима 1992. и 1996. године. Локални избори 2000. године одржани су по већинском изборном систему са релативном већином. Од 2002. године три циклуса локалних избора одржана су по пропорционалном моделу: затворена блокирана изборна листа, једна изборна јединица, уз варијацију висине изборног прага и формуле за транспоновање гласова у мандате. На изборима 2004. године изборни праг је износио 3%, а мандати су израчунавани по Хер-Нимајеровој формули. Законски изборни праг је 2007. године укинут за листе странака националних мањина, а повећан на 5% за остале учеснике. Два изборна циклуса, 2008. и 2012. године, одржана су под дејством измењеног изборног прага и расподелом мандата

Д'Онтовој формули. Тиме је изборни систем на локалном нивоу хармонизован са изборним системом који се од 2000. године практикује у избору народних посланика.

4. Република Србија у претходне две деценије има све особине неформатизованог политичког система што се најбоље види у одсуству везе између гласања и социјалне структуре друштва. Релативно кратак период од обнове вишепартизма, закаснела и успорена транзиција, разарање старих и споро успостављање нових вредности, система, институција, установа неки су од узрока таквог понашања бирача. Ово је период доминације политичких партија у јавном простору и јаког утицаја лидера у политичким партијама. У политичком животу чести су ломови и расколи, престојавања, промене политичких партнерстава. Главни полигон за надметање политичких партија више од две деценије остају парламентарни и председнички избори, што је делом последица политичког система у Србији, заснованог на преминацији извршне власти, делом компаративно потврђена чињеница: бирачи више интереса показују за парламентарне него локалне изборе. Зато локални избори и у Србији остају у сенци парламентарних избора на којима се врши прерасподела политичке моћи на националном нивоу.

5. У периоду који анализирамо уочавају се две јасно одвојене етапе. Прва етапа је последња декада XX века, обележена растакањем федералне државе, грађанским ратом, међуетничким сукобима, трансформацијом државног уређења, економског и политичког система, рушењем институција и система вредности и успостављањем нових односа моћи у другачијем институционалном окружењу. Локална самоуправа у том периоду смењује комунални систем, али остаје под снажном контролом централне власти, без средстава и механизма да озбиљније креира локалну политику. У том периоду одржана су три изборна циклуса за одборнике скупштина општина и градова, сви по већинском изборном моделу, и сви упоредо са изборима савезних, републичких и покрајинских посланика и председника републике.

Први локални избори у том периоду одржани су 1992. године и само за њих можемо аргументовано тврдити да су представљали рефлексију парламентарних и председничких избора одржаних 1990. године. Фабриковање већине је захваљујући већинском изборном систему, пре свега, допринело да локалну власт у готово свим јединицама локалне самоуправе врше одборници исте странке као на централном нивоу. Политичка борба је, почетком 90-их, била неравноправна како на националном тако и на локалном нивоу, . Опозиционе странке се нису могле ни програмски, а ни организационо, кадровски и материјално још мање, супроставити странци на власти. Сама власт на локалном нивоу није доносила посебне бенефите. Општине су биле развлашћене, без ресурса и сопствених прихода. Вршити власт у њима био је више политички симболични успех него прилика за спровођење политичких, економских, социјалних и друштвених програма у оквирима локалне средине. Пораз на првим парламентарним и председничким изборима 1990. године, сужени простор за политичко деловање у институцијама система, контекстуални услови сецесије, разарања савезне државе, буђења национализма – све је то опозицију окретало ка ванинституционалном деловању. Фрагментирана и посвађана, са различитим циљевима и промењивим стратегијама око њиховог постизања, она се концентрисала на ванредне парламентарне изборе, промену изборних правила, формирање Уставотворне скупштине. То није био добар контекст за први наступ на локалним изборима 1992. године. Сурови закон фабриковања већине показао је снагу владајућих социјалиста и слабост опозиције. Опозиција је пратила устаљену матрицу: локални избори нису имали посебну важност; они их нису доживљавали као шансу за формативање младих странака – привлачење чланова и симпатизера, изградњу мреже локалних филијала – већ као освајање простора за исказивање алтернативне политике актуелној власти. Реформисане комунистичке елите су локалним изборима потврдиле своју политичку супериорност и хомогенизовали власт на републичком и локалном нивоу (види карту бр.1).

Тек наредни локални избори 1996. године, одржани по истом изборном моделу, дакле шест година од почетка редемократизације, учинили су уједињену

опозицију релевантним политичким фактором. Њен први значајнији политички успех постигнут је у оквиру Коалиције „Заједно“, кроз освајање већине у Београду и у више од 20 општина и градова, значајним окружним, привредним, културним, образовним центрима у којима је тада било преко два милиона бирача. Тиме су опозиционе странке су добиле простор за политичко и организационо јачање, прилику да бар на локалном нивоу покажу политичку алтернативу власти и озбиљније се припреме за парламентарне изборе. Први изборни успех опозиције није имао само симболичку вредност. Он је био и прва победа у неравноправним условима и путоказ за координисане акције против владајуће гарнитуре, додатно појачан тиме што је власт признала резултате избора тек након утврђене изборне крађе, тромесечних протеста и посредовања мисије ОЕБС-а чиме је опозиција добила и специфичну међународну верификацију. Исти контекстуални услови, исти модел изборног система са другачијим изборним резултатом суштински је политичку плурализацију српског друштва учинио видљивијом, реално исказао снагу опозиције и наговестио смену владајућих елита (види карту бр. 2).

Та смена десиће се четири године касније. Широки опозициони блок партија супротставио се партијама власти на упоредо одржаним савезним, парламентарним, председничким, и локалним изборима у септембру 2000. године. Победа кандидата и изборних листа уједињене опозиције на савезном нивоу, биће иницијални процес за детронизацију власти, али резултати тих избора неће бити преликани на истовремено одржане изборе у општинама и градовима. Захваљујући изборном систему релативне већине, на локалном нивоу није било јасног победника. Изборна одлука грађана успоставила је баланс у броју општина у којима коалиција Социјалистичке партије Србије и коалиција „Демократска опозиција Србије“ имала већину. Поражене старе елите остаће на тај начин на власти у низу локалних заједница. Задржавање утицаја и моћи у локалној самоуправи биће платформа за њихов опстанак на политичкој сцени, трансформацију и повратак на власт. Тиме је завршена прва и отпочела друга етапа која ће битно изменити контекстуалне услове, систем локалне самоуправе,

понашање актера, дизајн изборних институција и произвести дугачије последице у локалној власти (види карту бр. 3).

5. После петооктобарских промена почиње реформа локалне самоуправе. У нормативном погледу општине и градови добијају бољу позицију; функционалнију унутрашњу организацију, отпочиње процес едукације; издвајају се позитивни примери; стасавају локални лидери; грађани имају прилику да виде значај локалног лидерства за квалитет њиховог живота и прилика у локалним заједницама. Истовремено, већински изборни систем замењује се пропорционалним.

Циклуси локалних избора до 2000. године спровођени по већинском изборном моделу показали су доминантан изборни утицај малог броја политичких субјеката, који су освајали највећи део одборничких места и, сходно посредном начину избора, највећи број председника општина и градова. Страначка фрагментација се свакако бележила и на локалним изборима, али је изборни модел који се примењивао у знатној мери онемогућавао улазак нових, неретко и већ етаблираних, политичких опција у локална представничка тела. Први избори у новом институционалном дизајну (2004. године), донеће експанзију кандидата и изборних листа, а низак изборни праг (свега 3%), фрагментираће локалне парламенте. То су први избори у којима опозиција и власт из 90-их година наступају са обрнутих позиција: то су први избори у којима бивша опозиција наступа са позиције власти, а бивша власт први пут стартује у изборној арени са опозиционе стартне линије. Први пут су грађани гласали само за локалну власт. Први пут обе групације наступају са приближно истих позиција у организационом смислу. Једна политичка арена на националном нивоу претворена је у преко 160 мањих, локалних политичких арена са низом посебности. У тим условима оспособљеност локалних страначких филијала играла је важну улогу у изборној кампањи и исходу избора. Изборни систем, низак изборни праг, неконсолидован страначки систем и честе фракционализације у странкама допринели су да велики број малих партија добије несразмеран утицај у локалној власти и могућност да ту

позицију користи за изградњу мреже локалних огранака. То се у бројним случајевима показало као неуспешан подухват, јер већина тих странака није опстала на политичкој сцени. Са друге стране, водеће партије из 90-их година показале су значај својих организационих структура на локалном нивоу за опстанак и функционисање у опозицији. Јаке локалне експозитуре омогућиле су да СПС и СПО после изборног краха 2000. опстану на политичкој сцени. Исто важи за СРС после избора 2008. године. Општине и градови у којима су председници припадали различитим идеолошким и страначким групацијама у великом броју случајева су запале у блокаду. Покретање опозива градоначелника у неколико десетина локалних самоуправа показало је незрелост локалних елита, лошу страну пропорционализма и неконзистентност успостављеног система. За разлику од већинских изборних модела и система који су доводили до јасне већине у локалним парламентима, након 2004. године и примене пропорционалног изборног модела на локалним изборима не конституишу се јасне одборничке већине директно вољом бирачког тела. У највећем броју општина формирају се послеизборне коалиције, често од више странака супротстављених идеолошких, програмских и политичких ставова. Пропорционални изборни систем и низак изборни праг стимулишу додатно фракцијске поделе које фрагментирају бирачко тело, јачају коалициони и уцењивачки потенцијал малих странака, што омета стабилизацију страначког система и отежава функционисање локалне власти. У таквом изборном окружењу циљ није освајање натполовичне већине у локалним парламентима, јер је и освајање само једног одборничког места имало велику, често пресудну улогу у формирању одборничке већине, и могућност уласка у локалну власт (види карту бр.4).

Настојећи да сузбију уочене слабости владајуће елите редизајнирају изборни систем. Непосредан избор челних људи локалних самоуправа биће напуштен, а изборни праг повећан на 5% већ на наредним изборима, 2008. године. То неће битије променити уочене трендове, али ће нагласити уочене проблеме деперсонализације одборника, њихово искључиво везивање за странке,

метрополитизацију представништва, фрагментираност парламентарног страначког система у локалној самоуправи, што ће се потврдити и у изборном циклусу 2012. године (види карте бр. 5 и 6).

6. На јединим самостално одржаним локалним изборима 2004. године, изборна партиципација била је далеко мања: скоро за једну половину мања од излазности на претходним локалним изборима или за трећину мања него на неколико месеци раније одржаним изборима за народне посланике. То говори да би евентуално самостално организовање локалних избора у будућности имало као последицу излазност мању него у случају да се одржавају паралелно са изборима за више нивое власти. Циклуси локалних избора показују да постоји различита висина излазности у одређеним деловима Републике Србије. Готово по правилу, и на локалним, али и на националним изборима, највећа излазност је у јужној и југоисточној Србији и Војводини, а најмања на Косову и Метохији. Уз то, уколико се пореде излазности у централној Србији без Београда, граду Београду, Војводини и Косову и Метохији (изузев 1992. године када је излазност у Војводини већа него у централној Србији без Београда), у свим следећим циклусима је присутна правилност да највише гласа централна Србија без Београда, на другом месту је Војводина, на трећем град Београд, а на четвртом Косово и Метохија.

Податак да је једино на самостално одржаним локалним изборима 2004. године изборна партиципација на локалним изборима била далеко мања, потврда је слабог интересовања грађана за локалну политику, али је истовремено и важан полигон за странке које их програмима, политиком и предложеним кандидатима могу инспирисати и подстаћи на већу изборну партиципацију и тај потенцијал искористити за јачање странака. Демократија своју снагу црпи из ангажовања грађана. Одсуство грађана на локалним биралиштима сигнал је за потребу консолидовања демократских институција.

Излазност на локалним изборима у Републици Србији по регионима од 1992. до 2012.

	Локални избори 1992.	Локални избори 1996.	Локални избори 2000.	Локални избори 2004.	Локални избори 2008.	Локални избори 2012.
Република Србија	69,72%	59,96%	74,68%	40,06%	61,20%	57,88%
Војводина	79,34%	66,41%	74,72%	38,54%	61,31%	58,29%
Централна Србија без Београда	75,48%	69,07%	76,34%	43,21%	61,85%	60,60%
Град Београд	69,88%	62,51%	70,56%	34,66%	59,67%	51,74%
Косово и Метохија	22,19%	18,12%				

Напомена: Нема података о излазности по регионима за циклус локалних избора 1992, па су коришћењни подаци за парламентарне изборе који су истовремено одржани. Локални избори нису одржани на АП Косово и Метохија 2000, 2004 и 2012. Излазност на територији АП КиМ за 2008. годину наведена је према збирним резултатима избора за скупштине општина на територији АП КиМ, 11. маја 2008. године; доступно на: http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm (приступљено 25. 01. 2015)

7. Стратегије наступа политичких субјеката, односно њихови самостални и коалициони наступи, биле су у наведеном периоду подложне променама. Тако, Социјалистичка партија Србије 1992. и 1996. године наступа самостално, 2000. године у коалицији са ЈУЛ-ом, 2004. године поново самостално, а 2008. и 2012. године у великом броју локалних коалиција, пре свега са коалиционим партнерима Јединственом Србијом и Партијом уједињених пензионера Србије. Под притиском неповољних околности и скромних услова за опозициони политички рад и уз то неповољна изборна правила, странке опозиције су се исцрпљивале у формирању разних политичких савеза на националном, али и на локалном нивоу. Демократски покрет Србије (ДЕПОС) имао је доминантну улогу 1992. године, 1996. године Коалиција „Заједно“, а 2000. године Коалиција „Демократска опозиција Србије“. Колико је однос међу опозиционим партијама меандрирао

говори и то да су две водеће партије готово симултано мењале своје стратегије, и само једном, 1996. године, наступиле заједно у ширем опозицијом блоку, јер је из њега 1992. године изостала Демократска странка, а 2000. године Српски покрет обнове. Само је Српска радикална странка истрајавала на самосталном наступу. После 2008. године новонастала Српска напредна странка одустаје од принципа партије из које је настала и оријентише се и на коалициони предизборни наступ. Радикали и поред изразитог пада рејтинга, показују сталност у опредељењу ка самосталном наступу на локалном нивоу, чинећи да њихов коалициони наступи постану прави раритет.

8. Посебно значајан за конституисање локалних власти показао се однос партијске централе и локалних органака странке. Већина странака тај однос је успоставила круто, на принципу хијерархије и субординације; страначке филијале су морале у локалним самоуправама беспоговорно слушати став страначке централе, руководства и лидера, јер би у противном били распуштени и чак избачени из странке. Ипак, у одређеним околностима може доћи до одступања у виду толерисања различитих предизборних, али и послеизборних коалиција, у циљу одржавања и јачања локалних партијских филијала, поготово ако се ради о опозиционим партијама. Најмаркантнији примери су локалне коалиције напредњака и радикала.

Послеизборне коалиције на локалном нивоу показују у посматраном интервалу одређену правилност. Модел по којем су коалиције током 90-их „преписиване“ са националног на локални ниво, по јасној линији владајуће насупрот опозиционих странака, остао је на снази и после петоктобарских промена 2000. године, уз промењене позиције. Са успостављањем тзв. кохабитације од 2004. до 2008. године, када су председник Републике и премијер долазили из различитих политичких опција, дошло је до делимичне измене овог правила, па тако локалне власти нису нужно морале да одсликавају актуелне партијске коалиције са националног нивоа. Парадигматично је да је питање локалних коалиција отворено активирано и у преговорима за формирање Владе

након избора 2007. године. Тада су ДС и Г17 плус, као предуслов за формирање Владе, захтевали да ДСС раскине тада актуелне локалне коалиције са социјалистима и радикалима, а ДСС одговорио захтевом да демократе раскину коалицију са Покретом „Снага Србије“ на покрајинском и локалном нивоу. Иако су поменути актери касније одустали од поменутих условљавања, тај чин је јавности обелоданио ко и како пресудно обликује локалну власт. Пракса слободног формирања већина из периода од 2004. до 2008, напуштена је већ после изборног циклуса 2008. године. Постизборна коалиција демократа и социјалиста поново је активирала поменуту праксу поларизације на странке које су на власти и у опозицији, што ће се приликом формирања локалних већина огледати у уподобљавању локалних са коалицијом на националном нивоу. Десетине одборничких већина у локалним срединама развргнуто је и страначки уподобљено коалиционим аранжаманом на централном нивоу. Модел је успешно наставио да функционише и после избора 2012. године. То најбоље одсликава несензибилност страначких централа за посебности у општинама и градовима, доказује да се локална власт тумачи као врста страначког плена који се дели са савезницима, коалиционим партнерима у парламенту и влади. Оваква пракса обесмишљава вољу грађана и директно дестимулише изборну партиципацију на локалном нивоу.

9. Број учесника на локалним изборима од 1992. до 2012. године, оних који учествују за места у локалним скупштинама, стално се повећава. На локалним изборима 2012. године број кандидата је преко два пута већи него 1992. године. Самостални и коалициони наступи политичких партија, такође, показују одређену закономерност. Преминација самосталних наступа партија присутна је до 2000. године, изузев 1992. године, на првим вишестраначким локалним изборима, када се велики број разнородних коалиција гради у малом броју локалних самоуправа. Након тога долази до умножавања коалиционих наступа на локалном нивоу, који ће заправо кулминирати на локалним изборима 2012. године. У прилог томе говори чињеница да су на локалним изборима 1996. године 2/3 предлагача су партије, а 2012. 2/3 предлагача су коалиције. Овај податак показује апсурд понашања странака и добар је индикатор стања у страначком систему.

Пропорционални изборни систем подразумева самосталан наступ, и постизборне коалиције. Велики број изборних коалиција говори о конфузном стању у страначком систему, програмској и идеолошкој непрофилсаности странака и њиховој малој снази.

10. Сви циклуси локалних избора у Србији су показали јасан утицај непартијских политичких субјеката на локалним изборима, што потврђује да, и поред присутних партократских тенденција, на локалном нивоу постоји тенденција ка аутохтоном, непартијском, политичком организовању. Свакако да треба имати у виду и да групе грађана понекад могу бити само пука испостава неке од локалних експозитура политичких партија или „пробни балон“ за оснивање нових политичких партија. Ипак, групе грађана, константно освајајући на локалним изборима од 5% до 10% гласова, позиционирају се као важан фактор локалне политике у Србији. Опстанак ове форме ангажовања у политици показује потенцијалну снагу цивилног друштва, посебно што опстаје и не слаби и поред агресивног наступа странака и њиховог настојања да контролишу све токове политике.

11. Партијска сцена националних мањина на локалном нивоу је у значајној мери промењена. Од једне или две политичке партије, колико их је било у почетку, које су заступале њихове интересе, временом долази до плурализације: за наклоност припадника националних мањина бори се све већи број политичких актера. Истовремено, олакшаним изборним условима, политички се организују националне мањине које су дуго биле ван политичке арене. Наклност бирача из редова националних мањина меандрира, као и код већинског народа, и њихове преференце се мењају. Ипак, поједине странке чувају свој доминантан утицај. То нису нужно првобитно основане, већ новоосноване странке, које су настале као фракције првобитно основаних странака. Тако из циклуса у циклус локалних избора своје позиције потврђују СВМ код војвођанских Мађара, СДА и Санџачка демократска партија код Бошњака и ПДД и Демократска партија Албанаца код Албанаца са југа централне Србије.

12. Поред надметања политичких актера, локални избори су током претходних 20 година имали и другачију улогу. Тако је и одржавање локалних избора у 26 од 29 општина АП Косово и Метохија 2008. године, поред осталих предузетих мера од стране Републике Србије, имало циљ политичку, симболичку манифестацију у функцији одговора на једнострано проглашену независност од стране привремених институција самоуправе на Косову и Метохији у фебруару 2008. године.

13. Неспоран је утицај резултата парламентарних и председничких избора на локалне изборе у анализиране две деценије, али далеко од тога да би безрезервно тврдили да је избор одборника рефлексивна реакција резултата избора за Народну скупштину и шефа државе. Напротив, колико год се странке трудиле да представе локалне изборе као полигон за потврду њиховог рејтинга за избор посланика, бројне чињенице у свим анализираним изборним циклусима показују да се ради о посебним политичким процесима. Овај закључак добија на снази управо зато што је већина локалних избора одржана истовремено са изборима за остале нивое представничких органа. У свим тим изборним циклусима релевантне странке бележиле су разлике у броју гласова које су добиле на парламентарним и локалним изборима. Те разлике кретале су се од неколико десетина до неколико стотина хиљада гласова и потврђују да грађани, када имају ту могућност, заиста бирају, а не само гласају према страначким преференцијама. Лоше изборне стратегије, незадовољство кандидатима, коалиционим партнерима, понуђеним програмима, понекад и непостојање локалног кандидата одређене странке, посебно на почетку процеса обнове вишестраначја, узроковали су различито гласање бирача за исте опције на истовремено одржаваним изборима за различите нивое власти. Све то показује да су локални избори аутентични политички процеси које је немогуће унифицирати. Јединице локалне самоуправе диверзификоване су по бројним критеријумима да би се могли објединити тематским кампањама без уважавања посебних проблема и потреба. Развојем локалне самоуправе, јачањем политичке културе која ће потенцирати ангажовање грађана, понашање централних власти које ће искључивати хијерархијски, а

потенцирати партнерски однос са локалном самоуправом, јачаће и важност локалних избора и аутохтоност тог политичког процеса. Томе може допринети и смишљено редицајирање модела локалне самоуправе и изборног модела. Напуштање монотипског модела јединица локалне самоуправе, јаснијим разграничењима овлашћења у тангентним областима образовања, здравста, путне инфраструктуре, и сл., подстицањем директне демократије и промовисањем директних непосредних избора представника, локална самоуправа може покренути грађане на агилнији ангажман у локалној заједници. У оквиру изборног система непосредан избор градоначелника и одборника свакако би био подстицај у жељеном правцу.

VIII

ПРИЛОЗИ

КАРТЕ:

Карта 1. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, децембар 1992.

Карта 2. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, новембар 1996.

Карта 3. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, септембар 2000.

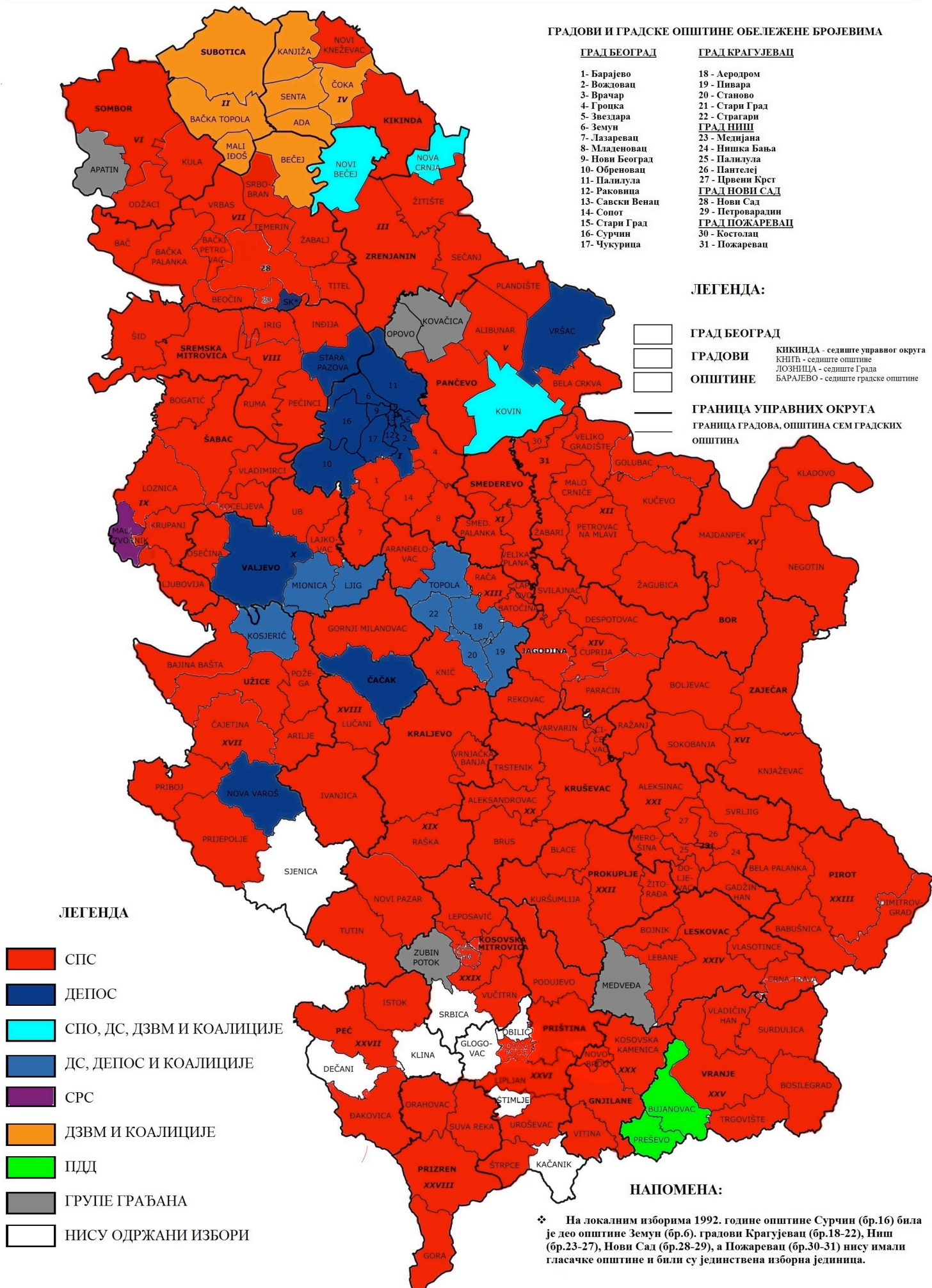
Карта 4. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, септембар 2004.

Карта 5. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, мај 2008.

Карта 6. Општине у којима су странке и коалиције освојиле највећи број гласова, локални избори, мај 2012.

КАРТА 1. ОПШТИНЕ У КОЈИМА СУ СТРАНКЕ И КОАЛИЦИЈЕ ОСВОЈИЛЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ ГЛАСОВА, ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ, ДЕЦЕМБАР 1992. ГОДИНЕ

(Територијална организација Републике Србије, према важећем Закону о територијалној организацији Републике Србије из 2007. године и статутима градова-стање 01.01.2010.)

КАРТА 2. ОПШТИНЕ У КОЈИМА СУ СТРАНКЕ И КОАЛИЦИЈЕ ОСВОЈИЛЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ ГЛАСОВА, ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ, НОВЕМБАР 1996. ГОДИНЕ

(Територијална организација Републике Србије, према важећем Закону о територијалној организацији Републике Србије из 2007. године и статутима градова-стање 01.01.2010.)

ГРАДОВИ И ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ОБЕЛЕЖЕНЕ БРОЈЕВИМА

ГРАД БЕОГРАД

- 1- Барајево
- 2- Вождовац
- 3- Врачар
- 4- Гроцка
- 5- Звездара
- 6- Земун
- 7- Лазаревац
- 8- Младеновац
- 9- Нови Београд
- 10- Обреновац
- 11- Палилула
- 12- Раковина
- 13- Савски Венац
- 14- Сопот
- 15- Стари Град
- 16- Сурчин
- 17- Чукурица

ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

- 18- Аеродром
- 19- Пивара
- 20- Станово
- 21- Стари Град
- 22- Стрпани
- ГРАД НИШ
- 23- Мелјана
- 24- Нишка Бања
- 25- Палилула
- 26- Пантелеј
- 27- Првени Крст
- ГРАД НОВИ САД
- 28- Нови Сад
- 29- Петроварадин
- ГРАД ПОЖАРЕВАЦ
- 30- Костолац
- 31- Пожаревац

ЛЕГЕНДА:

- ГРАД БЕОГРАД
- ГРАДОВИ
- ОПШТИНЕ
- ГРАНИЦА УПРАВНИХ ОКРУГА
- ГРАНИЦА ГРАДОВА, ОПШТИНА СЕМ ГРАДСКИХ ОПШТИНА
- КИКИНДА - седиште управног округа
- КНИП - седиште општине
- ЛОЗНИЦА - седиште Града
- БАРАЈЕВО - седиште градске општине

- ## ЛЕГЕНДА
- СПС
 - КОАЛИЦИЈА "ЗАЈЕДНО" И ЊЕНИ САВЕЗИ
 - ЈУЛ
 - КОАЛИЦИЈА СПС-ЈУЛ
 - СРС
 - СВМ
 - ДЗВМ
 - КОАЛИЦИЈА СВМ-РДСВ
 - СДА
 - ПДД
 - ГРУПЕ ГРАЂАНА
 - НИСУ ОДРЖАНИ ИЗБОРИ

НАПОМЕНА:

* На локалним изборима 1996. општина Сурчин (бр. 16) била је део општине Земун (бр. 16). Градови Крагујевац (бр. 18-22), Ниш (бр. 23-27), Нови Сад (бр. 28-29) и Пожаревац (бр. 30-31) нису имали градске општине и били су јединствена изборна подручја.

КАРТА 3. ОПШТИНЕ У КОЈИМА СУ СТРАНКЕ И КОАЛИЦИЈЕ ОСВОЈИЛЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ ГЛАСОВА, ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ, СЕПТЕМБАР 2000.

(Територијална организација Републике Србије, према важећем Закону о територијалној организацији Републике Србије из 2007. године и статутима градова-стања 01.01.2010.)

ГРАДОВИ И ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ОБЕЛЕЖЕНЕ БРОЈЕВИМА

ГРАД БЕОГРАД

- 1- Барајево
- 2- Вождовац
- 3- Врачар
- 4- Гроцка
- 5- Звездара
- 6- Земун
- 7- Лазаревац
- 8- Младеновац
- 9- Нови Београд
- 10- Обреновац
- 11- Палилула
- 12- Раковица
- 13- Савски Венац
- 14- Сопот
- 15- Стари Град
- 16- Сурчин
- 17- Чукурица

ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

- 18- Аеродром
- 19- Пивара
- 20- Станово
- 21- Стари Град
- 22- Страгари
- 23- ГРАД НИШ
- 24- Нишка Бања
- 25- Палилула
- 26- Пантелеј
- 27- Црвени Крст
- 28- Нови Сад
- 29- Петроварадин
- 30- Костолац
- 31- Пожаревац

ЛЕГЕНДА:

- ГРАД БЕОГРАД
 - ГРАДОВИ
 - ОПШТИНЕ
 - ГРАНИЦА УПРАВНИХ ОКРУГА
 - ГРАНИЦА ГРАДОВА, ОПШТИНА СЕМ ГРАДСКИХ ОПШТИНА
- КИКИНДА - седиште управног округа
 КНИН - седиште општине
 ЛОЗНИЦА - седиште Града
 БАРАЈЕВО - седиште градске општине

ЛЕГЕНДА

- КОАЛИЦИЈА ДОС
- КОАЛИЦИЈА СПС-ЈУЛ И САМОСТАЛНИ НАСТУПИ
- СПО
- КОАЛИЦИЈА ДОС И СПО
- ЛИСТА ЗА САНЦАК
- ПДД
- СВМ
- СВМ, ДЗВМ И КОАЛИЦИЈЕ
- ГРУПЕ ГРАЂАНА
- НИСУ ОДРЖАНИ ИЗБОРИ

НАПОМЕНА:

* На локалним изборима 2000. године општина Сурчин (бр. 16) била је део општине Земун (бр. 6). Градови Крагујевац (бр. 18-22), Нови Сад (бр. 28-29) и Пожаревац (бр. 30-31) нису имали градске општине и били су јединствена изборна подручја. Поред Скупштине града Ниша, на локалним изборима 2000. године бирале су се скупштине општине Ниш (бр. 23 и 25-27) и Нишка бања (бр. 24). Локални избори нису одржани на АП Косово и Метохија

КАРТА 4. ОПШТИНЕ У КОЈИМА СУ СТРАНКЕ И КОАЛИЦИЈЕ ОСВОЈИЛЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ ГЛАСОВА, ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ, СЕПТЕМБАР 2004.

(Територијална организација Републике Србије, према важећем Закону о територијалној организацији Републике Србије из 2007. године и статутима градова-стање 01.01.2010.)

ГРАДОВИ И ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ОБЕЛЕЖЕНЕ БРОЈЕВИМА

ГРАД БЕОГРАД	ГРАД КРАГУЈЕВАЦ
1- Барајево	18 - Аеродром
2- Врзловац	19 - Пшвара
3- Врчар	20 - Станово
4- Гроцка	21 - Стари Град
5- Звездара	22 - Стрзгари
6- Земун	<u>ГРАД НИШ</u>
7- Лазаревац	23 - Медијана
8- Младеновац	24 - Нишка Бања
9- Нови Београд	25 - Палилула
10- Обреновац	26 - Пантелеј
11- Палилула	27 - Црвени Крст
12- Раковица	<u>ГРАД НОВИ САД</u>
13- Савски Венац	28 - Нови Сад
14- Сопот	29 - Петроварадин
15- Стари Град	<u>ГРАД ПОЖАРЕВАЦ</u>
16- Сурчин	30 - Костолац
17- Чукурица	31 - Пожаревац

ЛЕГЕНДА:

	ГРАД БЕОГРАД
	ГРАДОВИ
	ОПШТИНЕ
	ГРАНИЦА УПРАВНИХ ОКРУГА
	ГРАНИЦА ГРАДОВА, ОПШТИНА СЕМ ГРАДСКИХ ОПШТИНА

ЛЕГЕНДА

	СРС
	ДС И КОАЛИЦИЈЕ
	СПС И КОАЛИЦИЈЕ
	ДСС
	НОВА СРБИЈА И КОАЛИЦИЈЕ
	СПО И КОАЛИЦИЈЕ
	КОАЛИЦИЈА ДС И СПО
	ДСС, НОВА СРБИЈА И КОАЛИЦИЈЕ
	ЛИСТА ЗА САНЦАК
	СВМ И КОАЛИЦИЈЕ
	ПДД
	ГРУПЕ ГРАБАНА
	ОСТАЛИ ПРЕДЛАГАЧИ (Јагодина-ЈС, Деспотовац-ССЈ, Пријеполје-СандП, Лебане-НДС, Црна Трава-ПСС, Прешево-ДПА)
	НИСУ ОДРЖАНИ ИЗБОРИ

НАПОМЕНА:

* На локалним изборима 2004. године градови Крагујевац (бр. 18-22), Нови Сад (бр. 28-29) и Пожаревац (бр. 30-31) нису имали градске општине и били су јединствена изборна подручја. Локални избори нису одржани на АП Косово и Метохија

КАРТА 5. ОПШТИНЕ У КОЈИМА СУ СТРАНКЕ И КОАЛИЦИЈЕ ОСВОЈИЛЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ ГЛАСОВА, ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ, МАЈ 2008.

(Територијална организација Републике Србије, према важећем Закону о територијалној организацији Републике Србије из 2007. године и статутима градова-стања 01.01.2010.)

ГРАДОВИ И ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ОБЕЛЕЖЕНЕ БРОЈЕВИМА

ГРАД БЕОГРАД

- 1- Барајево
- 2- Вождовац
- 3- Врачар
- 4- Гроцка
- 5- Звездара
- 6- Земун
- 7- Лазаревац
- 8- Младеновац
- 9- Нови Београд
- 10- Обреновац
- 11- Палилула
- 12- Раковица
- 13- Савски Венац
- 14- Сопот
- 15- Стари Град
- 16- Сурчин
- 17- Чукурица

ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

- 18- Аеродром
 - 19- Пивара
 - 20- Станово
 - 21- Стари Град
 - 22- Страгари
- ГРАД НИШ**
- 23- Медијана
 - 24- Нишка Бања
 - 25- Палилула
 - 26- Пантелеј
 - 27- Црвени Крст
- ГРАД НОВИ САД**
- 28- Нови Сад
 - 29- Петроварадин
- ГРАД ПОЖАРЕВАЦ**
- 30- Костолац
 - 31- Пожаревац

ЛЕГЕНДА:

- ГРАД БЕОГРАД
 - ГРАДОВИ
 - ОПШТИНЕ
 - ГРАНИЦА УПРАВНИХ ОКРУГА
 - ГРАНИЦА ГРАДОВА, ОПШТИНА СЕМ ГРАДСКИХ ОПШТИНА
- КИКИНДА - седиште управног округа
 КНИН - седиште општине
 ЛОЗНИЦА - седиште Града
 БАРАЈЕВО - седиште градске општине

ЛЕГЕНДА

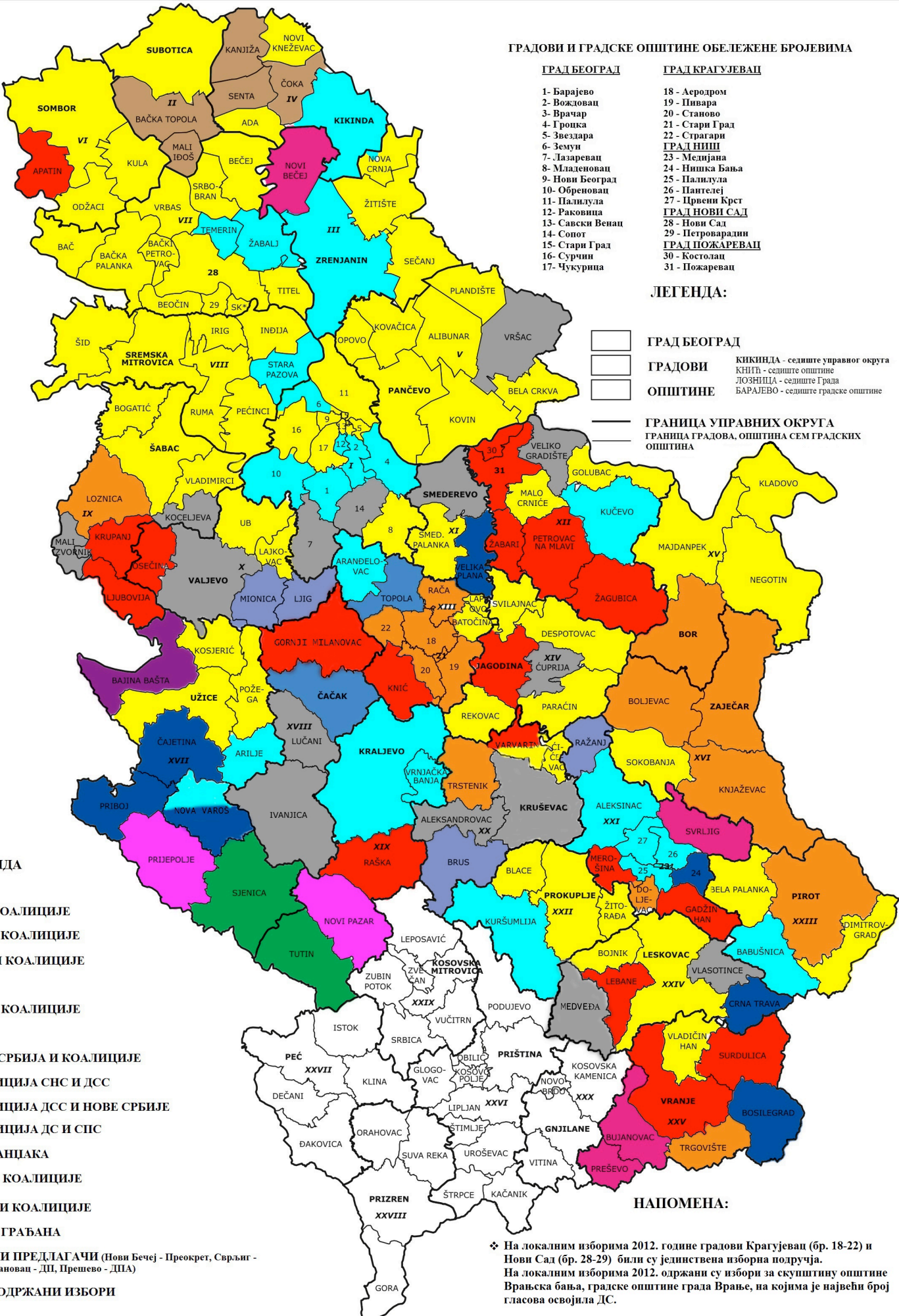
- ДС И КОАЛИЦИЈЕ
- Г 17 ПЛУС И КОАЛИЦИЈЕ
- ДС, Г 17 ПЛУС И КОАЛИЦИЈЕ
- СРС
- СПС И КОАЛИЦИЈЕ
- ДСС
- НОВА СРБИЈА И КОАЛИЦИЈЕ
- КОАЛИЦИЈА ДСС И НОВЕ СРБИЈЕ
- КОАЛИЦИЈА СРС И ДСС
- БОШЊАЧКА ЛИСТА ЗА ЕВРОПСКИ САНЦАК
- СанДП
- СВМ И КОАЛИЦИЈЕ
- ПДЦ
- ГРУПЕ ГРАЂАНА
- ОСТАЛИ ПРЕДЛАГАЧИ (Нови Бечеј - ЛДП, Лапово - СПО, Negotin - ПНТК, Зајечар - Покрет "Живим за Крајину", Нови Пазар - За европски Нови Пазар, Подујево - Српска листа за Подујево, Сува Река - За Подгору, Србца - Сложно за Србицу)
- НИСУ ОДРЖАНИ ИЗБОРИ

НАПОМЕНА:

❖ На локалним изборима 2008. године градови Крагујевац (бр. 18-22), Нови Сад (бр. 28-29) и Пожаревац (бр. 30-31) били су јединствена изборна подручја.

КАРТА 6. ОПШТИНЕ У КОЈИМА СУ СТРАНКЕ И КОАЛИЦИЈЕ ОСВОЈИЛЕ НАЈВЕЋИ БРОЈ ГЛАСОВА, ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ, МАЈ 2012. ГОДИНЕ

(Територијална организација Републике Србије, према важећем Закону о територијалној организацији Републике Србије из 2007. године и статутима градова-стање 01.01.2010.)

ГРАДОВИ И ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ОБЕЛЕЖЕНЕ БРОЈЕВИМА

ГРАД БЕОГРАД

- 1 - Барајево
- 2 - Вождовац
- 3 - Врачар
- 4 - Грошка
- 5 - Звездара
- 6 - Земун
- 7 - Лазаревац
- 8 - Младеновац
- 9 - Нови Београд
- 10 - Обреновац
- 11 - Палилула
- 12 - Раковица
- 13 - Савски Венац
- 14 - Сопоћ
- 15 - Стари Град
- 16 - Сурчин
- 31 - Чукурица

ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

- 18 - Аеродром
 - 19 - Пивара
 - 20 - Станово
 - 21 - Стари Град
 - 22 - Страгари
- ГРАД НИШ**
- 23 - Мелијана
 - 24 - Нишка Бања
 - 25 - Палилула
 - 26 - Пантелиј
 - 27 - Првени Крст
- ГРАД НОВИ САД**
- 28 - Нови Сад
 - 29 - Петроварадин
- ГРАД ПОЖАРЕВАЦ**
- 30 - Костолац
 - 31 - Пожаревац

ЛЕГЕНДА:

- ГРАД БЕОГРАД
 - ГРАДОВИ
 - ОПШТИНЕ
 - ГРАНИЦА УПРАВНИХ ОКРУГА
 - ГРАНИЦА ГРАДОВА, ОПШТИНА СЕМ ГРАДСКИХ ОПШТИНА
- КИКИНДА - седиште управног округа
 КНИЋ - седиште општине
 ЛОЗНИЦА - седиште Града
 БАРАЈЕВО - седиште градске општине

ЛЕГЕНДА

- ДС И КОАЛИЦИЈЕ
- УРС И КОАЛИЦИЈЕ
- СНС И КОАЛИЦИЈЕ
- СРС
- СПС И КОАЛИЦИЈЕ
- ДСС
- НОВА СРБИЈА И КОАЛИЦИЈЕ
- КОАЛИЦИЈА СНС И ДСС
- КОАЛИЦИЈА ДСС И НОВЕ СРБИЈЕ
- КОАЛИЦИЈА ДС И СПС
- СДА САНЦАКА
- СВМ И КОАЛИЦИЈЕ
- СанДП И КОАЛИЦИЈЕ
- ГРУПЕ ГРАЂАНА
- ОСТАЛИ ПРЕДЛАГАЧИ (Нови Бечеј - Преокрет, Сврљиг - УСС, Бујановац - ДП, Прешево - ДПА)
- НИСУ ОДРЖАНИ ИЗБОРИ

НАПОМЕНА:

❖ На локалним изборима 2012. године градови Крагујевац (бр. 18-22) и Нови Сад (бр. 28-29) били су јединствена изборна подручја. На локалним изборима 2012. одржани су избори за скупштину општине Врањска бања, градске општине града Врање, на којима је највећи број гласова освојила ДС.

IX

ЛИТЕРАТУРА

Књиге :

1. Axford Barrie, Browning Gary K., Huggins Richard, Rosamond Ben, Turner John: Увод у политологију, Факултет политичких знаности, Загреб, 2002.
2. Антонић Слободан: Елите, грађанство и слаба држава; Србија после 2000, Службени гласник, Београд, 2006.
3. Арнаутовић Суад: Политико представљање и изборни системи у Босни и Херцеговини у XX стољећу, PROMOCULT, Сарајево, 2009.
4. Борхарт Клаус Дитер: Абецеда права Европске уније, Канцеларија за публикације Европске уније, Луксембург, Делегација Европске уније у Републици Србији, Београд, 2013.
5. Васовић Вучина: Савремене демократије, том I, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2006.
6. Вукмировић Драган, Вучичевић Александра, Аралица Весна: Два века развоја Србије, статистички преглед, Републички завод за статистику, Београд, 2008.
7. Дамјановић Мијат (уредник): Локална демократија: стање и перспективе, Магна агенда, Београд, 2002.
8. Дамјановић Мијат (уредник): Упоредна искуства локалних самоуправа, Магна агенда, Београд, 2002.
9. Дуганџија Никола: Национална збиља и њезини привиди, DURIEUX, Загреб, 2010.
10. Ђорђевић Снежана: Локална самоуправа, Центар за слободне изборе и демократију – ЦЕСИД, Београд, 2002.

11. Ђорђевић Снежана: Ренесанса локалних власти, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2003.
12. Гоати Владимир (приређивач): Партијска сцена Србије после 5. октобра 2000. године, Фондација Фридрих Еберт, Институт друштвених наука, Београд, 2002.
13. Гоати Владимир: Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003, Центар за слободне изборе и демократију, Национално демократски институт, Београд, 2013.
14. Гоати Владимир (приређивач): Партијски мозаик Србије 1990–1996, Београдски круг, Акапит, Београд, 1997.
15. Гоати Владимир, Прибићевић Огњен, Славујевић Ђ. Зоран: Изборне борбе у Југославији 1990 – 1992, Радничка штампа, Београд, 1993.
16. Гоати Владимир: Политичке борбе у постпетооктобарском раздобљу, Фондација Фридрих Еберт, Институт друштвених наука, Београд, 2006.
17. Гредешкић Иван: Политичко одлучивање, Алинеа, Загреб, 1995.
18. Грчић Мирко: Политика географија, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000.
19. Дамјановић Мијат (уредник): Упоредна искуства локалних самоуправа, Магна агенда, Београд, 2002.
20. Диверже Морис: Увод у политику, Савремена администрација, Београд, 1966.
21. Ђукановић Драган: Институционални модели и демократизација југословенских држава, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007.
22. Жигманов Томислав: Освајање слободе; Хрвати у Војводини десет година након листопадског преврата 2000., Хрватско академско друштво, Суботица, 2011.
23. Јовановић Н. Милан: Изборни системи посткомунистичких држава, Службени лист Србије и Црне Горе, Институт за политичке студије, Београд, 2004.

24. Јовановић Н. Милан: Изборни системи, Избори у Србији 1990–1996, Службени гласник, Београд, 1997.
25. Јовановић Н. Милан: Обликовање изборне демократије, Службени лист СЦГ, Београд, 2006.
26. Јовановић Н. Милан: Политичке институције у политичком систему Србије, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
27. Јовановић Младен (уредник): Директоријум локалних самоуправа у Србији (подаци о посредно и непосредно изабраним општинским и градским органима на локалним изборима 19. септембра 2004. године, а последњи пут ажурирани августа 2005. године, Центар за слободне изборе и демократију – ЦЕСИД, Регионална канцеларија Ниш, Ниш, 2005.
28. Caramani Daniele: The Nationalisation of Politics, The formation of national electorates and party systems in western Europe, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
29. Касаповић Мирјана: Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, 2003.
30. Касаповић Мирјана: Изборни и страначки сустав Републике Хрватске, Алинеа, Загреб, 1993.
31. Касаповић Мирјана, Закошек Ненад, Шибер Иван: Бирачи и демократија, Алинеа, Загреб, 1998.
32. Марковић Ђ. Јован, Павловић А. Мила: Географске регије Југославије, Савремена администрација, Београд, 1995.
33. Матић Милан: О српском политичком обрасцу, Службени лист СРЈ, Институт за политичке студије, Београд, 2001.
34. Михајловић Верица, Радоњић Зоран: Две деценије вишестраначја у Србији; уставни, изборни и носиоци власти 1990–2010, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2011.
35. Moeckli Silvano: Политички систем Швајцарске, UNIVERSITY PRESS, Политичка култура, Сарајево, Загреб, 2010.
36. McNair Brian: Увод у политичку комуникацију, Факултет политичких знаности, Политичка култура, Загреб, 2003.

37. Обрадовић Жарко, Јовановић Н. Милан, Шуваковић Урош: *Устав Републике Србије из 2006. године—неки елементи новог политичког система*, Институт за политике студије, Трећи миленијум, Београд, 2007.
38. Орловић Славиша: *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени гласник, Београд, 2008.
39. Пајванчић Маријана: *Речник основних појмова и термина о изборима*, Центар за слободне изборе и демократију—ЦЕСИД, Нови Сад, 2001.
40. Пајванчић Маријана: *Избрно право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, друго, допуњено издање, Нови Сад, 2008.
41. Павловић Вукашин, Орловић Славиша (уредници): *Београд, демократска престоница*, Факултет политичких наука, Центар за демократију Факултета политичких наука, Београд, 2009.
42. Пејановић Мирко, Садиковић Елмир: *Локална и регионална самоуправа у Босни и Херцеговини*, ТКД Шахинпашић, Сарајево—Загреб, 2010.
43. Попов Небојша: *Српска страна рата*, књиге I и II, Самиздат Б92, Београд, 2002.
44. Прибићевић Огњен: *Власт и опозиција у Србији*, Радио Б92, Београд, 1997.
45. Путнам Роберт: *Како демократију учинити дјелотворнијом*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2002.
46. Rallings Colin, Trasher Michael: *Local election in Britain*, Routledge, London, New York, 2003.
47. Славујевић Ђ. Зоран: *Политички маркетинг*, Факултет политичких наука, Београд, 2004.
48. Славујевић Зоран: *Изборне кампање, поход на бираче*, Фондација Фридрих Еберт, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, 2007.
49. Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд, 2006.

50. Стојиљковић Зоран, Спасојевић Душан (уредници): Препоруке за измену изборног законодавства у Србији, Национално–демократски институт за међународне односе, Београд, јун 2011.
51. Томић Зоран, Спахић Бесим, Гранић Ивица: Стратегија изборних кампања, Synopsis, Сарајево, Загреб, 2008.
52. Hague Rod, Haggor Martin, Breslin Shaun: Компаративна владавина и политика, Увод, Факултет политичких знаности, Загреб, 2001.
53. Фон Бајме Клаус: Трансформација политичких странака: Од народних до професионалних бирачких странака, Факултет политичких знаности, Загреб, 2002.
54. Хејвуд Ендру: Политика, СЛЮ, Београд, 2004.

Чланци:

1. Милошевић Милан и редакција Југословенског прегледа: „Поновљени председнички избори у Србији“, Југословенски преглед, бр. 4/2002, година 46, стр. 33–40
2. Милошевић Милан и редакција Прегледа Србије, „Ванредни парламентарни избори у Србији, 11.маја 2008“, Преглед Србије, бр. 2/2008, година 52, стр. 3–30
3. Павићевић Веселин, Јовановић Зоран: „Избори за одборнике скупштине и градова“, Југословенски преглед, бр.3/1997, година 41, стр. 19–32
4. „Парламентарни и председнички избори у 1997“, Редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 4/1997, година 41, стр. 3–22
5. „Локални избори у Србији, 2000“, Редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 1/2001, стр. 15–26
6. „Ванредни локални избори у Србији, 2001“, Редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 4/2001, стр. 103–108

7. „Народна скупштина и Влада Републике Србије после ванредних парламентарних избора“, Редакција Прегледа Србија и Црна Гора, Преглед Србија и Црна Гора, бр. 1/2004, година 48, стр. 13–32
8. „Владајуће странке и коалиције по општинама и градовима Србије, мај 2005“, Редакција Прегледа Србија и Црна Гора, Преглед Србија и Црна Гора, бр. 3/2005, година 49, стр. 75–90
9. „Избори за посланике у Савезној скупштини и за председника СР Југославије“, Редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 3/2000, година 44, стр. 3–34
10. „Промене у савезном изборном законодавству“, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 3/2000, година 44, стр. 35–42
11. „Ванредни скупштински избори у Србији, 23. децембар 2000. године“, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 4/2000, година 44, стр. 3–22
12. „Председнички избори у Србији“, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 3/2002, година 46, стр. 3–26
13. „Локална самоуправа у Србији“, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 1/2002, година 45, стр. 17–34
14. „Локални избори у три општине на југу Србије“, редакција Југословенског прегледа, Југословенски преглед, бр. 3/2002, година 46, стр. 23–26
15. „Локални избори, 2008“, Редакција Прегледа Србије, Преглед Србија, година 52, стр. 3–14
16. Милошевић Милан: „Ванредни парламентарни избори у Србији, 11. маја 2008. године“, Предглед Србије, бр. 2/2008, Београд, 2008, стр. 3–30
17. Милошевић Милан: „Народна скупштина и Влада након избора 11. маја 2008. године“, Преглед Србије, бр. 2/2008, Београд, 2008, стр. 31–50

18. „Народна скупштина и Влада после избора од 11. маја 2008.“, Редакција Прегледа Србије, Преглед Србије, бр. 2/2008, година 52, стр. 31–44
19. Јовановић Милан: „Локални избори у Србији, 6. маја 2012. године“, Преглед Србије, бр. 3/2012, стр. 3–22
20. Шуковић Мијат, Милосављевић Богољуб, Павићевић Веселин, Михаиловић Срећко: „Резултати парламентарних и председничких избора у 1992“, Југословенски преглед, 1/1993, година 38, стр. 3–56
21. Anderson J. Cristopher: „Barometar Elections in Comparative Perspective“, Electoral Studies, Vol. 15, No. 4, pp. 447–460
22. Bowyer Benjamin: „Local context and extreme right support in England: The British National Party in the 2003 and 2003 local elections“, Electoral Studies 27(2008), pp. 611–620
23. Johnston J. R.: „Local effects in Voting at a Local Elections“, Annals of Association of American Geographers, Vol. 64, No. 3 (Sep., 1974), pp. 418–429
24. „Народна скупштина и Влада Србије после избора 2012“, редакција Прегледа Србије и Документационог центра недељника ”Време”, Преглед Србије, бр. 2/2012, стр. 3–20
25. Дубајић Дариа: „Локална самоуправа у Словенији“, Хрватска јавна управа, година 10, 2010, бр. 2, стр. 475 (доступно на: http://www.iju.hr/HJU/HJU/preuzimanje_files/2010-2%2008%20Dubajic.pdf, приступљено 25.01.2014)

Домаћи правни прописи :

1. Устав Републике Србије, Службени гласник Социјалистичке републике Србије, бр. 1/90
2. Закон о избору народних посланика, Службени гласник Социјалистичке републике Србије, бр. 1/90

3. Закон о изборним јединицама за избор народних посланика, Службени гласник Социјалистичке републике Србије, бр. 1/90
4. Закон о политичким организацијама, Службени гласник Социјалистичке републике Србије, бр. 37/1990
5. Законом о удруживању у удружења, друштвене организација и политичке странке, Службени лист Социјалистичке федеративне републике Југославије, бр. 42/1990
6. Уредба о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта, Службени гласник Републике Србије, бр. 3/1992
7. Закон о изменама и допунама Закона о територијалној организацији републике Србије и локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 79/92
8. Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, бр. 49/99
9. Закон о локалним изборима, Службени гласник Републике Србије, бр. 33/2002, 37/2002, 42/2002
10. Одлука Уставног суда Републике Србије IУ– бр. 197/02, Службени гласник РС, бр. 57/03
11. Устав Републике Србије и Уставни закон о спровођењу Устава Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06
12. Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, бр. 70/07
13. Закон о локалним изборима, Службени гласник Републике Србије, бр. 129/07, 34/10–Одлука Уставног суда и 54/11

14. Закон о територијалној организацији Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 70/07
15. Закон о потврђивању Европске повеље о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Србије, бр. 129/07
16. Одлука Уставног суда бр. 1 Уж. 52/2008 од 21.04.2010, Службени гласник Републике Србије, бр. 34/2010, доступно на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/90-101274/blanko-ostavke-neustavne>, приступљено: 31.08.2014.

Иностранни правни прописи :

1. Република Хрватска: Закон о локалним изборима, Народне новине, бр. 144, Загреб, 21.12.2012, доступно на: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_12_144_3074.html (приступљено 07.12.2013)
2. Iceland: Local Government Elections Act, доступно на: <http://www.kosning.is/media/erlendir-kjosendur/Local-Government-Elections-Act.pdf> (приступљено 25.09.2014.)
3. Изборен законик на Република Македонија, пречистен текст, Службен гласник на Република Македонија, бр. 54, 14.04.2011, доступно на: [http://www.sec.mk/Predvremeni2011/IZBOREN_ZAKONIK_\(Precisten_tekst\).pdf](http://www.sec.mk/Predvremeni2011/IZBOREN_ZAKONIK_(Precisten_tekst).pdf) (приступљено 07.12.2013)
4. Изборни закон Босне и Херцеговине, на интернет презентацији Централне изборне комисије Босне и Херцеговине, доступно на: www.izbori.ba (приступљено 30.12.2011)

5. Закон о избору одборника и посланика Црне Горе, доступно на: http://www.rik.co.me/regulativa/Zakoni/zakon_o_izboru_odbornika_i_poslanika.pdf (приступљено 07.12.2013)
6. The Electoral Code of the Republic of Albania, Approved by Law no. 10 019, dated 29 December 2008, and amended by Law no. 74/2012, dated 19 July 2012, доступно на: <http://www.osce.org/albania/14464> (приступљено 07.12.2013)
7. Slovak Republic, Act of the National Council on elections to municipalities' self-government authorities (1990, amended 2007) (доступно на: <http://www.legislationline.org/documents/id/15815>), приступљено 07.12.2013.
8. Republic of Cyprus „The Municipalities Law“, доступно на: http://www.ucm.org.cy/Document-The_Municipalities_Law_%28in_English_%29,966,35,English (приступљено 11.08.2014.)
9. Republic of Estonia, Local Government Council Election Act, доступно на: <http://www.legaltext.ee/text/en/X60031K4.htm> (приступљено 07.12.2013)
10. Republic of Lithuania; Law on elections to municipal councils, доступно: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=391386 (приступљено 07.12.2013)
11. Republic of Latvia; “The City Council and Municipality Council Election Law”, доступно на: http://cvk.lv/pub/upload_file/PV%202013/Pasv_vel_likums_ENG_2013.pdf (приступљено 25.09.2014)

Статистички подаци :

- 1.Избори за Народну скупштину Републике Србије 1990, Републички завод за статистику, Београд, 1991.
- 2.Избори за Веће грађана Скупштине СР Југославије, Савезни завод за статистику, Београд, 1992.
3. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 20.12.1992., Републички завод за статистику, Београд, 1993.
4. Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 1992, Републички завод за статистику, Београд, 1993.
5. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 19.12.1993, Републички завод за статистику, Београд, 1994.
6. Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 1996, Републички завод за статистику, Београд, 1997.
- 7.Избори за Веће грађана Скупштине СР Југославије, Савезни завод за статистику, Београд, 1997.
8. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 21.09.1997., Републички завод за статистику, Београд, 1998.
- 9.Избори за Веће грађана и Веће република Скупштине СР Југославије, Савезни завод за статистику, Београд, 2000.
10. Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 2000, Републички завод за статистику, Београд, 2000.
11. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 23.12.2000. и 06.01.2001., Републички завод за статистику, Београд, 2001.
12. Избори за председника Републике Србије, 2002, Републички завод за статистику, Београд, 2002.

13. Избори за председника Републике Србије, 2003, Републички завод за статистику, Београд, 2003.
14. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 28.12.2003., Републички завод за статистику, Београд, 2004.
15. Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 2004, Републички завод за статистику, Београд, 2004.
16. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 21.01.2007., Републички завод за статистику, Београд, 2007.
17. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 11.05.2008., Републички завод за статистику, Београд, 2008.
18. Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 2008, Републички завод за статистику, Београд, 2008.
19. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, одржани 06.05.2012., Републички завод за статистику, Београд, 2012.
20. Избори за одборнике скупштина општина, града Београд и града Ниша, 2012, Републички завод за статистику, Београд, 2012.

Интернет извори:

1. „Voting; Information on elections, registering to vote and how to cast your ballot in Luxembourg”, доступно на: <http://luxembourg.angloinfo.com/information/moving/voting/>, приступљено 25.09.2014.
2. Skelainen Jaa, „Finnish election system“, Ministry of Justice of Finland, pp. 18–20, доступно на: http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/julkaisut/6Fioq3rxv/OMTH_72_2010_Finnish_Election_System__Overview_32_s.pdf (приступљено 25.09.2014.)

12. „Elections in Local Self-Government in Poland, Twenty years of experience in the subregion of Chiechanov“, доступно на: <http://www.uwm.edu.pl/inp/images/books2/karola-summary.pdf> (приступљено: 25.09.2014.)
13. Republic of Bulgaria-Presidential and Municipal Elections, 23 and 30 October 2011 OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report, 05 January 2012, p. 6, Доступно на: <http://www.osce.org/odihr/elections/86893> (приступљено 07.12.2013)
14. Лалош Весела: „Друштвени положај бољи, популација у опадању“, Данас, 22–23.12.2012, додатак „Викенд“, стр. VI
15. Гојковић Невена: „Систем заштите мањина у Републици Србији“, доступно на: http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf, приступљено 18. 12. 2014.
16. Експозе мандатара др Зорана Ђинђића у Народној скупштини Републике Србије, 25. јануара 2001. године, доступно на: <http://www.zorandjindjic.org/govori/ekspoze-dr-zorana-djindjic-u-skupstini-srbije?format=simple> (приступљено: 02. 01. 2015)
17. „Локални избори – ДСС убедљив у Звечану и Зубином Потоку“, доступно на: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/223031/LOKALNI-IZBORI--DSS-ubedljiv-u-Zvecanu-i-Zubinom-Potoku>, приступљено: 10.10.2014.
18. Миленковић Славиша: ”Споран сваки пет мандат”, доступно на:http://www.krunet.net/vesti_krusevac/vesti_krusevac_111_143.php , приступљено: 10.10.2014.
19. Лакетић М. ”Враћени мандати напредњацима”, Блиц, Београд, 12.07.2011, доступно на:<http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/265344/Vraceni-mandati-naprednjacima>, приступљено: 10.10.2014.
20. „Ружић: Промене на локалну до 1. децембра“, доступно на: <http://www.b92.net/mobilni/info/655733>, приступљено 10.01.2015.
21. „Нова кормила у 15 општина“, Вечерње новости, Београд, 31.07.2012, стр. 3
22. „Трећина нишких одборника променила странку, власт ојачала већину“, Блиц, 14.04.2014. доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/457879/>

Trecina-niskih-odbornika-promenila-stranku-vlast-ojacala-vecinu,
приступљено: 10.10.2014.

23. „Без бланко подршке влади“, Данас, 15.10.2013, доступно на: http://www.danas.rs/danasrs/politika/bez_blanko_podrske_vladi.56.html?news_id=269347 (приступљено: 10.10.2014. године)

БИОГРАФИЈА

Марко Мијатовић рођен је 31.01.1982. у Београду.

Дипломирао је на политиколошком одељењу Факултета политичких наука у Београду 2006, где је и магистрирао на смеру „Јавна политика и управљање“ 2010, са тезом „Политичко-конституционални модели статуса Косова и Метохије од 1912. до 2008“. На истом факултету завршио је и специјалистичке струковне студије „Политичке партије и избори“ 2008. године.

Од 2006. запослен у Министарству спољних послова Републике Србије, где је 2007. завршио Дипломатску академију. Од 2010. до 2014. био је на позицији аташеа, од 2013. другог секретара, у Амбасади Србије у Сарајеву.

Током 2011. завршио курс „Диплома у исламским наукама“ на Факултету исламских наука у Сарајеву.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани: Марко Мијатовић

број уписа: 863

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2008. ГОДИНЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 18.02.2015. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Марко Мијатовић

Број уписа: 863

Студијски програм _____

Наслов рада: Политичке последице локалних избора у Републици Србији од 1990.
до 2008. године

Ментор: проф. др Милан Јовановић

Потписани: Марко Мијатовић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 18.02.2015. године

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2008. ГОДИНЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

Потпис докторанда

У Београду, 18.02.2015. године
